

arhivi

Glasiło Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Ljubljana 2017

Letnik 40
št. 1

arhiivi

UDK 930.25 (497.4) (05)
UDC 930.25 (497.4) (05)

ISSN 0351-2835

9 770351 283001

arhivi

Glasiło Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Ljubljana 2017

Letnik 40
št. 1

*Slavnostno okrašen Maribor ob prireditvi »Mariborski teden« leta 1938.
Vir: SI_PAM_1693_002_029_00008.*

Glasiło Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens
Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia
The Review of the Archival Association and Archives of Slovenia

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.
© 2017 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p. p. 523, SI-1002 Ljubljana
telefon: (01) 241 42 45
telefaks: (01) 241 42 76
e-pošta: arhivi.urednistvo@gmail.com
URL: www.arhivsko-drustvo.si/arhivi
FB: Facebook/Arhivsko društvo Slovenije

Glavni in odgovorni urednik: dr. Gregor Jenuš (Ljubljana)
Tehnična urednica: Dunja Mušič (Ljubljana)
Uredniški odbor: Zdenka Bonin (PAK), dr. Boris Golec (Univerza v Ljubljani),
dr. Bojan Himmelreich (ZAC), dr. Gregor Jenuš (ARS, odgovorni urednik), mag. Tone Krampač
(škofijski arhivi), Jernej Križaj (ARS), Aleksander Lavrenčič (TV dokumentacija), Leopold Mikec
Avberšek (PAM), Dunja Mušič (ZAL, tehnična urednica), dr. Elvis Orbanič (DAP), Ivanka Uršič
(PANG), dr. Peter Wiesflecker (StLA Gradec), Katja Zupanič (ZAP)

Redakcija te številke je bila zaključena: 20. maja 2017
Revija izhaja dvakrat letno.
Cena posamezne številke je 12,50 EUR.

Lektorica: Petra Markuš
Prevodi: Petra Markuš (angleščina)
Fotografska dela: Nina Gostenčnik, Sabina Lešnik
UDK: Alenka Hren
Izdajo so omogočili: Ministrstvo za kulturo in Arhivsko društvo Slovenije
Poslovni račun: NLB d. d. Ljubljana, 02083-0019446150

Oblikovanje: Andreja Aljančič Povirk
Računalniški prelom: Uroš Čuden, MEDIT d. o. o., Notranje Gorice
Tisk: Fotolito Dolenc d. o. o.
Naklada: 300 izvodov

Revija Arhivi je vključena v naslednje podatkovne baze: *COBISS* (Slovenija); *EBSCO Publishing*;
ProQuest, Library & Information Science Source; *Library, Information Science & Technology*
Abstracts with Full Text (Združene države Amerike); *Centro de Información Documental de*
Archivos (Španija); *Institut für Archivwissenschaft der Archivschule Marburg* (Nemčija)

KAZALO

ČLANKI IN RAZPRAVE

ALEKSANDRA GAČIČ	Nekdanji diplomat Bogumil Vošnjak v času druge svetovne vojne in emigracije ter njegova prizadevnost za tržaško vprašanje	9
LJUBA DORNIK ŠUBELJ	Razlika med osebnim dosjajem in dosjajem sodelavca na primeru Milana Doriča	27
TOMAŽ IVEŠIČ	Monopol kritike: Ljubljansko sojenje študentom leta 1974	47
ALEKSANDRA GAČIČ	Vloga in pomen slovenskega predstavnika Jugoslovanskega odbora na krfskih pogajanjih junija 1917	59

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

ALEKSANDER LAVRENČIČ	Popis srajčk neobjavljenih oddaj v Arhivu TV Slovenija	77
NINA GOSTENČNIK	Reorganizacija mariborske občinske uprave v 30-tih letih 20. stoletja	91
VLADIMIR ŽUMER	Pripomoček za pripravo klasifikacijskih načrtov za zavode s področja kulture	103

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

Nina Gostenčnik	Mednarodna znanstvena konferenca »Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja«	137
Mojca Kosi	5. mednarodna znanstvena konferenca »Za človeka gre: interdisciplinarnost, transnacionalnost in gradnja mostov«	140
Žiga Koncilija	Mednarodna konferenca o projektu e-ARH.si	142
Primož Tanko	Doksis 2016 by media.doc - »Sodobno upravljanje e-dokumentov«	144
Aleksandra Pavšič Milost	49. posvetovanje hrvaških arhivistov	147
Hana Habjan	Mednarodno arhivsko posvetovanje Arhivskega društva Srbije	148

OSEBNE VESTI

Aleksandra Pavšič Milost	V SPOMIN Metka Bukošek (1961–2017)	151
--------------------------	---------------------------------------	-----

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

Publikacije

Danijela Juričić Čargo	Beneško-avstrijska meja v Istri / Il confine veneto-austriaco in Istria. Monografije in katalogi 29 (ur. Bradara, Tatjana)	153
Boštjan Zajšek	»Digitale Archivierung« : Innovationen – Strategien – Netzwerke. Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, Nr. 59. (ur. Follner, Michaela et. al.)	156
Borut Batagelj	Nina Gostenčnik: Jeklotehna Maribor: 70 let po ustanovitvi	159
Željko Oset	Tomaž Ivešič: Jugoslovanska socialistična nacija: Ideja in realizacija (1952–1958)	161

Razstave

Aleksandra Pavšič Milost	Želimo k matični domovini	164
Aleksandra Pavšič Milost	Iz polja v mesto vrtnic - Nova Gorica nekoč in danes	165

INDEX

ARTICLES AND PAPERS

ALEKSANDRA GAČIĆ	Former Diplomat Bogumil Vošnjak at the Time of the World War II, Emigration and the Issue of Trieste	9
LJUBA DORNIK ŠUBELJ	The Difference Between Personal File and Colleague File Based on Milan Dorič Example	27
TOMAŽ IVEŠIĆ	The Monopoly of Critique: The Ljubljana's Student Trial in 1974	47
ALEKSANDRA GAČIĆ	The Role and Importance of Slovenian Representative of the Yugoslav Committee in the Corfu Negotiations in June 1917	59

FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

ALEKSANDER LAVRENČIČ	Inventory of the Unreleased Broadcasts Folders in the TV Slovenia Archive	77
NINA GOSTENČNIK	The Reorganisation of the Maribor Communal Administration in the 1930s	91
VLADIMIR ŽUMER	Instrument Used to Prepare Classification Plan for Cultural Institutions	103

ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES

Nina Gostenčnik	International Scientific Conference »Technical And Substantive Classical And Electronic Archiving Problems«	137
Mojca Kosi	5th International Scientific Conference »It's About Human (Za Človeka Gre): Interdisciplinarity, Transnationality, And Building Bridges«	140
Žiga Koncilija	International Conference on e-ARH.Si Project	142
Primož Tanko	Doksis 2016 by media.doc – »Modern Management of E-Documents«	144
Aleksandra Pavšič Milost	49th Consultation Of Croatian Archivists	147
Hana Habjan	International Archival Consultation Of The Archival Association Of Serbia	148

PERSONALIA

Aleksandra Pavšič Milost	IN MEMORIAM Metka Bukošek (1961–2017)	151
--------------------------	--	-----

REVIEWS AND REPORTS ON THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS

Publications

Danijela Juričić Čargo	Venice-Austrian Border in Istria, Monographies and Monographies 29 (Ed. Bradara, Tatjana)	153
Boštjan Zajšek	»Digitale Archivierung« : Innovationen – Strategien – Netzwerke. Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, Nr. 59 (Ed. Follner, Michaela et. al.)	156
Borut Batagelj	Nina Gostenčnik: Jeklotehna Maribor: 70 Years after the Establishment	159
Željko Oset	Tomaž Ivešič: Yugoslav Socialist Nation: Idea and Realisation (1952–1958)	161

Exhibitions

Aleksandra Pavšič Milost	We Want to Join our Homeland	164
Aleksandra Pavšič Milost	From the Field to the City of Roses – Nova Gorica Then and Today	165

NAVODILA AVTORJEM PRISPEVKOV ZA ARHIVE

- ⊗ Prispjevki morajo biti oddani v elektronski obliki (razmik 1,5 vrstice).
- ⊗ Vsi članki gredo pred objavo v recenzijo. Pozitivna recenzija je pogoj za objavo članka.
- ⊗ Prispjevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* morajo obvezno vsebovati **izvleček** (maks. 10 vrstic), **ključne besede**, primerne za indeksiranje, in **povzetek** (maks. 30 vrstic). Pred povzetkom mora biti naveden spisec **virov in literature**.
- ⊗ Avtor naj navede svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko in e-pošto.
- ⊗ Opombe morajo biti pisane enotno pod črto. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literature.
Primer: Merku: *Slovenska plemiška pisava*, str. 110.
- ⊗ V poglavju **Viri in literatura** morajo biti sistematično, po abecednem vrstnem redu, navedeni vsi viri in vsa literatura, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, internetne vire, časopisne vire, literaturo itd.
- ⊗ Citiranje arhivskih virov: oznaka države, arhiva, fonda ali zbirke in oznake nižjih popisnih enot.
Primer: SI AS 1, šk. 1.
- ⊗ Citiranje literature (monografije): priimek, ime avtorja: *naslov (in podnaslov)* dela. Kraj: založba, leto izida.
Primer: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ⊗ Citiranje literature (periodika): priimek, ime avtorja: naslov članka. V: *Naslov periodike* letnik (leto izdaje), številka, strani članka.
Primer: Matijević, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. V: *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 221–226.
- ⊗ Citiranje literature (zborniki): priimek, ime avtorja: naslov članka. V: *Naslov zbornika* (ime urednika). Kraj izdaje: založnik, leto izida, strani članka.
Primer: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. V: *Ad fontes. Otoprepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 225–269.
- ⊗ Slikovno gradivo (**največ 5 kosov**) sprejema uredništvo le v elektronski obliki in v visoki resoluciji (najmanj 300 dpi), shranjeno nestisnjeno v datoteko vrste TIFF. Slikovno gradivo (fotografije, grafikoni, tabele, zemljevidi itd.) je potrebno priložiti ločeno (v tekstu naj bo označena samo lokacija gradiva) v posebni mapi (datoteki) z avtorjevim imenom in priimkom. Slikovno gradivo mora vsebovati odgovarjajoče podnapise z navedbo vira.
- ⊗ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korektore načeloma opravi uredništvo.
- ⊗ Avtorji so dolžni upoštevati navodila, objavljena v vsaki tiskani številki *Arhivov* in na spletni strani *ADS*.
- ⊗ Članki in prispevki, objavljeni v tiskani reviji, so objavljeni tudi na spletni strani *ADS*. Avtorji z objavo tiskane verzije soglašajo tudi z objavo spletne verzije članka.

Uredništvo Arhivov

ARHIVI, glasilo *Arhivskega društva in arhivov Slovenije* so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov in aktualna vprašanja s področja zaščite in hranjenja novih oblik zapisov informacij na računalniških medijih.

Prispevke sprejema uredništvo na naslov:

Uredništvo Arhivov
Zvezdarska 1, SI-1002
Ljubljana, Slovenija
T: +386 (0)1 24 14 245
e-pošta:
arhivi.urednistvo@gmail.com

Rok za oddajo prispevkov za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* za prvo številko je

1. maj,

za drugo številko pa

1. oktober!

Rok za oddajo prispevkov za ostale rubrike pa je za prvo številko

20. maj,

za drugo številko pa

20. oktober!

ARHIVI, the *Review of the Archival Association and Archives of Slovenia* is the central Slovenian archival journal. It deals with a wide range of archival issues and includes articles in the fields of archival science, (administrative) history, auxiliary sciences of history, study of primary sources, archival theory and practice, and daily activities of the Slovenian archives and also presents problems in the field of protection and preservation of new forms of a written record on the computer media.

Papers should be sent to the editorial board:

Uredništvo Arhivov
Zvezdarska 1, SI-1002
Ljubljana, Slovenija
T: +386 (0)1 24 14 245
Email:
arhivi.urednistvo@gmail.com

Deadlines
papers for the section *Articles and Papers, From Practice to Practice and From Archival Files and Collections* are to be submitted by
May 1
for the first number
and by
October 1
for the second number!
Papers for other sections are to be submitted by
May 20
for the first number
and by
October 20
for the second number!

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS FOR ARHIVI

- ⦿ Papers should be submitted in electronic form (1.5 line spacing)
- ⦿ Before being published all papers are peer-reviewed. Papers are published only if they receive a positive peer-review.
- ⦿ Papers for the sections *Articles and Papers, From Practice to Practice, and From Archival Files and Collections* must include a maximum 10-line **abstract**, **key-words** appropriate for indexing, and a maximum 30-line **summary**. List of **sources and literature** stands before the summary.
- ⦿ Authors should state their full address, title and/or profession, work place, and address of the institution where they work, phone number, and e-mail.
- ⦿ Footnotes are written uniformly under the line. Footnotes include short references that are fully explained together with abbreviations in the chapter Sources and Literature.
Example: Merku: *Slovenska plemiška pisma*, p. 110.
- ⦿ Chapter Sources and Literature includes a systematic recording of all sources and literature cited in footnotes, in alphabetical order. Archival sources, web sources, journals, literature etc. are stated separately.
- ⦿ Citation of archival sources: country reference code, name of archival institution, reference code of archival fond or collection and references of the units of description.
Example: SI AS 1, box 1.
- ⦿ Citation of literature (monographs): surname, name of the author: *title (and subtitle) of the book*. Publishing place: publisher, publishing year.
Example: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ⦿ Citation of literature (articles in periodicals): surname, name of the author: title of the article. In: *Title of periodical* volume (publishing year), number, pages of the article.
Example: Matijevič, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. In: *Arhivi* 26 (2003), no. 1, pp. 221–226.
- ⦿ Citation of literature (articles in miscellany): surname, name of the author: title of the article. In: *Title of miscellany* (name of the editor). Publishing place: publisher, publishing year, pages of the article.
Example: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. In: *Ad fonts. Otorepčev zbornik* (ed. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, pp. 225-269.
- ⦿ Graphic materials (**max. 5 pieces**) should be submitted in electronic form and in high resolution (300 dpi), saved in non-compressed TIFF file format. Graphic materials (photographs, graphs, tables, maps, etc.) should be submitted separately (with their correct positions clearly marked in the text), in a separate folder (file) marked with author's name and surname. Graphic materials should always carry a caption explaining the image and its source.
- ⦿ Editorial board reserves the right to send the submitted papers for language proofreading. Proofreading corrections are usually inserted in the papers by the authors themselves. Other corrections of a technical nature are usually done by editorial board.
- ⦿ Authors should follow these instructions, published in each issue of *Arhivi* and on the website of *Archival Association of Slovenia*.
- ⦿ Articles and papers that are published in the printed version of *Arhivi* are also published on-line on the homepage of the Archival Association of Slovenia. By giving their consent to the publishing of the printed version, authors also agree to their papers being published on-line.

1.01 Izvirni znanstveni članek

ČLANKI IN RAZPRAVE
ARTICLES AND PAPERS

UDK 929Vošnjak B:323(497.1)"1941/1945"

929Vošnjak B:314.151.1-054.7(73=163.6)"1947/1959"

Prejeto: 5. 5. 2017

Nekdanji diplomat Bogumil Vošnjak v času druge svetovne vojne in emigracije ter njegova prizadevnost za tržaško vprašanje

ALEKSANDRA GAČIĆ

doktorica zgodovinskih znanosti

Aleksandra Gačić, s. p., Rožnik 17, SI-3270 Laško

e-pošta: aleksandra.gacic@gmail.com

Izvleček

V članku so predstavljeni Vošnjakovo življenje in delovanje med drugo svetovno vojno ter njegovo prizadevanje po pobegu v ZDA za obnovitev Jugoslavije, kakršna je obstajala pred vojno. Prikazano je njegovo delovanje v Narodnem odboru za Slovenijo ter v ameriških institucijah in organizacijah. Poudarek je na njegovem izrednem zanimanju za tržaško vprašanje. Članek zajema tudi Vošnjakove poskuse pri povezovanju različnih frakcij med jugoslovanskimi emigranti. Raziskave temeljijo zlasti na gradivu Arhiva Republike Slovenije in arhiva Studia Slovenica, pri čemer gre za bogat vir njegovega še neobjavljenega dnevnika.

Ključne besede:

Bogumil Vošnjak, druga svetovna vojna, emigracija, Narodni odbor za Slovenijo, tržaško vprašanje, svetovalec v begunskih zadevah

Abstract

FORMER DIPLOMAT BOGUMIL VOŠNJAK AT THE TIME OF THE WORLD WAR II, EMIGRATION AND THE ISSUE OF TRIESTE

The article represents the life of Vošnjak and his functioning during the period between World War I and World War II, as well as his effort after he escaped to the USA, for the restoration of Yugoslavia as it existed before the war. It shows his actions in National Committee for Slovenia likewise in American institutions and organizations. The focus is given on his exceptional interest in Trieste question. The article also covers Vošnjak's attempts in connecting various fractions among Yugoslavian emigrants. Studies especially base on documents retrieved from Archive of the Republic of Slovenia and archive Studia Slovenica, whereby it is the rich source of his yet unpublished journal.

Key-words:

Bogumil Vošnjak, World War II, emigration, National Committee for Slovenia, Trieste question, consultant in refugee matters

Uvod

Uvodoma je nujno treba na kratko predstaviti predhodno življenje oziroma delovanje Bogumila Vošnjaka (1882–1959), ki ga je v politična in diplomatska dogajanja zavihtela predvsem prva svetovna vojna. Vidna je bila zlasti njegova vloga v Jugoslovanskem odboru (JO) (deloval v emigraciji v letih 1916–1919), ko je kot dejavni član svet opozarjal na Slovence in južne Slovane. Njegova prizadevanja so ga kot člana JO vodila na Krf, kjer je kot edini Slovenec podpisal *Krfsko deklaracijo*, čemur je sledila pot v ZDA, kjer je skušal slovenske izseljence pridobiti za podporo deklaraciji in prepričati ameriško javnost, da je južnoslovansko vprašanje možno rešiti le z razpustitvijo habsburške monarhije.¹

V letih 1919 in 1920 je kot generalni sekretar zastopal delegacijo Kraljevine SHS na mirovni konferenci v Parizu, za to funkcijo pa ga je predlagal Otokar Rybář, saj naj bi tudi Slovenci imeli svojega predstavnika. Avgusta 1919 je bil Vošnjak imenovan za enega izmed prvih štirih profesorjev Juridичne fakultete Univerze v Ljubljani, a se je moral mestu kmalu odpovedati, saj je bil poklican v ustavno komisijo in kot član Samostojne kmetijske stranke izvoljen za poslanca. Julija 1921 je na mestu izrednega poslanika in pooblaščenega ministra v Pragi zamenjal Ivana Hribarja, a je bil že novembra 1922, po njegovem mnenju neupravičeno, odpoklican. V letih 1923 in 1924 je kot pooblaščen minister »na razpoloženju« delal pri zunanjem ministrstvu pri meddržavnih pogodbah z Avstrijo, Italijo, Madžarsko, Albanijo in Veliko Britanijo, do leta 1928 pa je opravljal funkcijo načelnika oddelka za trgovinske pogodbe. Maja 1931 ga je vlada imenovala za delegata Kraljevine Jugoslavije pri Upravnem odboru Fonda B v Baslu, ki je reševal vprašanje madžarskih reparacij, a mu je čez čas bila odvzeta tudi ta funkcija, zaradi česar se je z državo praval vse do začetka druge svetovne vojne. Novembra 1931 je bil izvoljen za poslanca v Narodno skupščino, vmes po vzoru Masarykove akademije dela ustanovil Matico rada, ob nemški okupaciji Beograda pa se je pridružil gibanju Draže Mihailovića.²

Od avgusta 1945 do decembra 1947 je živel v Rimu. Spomladi 1946 je bil izvoljen za predsednika izvršnega odbora Slovenske demo-

ASS, t. e. 4, Vošnjak na stara leta v Washingtonu

¹ Gačič: *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat*, str. 4; *Slovenski biografski leksikon*.

² Gačič: *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat*, str. 5–6; *Slovenski biografski leksikon*.

kratske stranke (SDS) in postal podpredsednik Narodnega odbora za Slovenijo (NOS), kar je ostal do svoje smrti. Po prihodu v Washington decembra 1947 je navezal stike z nekdanjimi člani ameriškega kongresa, ki jih je poznal že od leta 1918, in preko njih skušal vplivati na odnos ameriških politikov do komunistične oblasti v Jugoslaviji. Delal je pri Odboru za neameriške dejavnosti pri poslanski zbornici, eno leto je predaval na univerzi v Kaliforniji in bil svetovalec Kongresne knjižnice v Washingtonu, ob koncu življenja pa svetovalec begunskega odseka v zunanjepolitičnem odboru senata. Ves čas bivanja v ZDA si je prizadeval združiti različne politične struje v emigraciji, da bi ustvarile enotno jugoslovansko politično predstavništvo. 16. 6. 1959 je po dolgotrajni in težki bolezni zaradi oslabelosti srca umrl v Washingtonu.³

Vošnjak med drugo svetovno vojno

Podatkov, kaj se je z Vošnjakom dogajalo tekom druge svetovne vojne, je malo, vendar je to možno vsaj deloma razbrati iz njegovega delno ohranjenega eseja, napisanega marca 1945. Ob samem pričetku vojne se je, tako kot davno tega že med prvo svetovno vojno, zavzemal predvsem za Primorje. Ker se je zavedal nevarnosti in dejstva, da v domovini ne bo mogel storiti veliko za rojake, je napel vse moči za beg, vendar prizadevanja niso obrodila sadu. Poskusil je s številnimi zvezami, a vse zaman. Še pred 6. 4. 1941 je odhitel v Sarajevo, nato se je v Boki Kotorski združil z nekdanjima članoma JO Josipom Mandićem in Milivojem Jambriščakom, v Perastu pa obiskal britanskega poslanika, a se je bil naposled prisiljen s soprogo Nado vrniti v Beograd.⁴

Po ženini smrti 17. 2. 1942⁵ je njegova odločitev, da pobegne iz Beograda, postala še močnejša. Zanj je v Italiji posredoval tudi sam princ Đorđe Karađorđević, a Vošnjak potnega lista ni dobil, ob vsem tem ga Italija nikakor ni spustila niti na slovensko ozemlje. Tudi posredovanje industrialca Ivana Čateka pri bratu Kimona Georogijeva, bolgarskega premierja v Sofiji, za Vošnjakov prihod v Bolgarijo je ostalo brez vidnega uspeha. Od Švicarja Alojzija Gossenreitera je dobil zanesljive informacije, da obstaja možnost prehoda iz Madžarske v Romunijo in Carigrad, vendar mu tudi to ni koristilo, saj je bil skoraj povsem brez finančnih sredstev. Edina rešilna bilka bi lahko bili samo še Nemci, s katerimi pa se v nobenem primeru ni želel pogajati glede »fremdenpassa« za Bolgarijo. Preden mu je dokončno uspelo oditi iz Jugoslavije, se je pisalo že leto 1944.⁶ A Vošnjak med krvavo vojno ni skrbel le za beg, temveč je bil dejaven, kolikor so mu takratne razmere dopuščale. V letih 1942–44 je deloval kot član protinemškega podzemlja in član ilegalnega Jugoslovanskega narodnega sveta.⁷ Pristopil je tudi k sodelovanju s četniškim gibanjem Draže Mihailovića, kar niti ne preseneča, saj je v njegovih stališčih našel tudi svoja dolgoletna prizadevanja, ki so izvirala še iz prve svetovne vojne,⁸ torej obstanek enotne Jugoslavije pod vodstvom dinastije Karađorđević. Tudi kraljeva vlada je upala, da bo lahko z Mihailovićevimi četniki in britansko pomočjo obnovila svojo oblast v Jugoslaviji po koncu divjanja vojne.⁹

³ Gačić: *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat*, str. 6; *Slovenski biografski leksikon*.

⁴ ASS, FV, t. e. 15, Vošnjakov esej o njegovem življenju med drugo svetovno vojno, 17. 3. 1945.

⁵ SI AS 1039, fasc. 4, Georgijevičevo pismo Vošnjaku, 23. 2. 1942.

⁶ ASS, FV, t. e. 15, Vošnjakov esej o njegovem življenju med drugo svetovno vojno, 17. 3. 1945.

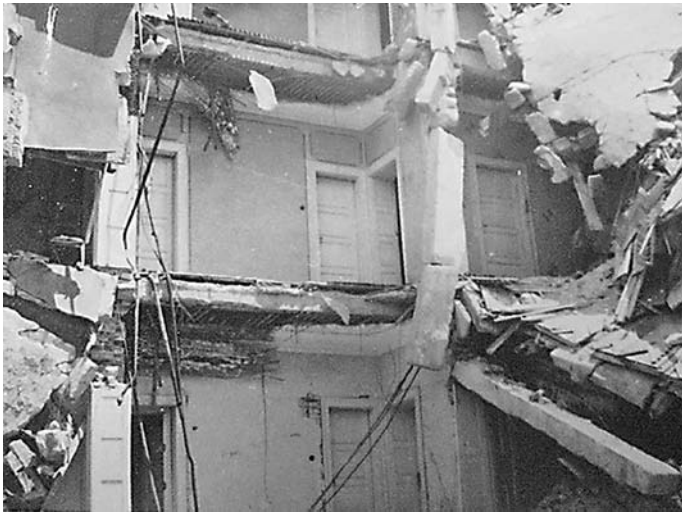
⁷ ASS, FV, t. e. 6, »Dr. Bogumil Vošnjak, član American Academy of Political Science«, *Ameriška domovina*, 12. 7. 1951.

⁸ Petranović, Zečević: *Jugoslavija 1918/1984*, str. 447.

⁹ Pacor: *Jugoslovanska revolucija*, str. 353–354.

Vošnjak je pod Mihailovičevim okriljem delal osem mesecev in pri tem prišel v stik z amerškimi piloti.¹⁰ Med vojno je bilo kar nekaj Slovencev prisiljenih pobegniti tudi v Srbijo, le-te pa je večkrat obiskal Vošnjak, zlasti v letu 1943.¹¹ Porodila se mu je ideja, da bi v Beogradu ustanovili svetovalnico za zaposlitev izseljenih Slovencev, ki bi delala po navodilih Komiteja za naseljevanje. V pismu komisarju za notranje zadeve Milanu Aćimoviću je razložil, da je njegov predlog naletel na veliko odobravanje pri slovenskih podjetnikih v Beogradu, ki so bili pripravljeni pomagati pri ustanavljanju tovrstne svetovalnice.¹² Ker je bil že kot narodni poslanec pred vojno znan po tem, da je rad pomagal, kolikor je bilo v njegovi pristojnosti, so se nanj med vojno obrnili tudi številni slovenski begunci.¹³ A ker so bili v vojnih razmerah, tudi Vošnjak ni imel nikakršnega vpliva več, saj je le-ta začel pojenjati že veliko prej, še v času kralja Aleksandra. Vošnjak se je zato v odgovorih na prošnje opravičeval, da je celotna država v okupiranem stanju, a da so Slovenci kljub vsemu enaki Srbom kot v času pred vojno in da dodeljene službe nikakor niso miloščina, saj se z njimi postopa enakopravno, zaradi česar so se predhodno razburjali.¹⁴

Vošnjaka je neko posebno notranje čustvo gnalo, naj čim prej zapusti Beograd, kar se je izkazalo za pravilno odločitev, saj je bila 15. 4. 1944, le štiri dni po njegovem odhodu, bombardirana hiša v Beogradu, v kateri je stanoval. Ob obisku Ivana Kirbiša v Brezni, nekdanjega narodnega poslanika, je izvedel, da se v bližini občasno spuščajo ameriška in britanska letala, ki so s seboj vzela letala in pilote, ki so se ponesrečili na območju Srbije. Tu je Vošnjak vnovič videl priložnost za beg v tujino, zato se je iz Beograda ponovno vrnil v Takovsko okrožje in stopil v stik z amerškimi piloti v bližini Brezne. Čeprav je Vrhovna komanda na željo Američanov odredila Vošnjakov let na Bari, je nekajkrat prišel v spor s komandantom korpusa Dimitrija Lazarevića, ki ni želel odobriti njegovega odhoda. Ne le to, Lazarević je celo ukazal, naj četniški vojaki Vošnjaka

ASS, t. e. 4, Vošnjakova hiša po bombardiranju, april 1942

¹⁰ ASS, FV, t. e. 11, Yugoslav patriot brings new hope, Spark of Liberty Far From Dead, 28. 12. 1947.

¹¹ ASS, FV, t. e. 15, Vošnjakov esej o njegovem življenju med drugo svetovno vojno, 17. 3. 1945.

¹² SI AS 1039, fasc. 2, Vošnjakovo pismo Aćimoviću, brez datuma.

¹³ SI AS 1039, fasc. 22, Prošnje izseljencev v Kruševcu Vošnjaku, Kruševac, 4. 9. 1941; ARS, AS 1039, fasc. 22, Prošnje izseljencev za zmanjšanje šolskih taks, 3. 9. 1941.

¹⁴ SI AS 1039, fasc. 22, Odgovor na vprašanje, kak je pravni položaj Slovencev v Srbiji?, 9. 9. 1941.

nasilno odpeljejo. Slednji je predvideval, da se jim je zameril, ker ni simpatiziral z Vrhovno komando, saj je grajal velikosrbsko hegemonijo Mihailovičevega svetovalca pravnika Stevana Moljeviča in zloglasnega duhovnika Momčila R. Djuiča, ki je razglašal, da bo najsrečnejši, ko bo Split srbski in pravoslaven. V oči je bodel predvsem Vošnjakov bratski koncept razmerja med Hrvati in Srbi.¹⁵

Vošnjakovo življenje v Rimu

Številni Slovenci so se zavedali, da bi zanje bilo zelo nevarno, če bi se vrnili v domovino, saj jih je po informacijah, ki so prihajale do njih, doma čakala ali zapor ali gotova smrt, kakor se je številnim tudi zgodilo. Zato so številni odšli v tujino, bodisi v Evropo bodisi v ZDA, Argentino ali Kanado.¹⁶ Ob koncu vojne je bil tudi Vošnjak seznanjen, da je Titova tajna policija OZNA prejela ukaz za njegovo likvidacijo. V skrbi za lastno življenje se je povezal s podpredsednikom vlade Miho Krekom, ki je komisijo za begunce in njihov povratek (Displaced Persons and Repatriation S/C) v Rimu obvestil o Vošnjakovi težavi in jo zaprosil, naj se slednjemu priskrbita hrana in začasna nastanitev v Italiji, dokler sam ne bi mogel skrbeti za svoje preživetje.¹⁷ Tako Vošnjaku ni preostalo drugega, kakor pobegniti iz Jugoslavije. Ko je na začetku julija 1945 bežal proti Italiji, je ob pogledu na Jadransko morje in Trst razočarano razmišljal: »Slovenci smo imeli ta največji jugoslovanski biser – in smo ga izgubili.«¹⁸ Tržaško vprašanje je postajalo vse bolj pereče ravno ob koncu druge svetovne vojne. Po pariški mirovni konferenci leta 1947 je postajala problematika Svobodnega tržaškega ozemlja med najpomembnejšimi točkami jugoslovanske zunanje politike.¹⁹ Sam Churchill naj bi Titu izjavil, da bo Jugoslavija sicer dobila Istro, nikakor pa ne Trsta.²⁰ Ob prihodu v Trst je Vošnjak bridko spoznal, da nikjer ni bilo table, na kateri bi pisalo Trst ali vsaj Trieste, prav tako ni slišal nobene slovenske besede in dobil občutek, da italijansko govorijo tudi Jugoslovani.²¹ Opozoriti velja, da je Vošnjak leta 1914 na nekem zborovanju v še mladostnem zanosu zaklical: »Trieste o nulla – ali bo Trst slovenski ali pa ga sploh ne bo!«²² A njegove želje iz mladosti se niso uresničile. Vošnjakov beg se je po besedah inženirja Ladislava Bevca kar zapletel, saj je moral oditi kot begunec, a z diplomatskim potnim listom, s katerim se je legitimiral. Na poti v Riccione se je ustavil v Anconi, kjer je svojo aktovko položil na klop v parku in le za trenutek odšel stran, a aktovka je izginila in z njo tudi diplomatski potni list.²³

Z nekaj manjšimi težavami je vendarle dobil prepustnico za Milano in 18. julija 1945 končno prispel v Rim, kjer se je najprej oglasil pri tržaškem nadškofu Gregorju, da bi dobil Krekov naslov. Krek je bil v pogovoru z Vošnjakom malodušen in tarnal, kako nič ne pomenijo in kako so Britanci grdo ravnali z njimi.²⁴ Vošnjak je izvedel, da želi vodja Hrvaške kmečke stranke (HSS) Vladko Maček oditi v London, česar si je želel tudi sam. Čeprav ni imel nikakršnega političnega vpliva, je koval načrte za prihodnost Jugoslavije, o čemer se je pogovarjal tudi z Milkom Brezigarjem.²⁵ Rešitev Jugoslavije sta videla v morebitnih gospodarskih

¹⁵ ASS, FV, t. e. 15, Vošnjakov esej o njegovem življenju med drugo svetovno vojno, 17. 3. 1945.

¹⁶ *Cvetoči klas pelina*, str. 35.

¹⁷ ASS, FV, t. e. 4, Krekovo pismo Vošnjaku, 26. 7. 1945.

¹⁸ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 4. 7.–11. 8. 1945.

¹⁹ *Vojna in mir na Primorskem*, str. 7.

²⁰ Mljač: *Ameriška luč nad Trstom*, str. 27, 31.

²¹ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 4. 7.–11. 8. 1945.

²² Cvirn: *Nacionalni izgredi na tržaški Revoltelli*, str. 146.

²³ Bevc: *Spomini*, str. 172.

²⁴ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 4. 7.– 11. 8. 1945; ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 7. 10. 1945–2. 2. 1946.

²⁵ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 4. 7.– 11. 8. 1945; ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 7. 10. 1945–2. 2. 1946.

odnosih z Italijo. Z istimi pobudami se je nekajkrat sestal tudi z italijanskim diplomatom Carlom Sforzo.²⁶

Vošnjak se nikakor ni mogel sprijazniti, da so časi njegove diplomatske in politične agitacije že zdavnaj zamrli in tako je v svojem dnevniku nekajkrat tarna, da so se zadeve dogovarjale in sklepale mimo njega. Nekega dne je razočaran pisal, da so brez njega sestavili spomenico za kralja in zaveznike v organizaciji emigracije v Italiji.²⁷ Da bi bila osebna kriza še večja, je poskrbelo še pomanjkanje denarja, za katerega je moral večkrat skoraj ponižno prositi pri drugih emigrantih.²⁸

V okviru slovenske politične emigracije sta bili po vojni ustanovljeni dve skupini, ki sta oblikovali politično misel o prihodnosti Slovenije. Ena izmed njiju je bil Odbor za narodno akcijo, ustanovljen po vojni v Rimu, vodil pa ga je Ciril Žebot. Znotraj odbora so se zavzemali za svobodno Slovenijo. Druga skupina se je organizirala pod okriljem Narodnega odbora za Slovenijo.²⁹ Namreč, 29. 10. 1944 so se sestale Slovenska ljudska stranka, SDS in Socialistična stranka Jugoslavije, ki so oblikovale skupno politično predstavništvo Narodni odbor za Slovenijo, katerega član je postal tudi Vošnjak, za njegovega predsednika pa je bil imenovan Miha Krek. Stranke so se odločile, da Narodni odbor za Slovenijo nadaljuje svoje delo tudi v emigraciji zaradi uspešnejšega skupnega napora za doseg zastavljenih ciljev. Stranke so v popolni tajnosti izdale narodno izjavo, ki jo je podpisalo več kot 300 slovenskih najuglednejših osebnosti, med njimi tudi škof Gregorij Rožman. Stranke NOS so soglašale, da je Titov režim totalitaren in da je na oblast prišel s krvavim terorjem. Ocenili so, da se Titova politična tvorba ni sposobna preobraziti v demokratično politično silo. Kot najpomembnejšo nalogo in dolžnost so si zastavili cilj, da morajo delati za obnovo političnega in javnega življenja na demokratičnih osnovah. Stranke so želele federativno državo, a o novem državnem ustroju in obliki vladavine naj bi odločilo ljudstvo.³⁰ V izjavi so izrazili mnenje, da ima slovenski narod pravico do lastne države, pri čemer pa so odločno odklonili možnost razbitja Jugoslavije, saj naj bi le-to prineslo škodo tako Slovincem kot drugim narodom Jugoslavije.³¹

Kljub temu, da je preteklo kar nekaj časa od konca vojne, je Vošnjak še vedno bival v Rimu, kjer je skoraj nedejavno dočakal tudi leto 1947.³² Silno si je želel oditi v ZDA, vendar je še vedno brezupno čakal vesti, ali mu bo morda kdo le lahko ponudil jamstvo, ki ga je potreboval za emigracijo.³³

Vošnjakovo delo in življenje v ZDA ter tržaško vprašanje

V ZDA so po drugi svetovni vojni odhajali predvsem politični emigranti, in sicer po letu 1947 ter ob pomoči slovenskih izseljenskih duhovnikov in politikov. Prihod ni bil enostaven, saj so ameriške oblasti za emigrante zahtevale sponzorje v ZDA, pri čemer so imeli prednost predvsem mladi in zdravi ubežniki. Težave jim je povzročalo tudi bolj ali manj odkrito sovraštvo slovenskih izseljencev, ki so v ZDA prispeli pred vojno.³⁴

²⁶ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 13. 8.–5. 10. 1945.

²⁷ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 7. 10. 1945–2. 2. 1946.

²⁸ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 16. 10.–1. 1. 1947.

²⁹ Klemenčič: *Slovenia as part of a United Europe in the political Philosophy of Slovene Emigrants from Louis Adamic to Miha Krek*, str. 58.

³⁰ ASS, FV, t. e. 5, Demokratične politične stranke v Sloveniji, Izjava NO, 29. 10. 1945.

³¹ Čuček: *Sramota umira počasi. Slovenska politična emigracija*, str. 70.

³² ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 16. 10. 1946–1. 1. 1947.

³³ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 1. 1.–1. 2. 1947.

³⁴ Friš: *Uvod – Slovenci v ZDA*, str. 9; Bevc: *Spomini*, str. 173.

Vošnjak si je odhoda v ZDA močno želel, saj se v domovino ni mogel vrniti. Jamstvo za odhod mu je ob številnih prizadevanjih nazadnje dala ameriška Slovenka Nada Kobal.³⁵ 22. 7. 1947 je na ameriški ambasadi v Rimu pridobil vse dokumente.³⁶ 30. novembra je nastopil zadnji dan njegovega bivanja v Rimu, božič pa je že pričakal v Clevelandu.³⁷

Neki clevelandski časnik je objavil članek z naslovom *Yugoslav patriot brings new hope, Spark of Liberty Far From Dead* in Vošnjaka poimenoval kar za Thomasa Jeffersona jugoslovanske federacije, kot begunca Titovega komunističnega režima, a še vedno domoljuba. Po besedah časnika je v ZDA prispel pod okriljem UNITAS-a, gibanja pod pokroviteljstvom papeške univerze Gregoriane za združitev vseh cerkva. V govoru pred 4000 slovenskimi izseljenci je Vošnjak napovedal svojo vrnitev domov, vendar ne v Titovo Jugoslavijo, saj je bil odločen nasprotnik komunističnega režima.³⁸ Nato je obiskal San Francisco, kjer je v knjižnici na seznamu našel številne med svojimi knjigami in jugoslovanske spomenice s pariške mirovne konference iz leta 1919. Kljub temu, da je bil v domovini že nekaj časa v pokoju, je bil v ZDA prisiljen iskati službo, kar predvsem zaradi njegove starosti ni bilo lahko.³⁹

Ob srečanju z Vladkom Mačkom je dobil občutek, da slednji nima več zanimanja za Jugoslavijo, česar Vošnjak nikakor ni mogel doumeti. Ker je prepričano verjel v vrnitev v osvobojeno Jugoslavijo, ki je ne bi stiskal komunistični obroč, je vztrajal pri prizadevanjih, da bi vso situacijo pojasnil State Departmentu, kar mu je tudi uspelo, ko je naposled prišel v stik s Charlesom Allenom in mu izročil svojo spomenico. Ker se je Allen zanimal za tržaško vprašanje, ga je zanimalo Vošnjakovo mnenje, kaj naj naredi ameriška vlada, če za pomoč zaprosi Tito. Vošnjaku takšna stališča in vprašanja niso bila pogodu, zato se ni mogel brzdati in je skoraj pikro odgovoril: »To je prošnja komunistične vlade.«⁴⁰ V prizadevanjih glede tržaškega vprašanja Vošnjak vsekakor ni bil sam, saj je tudi Krek menil, da bi NOS moral v Washington poslati odposlanstvo, ki bi State De-

ASS, t. e. 5, Članska izkaznica za Jugoslovansko menzo v času Vošnjakovega bivanja v Rimu po 2. sv. vojni

³⁵ ASS, FV, t. e. 6, Vošnjakovo pismo Nadi Kobal, 27. 1. 1947.

³⁶ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 22. 7.–31. 8. 1947.

³⁷ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 25. 11. 1947–8. 1. 1948; Bevc, *Spomini*, 172.

³⁸ ASS, FV, t. e. 11, *Yugoslav patriot brings new hope, Spark of Liberty Far From Dead*, 28. 12. 1947.

³⁹ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 13. 6.–8. 10. 1948.

⁴⁰ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 13. 6.–8. 10. 1948.

partmentu predložilo svojo tržaško spomenico.⁴¹ Vendar pa je Vošnjaka bolelo dejstvo, da so se, tako kot v starih časih, stvari odvijale kar mimo njega. Tako ga je jezila tudi informacija, da sta Maček in Krek OZN-u v Parizu poslala spomenico glede Trsta: »Lepa stvar. In Krek tako mene ubruka pred Mačekom. Ali je to otročje ali je v vsem metoda.«⁴² Šlo je za spomenico iz leta 1948, ki sta jo omenjena poslala Generalni skupščini OZN glede Svobodnega tržaškega ozemlja in v njej obžalovala, ker nova država ni bila oblikovana, temveč takoj razdeljena na dve coni, s čimer je jugoslovanska cona pripadla neposredno komunistični diktaturi, ki po njunem mnenju ni spoštovala mirovne pogodbe.⁴³ Da bi Vošnjak dokazal, da še vedno nekaj velja in da ima tudi sam podpornike, je Mačku zagotovil, da ima njegova skupina v Argentini popolno zaupanje vanj in da je zanje možna tudi Krekova odtujenost.⁴⁴ Tržaško vprašanje je bilo aktualno tako za diplomate doma, kakor tudi za emigrante v ZDA. Vošnjak se je za Trst zavzel osebno in s svojo spomenico skakal od enega do drugega Američana, ki bi lahko kakor koli pomagali. Že med prvo svetovno vojno je v neki diskusiji v javnosti omenil, da bi lahko Trst postal svobodna državica v federaciji z Jugoslavijo.⁴⁵ Da pa zahodne sile ne razmišljajo enako kot Slovenci, ki so si prizadevali za Trst, kaže dejstvo, da je že diplomat Jože Vilfan lahko na pariški mirovni konferenci po drugi svetovni vojni dobil negativen vtis o zunanji politiki zahodnih velesil. Še zlasti negativen prizvok je dobilo ravnanje »angloameriškega bloka«, ko je šlo za jugoslovanske zahteve glede Trsta in Istre.⁴⁶ Pri Vošnjaku je mogoče dobiti vtis, kakor da se nekatera njegova prizadevanja niso nikdar končala, saj je po drugi svetovni vojni ravnal podobno kot med *vélisko vojno*, ko je prav tako pisal spomenice, povezane s tržaškim ozemljem, in jih izročal svetovnim voditeljem, ki bi morda lahko pomagali Slovencem oziroma Jugoslovanom. Za Trst se je osebno zavzel tudi kot generalni sekretar delegacije Kraljevine SHS leta 1919, ko je prav tako bilo jasno, da bodo svetovne velesile v najboljšem primeru pristale na Trst kot svobodno mesto, kar se je Vošnjaku zdela primerna rešitev.⁴⁷

Osebna vztrajnost je Vošnjaku večkrat omogočila stike z visokimi predstavniki oblasti v ZDA in tako se je sestal tudi z guvernerjem Ohia Frankom Lauschetom v Columbusu. Lausche, ki je bil slovenskega rodu, mu je izkazal naklonjenost s tem, da je začel govoriti slovensko in mu pojasnil, kako so ga njegovi kolegi prepričali v kandidaturo. S sestanka je Vošnjak odšel vidno zadovoljen: »Imenitno je pa vendar, da je Slovenec gazda tega slavnega Kapitola.«⁴⁸

Na začetku februarja 1949 je vnovič potoval v Kalifornijo na Univerzo Kalifornije, Berkeley tokrat zaradi službe. 14. 2. 1949 je nastopil svoje prvo predavanje, čez tri dni je vodil tudi prvi seminar. A ker mu nihče ni želel podpisati jamstvenega pisma, se je od Berkeleyja in službe moral kmalu posloviti. Pravi razlog njegovega odhoda je menda tičal v njegovi starosti, zaradi česar ni mogel ostati član profesorskega zbora, saj ni imel pet let univerzitetne službe.⁴⁹ Vošnjakov prijatelj, Ladislav Bevc, je menil, da je morda šlo celo za politično ozadje, ker so nekateri vplivni člani akademskega senata simpatizirali s komunisti, Vošnjak pa svojega političnega prepričanja nikakor ni skrival.⁵⁰

Na začetku oktobra 1949 se je moral oglasiti pri Edgarju P. Deanu, pod-

⁴¹ ASS, FV, t. e. 13, Vošnjakovo pismo Antonu Grdini, 27. 10. 1951.

⁴² ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 28. 11. 1948–27. 8. 1949.

⁴³ Boškovič: *Antijugoslovenska fašistička emigracija*, str. 287.

⁴⁴ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 28. 11. 1948–27. 8. 1949.

⁴⁵ Pirjevec: »Trst je naš!« *Boj Slovencev za morje (1848–1954)*, str. 74.

⁴⁶ Rahten: *Slovenski diplomati v začetnih letih jugoslovanskega stalnega predstavništva pri OZN*, str. 400.

⁴⁷ Lipušček: *Sacro egoismo, Slovenci v krempljih tajnega Londonskega pakta 1915*, str. 184.

⁴⁸ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 28. 11. 1948–27. 8. 1949.

⁴⁹ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 28. 11. 1948–27. 8. 1949.

⁵⁰ Bevc: *Spomini*, str. 206.

predsedniku Nacionalnega odbora za Svobodno Evropo (The National Committee for Free Europe – Free Europe), ameriški anti-komunistični organizaciji, ki ga je opozoril, da se mora odslej javljati pri njem in poročati o svojem delu. Dean ga je namreč opozoril, da je v ZDA prišel pisat knjigo, ne objavljati raznih člankov, čeprav je Vošnjak trdil, da je slednje prinesel iz Kalifornije.⁵¹ *Free Europe* je posameznike podpirala tako, da jim je dajala raziskovalne naloge, v zameno pa zahtevala njihovo politično nedejavnost, kot se je to zgodilo tudi v Vošnjakovem primeru, ko je imel sklenjeno trimesečno pogodbo, da bi napisal politično zgodovinsko razpravo. Sprva naj bi podpore te organizacije bili deležni prav vsi politični emigranti onkraj železne zaves, a kasneje je podpora bila obljubljena le že oblikovanim narodnim odborom, zaradi česar so bili Jugoslovani izvzeti.⁵² *Free Europe* je kasneje vedno bolj predstavljala organizacijo, s pomočjo katere so bili izraženi ameriški državni interesi v vzhodnoevropskih državah.⁵³

Vošnjak je bil razočaran, ker njihova emigracija ni dosegala zelenih uspehov, saj ameriški tisk ni pisal o množičnih aretacijah v Sloveniji in ne o kolektivizaciji zemlje, kakor se je pisalo na primer o Čehih, kar je Krek opravičeval z dejstvom, da so Jugoslovani v drugačnem položaju kot drugi narodi.⁵⁴ Zato si je Vošnjak osebno prizadeval sodelovati pri čim več organizacijah, pred katerimi bi obelodanil jugoslovansko problematiko. Tako se je udeležil tudi seje *Inter-Parliamentary Union* (IPU), mednarodne organizacije, ki je predstavljala prvi stalni forum za večstranska politična pogajanja. Imel se je priložnost pogovarjati s predsednikom Slovaške demokratske stranke in predsednikom Albanskega odbora. Na vso moč si je prizadeval, da bi v omenjeno organizacijo vključil tudi Slovence.⁵⁵ Osebno je pri IPU začel delati v drugi polovici januarja 1951, za kar je prejel tudi plačilo. Njegovo skrb vzbujajoče finančno stanje se je tako nekoliko uredilo, saj so mu sredstva nakazali tudi pri Free Europe.⁵⁶

1. 7. 1951 je bil imenovan za člana Ameriške akademije za politične in družbene vede (*The American Academy of Political and Social Science*), ustanovljene leta 1889 v Philadelphii.⁵⁷ Za njegova prizadevanja v ZDA so izvedeli tudi Jugoslovani v Evropi, o čemer priča pismo člana Hrvaškega odbora v Italiji Mira Didka, ki je prebral njegovo pismo, objavljeno v *Domovini*, namenjeno predsedniku Harryju Trumanu. Didek je pohvalil njegov vnovični nacionalni in državni pogum in ga obvestil, da so njegovo pismo uporabili za članek v italijanskem tisku.⁵⁸

Nekega dne sta z Mačkom razpravljala o jugoslovanskih mejah iz leta 1918 in *Sporazumu Maček–Cvetković*. Vošnjak je menil, da bi bila edina rešitev arbitražna ali plebiscit, čemur je Maček prikimal, čeprav sta se ob zavedala, da takšne rešitve Srbi verjetno ne bi sprejeli. Zanimivo je, da je obstajalo malo upanja za vrnitev političnih emigrantov v domovino, a sta oba živo kovala načrte za Jugoslavijo, pri čemer je Maček želel vedeti, kaj vse bo hrvaško.⁵⁹ V drugi polovici leta 1951 je Vošnjak razočaran ugotavljal, da vsa prizadevanja ne vodijo nikamor in celo zamirajo. Primerjal je akcijo jugoslovanskih emigrantov s Čehi in Slovaki, ki so menda imeli lepe hiše, vsak mesec prejeli lepo vsoto dolarjev in ob tem nekaj tudi pomenili, medtem ko Jugoslovani po njegovem mnenju zaslu-

⁵¹ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 28. 8. 1949–9. 1. 1950.

⁵² Bevc: *Spomini*, str. 201–202.

⁵³ Bošković: *Antijugoslovenska fašistička emigracija*, str. 289.

⁵⁴ Bevc: *Spomini*, str. 204.

⁵⁵ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 9. 1.–30. 5. 1950.

⁵⁶ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁵⁷ ASS, FV, t. e. 6, »Dr. Bogumil Vošnjak, član American Academy of Political Science«, *Ameriška domovina*, brez datuma; ASS, FV, t. e. 10, Dopis The American Academy of Political and Social Science, 7. 7. 1951.

⁵⁸ ASS, FV, t. e. 10, Didkovo pismo Vošnjaku, 13. 6. 1951.

⁵⁹ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 11. 6.–23. 10. 1950.

ženega pomena niso pridobili – »*In to v dneh, v katerih je jugoslovanski problem na svojem vrhuncu. Značilno je, da nikdo ne smatra, da postoji ona tretja sila, to je mi. Nobeden ne imenuje Mačka, Kreka e tutti quanti. Izbira je danes samo med Stalinom in Titom. /.../ Nas nikdo ne čuje, nikdo za nas ne vpraša. /.../ Kako bomo mi to zagovarjali, ko pridemo domu. Tito se nam lahko smeje. Tisoč sijajnih prilik je, ki jih opuščamo. Ali Mačkova stara lajna je, da v teh okoliščinah ni mogoče ničesar napraviti.*«⁶⁰

Čeprav ni vedel, ali se bo še kdaj vrnil v domovino, si je zelo prizadeval za rešitev tržaškega vprašanja. Tako je septembra 1951 Jamesu Prioleausu Richardsu, predsedniku v poslanski zbornici Odbora za zunanje zadeve (*Foreign Affairs Committee*), izročil svojo tržaško spomenico in od njega dobil zagotovilo, da jo bo zelo pozorno prebral. V zvezi s tržaškim vprašanjem je pismo naslovil tudi na predsednika Trumana. Dobil je zagotovilo, da je bila njegova tržaška spomenica razposlana članom odborov. O Trstu je razpravljal tudi s pravnikom Vorysom, ki je Trst primerjal z drugim Gdanskim, vendar Vošnjak te filozofije ni najbolje razumel, saj je menil, da Trst ne more biti razlog za začetek tretje svetovne vojne.⁶¹ Ob koncu druge svetovne vojne je namreč bilo jasno, da Jugoslaviji na konferenci zunanjih ministrov ne bo mogoče iztržiti Trsta, dosegli bi lahko le njegov odvzem Italijanom, pri čemer se je postavljalo vprašanje, ali naj potemtakem mesto dobi široko avtonomijo, ki jo je po prvi svetovni vojni imel Gdansk, ki je bil neodvisen od Poljske, ali se mu njegove pristojnosti omejujejo.⁶² Ob vsem tem je Vošnjak menil, da je za Slovence boljše, da imajo Trst v svojih rokah zavezniki kakor pa Italijani, to se mu je namreč zdelo boljše zagotovilo narodne pravičnosti, čeprav še vedno nezadostno.⁶³ Kot je znano, je Trst že junija 1945 prešel pod nadzorstvo zavezniških sil. Čeprav je Vošnjak spomenico vročil tudi Lauschetu, se slednji kot guverner v zadevo ni mogel osebno vpletati. S svojim tržaškim načrtom je navdušil tudi škofa Gregorija Rožmana, a takšnega odobravanja ni pridobil pri urednikih *Ameriške domovine* Jaki Debevcu in Vinku Lipovcu. Lipovec ga je celo razjezil, ko je predlagal skupno akcijo z »rudečimi«, kar je Vošnjak odločno zavrnil z izgovorom, se morajo o tem posvetovati s Krekom.⁶⁴

Svoj obisk je namenil tudi Mac Mahonu, šefu generalnega štaba, slednji pa mu je ob izročitvi tržaške spomenice obljubil, da jo bo vsekakor prebral in se vnovič z njim sestal. A že čez nekaj dni se je lahko Vošnjak razočarano prepričal, da njegove spomenice niso prišle v roke poslancev in senatorjev.⁶⁵ Septembra 1951 so Velika Britanija, Francija in ZDA pozvale Jugoslavijo in Italijo, naj najde ta sporazumno rešitev tržaškega vprašanja. ZDA so v vmesnem času podpisale pogodbo o vojaškem sodelovanju z Jugoslavijo, zahodne sile pa so Italiji dovolile oborožitev.⁶⁶ Oktobra je Krek v pogovoru z Vošnjakom končno popustil in pristal na ustanovitev odbora za obrambo svobodnega tržaškega ozemlja v Clevelandu, čeprav je bil še vedno zadržan v pogledu tržaškega vprašanja. Krek se je sicer strinjal z Vošnjakovo domnevo, da je glavna nevarnost mimo, skrbelo ga je le imenovanje italijanskega generala za poveljnika balkanskega oddelka NATA.⁶⁷

Novembra je Vošnjak stopil v stik z Rayem Johnom Maddenom, predsednikom Odbora za preiskavo o *Katinskem gozdu*, in mu predlagal, naj se preišče še Kočevski Rog, na kar je Madden brez premisleka pristal, kar je pri Vošnjaku vzbudilo dvom, da se je slednji nekoliko prenaglil s svojo obljubo.⁶⁸ O Kočevskem

⁶⁰ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶¹ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶² Pirjevec: »Trst je naš!« *Boj Slovencev za morje (1848–1954)*, str. 336.

⁶³ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶⁴ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶⁵ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶⁶ Pirjevec: »Trst je naš!« *Boj Slovencev za morje (1848–1954)*, str. 402.

⁶⁷ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶⁸ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

Rogu je poročal Kreku in se mu pohvalil, da se je zadeva sprožila le po njegovi zaslugi.⁶⁹ Vošnjakov dvom v Maddenovo obljubo se je izkazal za upravičenega, saj so poboji v Kočevskem Rogu bili še dolgo zamolčani.⁷⁰

Leta 1952 je *Ameriška domovina* pisala, da je zasledila tehten članek o Trstu, ki je bil povezan z Vošnjakovo spomenico. Po zgodovinskem uvodu je spomenica obravnavala trenutno stanje na Tržaškem. Tako je Vošnjak pisal, da Trst nima nobene neposredne zveze z italijanskim narodnim ozemljem. Trdil je, da je Italija med prvo svetovno vojno na Trst gledala še nekako stvarno, medtem ko je po drugi svetovni vojni uprizorila splošni boj proti Slovincem na Tržaškem, da bi jih potisnili v položaj brezpravnosti, v kakršnem so bili v času fašizma. Priključitev Trsta Italiji bi tako pomenila vrnitev v položaj »brezpravne raje« in bi jim odvzela še tistih nekaj pravic, ki so jih uživali. Časnik je pisal, kako je Vošnjak že leta 1918 Wilsonu predlagal, da bi Američani zasedli Trst, kar pa se ni izpolnilo. Vošnjak je tržaško vprašanje opredeljeval ne kot italijansko ali jugoslovansko, temveč kot evropsko in svetovno. Da bi bili ustvarjeni pogoji za italijansko-slovensko sožitje, bi se po njegovem mnenju morali izpolniti vsi mirovni pogoji. Nekateri tržaški Slovenci so se javno zahvalili Vošnjaku in drugim ameriškim Slovincem za njihovo podporo v težki borbi za narodni obstoj.⁷¹ Iste ga leta je *Jugoslovenski ameriški glasnik* pisal o Vošnjaku kot enem izmed vodilnih državnikov, ki so ustvarili Jugoslavijo. Časnik je zapisal, da se je v ZDA boril s pomočjo ameriškega tiska za demokracijo v trpeči Jugoslaviji. Časnik ga je opisoval kot edinega, ki se je bil sposoben dvigniti nad drobnimi plemenskimi prepričanji ali strankarskimi cilji in da bi se po njem morali zgledovati tudi drugi vodje ter s skupnim delom pomagati k skorajšnji vzpostavitvi demokratične vladavine v njihovi državi.⁷² Vošnjak je večkrat dobil vtis, da je v svojih prizadevanjih glede osvoboditve Jugoslavije izpod krempljev komunizma in vrnitve političnih emigrantov v domovino sam. Tako je junija 1952 imel resen pogovor z Mačkom in ga opozoril, da so v Washingtonu, kar pomeni, da je treba delati, sicer lahko gredo v Južno Dakoto. Ker je pri Mačku tako kot pri drugih opazil pasivnost, ga je opozoril, da v Washingtonu nosijo veliko odgovornost.⁷³

Marca 1953 je potekal buren razgovor med Milanom Gavrilovićem, nekdanjim predsednikom srbske Zemljoradniške stranke, nekdanjim poslanikom v Ankari Ilijo Šumenkovićem in Vošnjakom. Slednji je gostoma povedal, da obstaja Mačkova spomenica, ki jo je poslal State Departmentu in se v njej zavzel za stanje mej, kakršno je obstajalo leta 1918. Po Vošnjakovem mnenju bi vračanje v takšno stanje pomenilo, da bi to bila Južna Srbija z Vojvodino in Hrvaška brez Dalmacije, Črna gora pa bi bila posebna enota. Gavrilović in Šumenković sta takšno izjavo smatrala za izdajalsko, eden izmed njiju je Vošnjaku celo očital, da je izdal *Krfsko deklaracijo*. A slednji se je branil, da ima po 37 letih pravico spremeniti svoje poglede in da je v resnici on v deklaracijo spravil geografsko in gospodarsko obeležene meje.⁷⁴

Na začetku maja se je po dolgem času zopet srečal s Krekom, ki se mu je zdelo potrebno, da bi se po dolgih letih ponovno sestal NOS. Glede tržaškega vprašanja je še vedno ostajal pasiven in ni želel niti slišati o kakršni koli akciji, kar Vošnjaku ni bilo pogodu.⁷⁵ 7. novembra se je delegacija NOS sestala v New Yorku v Forest Hillsu. Ker so člani Narodnega odbora za Slovenijo iz Argentine in Trsta Vošnjaka predlagali za podpredsednika, je bil tudi izvoljen. Vnovična

⁶⁹ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 1. 1.–4. 9. 1952.

⁷⁰ Žajdela: *Kočevski Rog*, str. 5.

⁷¹ ASS, FV, t. e. 5, *Ameriška domovina* o Trstu, Važen prispevek ob peti obletnici podpisa mirovne pogodbe z Italijo, 1952.

⁷² ASS, FV, t. e. 5, »Stvarnost Jugoslavije«, *Jugoslovenski ameriški glasnik*, 30. 5. 1952.

⁷³ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 1. 1.–4. 9. 1952.

⁷⁴ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 1. 10. 1953–31. 12. 1954.

⁷⁵ Prav tam.

Krekova zavzetost za NOS se je Vošnjaku zdela nekoliko sumljiva. Krek se je pri kosilu izdal, da obstajajo poročila, da je Tito v zvezi z Moskvo, kar bi lahko pojasnilo njegovo obnašanje in skrb.⁷⁶ Ko so se 13. 6. 1954 ponovno sestali v Washingtonu, so proučili položaj v domovini in prišli do soglasnega zaključka, da se totalitaristični značaj komunističnega režima v Jugoslaviji ni spremenil. V tem smislu je NOS pozdravil vztrajno odpornost rojakov v domovini ter pozval njih in rojake v tujini k složnosti ter tvornemu in neustrašnemu delu za doseg ponovne osvoboditve in vrnitve človekovih in političnih pravic. V pretres so postavili tudi tržaško vprašanje. Ob tem je NOS vztrajal pri svoji izjavi z dne 13. 11. 1953, ki je zahtevala »/.../ spoštovanje določb italijansko-jugoslovanske mirovne pogodbe ter ohranitev Svobodnega tržaškega ozemlja kot trenutno edino rešitev v duhu mednarodnega prava in evropskega sodelovanja«. ⁷⁷ Toda NOS ni mogel doseči enakega spoštovanja kot podobni odbori, ki so jih oblikovali politični emigranti Češkoslovaške, Madžarske, Poljske in drugih držav. Kljub Krekovim in Mačkovim prizadevanjem jim prav tako ni uspelo vzpostaviti enotnega Jugoslovanskega narodnega odbora, ki bi morebiti imel več veljave, in tudi Vošnjakova in Krekova prizadevanja pri ameriškem zunanjem ministrstvu niso dosegla vidnejšega uspeha. ⁷⁸

V vmesnem času je Vošnjak obiskal Windsor, kjer je imel govor o situaciji v Trstu, o čemer je pisal tudi eden izmed ameriških časnikov: »*Mi se nikoli ne bomo sprijaznili s smrtjo Slovencev v Trstu. /.../ Svobodni svet mora pokazati svojo pripravljenost pomagati manjšinam, da se borijo za svoje pravice. Zahtevamo, da se meje ozemlja, ki je določeno z mirovno pogodbo, popravijo in da se kultura naroda pod mednarodnim nadzorom dvakratno zavaruje.*« ⁷⁹ O Vošnjakovih prizadevanjih za Trst so se razpisali tudi v *Demokraciji*: »*Najznačilnejšo izjavo o Trstu je pač dal tisti visoko stoječi uradnik ameriškega ministrstva za zunanje zadeve, ki je obžaloval, da Trst ne bo postal drugo Posarje. Razgovori o Trstu so podobni pomenkom pogrebcev, ki nosijo proti grobu veliko idejo. /.../ Mislimo, da bomo redko našli besede, ki s takšno točnostjo označujejo to, kar se s Tržaškim vprašanjem dogaja. Tu se res ruši in uničuje nekaj velikega.*« ⁸⁰

Čeprav že v visoki starosti in hudo bolan je po letih bivanja v ZDA dobil novo zadolžitev. Senat ZDA ga je imenoval za začasnega svetovalca v begunskih zadevah, tako da je septembra 1958 obiskal Jugoslovane v begunskih taboriščih v Evropi, in sicer v Rimu, Trstu, Salzburgu, na Dunaju in v Parizu. Namen te odprave je bila preučitev razmer in možnosti zaposlitve beguncev zunaj meja Avstrije in Italije. ⁸¹ Opomniti velja, da je ob koncu vojne slovensko ozemlje zapustilo več kot dvajset tisoč Slovencev, od katerih jih je bila polovica, poprej članov kolaboracijskih vojaških enot, vrnjena v domovino in ubita, preostali so se naselili v begunskih taboriščih, predvsem v Italiji in Avstriji. Taboriščniki so vzpostavili kulturno življenje, organizirali šolstvo ter izdajali različne časopise in publikacije oziroma tiskali učbenike. ⁸² Preden je bil Vošnjak poslan v Evropo, je komisija morala zanj jamčiti, da ne bo imel političnih govorov, kar slednjemu vsekakor ni bilo najbolj ljubo. ⁸³ Na začetku januarja je pisal Celestinu Jelencu, da je lahko na popotovanju po Evropi ugotovil, da bo situacijo v Jugoslaviji težko razrešiti na ustrezen način, saj želijo ekstremni Hrvati Hrvaško do Drine, eks-

⁷⁶ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 1. 10. 1953–31. 12. 1954.

⁷⁷ ASS, FV, t. e. 10, »Slovenski narodni odbor o razmerah v domovini in o tržaškem vprašanju«, *Ameriška domovina*, 1. 7. 1954.

⁷⁸ Bevc: *Spomini*, str. 9–10.

⁷⁹ ASS, FV, t. e. 6, Tito Regime Ouster Seen.

⁸⁰ ASS, FV, t. e. 4, »Pogrebci velike ideje«, *Demokracija*, 23. 7. 1954.

⁸¹ ASS, FV, t. e. 4, Dr. Bogumil Vošnjak v mestu; ASS, FV, t. e. 4, »Put g. Vošnjaka po Evropi«, ni imena časnika, 19. 2. 1959.

⁸² *Cvetoči klas pelina*, str. 40.

⁸³ ASS, FV, t. e. 4, Vošnjakovo pismo Bevcu, 24. 8. 1958.

tremni Srbi pa Veliko Srbijo. Ena in druga rešitev bi po Vošnjakovem mišljenju pomenili smrt za Slovence. Edino možno rešitev je videl v *statusu quo*, a o tem ni smel javno spregovoriti, saj je bil po njegovem mnenju ta izraz komunističnega izvora.⁸⁴ O stanju jugoslovanskih beguncev v Evropi se je pogovarjal s Krekom na božič leta 1958. Dogovorila sta se, da bo NOS deloval skupno s HSS in Srbsko bratsko pomočjo z namenom zaposlitve jugoslovanskih beguncev v Avstriji in Franciji.⁸⁵ Med vsemi jugoslovanskimi taboriščniki so Slovenci najbolj izstopali s svojo pridnostjo in delavnostjo ter si postavili številne obrtne delavnice.⁸⁶

Čeprav bi se Vošnjak zaradi že omenjene starosti in bolezni lahko upokojil v polnem pomenu besede, sta ga nemir in vesti o dogajanju v domovini gnali v vnovična prizadevanja. Tako je na perečo situacijo v Jugoslaviji ves čas opozarjal ameriško javnost in ljudi na vodilnih položajih. Senator Hubert H. Humphrey je pri poslaniku Allenu posredoval Vošnjakove kvalifikacije in ideje ter v pismu zapisal, da je prepričan, da se Allen zaveda Vošnjakovih prispevkov za lažje razumevanje situacije v Jugoslaviji.⁸⁷ Pri Allenu je za sestanek posredoval tudi Lausche, ki je o njem zapisal, da ima dolgo kariero v jugoslovanski vladi in da je dolgo časa sodeloval tudi z njegovo pisarno. Lausche je Allenu obrazložil, da se je Vošnjak pravkar vrnil s poti po Evropi kot svetovalec za begunce Senata pododbora za priseljevanje.⁸⁸ O Vošnjakovih prizadevanjih za boj proti komunizmu in osvoboditev Jugoslavije so pisali tudi srbski emigranti, in sicer v časniku pročetniške emigracije *Srpska borba*, ki je kot neuradno glasilo Srbskega kulturnega kluba sv. Sava izhajal v Chicagu. Ob izidu knjige C. M. Draškovića o titoizmu, katere recenzijo je napisal Vošnjak v *Ameriški domovini*, so srbski emigranti o Vošnjaku zapisali naslednje: »Po vojni je Vošnjak prišel v Ameriko, kjer zalaga vse svoje moči v boj proti komunizmu in za osvoboditev Jugoslavije. Ni se nam potrebno strinjati s stališči dr. Vošnjaka, nasploh ali pa samo v tej recenziji, ampak njegov patriotizem, politična doslednost in neutrudljiva borba si zaslužijo spoštovanje.«⁸⁹

V enem izmed člankov, ki je bil objavljen v časniku *Glas kanadskih Srba*, je Vošnjak komunizem primerjal z veliko kačo, »ki želi objeti cel svet in v svojem objemu zadaviti človeško svobodo«.⁹⁰ Njegovi govori, nastrojeni zoper komunizem, so bili v ZDA kar pogosti. O njegovem patriotizmu in veri, da se bo Titov komunistični režim sesul, so pisali v številnih ameriških časnikih, tako tudi v članku *Yugoslav Patriot, 75, Awaits Day When Red Rule Will Fade*, objavljenem v *New York Timesu*, za katerega je Vošnjak povedal: »Kar se je zgodilo na Madžarskem, se ne bo v Jugoslaviji. Jugoslovani imajo politične izkušnje, kakršnih ostali nimajo. Preveč so iznajdljivi, da bi zdaj prelivali kri. Počakali bodo.«⁹¹

Da je do konca verjel v idealizirano Jugoslavijo, kažejo njegove goreče besede ob zaključku članka *Moj odgovor*: »Jugoslovanska ideja ni od včeraj. Verjamem, da je danes močna v dušah tolikih Hrvatov, Srbov in Slovencev, ona je živa ideja, zmagoslavna, nepremagljiva. Za njo se zavzemamo od začetka našega stoletja. Doživela je zmage in poraze, bila je izkoriščena, napačno razumljena, ampak se je vedno znova pojavila v celem svojem sijaju. Jugoslavija je hči jugoslovanske ideje, ki je izraz težnje k enakosti in enakopravnosti vseh Jugoslovancev, bodisi da

⁸⁴ ASS, FV, t. e. 13, Vošnjakovo pismo Jelencu, 5. 1. 1959.

⁸⁵ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 1. 1.–8. 4. 1958; ASS, FV, t. e. 10, Vošnjakovo pismo Bevcu, 1959, brez datuma.

⁸⁶ *Cvetoči klas pelina*, str. 19.

⁸⁷ ASS, FV, t. e. 1, Humphreyjevo pismo Vošnjaku, 20. 5. 1959.

⁸⁸ ASS, FV, t. e. 1, Lauschetovo pismo Vošnjaku, 1. 6. 1959.

⁸⁹ ASS, FV, t. e. 3, »Slobodna slovenačka štampa o knjizi dr. C. Draškovića, Najbolja knjiga o titoizmu kaže dr. Bogumil Vošnjak u 'Američkoj domovini'«, *Srpska borba*, 2.

⁹⁰ ASS, FV, t. e. 3, Crvena propaganda u sovjetskoj borbi za pobeđu komunizma, *Glas kanadskih Srba*, brez datuma.

⁹¹ ASS, FV, t. e. 4, »Yugoslav Patriot, 75, Awaits Day When Red Rule Will Fade«.

so Srbi, Hrvati in Slovenci. Ona je vsem potrebna kot kos kruha, kot zrak. Če bi Jugoslavija prenehala biti, bi to bil konec. Extra Yugoslavia non est vita.»⁹²

Vošnjak je kar nekaj časa živel z rakom, kar ga pri njegovem delu ni oviralo, saj je skoraj do zadnjega diha neumorno delal in si prizadeval za osvoboditev srednje in vzhodno-evropskih narodov izpod komunistične oblasti. Na koncu ga je bolezen čez noč premagala in tako je v torek zvečer 19. junija 1959 umrl v starosti 77 let.⁹³ Njegovega pogreba so se udeležili številni, med drugim tudi Krek, ki se je od pokojnika poslovil z naslednjimi mislimi: »*Profesor dr. Bogumil Vošnjak, bivši jugoslovanski pooblaščen minister je posvetil svoje velike sposobnosti in vse svoje življenjsko prizadevanje pospeševanju blagostanja svojega ljubljenega naroda in domovine. V tem je sledil zgledom svojega očeta in strica, ki sta bila med odličnimi organizatorji in pospeševalci slovenskega kulturnega in združnega življenja v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja. Hotel je doseči za slovenski narod svobodo in neodvisnost od vsake tuje oblasti. Habsburška monarhija, ki je v tisti dobi vladala nad Slovenci, nam ni priznavala niti osnovnih narodnostnih pravic.*« Omenil je tudi njegovo prizadevanje med drugo svetovno vojno in neposredno po njej: »*Med drugo svetovno vojno, okupacijo in komunistično revolucijo je prenašal bridko usodo, ki je bila delež našega ljudstva. Ko je po vojni komunistična tiranija zamenjala fašiste in naciste na oblasti, je dr. Vošnjak ponovno zapustil svoj dom, da bi kot svobodni politični emigrant pomagal vzpostaviti demokratične ustanove in svobodno narodno življenje v Jugoslaviji. Dasi je bil že v letih, je delal med nami kot zgled pridnosti, vztrajnosti in trdnega zaupanja v uspeh. Smrt ga je prav dobesedno iztrgala iz njegove delavnice. Do zadnjega dneva življenja je bil neumoren. Gnalo ga je prepričanje, da mora komunistično nasilje kmalu končati in da bo nastopila nova doba, ko bodo svobodni narodi v mirnem sodelovanju ustvarjali novo srečo na zemlji. Z dobrimi deli je pokojni vsekaj svoje ime v zgodovino Slovenije in Jugoslavije.*«⁹⁴

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ASS - Arhiv Studia Slovenica

- fond Vošnjak (FV), t. e. 1, Humpreyevo pismo Vošnjaku, 20. 5. 1959; Lauschetovo pismo Vošnjaku, 1. 6. 1959;
- fond Vošnjak (FV), t. e. 3, Vošnjak Bogumil, »Moj odgovor«, 12; Crvena propaganda u sovjetskoj borbi za pobeđu komunizma, *Glas kanadskih Srba*, brez datuma; »Slobodna slovenačka štampa o knjizi dr. C. Draškovića, Najbolja knjiga o titizmu kaže dr. Bogumil Vošnjak u «Američkoj domovini», *Srpska borba*, 2;
- fond Vošnjak (FV), t. e. 4, »Yugoslav Patriot, 75, Awaits Day When Red Rule Will Fade«; »Pogrebci velike ideje«, *Demokracija*, 23. 7. 1954; Dr. Bogumil Vošnjak v mestu; »Put g. Vošnjaka po Evropi«, ni imena časnika, 19. 2. 1959; Vošnjakovo pismo Bevcu, 24. 8. 1958; »Dr. Bogomilu Vošnjaku v slovo«, *Ameriška domovina*, 9. 7. 1959; »Dr. Bogumil Vošnjak«, *Ameriška domovina*, 18. 6. 1959; Krekovo pismo Vošnjaku, 26. 7. 1945;
- fond Vošnjak (FV), t. e. 5, Demokratične politične stranke v Sloveniji, Izjava NO, 29. 10. 1945; Ameriška domovina o Trstu, Važen prispevek ob peti obletnici pod-

⁹² ASS, FV, t. e. 3, Vošnjak Bogumil, »Moj odgovor«, 12.

⁹³ ASS, FV, t. e. 4, »Dr. Bogomilu Vošnjaku v slovo«, *Ameriška domovina*, 9. 7. 1959; ASS, FV, t. e. 4, »Dr. Bogumil Vošnjak«, *Ameriška domovina*, 18. 6. 1959.

⁹⁴ ASS, FV, t. e. 4, »Dr. Bogomilu Vošnjaku v slovo«, *Ameriška domovina*, 9. 7. 1959.

- pisa mirovne pogodbe z Italijo, 1952; »Stvarnost Jugoslavije«, *Jugoslovenski ameriški glasnik*, 30. 5. 1952;
- ⊕ fond Vošnjak (FV), t. e. 6, Tito Regime Ouster Seen; »Dr. Bogumil Vošnjak, član American Academy of Political Science«, *Ameriška domovina*, 12. 7. 1951; Vošnjakovo pismo Nadi Kobal, 27. 1. 1947; »Dr. Bogumil Vošnjak, član American Academy of Political Science«, *Ameriška domovina*, brez datuma;
  - ⊕ fond Vošnjak (FV), t. e. 7, Dnevnik, 4. 7.–11. 8. 1945; Dnevnik, 7. 10. 1945–2. 2. 1946; Dnevnik, 13. 8.–5. 10. 1945; Dnevnik, 16. 10.–1. 1. 1947; Dnevnik, 13. 6.–8. 10. 1948; Dnevnik, 22. 7.–31. 8. 1947; Dnevnik, 25. 11. 1947–8. 1. 1948; Dnevnik, 28. 11. 1948–27. 8. 1949; Dnevnik, 28. 8. 1949–9. 1. 1950; Dnevnik, 9. 1.–30. 5. 1950; Dnevnik, 11. 6.–23. 10. 1950;
  - ⊕ fond Vošnjak (FV), t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951; Dnevnik, 1. 1.–4. 9. 1952; Dnevnik, 1. 10. 1953–31. 12. 1954; Dnevnik, 1. 1.–8. 4. 1958;
  - ⊕ fond Vošnjak (FV), t. e. 10, Dopis The American Academy of Political and Social Science, 7. 7. 1951; Didkovo pismo Vošnjaku, 13. 6. 1951; »Slovenski narodni odbor o razmerah v domovini in o tržaškem vprašanju«, *Ameriška domovina*, 1. 7. 1954; Vošnjakovo pismo Bevcu, 1959, brez datuma;
  - ⊕ fond Vošnjak (FV), t. e. 11, Yugoslav patriot brings new hope, Spark of Liberty Far From Dead, 28. 12. 1947;
  - ⊕ fond Vošnjak (FV), t. e. 13, Vošnjakovo pismo Antonu Grdini, 27. 10. 1951; Vošnjakovo pismo Jelencu, 5. 1. 1959;
  - ⊕ fond Vošnjak (FV), t. e. 15, Vošnjakov esej o njegovem življenju med drugo svetovno vojno, 17. 3. 1945.

AS - Arhiv Republike Slovenije

- ⊕ SI AS 1039, Priv. A. LVIII, Osebni fond Bogumila Vošnjaka (OFBV).
- ⊕ SI AS 1039, fasc. 2, Vošnjakovo pismo Ačimoviću, brez datuma.
- ⊕ SI AS 1039, fasc. 4, Georgijevičevo pismo Vošnjaku, 23. 2. 1942.
- ⊕ SI AS 1039, fasc. 22, Prošnje izseljencev v Kruševcu Vošnjaku, Kruševac, 4. 9. 1941. Odgovor na vprašanje, kak je pravni položaj Slovencev v Srbiji?, 9. 9. 1941.

LITERATURA

- Bevc, Ladislav: *Spomini*. Ljubljana: Jutro, 2006.
- Bošković, Mate: *Antijugoslovenska fašistička emigracija*. Beograd. »Sloboda«, Dnevnik, OOUR, 1980.
- Cvirn, Janez: Nacionalni izgredi na tržaški Revoltelli. V: *Slovenska kronika XX. stoletja* (ur. Balkovec Bojan et al.). Ljubljana: Nova revija, 1995, 146.
- Čuček, Janez: *Sramota umira počasi. Slovenska politična emigracija*. Maribor. Založba Obzorja, 1979.
- Friš, Darko: Uvod – Slovenci v ZDA. V: *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote, Pregled zgodovine KSKJ 1894–1994* (ur. Friš, Darko, Kolar, Borut, Vovko, Andrej), Ljubljana, 1996, Ilex, 5–14.
- Gačič, Aleksandra: *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat. Doktorska disertacija*. Maribor, Filozofska fakulteta Maribor, 2014.
- Klemenčič, Matjaž: Slovenia as part of a United Europe in teh political Philosophy of Slovene Emigrants from Louis Adamic to Miha Krek. V: *Intelektualci v Diaspori*. Ljubljana. Založba ZRC, 1999.
- Kranjec, Silvo: *Slovenski biografski leksikon*. SAZU. ZRC. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi812868/> (24. 7. 2014)
- Lipušček, Uroš: *Sacro egoismo, Slovenci v krempljih tajnega Londonskega pakta 1915*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 2012.
- Mljač, Tanja: *Ameriška luč nad Trstom*. Koper, Založba Annales, 2008.
- Pacor, Mario: *Jugoslovanska revolucija. V: Zgodovina revolucij XX. stoletja*. Ljubljana, Komunist, 1971, 353–354.

Petranović, Branko: *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji (1941–1945)*. Beograd, Rad, 1983.

Petranović, Branko, Zečević, Momčilo: *Jugoslavija 1918/1984, Zbirka dokumenata*. Beograd, Svedočanstva, 1985.

Pirjevec, Jože: »Trst je naš!« *Boj Slovencev za morje (1848–1954)*. Ljubljana: Nova revija, 2008.

Pirjevec Jože, Bajc Gorazd, Klabjan Borut: *Vojna in mir na Primorskem. Od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954*. Koper: Založba Annales, 2008.

Rahten, Andrej: Slovenski diplomati v začetnih letih jugoslovanskega stalnega predstavništva pri OZN. V: *Acta Histriae* 21(2013), št. 3, 389–408.

Žajdela, Ivo: *Kočevski Rog*. Maribor: Založba za alternativno teorijo, 1990.

Cvetoči klas pelina, slovenski begunci v Avstriji po letu 1945 (ur. Rihtar, Lenart) Ljubljana: Družina d. o. o. in Rafaelova družba, 2014.

SUMMARY

FORMER DIPLOMAT BOGUMIL VOŠNJAK AT THE TIME OF THE WORLD WAR II, EMIGRATION AND THE ISSUE OF TRIESTE

A person who used to function in high political and diplomatic circles abroad and at home finds it difficult to accept the fate and the fact that he has virtually no value anymore. After the extraordinary activities in the Yugoslav Committee, appearance at Paris Peace Conference and being recalled from his position as Emissary and Minister Plenipotentiary in Prague, Vošnjak's value started to fade. Although he was functioning in the Constitutional Assembly and the National Assembly under the aegis of the State Department as an advisor, he did not stand out. Without his former standing, he launched himself into turbulent happenings of the Second World War and endeavored to flee his homeland, probably hoping to help it as he did in the first emigration. However, all attempts of escape failed, which led to his joining the Chetnik movement and seeking to help Slovenes in exile who had taken refuge in Serbia. After the war, he found himself in Rome where he was helped by Miha Krek, and was serving on the National Committee for Slovenia. After several attempts, he successfully emigrated to the USA where he had even less value. Yet, despite the emigration and his age, Vošnjak never forgot his homeland but tried to help it as much as he was able. He sought to help primarily Slovenian refugees and those who due to disagreement with the Communist authorities tried to flee to the USA, for which they needed appropriate guarantees. These very refugees provided Vošnjak with the information on the situation in Yugoslavia as Vošnjak never set foot on the domestic territory, precisely because of the threat of his liquidation. As if he turned back time, he found himself facing the same fight as during the Great War. The role he played then was not as trifling in the USA, since he was remembered by some and therefore established direct contact with a few prominent Americans. He made effort to convince important American politicians to help Slovenians with Trieste issue, bearing in mind that he was interested in Trieste territory even in the first emigration. Then he fought to free Yugoslavs from Austria-Hungary domination and this time for their liberation from Tito's totalitarian regime. In the conclusion it is worth recalling the fact that Vošnjak did not have a real connection with his homeland as all information he had, he gleaned only from the opponents of the Communism in the homeland with whom he engaged in correspondence. Some information and news he obtained almost at the end of his life upon encountering people in refugee centers whom he visited following the au-

thorisation given by the US authorities in Europe. How did Vošnjak's homeland respond to his efforts and if they even knew about him could not be observed from the examined sources. We can only assume that his home country did not know about him, as also indicated by long-standing silence or rather his life and work left unexplored, especially after his departure to the USA following the Second World War. Vošnjak believed until the end that he will someday return to his homeland and will, together with other emigrants, have a place among established and prominent people in Yugoslavia thus being able to help shape politics and realize he never reached his ideal – unitarist concept.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.253:929Dorič M."1946/1988"

355.40:314.151.1(430=163.42)

Prejeto: 16. 5. 2017

Razlika med osebnim dosjejem in dosjejem sodelavca na primeru Milana Doriča

LJUBA DORNIK ŠUBELJ

doktorica zgodovinskih znanosti, upokojenka
Kamnogoriška cesta 53, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: ljuba.dornik.subelj@gmail.com

»Glede ekstremistične aktivnosti jugoslovanskih emigrantskih skupin in posameznikov, ki prebivajo na področju Zvezne Republike Nemčije (ZRN) je stališče Zveznega urada za zaščito ustave (BfV), da je treba preprečiti tako dejavnost na območju ZRN, ne zanima pa jih, kaj počnejo izven ZRN.«

Izjava dr. Petra Wessla, predstavnika BfV Milanu Doriču 27. 8. 1968 (v Doričevem poročilu Udbi).

Izvleček

Avtorica v prispevku obravnava razliko med osebnim dosjejem in dosjejem sodelavca na primeru Milana Doriča, ki ima oba dosjeja v Arhivu Republike Slovenije, in ju sooča z njegovo izjavo. Njegovo sodelovanje z Upravo državne varnosti (UDV), Zveznim uradom za varstvo ustavne ureditve (BfV) Zvezne republike Nemčije in ameriško obveščevalno službo (CIO) je pomenilo hkrati pretok informacij o stanju v hrvaških političnih strankah v drugi emigraciji in obliko preprečevanja terorističnega delovanja posameznikov iz te v Jugoslaviji imenovane »sovražne ustaške politične emigracije«. Nekateri pomembni mejniki v tem delovanju so bili predaja dr. Krunoslava Draganovića Jugoslaviji leta 1967, pridobitev informacije o razporedu oboroženih sil Varšavskega pakta in pričakovanja sprememb v mednarodnem položaju Jugoslavije po Titovi smrti leta 1980. Iz dostopnega dela dosjeja sodelavca je razvidna njegova dejavnost med hrvaško emigracijo do leta 1988.

Abstract

THE DIFFERENCE BETWEEN PERSONAL FILE AND COLLEAGUE FILE
BASED ON MILAN DORIČ EXAMPLE

»Regarding extremist activity of Yugoslav emigration groups and individuals who reside in the area of Federal Republic of Germany, the Federal Office for the Protection of the Constitution emphasized the necessity to prevent such activity in the area of Federal Republic of Germany, however they have no interest in what they do outside of Federal Republic of Germany.«

Statement by dr. Peter Wessel, representative of the Federal Office for the Protection of the Constitution, to Milan Dorič on 27th August 1968 (in Dorič's report to State Security Administration).

Ključne besede:

Milan Dorič,
Krunoslav
Draganović,
Vladimir Sečen,
Antikomunistična
legija, Zvezni urad
za varstvo
ustavne ureditve
ZRN

Key-words:

Milan Dorič,
Krunoslav
Draganović,
Vladimir Sečen,
Anti-Communist
Legion, Federal
Office for the
Protection of the
Constitution

In this contribution, the author examines the difference between a personal file and that of a colleague based on Milan Dorič's example whose both files are in the Archives of the Republic of Slovenia and who faces them with his own statement. His cooperation with the State Security Administration, Federal Office for the Protection of the Constitution of Federal Republic of Germany and American Intelligence Service CIA meant the flow of information about the state in Croatian political parties in the second emigration as well as a form of preventing individuals' terrorist activity from the »hostile Ustasha political emigration« as it was named in Yugoslavia. The important milestones in this operation were the surrender of dr. Krunoslav Draganović to Yugoslavia in 1967, the acquisition of new information on allocation of armed forces of Warsaw Pact, and the expectation of the changes in international situation of Yugoslavia following Tito's death in 1980. The accessible part of the colleague dossier clearly presents his activity during Croatian emigration until 1988.

Uvod

V svoji objavljeni doktorski disertaciji o delu *Ozne pri prevzemu oblasti 1944–1946*¹ sem omenila Milana Garmuša alias Milana Doriča kot primer pridobivanja sodelavcev Udbe na podlagi obremenilnih dokazov o njihovem sodelovanju z okupatorjem, v tem primeru z Nemci. Pisala sem na podlagi dokumentov, ki so mi bili tedaj dostopni: arhivsko gradivo Narodne zaščite in mikrofilmi Sove. Ni mi bilo znano, da je gospod Milan Dorič še živ, zato informacij niti nisem preverila pri njem niti nisem vedela, da obstaja tudi njegov osebni dosje. Po izidu moje knjige se je s pismom obrnil name kot na avtorico, zahteval popravek in v pisnih izjavah posredoval nekaj dokumentov, ki naj bi pojasnili njegovo usodo. V letih 2013 in 2014 se je več polemik v dnevnem časopisju nanašalo na Milana Doriča zaradi dejavnosti jugoslovanske obveščevalne službe v tujini pri preprečevanju terorističnih dejanj tako imenovane ustaške emigracije kot tudi v zvezi z izvensodnimi usmrtitvami posameznih pripadnikov teh organizacij, ki naj bi jih izvedla Udba. V zadnjih letih je v Nemčiji potekal tudi sodni proces proti najvišjima funkcionarjema Uprave državne varnosti v osemdesetih letih Zdravku Mustaću in Josipu Perkoviću, ki se je končal s še ne pravnomočno obsodbo obeh na tridesetletno zaporno kazen zaradi odgovornosti za uboj Stjepana Đurekovića leta 1983. V tem procesu je bil Milan Dorič poklican za pričo, vendar se sojenja iz zdravstvenih razlogov ni udeležil, je pa dal nekaj izjav medijem.

V intervjuju, ki ga je dal Milan Dorič v *Mladini*,² je opisal svojo dejavnost kot večstranskega agenta ne le jugoslovanske, ampak tudi avstrijske, nemške in ameriške obveščevalne službe ter omenil svojo vlogo pri vrnitvi dr. Krunoslava Draganovića v Jugoslavijo leta 1967. Tudi Krunoslav Draganović³ je bil poleg svoje duhovniške vloge aktiven sodelavec vsaj ameriške in nemške obveščevalne službe, po vrnitvi v Jugoslavijo pa je s svojimi izčrpnimi informacijami o obveščevalni mreži teh služb v tujini, med drugim v Vatikanu, omogočil jugoslovanski Upravi državne varnosti razkriti mrežo sodelavcev. Osebni dosje Krunoslava Draganovića ni bil predan Arhivu Republike Slovenije, je pa v seznamu dosjejev označen kot uničen. Ohranjeni so dokumenti o medvojnem delovanju Krunoslava Draganovića v sklopu slovenskega Rdečega križa, kjer je bil do leta

¹ Dornik Šubelj: *Ozna in prevzem oblasti 1944–46*, str. 329 in 345–349.

² Mekina: »Nikoli nisem nikogar umoril. Nisem podstavljal bomb. In nihče ni šel zaradi mene v zapor.« Intervju: »Milan Dorič - Hanzl, tajni agent«. *Mladina* št. 10, 7. 3. 2014, str. 28–34.

³ Akmadža, Draganović: *Iskazi komunistikim istražiteljima*.

1943 predsednik Odbora za slovenske priseljence, ki so bili po nemški okupaciji Jugoslavije leta 1941 po dogovoru med Nemčijo in NDH izseljeni iz Slovenije v Hrvaško.⁴ Zaslišanja Krunoslava Draganovića pred zasliševalci Uprave državne varnosti je objavil dr. Miroslav Akmadža vknjigi, napisani na podlagi ohranjenih arhivskih podatkov v Hrvaškem državnem arhivu v fondu Službe državne varnosti Republiškega sekretariata za notranje zadeve Socialistične republike Hrvaške. Na teh zaslišanjih Milan Dorič ni omenjen niti z besedo. Opisana pa je skrivnostna vrnitev Draganovića v Jugoslavijo leta 1967, ki ni dokončno pojasnjena. Vprašanje je namreč, ali se je vrnil na lastno željo ali pa so ga v Sloveniji ugrabili uslužbenci slovenske Udbe in ga predali na nadaljnje zaslišanje v Beograd in Sarajevo, kjer je v delnem hišnem priporu svoj čas preživel s proučevanjem zgodovine cerkve in predavanjem vse do smrti leta 1983.

Zahvaljujem se gospodu Milanu Doriču za dovoljenje za vpogled v njegov dosje, iz katerega sem deloma črpala podatke o tem delu dejavnosti jugoslovanske obveščevalne službe pri preprečevanju terorističnih aktivnosti hrvaške ekstremne emigracije v Jugoslaviji in tujini.

Pretok informacij, ki je v zvezi s tem potekal med jugoslovansko in nemško obveščevalno službo, ni bil direkten, saj ti stiki niso bili običajni v času hladne vojne, ampak preko tako imenovanih dvojnih agentov, za katere sta obe strani vedeli, da posredujejo informacijo tudi drugi strani.⁵ O tem je Udbi poročal tudi Milan Dorič po razgovoru z dr. Petrom Wesslom, ki je omenil, da je imel eden njegovih kolegov na zvezi tudi Krunoslava Draganovića in da je »/.../ Glede ekstremistične aktivnosti jugoslovanskih emigrantskih skupin in posameznikov, ki prebivajo na področju Zvezne Republike Nemčije (ZRN) je stališče Zveznega urada za zaščito ustave (BfV), da je treba preprečiti tako dejavnost na območju ZRN, ne zanima pa jih, kaj počnejo izven ZRN.«⁶

Osebni dosje Milana Doriča

Osebni dosje Milana Doriča, nastal leta 1946, je označen s številko 405, kar pomeni, da je nastal med prvimi osebnimi dosjeji. Leta 1966 je bil preštevilčen v osebni dosje sodelavca z zaporedno številko 51377, kar označuje obseg sodelavskega kroga v dvajsetih letih, ki so minila med obema dosjejeoma.⁷

V osebnem dosjeju, ki je filman do 15. strani, so zelo skopi podatki. Milan Dorič je predstavljen z rojstnim datumom – rojen je bil 28. 8. 1930 – in naslovom v Mariboru, kjer je bival pred odhodom v tujino. V uvodnem delu, kjer je obrazec izpolnjen ročno, ni niti datuma niti podpisa šifrerja. Iz razpredelnice je razvidno, da je bil v času vpisa slovenske narodnosti in jugoslovanskega državljanstva. Imel je nižjo izobrazbo, osebni dosje je bil uveden zaradi vohunstva za gestapo leta 1944, ker naj bi bil agent gestapa, kar naj bi bilo dokazano. Obdolžen je bil tudi obveščevalne dejavnosti leta 1946, saj naj bi deloval v korist FSS (Field Security Service) – torej angleške obveščevalne službe, kar naj bi bilo prav tako dokazano, vendar ni drugih zaznamkov. Označen je še kot povratnik.

Izvleček iz osebne mape, ki ga je 25. 9. 1968 napisal Ivan Nemanič in ki je filman, kot pove oznaka na zgornji strani, dopolnjuje podatke s kratkim povzetkom v dolžini ene strani. Leta 1968 so zaradi neposredne vojne nevarnosti, ki jo je predstavljala agresija sil Varšavskega pakta na ČSSR, so republike dobile ve-

⁴ SI AS 1931, t. e. 750, 303–5, slovenski Rdeči križ – Zagreb.

⁵ Dornik Šubelj: Konflikte zwischen den Nachrichtendienst im kalten Krieg, str. 526–529.

⁶ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 114, poročilo z dne 27. 8. 1968 o razgovoru 14. 8. 1968.

⁷ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, 28. 8. 1930, Maribor, Mlinska 11, OD 405/51377.

liko gradiva iz Zveznega sekretariata za notranje zadeve iz Beograda, pregledali vse osebne dosjeje in drugo gradivo, ga filmali in del gradiva tudi uničili. Zato imajo takšne povzetke vsi osebni dosjeji, ki so nastali do tega leta, drugi pa so jih dobili pred filmanjem.⁸

V povzetku je opisan kot mladoletni prestopnik, ki naj bi že leta 1943 kot 13-letnik prišel v gestapovsko šolo, se partizanom v Šercerjevi brigadi priključil kot vrinjenec po nalogu Nemcev in bil kriv izdaje v vrstah partizanov. Dolžili so ga, da naj bi nadziral še štiri gestapovce v vrstah partizanov. Januarja 1945 naj bi dezertiral in se javil gestapu v Dravogradu, kjer naj bi bil po kratkem dopustu poslan kot agent v Dachau za kontrolo Slovencev iz tega kraja. Po osvoboditvi se je vrnil domov, bil aretiran in odpeljan v taborišče Strnišče, od koder je pobegnul v Avstrijo in vstopil v angleško obveščevalno službo FSS kot kurir. Pri tem se je povezal z Anico Frihauf, ki naj bi delala v organizaciji »*antikomunističnega bloka*«, z belogardističnim oficirjem Mirkom Kramarjem, in to dvakrat mesečno, z nalogo organiziranja obveščevalne mreže na ozemlju SFRJ, ki bi zrušila oblast in pripravila teren za vrnitev kralja. Dorič je prinašal pošto v Jugoslavijo in tudi odnašal OS FSS v Avstrijo. Z njim naj bi bili povezani trije hrvaški ustaši, ki so bili v Jugoslaviji in so hoteli pobegniti v Avstrijo, kar jim je bilo preprečeno z aretacijo. Aprila 1946 je bil Dorič aretiran ob prihodu v Jugoslavijo. Koliko je bil obsojen, iz materiala ni razvidno, saj sodbe ni v materialu iz leta 1946.⁹

V nadaljevanju dosjeja je zapisnik o soočenju obeh obdolžencev, Milana Doriča in Anice Frihauf, ki je bilo izvedeno v zaporih UDB za okrožje Maribor 17. 5. 1946. Pri soočenju sta v glavnem priznala, da sta se srečevala, si izmenjevala pisma, saj sta bila soseda v Dravogradu in sta se poznala. Anica Frihauf, rojena leta 1917, je bila kar 13 let starejša od Doriča in aretirana pred njim. Na zaslišanju ni nobene omembe Mirka Kramarja, kot piše v povzetku, pač pa Anica Frihauf govori o kapetanu Morelu, ki naj bi jima za sodelovanje obljubljal plačilo in položaj. Mirko Kramar je omenjen v obtožnici zoper Milana Doriča, ki je temelj povzetka v njegovem osebnem dosjeju.¹⁰

Na zaslišanju same Anice Frihauf, ki jo je zaslišal Janko Rozman istega dne v istem zaporu, so podrobnejši podatki o obeh Hrvatih. Njuni imeni sta bili Mijo Divković, s katerim je bila intimno povezana, in Luka Paljuga, ki naj bi bil četnik, omenila pa je tudi Zvoneta Drozda in nekega Martina, ki je bil iz Savinjske doline in je delal kot pek pri Pirtovšku v Dravogradu. Vse je spoznala maja ali junija 1945 v Dravogradu. Vsi so bili mobilizirani kot bivši ustaši, ki so se izdajali za domobrance in kot vojaki Jugoslovanske armade bili premeščeni v Celje. Tam jih je Anica obiskala in navezala stike z njihovo znanko kapetanico Nado Jelić, ki naj bi bila tudi povezana z antikomunističnim blokom, ki so ga s pomočjo Anice želeli razširiti na Ojstrici, Kozjaku in Pohorju. O njihovi usmeritvi je sklepala zgolj po pečatu na pismu, ki je bil označen s pečatom kraljeve krone in križa. Vse dejavnosti so seveda potekale v času, ko se je po osvoboditvi pripravljala nova oblast in volitve, ki so bile pred vrati, naj bi odločile o prihodnji obliki državne ureditve. Ker je bila Anica Frihauf v Dravogradu izvoljena za predsednico Antifašistične fronte žensk, je bila možnost njenega delovanja v korist nasprotnikov narodnoosvobodilnega gibanja večja. Na zaslišanju je priznala, da je v Celju uporabljala kot krinko dekliški priimek svoje mame in se izdajala za Anito Grad. V resnici pa na organiziranju proti oblasti ni naredila ničesar, saj obljubljenega obiska kapetana Morela v Dravogradu ni bilo.¹¹

Osebni dosje vsebuje še dva dokumenta. Prvi je predlog obtožnice, ki ga je oddelek UDB za okrožje Maribor napisal 4. 6. 1946 javnemu tožilcu za mari-

⁸ Dornik Šubelj: Arhiv RSNZ (AS 1931) in njegova uporaba, str. 89–93.

⁹ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 2.

¹⁰ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 3–4.

¹¹ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 5–7.

borsko okrožje. Predlagal je, da »/.../ okrožno ljudsko sodišče v Mariboru zaradi kaznivih dejanj zoper ljudstvo in državo sodi Milanu Doriču, nezakonskemu sinu Helene Dorič, roj. 28. 8. 1930 v Mariboru, delavcu, samskemu, slovenske narodnosti, točasno v priporu UDB od 15. 4. 1946 in Anici Frihauf, hčerki Feliksa in Jožefe, roj. Gratt, roj. 23. 7. 1917 v Dravogradu, vzgojiteljica, r.k., nekaznovana, samska, stanujoča in pristojna v Dravograd, slovenske narodnosti, jugoslovanskega državljanstva, točasno v priporu UDB od 3. 12. 1945«. Obtožena sta bila sodelovanja v tuji špijonski službi in protidržavni organizaciji, katere namen je bil z nasiljem odpraviti obstoječo državno ureditev FLRJ ter s tem temeljne demokratske, politične, gospodarske in narodnostne pridobitve osvobodilne vojne; Dorič je bil poleg tega obtožen vojnega zločinstva, saj naj bi bil med okupacijo funkcionar teroristične sovražnikove formacije ter da je med vojno storil dejanje, katerega cilj je bil, da bi del jugoslovanske vojske prišel v sovražnikove roke.

V obrazložitvi podrobneje pojasnjujejo podrobnejše podatke o njuni posamični in skupni dejavnosti. Kot dokazila so navedena samo zaslišanja, in to dve zaslišanji Milana Doriča in eno Anice Frihauf, medtem ko zapisnika o zaslišanju Mija Divkovića in Luke Paljuga, ki sta sicer vpisana med dokazi, nista priložena in sta iz predloga obtožnice ročno črtana.¹²

Na poznejših zaslišanjih pred avstrijsko policijo je Dorič priznal, da se je junija 1945 po pobegu iz Strnišča preselil v Salzburg, kjer ga je kraljevi pristaš Miloš Glišić¹³ pridobil za »belo gardo«. Tam je do aretacije s strani jugoslovanskih varnostnih organov 28. 3. 1946 opravljal delo kurirja in vzdrževal zvezo med jugoslovanskimi patrioti v Avstriji in Jugoslaviji.¹⁴ Svoje izjave je večkrat spremenil in dopolnil. Med enim od zaslišanj je tudi povedal, da ga je k sodelovanju z Udbo prisilil polkovnik Joško Kragelj, ker je bil to pogoj, da ga ob amnestiji izpustijo. O Doričevem prijetju so Avstrijci obvestili tudi polkovnika Robertsona, ki je predstavljal britanske zasedbene oblasti, ker ga je imel na zvezi.

V osebnem dosjeju manjkajo podatki o njegovem prvem prestajanju kazni in začetku sodelovanja z Udbo. Na divizijskem vojnem sodišču v Celju je bil obsojen sprva na 15 let zaporja, nato na 13 in končno na 10 let, ki jih je prestajal v raznih zaporih, leta 1953 pa je bil 5. decembra na podlagi amnestije predčasno izpuščen iz zaporja v Ljubljani.¹⁵

Zadnja dva dokumenta sta napisana v srbohrvaščini in se nanašata samo na Milana Doriča. Prvi je z dne 28. 3. 1955 in ima naslov *Hapšenje jugoslovenskog emigranta – agenta jugoslovenske obaveštajne službe*, drugi pa z dne 6. aprila 1955 z naslovom *Hapšenje jugoslovenskog agenta Doriča*. V drugem tekstu, ki je krajši, pisec poroča, da je 20. 3. 1955 mestna policija v Celovcu aretirala jugoslovanskega agenta Milana Doriča, ki sta ga oblastem prijavila sestra njegovega dekleta Marije E in njen zaročenec. Vsi naj bi vedeli, da dela kot obeščevalac. Obe sestri E. naj bi bili znani kot prostitutki in dr. Arthur Winkler z mestne policije se je odločil, da pridobi Doriča, ki je – aretiran zaradi posedovanja orožja – na to v zaporu tudi pristal. V praksi do vrbovke ni prišlo, je pa Dorič v zaporu po nalogu policije napisal pismo organom Udbe, ki so z njim vzdrževali zvezo, odgovor pa je prišel »poštno ležeče« v Celovec. Policija je bila prepričana, da zadeva še ni razkrita. »Varnostna direkcija, ki je pred nekaj dnevi vzela stvar v svoje roke je danes (torej 6. 4. 1955, op. a.) predložila Ministrstvu za notranje zadeve Avstrije,

¹² SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 8–10 (v rokopisu) in 10–12.

¹³ Miroslav Glišić, roj. 27. 2. 1910 v Užiški Požegi, četniški vodja, najožji sodelavec Draže Mihajlovića, kapetan jugoslovanske vojske v domovini, je bil prijet skupaj z Dražo Mihajlovićem in v istem procesu z drugimi obsojen na smrt 15. julija 1946 in usmrčen. Proces proti Draži Mihajloviću je bil v Beogradu razveljavljen leta 2015.

¹⁴ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 16.

¹⁵ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 8–20, prevod poročila avstrijske policije o aretaciji Milana Doriča, kratek življenjepis, str. 8.

da se aretirajo, zaslišijo in izženejo vsi Jugoslovani v Avstriji, ki so imeli z Doričem zveze obveščevalnega značaja».¹⁶

Preden podrobno navedem še prvo poročilo, ki vsebuje tudi osebne podatke Doričevih zvez v Udbi, naj spomnim, da se je to dogajalo leta 1955, ko se je v Avstriji končala zasedbena oblast in je z avstrijsko državno pogodbo Avstrija postala samostojna država.

V prvem poročilu z dne 28. 3. 1955 poročajo, da je policijska direkcija mesta Celovec zaradi posedovanja orožja aretirala jugoslovanskega državljana Milana Doriča, rojenega 28. 8. 1930 v Mariboru, pekarskega pomočnika z zadnjim stalnim bivališčem v Dravogradu št. 92. Na zaslišanju je izjavil, da je 23. 6. 1954 ilegalno prešel iz FLRJ v Avstrijo, kjer je najprej bil na karantenski postaji v Celovcu. Po izpustitvi je odšel v Asten pri Linzu in naprej v Zell am See in Salzburg. Tu je dalj časa delal pri gradbenem podjetju »Universale«, v začetku januarja pa se je spet vrnil v Celovec. Tam je spoznal neko avstrijsko dekle, s katero je živel do aretacije. Imenovala se je Marija E. in živela pri svojih starših v Celovcu. Kot razlog svojega zadrževanja v Avstriji je Dorič navedel delo za jugoslovansko obveščevalno službo, ki ji je gradivo dostavljal v Slovenj Gradec. O tem, kako je začel zanjo delati, je dal posebno izjavo. Dejal je, da je bil ob koncu vojne leta 1945 v Salzburgu in po nalogu nekega »četniškega vojvode« (to je bil Miloš Glišić, op. a.) je leta 1945 večkrat odšel v Jugoslavijo po obveščevalnih nalogah. Poleg tega je za četniško organizacijo opravljal tudi kurirske naloge. Leta 1947 (pravilno 1946, op. a.) so ga v Jugoslaviji aretirali agenti Udbe in obsojen je bil na 20 let zopora. Med prestajanjem kazni je bil odpeljan v Beograd, kjer ga je zasliševal polkovnik Udbe Jože Kragelj. Dal mu je vedeti, da ga bodo izpustili iz zopora, če sprejme delo v Avstriji za jugoslovansko obveščevalno službo. Ko je sprejel, so ga prepeljali v Slovenj Gradec, kjer so ga predali pooblaščenstvu Udbe. Tam je spoznal »/.../ šefa oddelka Udbe za avstrijske zadeve« Staneta Aberška, ki je bil po činu kapetan Udbe. S svojim avtom ga je 22. 6. 1954 odpeljal čez jugoslovansko-avstrijsko mejo in mu dal nalogo, da se kot begunec javi na karantenski postaji v Celovcu, mu o njej poroča in se nato z isto nalogo preseli v Asten pri Linzu. Ko je vse to izvedel, se je podal na poročanje v Slovenj Gradec januarja 1955 v spremstvu svojega dekleta Marije E., ki je prav tako ilegalno prešla državno mejo. V Slovenj Gradcu sta tri dni stanovala v Aberškovem stanovanju, potem pa sta se spet vrnila v Avstrijo. Do meje ju je z avtom peljal Stane Aberšek, nadaljnjo pot pa sta prepešačila.

Ob slovesu mu je dal Aberšek nove naloge in 500 šilingov. Imel je tudi ponarejeno osebno izkaznico na ime **Dornig** (pisano z G, v slovenskih tekstih **Dornik**). Še večkrat je ilegalno prešel iz Koroške v Jugoslavijo in ob zadnji vrnitvi je s seboj pripeljal jugoslovansko državljanko Marijo Cafa in za prehod prejel denar. Kot svoje naredbodajalce v Slovenj Gradcu je navedel naslednje agente Udbe: polkovnika Mercina, kapetana Staneta Aberška, kapetana Simčiča in nadporočnika Goresa. Kot povezovalna agenta pa sta mu bila prek Aberška znana Momir Vasić in Stane Leben, oba iz taborišča Asten. Kot javko za pošiljanje pisem so mu dali dva naslova, enega v Slovenj Gradcu in drugega v Mariboru, na katera je lahko poslal pomembne informacije. Poleg tega mu je Aberšek rekel, da se ob nevarnosti lahko obrne tudi na jugoslovanski konzulat v Celovcu, kjer je delal Boris Zidarič, za katerega je dobil tudi njegov privatni naslov. Povedal je tudi, da po Avstriji stalno potuje z jugoslovanskim potnim listom jugoslovanski kurir Anton Novak, ki dela v Avstriji. Z njim se je sestal v začetku februarja v Gradcu, naslednji dan pa je odpotoval na Dunaj. Vsebinsko tega sestanka je glede na navodilo moral javiti svojim predpostavljenim na Udbi Slovenj Gradec. V teh pismih je uporabljal naslednje psevdonime: Tonet za Aberška in Rezi za Novaka. Pri njem so našli pištolo »Mauser« 7,65, ki jo je prav tako dobil od slovenjegraške Udbe.

V zaključku je navedel, da mu je Aberšek dal na Koroškem tudi neko javko

¹⁶ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 15.

za pošto, ki se nahaja v Borovljah v okraju Celovec, imenovano »Mašinca«, vendar je pozabil ime in naslov javke.¹⁷

Ker je bil v tem času že sodelavec Udbe, so v Udbi Maribor začeli s preverjanjem, kako je prišel Dorič v roke avstrijski policiji, saj je bil to eden od pogojev, da je bil deležen amnestije. Podatki o njem se začnejo zbirati pod psevdonimom »Hanzi«, ki je bil eden od njegovih psevdonimov v času sodelovanja z Udbo.¹⁸ Stane Aberšek je potrdil, da ga je res poslal v Avstrijo zbirati podatke, da mu je dal na pot 500 šilingov in lažno osebno izkaznico na ime »MILAN DORNIK« in direktive za delo z emigranti. Aretacija Doriča je sledila na podlagi ovadbe njegovega dekleta in dejstva, da je vstopil v Avstrijo z orožjem. S sodbo deželnega sodišča v Celovcu št. 10 VvE 47/55 z dne 8. 4. 1955 je bil obsojen na tri tedne strogega zavora in potem izgnan v Jugoslavijo, kjer so ga spet zaprli.

Referent Vinko Cimerman v Kazensko popravnem domu Maribor, kjer je Dorič spet prestajal zaporno kazen po tem, ko so ga Avstrijci vrnili, je 19. 6. 1956 pisal državnemu sekretarju za notranje zadeve Milanu Kranjcu obrazložitev, zakaj za Milana Doriča ponovno predlagajo pogojni izpust. Tu je prvič navedena zaporna kazen, ki jo je Milan Dorič dobil, že ko so ga prvič prijeli. Divizijsko vojno sodišča Celje ga je 31. 7. 1947 s št. 31/47 po ZKLD obsodilo na 10 let strogega zavora. Kazen je nastopil 1. 4. 1946 in jo prestajal do 5. 12. 1953, ko je bil pogojno odpuščen. Pogojni izpust so mu preklicali 15. 7. 1955 po odloku Okrajnega sodišča Ljubljana I. št. 487/5. Kazen bi prestal 25. 11. 1957, polovico kazni je prestal 25. 11. 1952.

V obrazložitvi za izpust je napisano, da je bil 5. 12. 1953 pogojno izpuščen, saj je bil že v zaporu pridobljen za sodelovanje, ki ga je uspešno opravljal. Po izpustu se je naselil v Dravogradu, kjer ga je njegova zveza postal Aberšek. Ker ni imel nobene zaposlitve in ker je imel pogoje, so ga izkoristili za agenta emigranta in je bil kot tak poslan v Avstrijo, kjer se je naselil v ameriški coni – Asten pri Linzu. Tu je prišel v stik z ameriškimi agenti (Pogačar, Vasić, Macady itd.), ki so se ukvarjali z organizacijo kanalov v FLRJ. V to organizacijo je bil pritegnjen tudi Dorič, ki je dobil nalogo, da vzpostavi kanal z Jugoslavijo, po katerem bi lahko šle redne pošiljke. Zato so Doriča povezali z Aberškom, ki je v Slovenj Gradcu odigral vlogo nekakšnega »punkta«. Pri tem delovanju je Dorič odkril vrsto oseb v Avstriji, ki so se ukvarjale s sovražnim delovanjem proti FLRJ, poleg tega pa je odkril tudi ljudi v FLRJ, ki so bili zveza emigrantov. Delal pa je tudi napake, ena večjih je bila ta, da je s seboj pripeljal svojo ljubico, ki ga je kompromitirala, na kar so ga udbovci prej opozarjali, a ni verjel. Glede na dolga leta, prebita v zaporu, so bile ženske njegova šibka točka. V Avstriji je bil aretiran in je preživel več let v zaporu. Iz njegovih zapisnikov o zaslišanju v Celovcu izhaja, da je delno priznal svoje stike z jugoslovansko službo, vendar so bili podatki, ki jih je dal, v veliki meri »dezinformativnega« značaja. Ker si avstrijska policija ni mogla ustvariti jasne slike o njem, je bil vrnjen jugoslovanskim oblastem in poslan v zapor. V Udbi so se odločili, da mu bodo dodelili le minimalno kazen. Ker pa so slabo inštruirali referenta, ki bi ga moral zagovarjati, je Dorič na razpravi izjavil, da je za njegovo prehajanje meje vedel organ Udbe, to je Aberšek. Ta pa je po nalogu I. referata v Ljubljani to pisno zanikal in tako je bil Doričev pogojni izpust preklican, zato je moral ponovno v zapor.

Kot dodatno olajševalno okoliščino za Doriča je Cimerman predlagal, naj upoštevajo dejstvo, da gre za mladega človeka, ki je svoja mladostna leta preživel v zaporih, kar jezelo vplivalo na njegov.¹⁹

Pod naslovom *Zadeva »Hanzi«* je čez pol leta o njem pisal še Toni Tratnik,

¹⁷ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 13–14.

¹⁸ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, Zadeva »Hanzi«, Center UDV Maribor, tov. Tratnik, 9. 4. 1955, str. 6.

¹⁹ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 28–29.

ki je tudi pozneje ves čas spremljal Doriča kot sodelavca.²⁰ Napisal je, da je bil kot sodelavec v letih 1954 in 1955 kurir za kanale med Salzburgom, Linzem in FLRJ. Ker je mnogokrat zaradi skoraj otročje nediscipline delal po svoji glavi, je bil leta 1955 aretiran in poleti 1956 izpuščen. Potem ga niso več obravnavali kot agenta, ampak kot človeka, ki ga morajo kontrolirati zaradi njegove stalne težnje, da bi še naprej delal kot agent. Na sestankih z njim ga je skušal odvrniti od kombinacij, vendar je Dorič stalno opozarjal na razne kanale in skupine, ki so se pripravljale na beg. Usmerjali so ga, da naj bi s takšnimi signali neposredno seznanil postajo Ljudske milice. Tako je prišlo do znane akcije, ko je PLM Dravograd 14. 9. 1956 v Dravogradu ujela skupino mejašev (ljudi, ki so hoteli prečkati mejo, o. a.), od katerih so bili trije aretirani, eden pa ustreljen. Iz tega je nastal problem, ker so ti prišli kot vojaški obvezniki pred vojaško sodišče v Ljubljani. To sodišče pa je zahtevalo »Hanzija« za pričo. V zadevo se referat ni vmešaval. Zato je bil Dorič pozneje sojen pred vojaškim sodiščem, saj jepobegnil pred pred rekrutacijo.

»Hanzi« je v začetku decembra 1956 pobegnil v inozemstvo in se je nastanil v Nürnbergu. Na Cimermanov naslov je poslal pismo, v katerem se je opravičil zaradi pobega, prosil za nadaljnje zaupanje ter izkazoval pripravljenost, da še naprej sodeluje z Udbo.

Tratnikov je menil, da je »Hanzi« s pobegom v inozemstvo želel zadovoljiti svoj pustolovski značaj in ambicijo, da bi z Udbo napravil kaj koristnega. Predlagal je, da bi bilo najbolje, če se za njegovo ponudbo ne bi zmenili, saj se ob zapletu, na primer ob ponovnem sojenju, ne bi mogel sklicevati nanje, kot se je to v preteklosti že zgodilo. Resnično je kmalu spet pristal v zaporu – tokrat na Golem otoku za nadaljnjih pet let.

Decembra 1958 se je Milan Dorič nahajal v preiskovalnem zaporu v Mariboru in je pred uslužbencem Vinkom Vrhuncem in zapisnikarico Marico Erjavc na Okrajnem ljudskem odboru Maribor na Tajništvo za notranje zadeve dal izjavo o svojih stikih s Valentinom Schoenlieb, uslužbencem celovške policije. Povedal je, da ga je spoznal leta 1945, ko je bil tolmač pri FSS v Pliberku. Ponoven stik z njim je imel leta 1954, ko je ilegalno pobegnil v Avstrijo in od takrat je imel stike z njim tako, da mu je pisal na naslov njegove zaročenke Mire Kosi v Maribor. Srečala sta se septembra 1958, ko je ilegalno pobegnil v sektor Vič, Dravograd z Antonom Medvedom iz Maribora. V Celovcu je Schönliba obiskal v stanovanju in ta ga je vprašal glede posameznih uslužbencev UDV in KPD v Mariboru. Dorič mu je povedal, kar je vedel in Schönlieb mu je predstavil še enega organa celovške policije, Mathiasa. Ta pa se ni zanimal za ljudi, ampak za objekte, kot je stavba TNZ, stavba KPD, in ga vprašal, kaj si želi. Dorič je izjavil, da si želi oditi v Nemčijo, on pa mu je predlagal, da bi odšel nazaj v Jugoslavijo, v Maribor, kjer naj išče stike z ljudmi, ki niso zadovoljni z režimom v Jugoslaviji, pri čemer mu je obljubil denarno pomoč. Spraševal ga je tudi, kakšen je odmev med ljudmi v obmejnih krajih ob ukinitvi slovenskega jezika v dvojezičnih šolah. Dorič o tem ni vedel ničesar. Prenočeval je v poslopju policijske direkcije in naslednji dan je dobil 20.000 dinarjev z naročilom, naj čaka na nadaljnja navodila. Spet je prekoračil državno mejo pri Viču. V Mariboru, kamor se je vrnil k zaročenki, ni našel zaposlitve, zato je živel od denarja, ki mu ga je dal Mathias. Tudi naslednji mesec je ilegalno prekoračil mejo in odšel k znancema, emigrantom iz Dravograda, Dietrichu in Lorberju v Beljak, kjer je srečal Schönlieba, ki ga je okaral, zakaj ni v Mariboru čakal na Mathiasova navodila. Ko se je vrnil iz Celovca, je spet prekoračil državno mejo pri Viču in se z vlakom iz Dravograda pripeljal v Maribor, kjer so ga čez 10 dni aretirali.²¹

²⁰ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, Zadeva »Hanzi«, referat Ia/III-Maribor, 19. 6. 1956, str. 30.

²¹ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 25 (prej 222 – prečrtano in oznaka Mm 815, kar pomeni mikrofilm, Maribor, mesto).

Izjava Milana Doriča

Milan Dorič ni videl svojega osebnega dosjeja niti gradiva, ki se nanj naša v drugih delih fonda Arhiva Republike Slovenije. Po objavi v knjigi o Ozni, kjer so navedeni podatki o njem, mi je v več pisnih izjavah dal svoje pripombe in izrazil nestrinjanje z gradivom, ki je bilo objavljeno. Po njegovem mnenju bi bil že zdavnaj ustreljen in ne bi mogel postati sodelavec Udbe, če bi bilo res vse, česar so ga dolžili neposredno po vojni.. Ko sem mu posredovala gradivo Narodne zaščite Marenberg, ki ga ni poznal, je podrobneje pojasnil svoj odhod med partizane in usodo po njem po koncu vojne.

Milan Dorič je bil rojen kot nezakonski sin Helene Dorič, ki je umrla, ko je bil star štiri leta in Franca Kmetca, ki ga sploh ni poznal. Zanj je skrbel očim Ivan Garmuš iz Dravograda, ki se je nameraval poročiti z njegovo materjo, a je prej umrla. Dorič gramuša smara za svojega pravega očeta, saj je z njim preživel velik del svojega življenja. Prav tako skrbi za njegov grob. Osnovno šolo je obiskoval v Dravogradu in nato meščansko šolo v Slovenj Gradcu. Leta 1943 je bil poslan v poboljševalnico v Eichenstadtu pri Ingoldstatu, ki jo je vodila organizacija Hitlerjugend. Pravi, da je od tam pobegnil v Dravograd. Poleti 1944 je šel s pomočjo Micke Garmuš, ki je bila tedaj šefinja pošte v Št. Janžu, k partizanom. Prišel je v Šercerjevo brigado, kjer je bil kurir komandanta III. bataljona, ki ga je nato na vojaškem sodišču (po vojni) celo branil, zaradi česar so mu znižali kazen. V borbah na Graški gori, kjer je bil ranjen, si je priboril tudi orožje – brzostrelko, ki je pozneje postala predmet spora med Narodno zaščito Marenberg in odborom OF. Milan Dorič trdi, da ni izdal nobenega bunkerja in da ni poznal Franca Kranjca, saj naj bi bilo poročilo načelnika Narodne zaščite okraja Marenberg Frana Malgaj - Klemna in poznejšega načelnika Franca Pogorevca, ki ga prav tako ne pozna, pisano na podlagi govoric, ki so jih širili kmetje. V resnici so ga člani Narodne zaščite aretirali, ko je pri kmetih jemal hrano, kar pa je bila nujnost v januarskem mrazu in tudi redna oblika partizanske rekvizicije. Poleg tega je bil ob aretaciji februarja 1945 star šele štirinajst let, in če bi hotel, bi lahko pobegnil že v času aretacije, saj ga je čuval kurir istih let. Ker se je bal, da bi ga narodni zaščitniki ustrelili, je pobegnil nazaj v Dravograd. Trdi, da ni izdal nobenih bunkerjev, saj zanje ni vedel, ker ni bil tam doma in tudi, da ni poznal nobenega Franca Kranjca (po podatkih NZ roj. 28. 1. 1912 v Sv. Primožu na Pohorju),²² ki je bil z njim skupaj pri partizanih in je te bunkerje gradil. V podkrepitev svojih trditev pravi, da je po vojni hodil po svojih partizanskih terenih skupaj s Stanetom Aberškom, Milom Dobrilovičem in Tonetom Tratnikom, svojimi zvezniki v Udbi, in če bi res bil izdajalec, bi ga kmetje prepoznali, vendar ga ni nihče dolžil ničesar.

V Dravogradu ni bil na dopustu, kot piše v dosjeju, ampak ga je gestapo zaprl kot ujetega partizana v gestapovski zapor v Dravogradu že 6. 2. 1945 v celico 1 in bunker 5. Od tam je bil z drugimi jetniki odpeljan v Celovec, kjer naj bi ga pred ustrelitvijo rešil policijski polkovnik Strossmeier, očimov znanec, in od tam v Dachau, kjer je bil osvobojen z drugimi jetniki.

Podatki, ki jih je pridobil v Dachau, pričajo, da je bil zaprt pod imenom Emil Doritsch, stanujoč v Dravogradu št. 26, označen z zaporniško številko 153.369, zaprt od 16. 4. 1945 do 29. 4. 1945, ko so ga Američani osvobodili. Bil je v zaščitnem zaporu (Schutzhaeftling) kot nemški državljan na preklic (Deutsches Reich auf Wiederrf). V zapor je bil pripeljan iz gestapa Celovec, tja pa iz Dravograda.²³ Glede na te podatke je res malo verjetno, da bi medtem ko je bil

²² SI AS 1931, t. e. 1036, Okrajno načelstvo NZ Marenberg, dopis Okrajnega načelstva NZ Marenberg 25. 3. 1945 okrožnemu načelstvu NZ Maribor. Predmet: Situacijsko poročilo.

²³ Zaporni listi Milana Doriča, ki jih je izdala KZ-Gedenkstaete Dachau/Stiftung Bayerische Gedenkstaetten.

zaprt v Dravogradu in Celovcu, izdajal bunkerje po Svetem Primožu, predvsem pa ni mogel voditi Nemcev po teh krajih.

Njegov očim, ki je bil ves čas vojne na nemški strani, saj je bil tudi aktiven član Kulturbunda, je ob koncu vojne pobegnil v Avstrijo. Ko se je Milan Dorič iz Dachaua vrnil v Dravograd, so ga takoj po vrnitvi ujeli v Trbonjah, ga zaprli in v Dravogradu in Vuhredu v mesariji obešali in mučili, da je priznal vse, kar je Ozna hotela slišati, in ga nato poslali v taborišče Strnišče. Od sojetnika iz Dravograda, hotelirja Komaverja, je izvedel, da ga čaka smrtna kazen, zato je pobegnil iz Strnišča, šel čez mejo in se pridružil očetu. Dejansko je bil zaradi poznavanja terena in prehoda čez mejo kurir četniške organizacije in pri tem stopil v stik tudi z Anico Frihauf, ki pa je ni bremenil, saj vendar ni delal drugega, kot nosil pisma in občasno spravljaj ljudi čez mejo. S tem se je ukvarjal tudi pozneje za denar, saj je dobro poznal mejno področje tako ob Dravi kot na Viču pri Dravogradu.²⁴

Ko ga je Divizijsko sodišče obsodilo najprej na 15 let zavora, so mu po pričanju bataljonskega in četnega komandanta Šercerjeve divizije zmanjšali kazen za tri leta, vendar jih je moral prestati v najtežjih razmerah v samici. Jože Kragelj, načelnik Ozne v Ljubljani, ga je za tri leta zaprl v samico in ga pustil stradati, kar je bilo posebno stresno za tako mladega človeka. Bil je v zaporih v Mariboru, Novem mestu in Ljubljani. Tu je spoznal tudi druge zapornike, s katerimi je pozneje sodeloval, kot na primer Ljuba Sirca ali 22 duhovnikov v Novem mestu, kamor so jih preselili ob sporu z Informbirojem. Preko njih je pozneje spoznal tudi Krunoslava Draganovića. Kragelj mu je predlagal sodelovanje z Udbo in vse izjave, ki jih je dal od leta 1950 dalje o ljudeh v Dravogradu, so ohranjene na mikrofilmih in pravzaprav dane pod prisilo in grožnjo, saj si je z njimi skušal olajšati razmere v zaporu.

Po amnestiji in izpustu iz zavora je bil njegova zveza z Udbo Stane Aberšek, vendar zanika, da bi mu dali lažno izkaznico na ime Milan Dornik. Dejstvo pa je, da je sodeloval pri pridobivanju informacij, saj je dobro obvladal nemški jezik in je pogosto bil prevajalec v taboriščih.

V zvezi s pobegom vojaških obveznikov v Dravogradu, pri čemer je bil eden od njih iz Mute ubit, trdi, da je res nameraval pobegniti, vendar ni bil on tisti, ki je pobeg prijavil, kot piše v dokumentih, ampak ga je srečal nek miličnik Jože na železniškem mostu blizu postaje milice, ki ga je poznal in tako naj bi bil kriv za njihov prebeg. Tako je v Dravogradu vedno kriv za vse, kar se zgodi, saj mu pripišejo tudi dejanja, ki jih ni storil. Ker so bili vsi vojaški obvezniki, je to bila oteževalna okoliščina pri njegovem zadnjem zaprtju, tj. 5 let na Golem otoku, čeprav so običajno za to dobili 8 mesecev do enega leta. Polkovnik Janez Trost iz Zagreba, ki je bil na sojenju, mu je rekel, da je to še kazen za Dravograd.²⁵

V njegovem osebnem dosjeju ali dosjeju sodelavca ni podatkov o prestajanju kazni na Golem otoku. Podatke o tem je pridobil v Hrvaškem državnem arhivu in mi jih pisno posredoval, zato jih tu povzemam.²⁶

Iz osebnega lista obsojenca, ki ga je izdal Državni sekretariat za notranje zadeve FLRJ, KPD Rab je razvidno, da je bil Milan Dorič kot štirikratni povratnik po čl. 40 KZ obsojen na 5 let strogega zavora zaradi kaznivega dejanja po čl. 339 št. 3 KZ. Obsodilo ga je vojaško sodišče v Zagrebu I. K. 259/60 dne 20. 10. 1960, na Goli otok pa je prišel 22. 12. 1960 iz vojaškega preiskovalnega zavora (VIZ) Zagreb. Za začetek prestajanja kazni se je štel datum 19. 7. 1960, konec prestajanja kazni pa 19. 7. 1965. Iz podatkov o prestanih kaznih je razvidno, da je bil prvič obsojen od Divizijskega vojaškega sodišča v Celju sod. št. 31/47 z dne 31. 1. 1947 na kazen odvzema svobode s prisilnim delom v trajanju 15 let. Kazen je prestajal v KPD Maribor 7 let in 2 meseca do leta 1953. Druga obsodba je bila

²⁴ Pismo Milana Doriča avtorici z dne 8. 4. 2017, hrani avtorica.

²⁵ Pismo Milana Doriča avtorici z dne 5. 4. 2017, hrani avtorica.

²⁶ HDA, a. e. F 1560 – KPD Goli otok, dosje št. 8480 na ime Milan Dorič. Fotokopijo hrani avtorica.

obsodba okrajnega sodišča v Ljubljani I. Ks. 487/55 z dne 15. 7. 1955, ko je bil obsojen na trimesečno zaporno kazen po čl. 303/1 KZ. Kazen je prestajal v Mariboru. Tretjič je bil obsojen od okrožnega sodišča v Mariboru K. 53/57 z dne 1. 3. 1957 na kazen strogega zavora v trajanju 10 mesecev zaradi istega kaznivega dejanja. Prestajal jo je v Mariboru leta 1957. Četrta je bila kazen okrožnega sodišča v Mariboru K. 750/58 z dne 17. 1. 1959. leta, ko je bil obsojen na kazen strogega zavora v trajanju 1 leta in 2 mesecev v KPD Maribor.

V dosjeju (podatkov) obsojencev je poleg osebnih podatkov zapisano tudi, da je bil v času prestajanja zaporne kazni že poročen. Z Miro Kosi se je poročil med prestajanjem zaporne kazni leta 1957. Prav tako iz gradiva izhaja, da je bil kvalificiran pek, ki pa ni izpolnil svoje vojaške obveznosti. Leta 1945 je bil obsojen zaradi kaznivega dejanja sodelovanja z okupatorjem, obsojen je bil po čl. 339 KZ brez sodelavcev. Kot motiv za izvršitev kaznivega dejanja so bile navedene materialne razmere. Na prestajanju kazni se je pokazal kot delaven, točen in priden in ni kazal negativnih lastnosti. Med opombami je navedeno, da žena Mira živi v Mariboru, njegov oči Ivan pa v Špitalu ob Dravi v Avstriji, kjer živita tudi očetova brat in sestra. Govori nemško in v Avstriji je bil ilegalno leta 1955, 1957 in 1960 po nekaj mesecev. Po prestajanju zaporne kazni naj bi živel v Mariboru pri ženi. Kot posebno disciplinsko kazen so mu šteli ukor, ki ga je dobil, ko je 28. 9. 1964 samovoljno vzel mast, sladkor in krompir in iz tega naredil sladice. Na svobodo je bil izpuščen 19. 7. 1965, s seboj je dobil obleko, perilo in čevlje ter 1553 dinarjev prihrankov.

Dosje sodelavca Milana Doriča »Hanzija«

V dosjeju Milana Doriča kot sodelavca Udbe je ob rojstnem podatku naveden njegov naslov v Nemčiji. Dosje ima številko 51377 in je filman do 70. strani.²⁷ Izpolnjeval ga je Ivo Mrevlje, ki je naveden kot referent v izpostavi DV Maribor. Kot psevdonim in registrska številka je naveden »Hanzi« – 1236. Zamenjali so mu tudi številko centralnega registra. Poleg rojstnih podatkov, novega naslova v Nemčiji in poklica – delavec v privatnem sektorju, zaposlen privatno v obrtništvu – ni novih podatkov: kot šolska izobrazba je navedena osnovna šola, znanje nemškega jezika, opredeljen je kot slovenske narodnosti in jugoslovanskega državljanstva. Največja razlika med tem dosjejem in osebnim dosjejem je, da je v štirinajsti rubriki, ki zahteva politično opredelitev, označen kot oseba brez osebne ali družinske sovražne preteklosti, ki dela kot emigrant na osnovi patriotizma od 24. 9. 1966, ko je bil registriran kot agent – sodelavec med ekstremno hrvaško emigracijo v akciji »Pevec«. Usmerjen je bil na emigracijo, zamejsko problematiko in nemško obveščevalno službo v inozemstvu. Karton sta izpolnila 17. 1. 1967 vodja organizacijske enote Tone Tratnik in operativni uslužbenec Ivo Mrevlje, ki sta že prej, kot je razvidno iz osebnega dosjeja, delala z Doričem in sta delo z njim nadaljevala. V vprašalniku za obdelavo sodelavca je ob že prej navedenih splošnih podatkih opisano, da je fotoamater, ribič in šofer, da je mirne narave, izredno družaben, zelo hitro navezuje stike z osebami raznih poklicev in značajev. Precej dobro ocenjuje ljudi, ima povprečen dar za opazovanje, je pa nekoliko lahkomišeln in težje analizira. Za delo ga je pridobil Ivo Mrevlje 24. 9. 1966, angažiran je bil po panogi 1 in 3 (tuje OS in emigracija), vzroka za vezavo naj bi bila patriotizem in osebna vezanost, sodelovanje pa je potekalo z osebnimi stiki konspirativno in s posredno zvezo – pismena in po vezistu. Med podatki o usmeritvi sodelavca je bila ponovno navedena akcija »Pevec« ter zunanje opazovanje in sledenje. Kot možnosti dela sodelavca pa so bili navedeni organi in pomožno osebje nemške policije, organ bivše nemške

²⁷ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 1–4 a.

policije, bivši obsojenci in priporniki. Imel je zveze z vodilnimi osebami v upravi taborišča Zürnndorf ter zveze z jugoslovanskimi emigranti v ZRN v Nürnbergu, Zürnndorfu in Fürthu. Priložen je tudi pregled stroškov posebej za dinarska in posebej za devizna sredstva za čas od leta 1969 do 1971 po raznih postavkah, iz katerih je razvidno, kakšni so bili stroški operativnega sestanka s sodelavcem in kakšne so bile nagrade ali darila. Posebej so navedeni stroški operativnega delavca.

Preden se posvetim opisu nekaterih aktivnosti Milana Doriča, ki so ali niso opisane v njegovem dosjeju sodelavca, še nekaj besed o akciji »Pevec«, ki je omenjena v njegovem dosjeju sodelavca.

Operativna obdelava »Pevec« je bila uvedena 5. 10. 1966. V njej je gradivo od 4. 2. 1966 do 11. 10. 1991 in ima skupaj z OK »Ilegalec« 4565 strani. Poleg gradiva obstajajo tudi razne priloge, videokasete, fotografije in 243 mikrofilmov sodelavca »Hanzija«, ki so ga pozneje preimenovali v »Floro« oz. »Pogana«.²⁸ Operativno obdelavo je Udba uvedla zaradi spremljanja » /.../ subverzivno propagandne in teroristične dejavnosti najekstremnejših skupin in posameznikov hrvaške ekstremne emigracije v ZRN, v evropskih in prekomorskih državah.« Našteti so najpomembnejši akterji in drugi, ki so vključeni v posamezne organizacije, med katerimi so za najpomembnejše imeli HDP, UHN, HNO, KO HNU, KOP, HOS, HRS, Hrvatski domobran, UF in druge.

Iz uvodnega teksta je razvidno, da je bil Milan Dorič prvi in dolgo časa edini informator o dejavnosti hrvaške ekstremne emigracije. Pri tem je uporabljal imena »Milan«, »Loyd« in »Hanzi«, pozneje pa so ga preimenovali v »Pogana« in »Floro«. V okviru te akcije so spremljali priprave emigracije na izvrševanje terorističnih in drugih akcij proti SFRJ, kot na primer akcijo »Han«, »Raduša« in aktivnost hrvaške emigracije med olimpijskimi igrami v Münchnu. Spremljali so povezovanje ekstremnih hrvaških emigrantov v Evropi z emigracijo v ZDA, Kanadi, Argentini in Avstraliji ter aktivnosti posameznih hrvaških ekstremistov, njihovih organizacij in skupin na skupnih sestankih, kongresih in srečanjih. Posebej so jih zanimali odnosi in stiki sodelavca – torej Doriča – s predstavniki nemških varnostnih organov, kot so bili Robert Schmidt, dr. Peter Wessel, Paulus in Mayer, ter z angleškim oficirjem za zveze v taborišču Zürnndorf. Poleg odnosov in stikov sodelavca s posameznimi hrvaškimi emigrantskimi ekstremisti so jih zanimali stiki hrvaških emigrantov z ameriško obveščevalno službo (Robertson) in drugimi nemškimi in avstrijskimi varnostnimi organi. Pri tem so naleтели na sume med samimi emigrantskimi ekstremisti, da nekateri posamezniki delajo za Udbo in da je o sodelovanju posameznikov z Udbo posumila nemška Zvezna služba za varstvo ustave. Spremljali so priprave na protijugoslovanske demonstracije, vsakoletne komemoracije in proslave hrvaške ekstremne emigracije ob dnevu NDH in drugih obletnicah. Spremljali so likvidacije nekaterih hrvaških ekstremistov (Prpića, Matičevića, Lubarića in Stanka Nižića) kakor tudi priprave na atentate na jugoslovanska konzularna predstavništva (Topič). Spremljali so pogrebe emigrantov, npr. Djurekovića, in priprave na posamezne akcije emigracije v turističnih sezonah v Jugoslaviji in nesoglasja med posameznimi akterji hrvaških ekstremistov v tujini. Končno so spremljali povezave hrvaških emigrantov z akterji na Hrvaškem za doseg skupnih ciljev – samostojne države Hrvaške ter nabavo in organizacijo vnosa orožja za potrebe Hrvaške pred časom agresije in med njim.

Kot je razvidno iz gradiva, je bil vse do junija 1986 Dorič edini informator za ta vprašanja. Takrat pa so uvedli novo OK »Ilegalec«, s katero s pomočjo Doriča plasirali sodelavca »Vedrana« med dvema hrvaškima emigrantoma, ki sta bila idejna vodja HDP, da bi dobili vpogled v njuno delovanje in za vplivanje na medsebojne odnose med posameznimi vodstvenimi člani HDP, HRP ter

²⁸ SI AS 1931, t. e. 2408, OO »Pevec« RTZ 56.

spremljanje odnosov med hrvaško, slovensko, srbsko in albansko emigracijo in druge naloge.

Ivo Mrevlje je 20. 6. 1969 UDV Maribor napisal o sodelavcu »Hanziju – 1236« kratek izvleček o življenju in sodelovanju na podlagi gradiva, predlaganega za uničenje.²⁹ Izvleček za razliko od tistega, ki je v osebnem dosjeju, obsega 5 strani. Ker se podatki ponavljajo, jih ne bom navajala, bom pa navedla ocene pisca, ki so vrednotile njegovo delo. V uvodu Mrevlje ugotavlja, da je gradivo o sodelavcu zelo obsežno, ponekod si dogodki nasprotujejo, zaradi oddaljenosti jih ni mogoče razčistiti, zato je menil, da ni smiselno ohraniti celotnega gradiva, vendar le izvleček. Vendar se to ni zgodilo, saj je gradivo očitno ohranjeno.

Po navedbi rojstnih podatkov in šolanja je omenjeno, da je »/.../ iz *avanturističnih nagibov zbežal v partizane*«, kjer naj bi ga januarja 1945 ujeli Nemci in poslali v neko taborišče v Nemčijo. Vse negativnosti sodelovanja z okupatorjem, ki so jih v osebnem dosjeju prisodili Doriču, so v tem povzetku pripisane, so v tem povzetku pripisane njegovemu očimu, ki je bil že pred okupacijo Jugoslavije zagrizen »nemčur« in je v takšnem duhu vzgajal tudi »Hanzija«. Ob prihodu Nemcev je očim takoj začel aktivno kolaborirati in je aktivno sodeloval kot denunciant, pozneje pa se je udeleževal raznih hajk na partizane do konca vojne, ko je pred osvoboditvijo zbežal v Avstrijo. Neurejene razmere (očim je »Hanzija« izkoriščal, ni ga redno pošiljal v šolo, navajal ga je h krivolovu, denunciranju itd.) naj bi precej vplivale na njegovo življenje. V nadaljevanju povzema njegovo aretacijo, bivanje v Strnišču, izsiljevanje izjav po Doričevih zatrjevanjih in po pobegu v Avstrijo vključitev v organizirano sovražno delovanje proti Jugoslaviji. Zaradi mladosti naj se svojih dejanj – kurirske službe in vodenja ljudi čez mejo – ne bi niti zavedal.

Po aretaciji in obsodbi od vojaškega sodišča na 15 let zaporja je bil prvi dve leti izoliran, ker se je pritoževal proti visoki kazni in izmišljenim dokazom. Leta 1949 pa je začel sodelovati s tem, da je dajal podatke o sozapornikih, predvsem bivših sodelavcih okupatorja in povojnih tolpah. Dajal je precej uporabne podatke, a se je pozneje kot sodelavec v zaporu kompromitiral.

Po izpustu iz zaporja je opisano njegovo sodelovanje s Stanetom Aberškom v Avstriji. Nov je opis poročanja o ustanovah NCWC in Caritas v taborišču Asten, o uslužbencih teh institucij ter o dejavnosti ameriške obveščevalne službe CIC v Linzu in Salzburgu. Pri tem je posebej izpostavil sodelovanje s Stephenom MacSadyjem, ki je delal pri Caritasu in CIC Linz. Ta ga je dvakrat poslal v Jugoslavijo, da iz Zagreba pripelje neke osebe. Dorič mu je povedal o sodelovanju z Udbo, vse o javkah, nalogah in organih, ki so ga imeli na zvezi. Po prvi vrnitvi po njegovi nalogi v Maribor, ko je bil ponovno aretiran v Avstriji, ga je MacSady rešil zaporja v Avstriji, drugič pa mu ni več pomagal. Tudi avstrijskim varnostnim organom je povedal vse o sodelovanju z Udbo, saj je bil prepričan, da so tako in tako že vse izvedeli od Američana. Zaradi teh napak so z njim prekinili sodelovanje, vendar je ves čas sodeloval s PM in zaradi pomanjkanja sredstev za preživljanje tudi vodil ljudi čez mejo. Jeseni 1956 je ponovno pobegnil v Avstrijo, od tam v Nemčijo, kjer je bil nekaj časa v taborišču Zirndorf. Ko je bil ujet leta 1957, je bil obsojen na 10 mesecev. Leta 1958 je spet trikrat peljal ljudi čez mejo, se v Celovcu oglasil pri Valentinu Schönliebu in po vrnitvi bil obsojen na 1 leto in 2 meseca zaporja. Med prestajanjem zaporne kazni se je poročil z Miroslavo Kosi. Po odsluženju kazni je dobil poziv za odsluženje kadrovskega roka. Zaradi neurejenih razmer, predvsem pa zaradi nepreskrbljenosti žene in otroka, se je spet odločil za pobeg in leta 1960 zbežal v Avstrijo. Ko so ga deportirali v Jugoslavijo, je bil obsojen na 5 let zaporja, ki ga je prestajal na Golem otoku, kjer je spoznal nekatere obsojence iz vrst hrvaških emigrantskih organizacij, s katerimi se je pozneje srečal v Nemčiji. Po izpustitvi je leta 1965 spet zbežal v Avstrijo in od tam nadaljeval

²⁹ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 39–43.

v Nemčijo. V taborišču Zirndorf je zaradi znanja nemščine in svoje preteklosti postal nekakšen vodja oddelka ter občasno tolmačil pri zaslišanjih, delal pa je tudi kot pek pri Američanih.

Za novo leto 1966 se je pisмено oglasil iz taborišča operativcu, ki ga je imel zadnji na zvezi. Sporočil je, da ima zanimive stike in nato po dogovoru začel poročati o svojem položaju, stikih z emigracijo, uslužbenci taborišča itd. Med najuporabnejšimi podatki so bili podatki o odhodu dveh emigrantov v Jugoslavijo z nalogo, da osvobodita z Golega otoka Kemala Mujagiča (ki je bil pozneje vpleten v predajo dr. Krunoslava Draganoviča, o. a.). Poročal je tudi o svojih stikih z Nemci, uslužbenci taborišča, maja 1966 pa se je spoznal tudi z emigrantskim voditeljem, dr. Brankom Jelićem, ki ga je nato nagovarjal, naj napiše svoje spomine z Golega otoka.

Zaradi vseh stikov, ki jih je imel z emigracijo, so se v Udbi odločili, da ga povabijo v Jugoslavijo na osebno srečanje. Prvi stik je bil od 25. do 27. 9. 1966 v Mariboru. Sklenili so, da bodo stike z njim nadaljevali, da si bo dopisoval s tajnim sredstvom in da ga bodo usmerili v taborišče Zirndorf v politično in ekstremno emigracijo.

V zaključku povzetka je Mrevlje ugotovil, da je od leta 1966 do 1969 dal veliko pomembnih podatkov o dejavnosti hrvaške emigracije ter o dejavnosti nemških varnostnih institucij, ki se ukvarjajo z emigracijo. Dal je tudi precej podatkov o sodelavcih Udbe, ki so bili odkriti ali so jih sumile nemške oblasti in emigracija. Med sodelovanjem niso ugotovili, da bi sodelavec sodelovanje z Udbo izdal ali kompromitiral, čeprav je bilo za to veliko možnosti, ki bi jih emigracija ali tuja služba vsekakor izkoristila. Končna ocena je bila, da se je Dorič le stabiliziral, kljub svoji preteklosti, k temu pa je pripomogel pravilen odnos do njega, pomoč, ki so mu jo nudili, ko je bil v stiski, in končno tudi družina, na katero je bil precej navezan.

Nekatere aktivnosti Milana Doriča kot sodelavca Udbe

Dosje sodelavca Milana Doriča obsega obdobje 25 let njegovega življenja in ima skoraj 5000 strani, zaradi česar je preobsežen, da bi lahko dal popolno sliko njegovega dela. Zato sem se odločila le za nekaj primerov, ki ilustrirajo različne vidike informacij, ki jih je Udba dobivala s pomočjo Doriča. Kot prvo naj navedem njegovo vlogo pri vrnitvi Krunoslava Draganoviča v Jugoslavijo.

Krunoslav Draganović je bil pomembna oseba v hrvaški emigraciji z več vidikov. Rodil se je v Brčkem leta 1903, osnovno in srednjo šolo je obiskoval v Travniku in Sarajevu. Študij je začel na politehniku na Dunaju in ga zaključil v Sarajevu na teologiji. Leta 1928 je bil posvečen za duhovnika Sarajevske nadškofije in leta 1932 je odšel v Rim. Na papeževem Orientalskem inštitutu je proučeval vzhodno krščanstvo in islam ter doktoriral s tezo *O nazadovanju katolikov v Bosni in sosednjih državah v 17. stoletju*. Do vojne je opravljal razne poklice od učitelja verouka do tajnika v nadškofiji. Leta 1940 je na Bogoslovni fakulteti v Zagrebu predaval cerkveno zgodovino. Od leta 1941 je bil član ravnateljstva zavoda za kolonizacijo.³⁰ V času NDH je bil, kot sem že omenila, vodja »*Odbora za slovenske useljenike*«, ki je deloval v okviru slovenskega Rdečega križa. V tem okviru je obstajala tajna blagajna, s pomočjo katere so pomagali izseljencem, ki so bili izgnani iz svojih domov brez vsega. Pomoč pa so dobivali predvsem duhovniki. Draganović je tudi pozneje, ko je bil od leta 1943 v Vatikanu, bil dodeljen hrvaškemu predstavništvu pri Svetem sedežu, pomagal Caritasu Zagrebške nadškofije in hrvaškemu Rdečemu križu pri osvobajanju, oskrbi in pomoči zajetim Hrvatom pri vrnitvi v domovino po kapitulaciji Italije. Še bolj je znan kot eden od

³⁰ Akmadža, Draganović: *Iskazi komunističkim istražiteljima*, str. 9–10.

tistih, ki je po »podganji poti« tudi po kapitulaciji Nemčije poskrbel, da se je velik del vodilnih ljudi NDH s Paveličem na čelu umaknil na varno v Južno Ameriko. Pri tem so mu pomagale tudi obveščevalne zveze s CIO, ki jih lahko danes spremljamo v dokumentih na internetu, kjer je označen kot »Zlati duhovnik« zaradi prenosa zlata iz Vatikana.³¹ O njem je pričal William Gowen, nekdanji ameriški protiobveščevalec, član CIC, v razpravi, ki so jo pred ameriški sodišči sprožile žrtve Jasenovca.³² Po prihodu v Jugoslavijo in zaslišanjih se je Draganović v javni tiskovni konferenci pohvalno izrazil o stanju v Jugoslaviji in je živel v Sarajevu do svoje smrti leta 1983, kjer se je ukvarjal s cerkveno zgodovino.

Če se vrnemo k Milanu Doriču, je ta Krunoslava Draganoviča spoznal prek duhovnikov, s katerimi je bil leta 1952 priprt v Novem mestu, kamor so jih preselili iz KPD Maribor, ker so se bali, da bi prišlo do invazije Sovjetske zveze skozi Madžarsko. Ponovno sta se srečala leta 1966 in 1967, ko je bil Dorič v taborišču Zirndorf. Po njegovi izjavi se je Draganović za vrnitev v Jugoslavijo odločil sam. Pred vrnitvijo je bil pri njem 5 dni v Nürnbergu in on ga je z osebnim avtomobilom odpeljal do duhovnika Viljema Ceclja v Salzburg. Od tam so ga drugi odpeljali v Slovenijo, kjer so ga prevzeli udbovci in ga po kratkem zaslišanju v Ljubljani odpeljali v Sarajevo. V Zirndorfu sta se skupaj slikala, za spomin pa mu je podaril sliko Jezusa. Po njegovem pričevanju je Draganović v Jugoslavijo odnesel tri kovčke gradiva, ki ga je Dorič pomagal nalagati v avto.³³

V gradivu »Pevec« so Doričeva poročila o prihodu Draganoviča v Jugoslavijo in odmevih nanj. Gradivo vsebuje podatke o njegovem bivanju v Nürnbergu, Zirndorfu in Fürthu in o njegovi vrnitvi septembra 1967 ter zmedi, ki je vladala med emigracijo, predvsem v zvezi z dilemo, ali ga je Udba ugrabila ali se je predal sam. V zvezi s tem so podatki o Kemal Mujačiću, ki je prišel z Golega otoka, se ustavil pri Viljemu Ceclju v Salzburgu in se tu sestal s Krunoslavom Draganovićem. Tudi Kemal Mujačić je bil pridobljen za sodelavca na Golem otoku.³⁴ Pozneje ga je prevzela CIA. Dorič je poročal, da je polkovnik Robertson izjavil, da za Srbe ni dobro, da so Draganoviča ugrabili, saj je delal tudi zanj. Prav tako je delal za Petra Wessla, ki je imel tudi njegovo telefonsko številko. V tajnopisnem sporočilu je Dorič napisal, da se v emigraciji ve, da je Draganoviča ugrabila Udba v Trstu, kjer je bil zadnjič viden 10. 10. 1967. Vozila sta ga Ivan Galič - Babič in neki musliman. Med emigracijo so se pojavile ideje, da bi za maščevanje za Draganovičevo ugrabitev ugrabili Edvarda Kardelja ali Vladimirja Bakariča.³⁵ Wessel je domneval, da so ga ugrabili zaradi knjige, ki jo je pripravljala o hrvaških žrtvah ob koncu vojne. V svoji knjigi o zaslišanju Krunoslava Draganoviča je Miroslav Akmadža objavil tudi tezo, ki se pojavlja v srbski literaturi, da se je za varno vrnitev v domovino Draganović dogovoril s polkovnikom Udbe Osmanom Bijedićem, bratom Džemala Bijedića, seveda po posrednikih.³⁶

V razgovoru med Wesselom in Kemalom Mujačićem je slednji rekel, da je Draganović prostovoljno odšel v Jugoslavijo, zato se je upravičeno bal, da bo Udbi povedal vse, kar je vedel. Poročanje Doriča o stanju med emigracijo v zvezi s prihodom Draganoviča je Udbi omogočilo ocenitev razmer med njimi, hkrati pa je zaradi njegovih razprostranjenih zvez spremljala, kje so občutljive točke in kdo se boji posledic vrnitve Draganoviča v Jugoslavijo.

Ameriški zvezni oficir Mueller je Milanu Doriču februarja leta 1971 v taborišču Zirndorf prinesel osem zvezkov gradiva o oborožitvi držav Varšavske zveze, ki je bilo zelo pomembno za obrambno sposobnost Jugoslavije po agre-

³¹ The Pavelic Papers, The return of the Golden Priest, The Venona Reports and the Second Recruitment of Krunoslav Draganović 1959.

³² Mekina: »Milan Dorič - Hanzi, tajni agent«, *Mladina*, 7. 3. 2014, št. 10.

³³ Pismo Milana Doriča avtorici s prilogami z dne 31. 3. 2016, hrani avtorica.

³⁴ SI AS 1931, t. e. 2409, O »Pevec« RTZ 56, str. 281–283.

³⁵ SI AS 1931, t. e. 2409, O »Pevec« RTZ 56, str. 315–365.

³⁶ Akmadža, Draganović: *Iskazi komunističkim istražiteljima*, str. 37.

siji čet Varšavskega pakta na Češkoslovaško leta 1968. Gradivo je Dorič izročil Tratniku, ta pa ga je prefotografiranega posređoval najprej na ZSNZ. Za poslano gradivo se je zahvalila II. Uprava Generalštaba JLA, saj je to bil velik prispevek za priprave na morebitni napad s strani držav Varšavskega pakta. V Ljubljani je potrdil prejem gradiva Janko Kodeli 16. 4. 1971.³⁷

S pomočjo Vladimirja Sečena, sprva člana Hrvaškega osvobodilnega gibanja (HOP), ki je pozneje ustanovil svojo ekstremnejšo organizacijo HROP – Hrvaško revolucionarno osvobodilno gibanje, je Dorič prišel v stik tudi z ameriško obveščevalno službo CIO, katere pripadnik je bil Sečen. Kot strokovnjak za protigverilsko bojevanje je ustanovil v Južni Ameriki Antikomunistično legijo svobodnega sveta, ki je delovala v Dominikanski republiki, sodeloval pa je tudi pri likvidaciji Che Guevare v Boliviji. Pozneje se je zaposlil v ameriški vojski. Po njegovih navodilih je leta 1988 Dorič na Škotskem spremljal sojenje članu Udbe Vinku Sindičiću, ki je poskusil atentat na Nikolo Štedula, ki pa mu ni uspel. V družbi organizacije »Svetovne lige za svobodo in demokracijo« se je Sečen tega leta predstavljal kot predsednik nove Hrvaške v izgnanstvu.

Zaradi neposrednejših stikov med Doričem in Udbo je vodja I. sektorja Stane Bernik leta 1969 predlagal Zveznemu sekretariatu za notranje zadeve, da mu omogočijo zvezo po »sistemu 1100« za dajanje nalog in sprejem njegovih obvestil.³⁸ To naj bi bila zveza s tehničnimi sredstvi – TT (telefon – telegraf). A sodelovanje po relaciji, ki je bila pod nadzorom Beograda, ni obrodilo sadov, saj zveza pretežni del časa ni bila uporabna.

Hkrati so se v letu 1969 pojavili sumi, da je dejavnost Milana Doriča pod nemško protiobveščevalno kontrolo dr. Petra Wessla, ki je prej delal z njim, kar pomeni, da je bil kot sodelavec verjetno kompromitiran. O tem, kaj storiti, so se pogovarjali na nivoju Zveznega sekretariata za notranje zadeve, kar pa je zadevo samo še poslabšalo, saj je preveč ljudi vedelo za delo agenta.³⁹

Ker so ob poslabšanju njegovega zdravstvenega stanja leta 1971 sklepali celo na zastrupitev, je poiskal zdravstveno pomoč najprej pod lažnim imenom. Ker je resno zbolel in imel celo več operacij, je njegov začasni umik iz okolja tudi zmanjšal sume njegovih bivših sodelavcev. V celoti ni delal dve leti. Njegova žena je apelirala na njegove zveze pri Udbi celo s pismom, da ni prav, da se Doriču nihče ne oglasi v času bolezni, saj je požrtvovalno delal zanje.⁴⁰ Po letu 1975 je spet nadaljeval z delom in v letu 1976 poročal o situaciji na Koroškem. Uslužbenci policije na Koroškem so menili, da bodo po Titovi smrti Jugoslavijo zasedli Rusi. Niso verjeli, da bo prišlo do delitve Jugoslavije med SZ in ZDA, saj naj bi se ZDA zanimale samo za del jadranske obale.⁴¹

Čeprav sta imela z novinarjem Hansom Petrom Rullmanom oster spor, ko ga je v časopisu razglasil za agenta Udbe, čemur je Dorič odločno nasprotoval, se mu je Rullman zahvalil, ko mu je ob Titovi smrti poslal 5 izvodov Titove biografije.⁴² Takrat je Udba Doriču tudi prispevala 10.000 mark za nakup novega mercedesa. Očitno je delo v času tako imenovanega »Dneva X«, to je pričakovane Titove smrti, dobro opravil.

Ni pa bilo vedno tako. Ko je leto prej, torej leta 1979, ob zamenjavi njegovih nadrejenih Milan Dorič Borisu Podbevšku pisal, naj mu Udba pomaga pri nakupu novega avtomobila, je ta odgovoril svojim nadrejenim, da naj to željo realizira s Paulusom ali Schmidmeierjem, torej avstrijskima protiobveščevalcema, s katerima je sodeloval, Udba pa mu lahko prispeva za zimske gume.

³⁷ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, Identification Guide (Ordonance equipment) Warsaw Pact Countries, Seven Revised Edition, part One, str. 71–73.

³⁸ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 35.

³⁹ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 86–105.

⁴⁰ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 185 in 261.

⁴¹ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 323–326.

⁴² SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 602 in 611.

Že leta 1983 se je potegoval za rehabilitacijo, rekoč, da je bil partizan, ne ustaš ter da je bil proces proti njemu načrtovan in neutemeljen, saj so ga obtožili na podlagi izjave, pridobljene pod pritiskom in zaradi pretepanja. Njegove vloge niso posredovali v Beograd, omogočili pa so mu plačilo minimalne delovne dobe, da je dobil pravico do pokojnine po nemški zakonodaji za 15 let delovne dobe v Nemčiji.

Republiški sekretar za notranje zadeve Ivan Eržen je leta 1988 posredoval Zdravku Mustaću na ZSNZ SDV predlog, da se Milanu Doriću, takrat z ilegalnim imenom »Flora«, podeli državno odlikovanje »/.../ red zaslug za narod s srebrno zvezdo«. V obrazložitvi je zapisal, da je od leta 1966 vključen v delo proti jugoslovanski politični emigraciji in na drugih sektorjih dela. S tem se je strinjala tudi druga uprava SDV ZSNZ, ki je imela pregled nad njegovim delom. Prosil pa je, da se odločba o podelitvi reši na primeren način, da ne bo prišlo do njegove kompromitacije. Ali so mu odlikovanje podelili iz gradiva, ki je od tu naprej zaprto za javnost v skladu z arhivsko zakonodajo, ni razvidno.⁴³

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS - Arhiv Republike Slovenije

- ⊙ SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 750, 303/5 slovenski Rdeči križ – Zagreb.
- ⊙ SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 1036, Okrajno načelstvo NZ Marenberg.
- ⊙ SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 2408.
- ⊙ SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 2409.
- ⊙ SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 2414.

HDA - Hrvaški državni arhiv

- ⊙ F – 1560 – KPD Goli otok, dosje br. 8480 na ime Milan Dorič.
- ⊙ KZ-Gedenkstaette Dachau
- ⊙ Stiftung Bayerische Gedenkstaetten – Häftling Emil Doritsch.

PISEMSKI VIRI

- ⊙ Pisma Milana Doriča avtorici s prilogami arhivskih dokumentov.

LITERATURA

Akmađža, Miroslav, Krunoslav Draganović: *Iskazi komunističkim istražiteljima*. Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Slavonski Brod, Zagreb 2010.

Dornik Šubelj, Ljuba: Arhiv RSNZ (AS – 1931) in njegova uporaba. V: *Arhivi in uporabniki, Arhivi in zgodovinopisje* (ur. Kafol, Miran, Mravlja, Mija, Nared, Andrej), Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2001.

Dornik Šubelj, Ljuba: *Ozna in prevzem oblasti 1944–1946*, Ljubljana 2013.

Dornik Šubelj, Ljuba: *Konflikte zwischen dem Nachrichtendienst im Kalten Kriege –*

⁴³ SI AS 1931, t. e. 2414, a. e. 56, OD Milan Dorič, str. 783.

Intelligence Clash: East vs. West During Cold War. V: *Zgodovinski časopis* 61 (2007), št. 3–4, str. 526–529.

ČASOPISNI VIRI

Kocjan, Aleš: »Krvavo zlato«, *Mladina*, 22. 12. 2006, št. 52.

Mekina, Borut: »Milan Dorič« - Hanzi, tajni agent, *Mladina*, 7. 3 2014, št. 10.

ELEKTRONSKI MEDIJI

The Pavelic Papers. The Return of the Golden Priest. The Venona Reports and the Second Recruitment of Krunoslav Draganovič 1959. Vir: www.krajinaforce.com/dokumenti/pavelic-papers.pdf, dostop dne 6. 8. 2017.

SUMMARY

THE DIFFERENCE BETWEEN PERSONAL FILE AND COLLEAGUE FILE BASED ON MILAN DORIČ EXAMPLE

The author examined the case of Milan Dorič and thereafter compared the material in his personal file to that of the colleague file and faced them with Dorič's statement. The fund of Republican Secretariat for Internal Affairs contains a large number of personal files. Not everyone who had personal file was a colleagues of State Security Administration. Milan Dorič was one of the first people who got a personal file – his file was created as early as in 1946 when he was captured by Germans as a minor after the shorter period among partisans and brought to prisons in Dravograd, Klagenfurt and Dachau from where he was freed at the end of the war. Following his return, he was suspected of cooperation with Gestapo as his stepfather was an active member of Kulturbund who as an informer during World War II denounced many opponents of German occupiers and escaped to Austria at the end of the war. Dorič was arrested by local functionaries who tortured him and forced confessions out of him on the basis of which he was imprisoned in the Sterntal Concentration Camp. From there he escaped and illegally went to his stepfather in Austria where he worked as a courier with Milorad Glišič and British intelligence service which supported the supporters of the former monarchy in preparation for elections. When crossing border, he was arrested and sentenced to 15-year imprisonment by military court. During his imprisonment, he started to cooperate with State Security Administration under duress and thus informed on fellow prisoners with whom he maintained contacts. After his pardon, which he was granted due to the cooperation with State Security Administration, he escaped to Austria on State Security Administration order and there he made contact with Austrian police and British occupying authorities. He was imprisoned several times for his participation in illegal border crossings in Austria, and he served the last jail sentence in Yugoslavia on the Goli otok island when he escaped to avoid recruitment. The real cooperation with monetary rewards was established between Dorič and State Security Administration in 1966 in which Dorič was not operating in the role of occupier's colleague as it is written in his personal file, but he participated as a nationally conscious citizen. His cooperation with State Security Administration was one of the longest as he actively participated since 1949 even from prison as a co-worker since 1966. Despite the fact he was im-

prisoned for 15 years (from 1946 to 1965 with shorter periods of freedom), he provided Yugoslavia or its State Security Administration information on the situation during extreme Croatian emigration. Due to his proficiency in German language he worked in camps in Austria and Germany where he came into contact with Austrian and German security authorities as well as representatives of occupying authorities in Austria before the proclamation of the republic, with British and American intelligence service. He passed information on situation during emigration, preparation for terrorist acts and plan related to Yugoslavia after Tito to the above-mentioned authorities and intelligence services. His work, while often being dangerous as he worked for Yugoslav, German or Austrian and American intelligence service, was recognized and appropriately rewarded, however, his goal of achieving personal rehabilitation was not fulfilled.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK UDK 343.1(497.4Ljubljana)"1974":329.78-057.875

Prejeto: 17. 4. 2017

Monopol kritike: Ljubljansko sojenje študentom leta 1974¹

TOMAŽ IVEŠIČ

magister zgodovine, doktorski raziskovalec
European University Institute, Department of History and Civilization,
Villa Salviatti, via Bolognese 156, 50139 Firenze, Italija
e-pošta: tomaz.ivesic@eui.eu

Izvleček

Članek se osredotoča na ljubljansko sojenje šestim študentom iz Beograda, Zagreba in Ljubljane leta 1974 kot del obračuna Zveze komunistov Jugoslavije z intelektualno opozicijo ter študentskimi gibanji. V ospredju se nahaja Načrt resolucije, ki so ga študentje sprejeli na skupnem sestanku treh Filozofskih fakultet Univerze v Beogradu, Ljubljani in Zagrebu konec januarja 1974. Ta dokument je vzbudil buren odziv oblasti, ki so proti študentom ostro nastopile ter jih postavile pred sodnika. Članek pokaže, da je kritika, četudi zelo podobna notranji oz. partijski, bila izven ZKJ nemogoča in ne tolerirana.

Abstract

THE MONOPOLY OF CRITIQUE: THE LJUBLJANA'S STUDENT TRIAL IN 1974

The paper focuses on the Ljubljana trial of sixth students from Belgrade, Zagreb, and from Ljubljana in 1974 as an element of confrontation between the League of Communists of Yugoslavia with the intellectual opposition and the student movements. In the forefront lies the Draft resolution of the Student Union of the Faculties of Arts of Belgrade, Ljubljana and Zagreb, which was adopted by the students at a joint meeting of students from three Faculties of Arts from Belgrade, Ljubljana, and Zagreb by the end of January 1974. This document led to a violent response of the regime, which sharply dealt with students taking them to a trial. The paper clearly shows that the critique, although very similar to the one inside LCY, was not part of the Party and therefore not possible or tolerated.

Ključne besede:

študentsko gibanje, Zveza komunistov Jugoslavije, represija, Praxis, Darko Štrajn, Zoran Đinđić

Key-words:

student movements, League of Communists of Yugoslavia, repression, Praxis, Darko Štrajn, Zoran Đinđić

¹ Članek je nastal na podlagi raziskovalnega seminarja, ki sem ga spomladi 2016 pripravil za potrebe predmeta *Counter cultures and power during the state socialism 1960–1990* na Central European University v Budimpešti.

Uvod

Študentska gibanja so dobro raziskana zgolj kot posamezen raziskovalni predmet določenega narodnega zgodovinopisja, ali z drugimi besedami, večinoma se raziskave omejujejo na okvir posameznih republik oz. njihovih prestolnic in na pomembne dogodke: protesti 1968, zasedba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 1971 itd.² To je do neke mere opravičljivo, saj so se gibanja zelo redko povezovala v neka splošna vsejugoslovanska gibanja. Poleg tega je ena izmed ovir tudi nepoznavanje slovenskega jezika med zgodovinarji iz preostalih nekdanjih jugoslovanskih republik kakor tudi med strokovnjaki v tujini. Slednje pa neposredno vodi do (ne)namernega prezrtja slovenskih arhivov. Večina »jugoslovanskih specialistov« se tako ali tako osredinja predvsem na dogajanje med Zagrebom in Beogradom. Toda ta trend se počasi obrača, saj je npr. gradivo jugoslovanske tajne policije najdostopnejše v Sloveniji in kot tako ponuja širši vpogled v delovanje represivnega aparata kot v drugih republikah.

Zaradi zgoraj naštetih problemov se pričujoči članek osredinja na slovensko sojenje šesterici študentov, ki je vključevala po dva študenta iz Beograda, Zagreba in Ljubljane, leta 1974. Šesterica je bila obtožena sovražnega delovanja, saj si je Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ) želela podrediti študentsko gibanje. Pri raziskavi so bili uporabljeni arhivsko gradivo iz Arhiva Republike Slovenije, objavljeni viri iz Srbije in relevantna literatura. Za osvetlitev določenih dogodkov je bil z dr. Darkom Štrajnom, enim od obtoženih študentov leta 1974, opravljen intervju v marcu 2016. Namen tega članka je prikazati, kako so se ZKJ in z njo vred tudi republiške Zveze komunistov odzvale na kritiko, ki je prihajala izven njihovih vrst, čeprav so kritiki uporabljali podobne argumente kot partiji sami, in kakšne metode je uporabljal državni represivni aparat. Ker gre za primer, ki se ne omejuje zgolj na dogajanje znotraj ene republike, bo članek prikazal razlike pri delovanju republiških represivnih organov.

Širša slika

Eno od prelomnic v študentskem gibanju predstavlja leto 1951, ko nastane skupna Zveza študentov Jugoslavije (ZŠJ), v Ljubljani pa začne izhajati *Tribuna*.³ Hkrati je to tudi obdobje začetkov prebujanja mlade kritične inteligence, sprva v krogu okoli revije *Beseda*, ki kritiko omejuje na kulturno področje, in nato v krogu *Revije 57*, ki začne izhajati leta 1957 in kritike ne omejuje zgolj na določeno področje, ampak jo razširi na celotno družbo.⁴ Toda ZŠJ prične v drugi polovici petdesetih slabeti, kot dodaten udarec pa slovenska oblast leta 1958 ukine *Revijo 57*, sicer glasilo ljubljanskega univerzitetnega odbora ZŠJ.⁵ Upanje mladih intelektualcev se je nato preneslo na revijo *Perspektive* (1960–1964), ki je popolnoma prebudila »/.../ kritične misli pri prvi povojni generaciji«. ⁶ Ravno zaradi tega je tudi ta revija doživela enako usodo kot njeni »predhodnici«. Z uredništvom *Perspektiv* so bili povezani tudi ljubljanski študentje.⁷ In če je Vida Tomšič aprila 1964 na seji Izvršnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, ki je odločil o ukinitvi *Perspektiv*, dejala, da »/.../ partija socializem brani tako, kot ga je po vojni, le da ga sedaj proti svojim otrokom«, ⁸ se očitno ni zavedala, da bo generacija za njimi, torej »vnuki«, še veliko bolj problematična.

² Kot primer glej: Skupina avtorjev: *Študentsko gibanje: 1968–72*.

³ Mihevc: *Ključ je v vaših rokah!*, str. 165.

⁴ *Slovensko perspektivovstvo*, str. 42.

⁵ Mihevc: *Ključ je v vaših rokah!*, str. 167–169.

⁶ *Slovensko perspektivovstvo*, str. 26.

⁷ Mihevc: *Ključ je v vaših rokah!*, str. 177.

⁸ Repe: *Obračun s »Perspektivami«*, str. 62.

Študentski protesti leta 1968 so povsem presenetili jugoslovansko vodstvo. Z odličnim taktičnim manevrom je jugoslovanski predsednik Josip Broz Tito v svojem dobro improviziranem nagovoru na beograjski televiziji 9. 6. 1968⁹ opozoril na določene legitimne zahteve študentov in jih razglasil za revolucionarni akt. Slednje dejanje je študentom dalo lažen občutek zmage. Po zustravitvi maspoka na Hrvaškem je leta 1972 Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ) začela bojevati proti »*anarho-liberalcem, liberalcem, trockistom*« in drugim reakcionarnim skupinam, katerih pripadniki so bili študentje in profesorji. Med zadnje so spadale: skupina marksističnih intelektualcev, združena okoli revije *Praxis*, režiserji iz obdobja črnega vala jugoslovanskega filma in drugi intelektualci.¹⁰ Obračun je sicer Tito napovedal že konec junija 1968,¹¹ najbolj priljubljena oblika obračuna pa je bila ukinitvev ali vsaj zaplemba časopisov in revij.

Na ukinitvev kritičnih revij in zaplemba študentskih listov od Triglava do Gevgelije pa je vseskozi opozarjal tudi ljubljanski študentski list *Tribuna*. Študenti so bili še posebno kritični do represije nad študenti v Novem Sadu in Beogradu, hkrati pa so zahtevali izpustitev že obsojenih študentov in prenehanje političnih procesov. Marčevski uvodnik iz leta 1972 so sklenili s pikro pripombo: »/.../ *Zgodovinska praksa je pokazala, da je imela R. Luxemburg prav, ko je Lenina in druge sovjetske voditelje opozarjala na to, da z zamrtjem svobode tiska, govora in s prepovedjo opozicije pride do vse splošne stagnacije v deželi, ki je izvedla socialistično revolucijo.*«¹²

Najbolj znan primer in za našo zgodbo tudi najpomembnejši primer konfrontacije je bil obračun s *Praxis* profesorji z »*najbolj reakcionarne institucije*«, Filozofske fakultete Univerze v Beogradu. V novembru 1973 je osem profesorjev (Zagorko Golubović, Trivo Indić, Mihail Marković, Dragoljub Mićunović, Nebojša Popov, Svetozar Stojanović, Ljubomir Tadić in Miladin Životić)¹³ s prej omenjene fakultete prejelo zadnje opozorilo pred izključitvijo oz. odpustom iz službe s strani visokih predstavnikov ZKJ. Hkrati jim je bila ponujena možnost, da obdržijo svoj položaj, če sprejmejo program ZKJ in s tem vodilno vlogo ZKJ pri preobrazbi jugoslovanske družbe. Proti zagotovilom o moralno in politično primernih profesorjih ter proti odvzemu univerzitetne avtonomije je svoj glas povzdignilo kar nekaj institucij: vse tri Zveze študentov Filozofskih fakultet Univerze v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani, organizacijski komite Korčulanske poletne šole in uredniški odbor *Praxisa*. V odgovor je vladajoča elita ukinila Korčulansko poletno šolo in tudi revijo *Praxis*, medtem ko so tri Filozofske fakultete bile pod hudim pritiskom.¹⁴

Toda ZKJ je imela na izbiro tudi druge vzvode nadzora nad študenti. Pavluška Imširović, eden izmed aktivnejših študentov na protestih leta 1968 in nato leta 1972, obsojen kot član trockistične skupine, meni, da je ZKJ želela podjarmiti mladino z vzpostavitev nove organizacije, imenovane Zveza socialistične mladine Jugoslavije, kar se je leta 1974 tudi zgodilo. Z ustanovitvijo novega študentskega telesa naj bi komunistična oblast želeli zaobiti tiste študentske komiteje, ki jih ni bilo več mogoče nadzirati, še posebno študente Filozofske fakultete Univerze v Beogradu. Imširović trdi, da je leta 1974, ko je bil izpuščen iz zapora, prepričeval Zorana Đinđića, takrat sopredsednika komiteja študentske zveze na Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu, da postane član nove organizacije in prevzame njeno vodstvo. Na takšen način bi se izognili morebitni izgubi pozicij na fakulteti. Toda študentje so bojkotirali novo organizacijo.¹⁵

⁹ Skupina avtorjev: *Študentsko gibanje: 1968–72*, str. 34–37.

¹⁰ Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 40–44.

¹¹ Popov: *Contra fatum*, str. 62.

¹² *Tribuna: študentski list*, 20. 3. 1972, str. 1.

¹³ Popov: *Contra fatum*, str. 7 in 106–109.

¹⁴ Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 40–50.

¹⁵ Imširović: *Juriš na nebo treće generacije 20. veka*.

Glavni vzrok naj bi bil v dejstvu, da so »Dinđićevi študentje« gledali na študentsko generacijo '68 kot nekakšne »bebce«, ki so se pustili zavesti komunistom. Želeli so »popraviti« njihove napake in tako preseči tudi njihove dosežke.¹⁶

Načrt resolucije

Nekakšen »labodji spev« svobodnega študentskega gibanja, preden je ZKJ s pomočjo Zveze socialistične mladine Jugoslavije počasi postavila stvari nazaj na svoje mesto, je tudi zgodba ljubljanske šesterice. Študentski svet Filozofske fakultete Univerze v Beogradu je organiziral skupščino 21. 12. 1973 z namenom izraziti podporo prej omenjenim osmim »Praxis profesorjem«. Na skupščini so sprejeli izjavo, v kateri je bilo zapisano, da je Filozofska fakulteta Univerze v Beogradu humanistična institucija z močno komunistično usmerjenostjo. S tem so zavrnilo kakršno koli možnost, da se kogar koli s fakultete označi za sovražnika samoupravnega socializma. Hkrati so poudarili tudi globoko nestrinjanje z namero odstranitve »Praxis profesorjev«. Resolucijo študentske skupščine so potrdili tudi študentje Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu ter Univerze v Ljubljani.¹⁷

V duhu teh dogodkov je študentska zveza Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani organizirala srečanje, na katerega so povabili študente vseh jugoslovanskih filozofskih fakultet. Sestali so se konec januarja 1974 in napisali skupno izjavo z naslovom Načrt resolucije Zveze študentov filozofskih fakultet v Beogradu, Ljubljani in Zagrebu. Sestanek naj bi bil organiziran tudi z željo, da se občasni stiki prelevijo v resnejše redno sodelovanje v okviru nove organizacije, ki naj bi jo želeli ustanoviti – Zveza študentov Filozofskih fakultet Jugoslavije.¹⁸ *Načrt resolucije* sicer takšne organizacije ni predvideval niti je ne omenja.¹⁹

Sestanek je potekal brez zapletov 30. in 31. 1. 1974. To je treba poudariti, saj Latinka Perović napačno trdi, da je slovenska policija sestanek brutalno prekinila.²⁰ 4. 2. 1974 je nato ljubljanski okrožni tožilec po pošti prejel tri kopije *Načrta resolucije*, ki ga je poslal Izvršni odbor Skupnosti študentov ljubljanskih visokošolskih zavodov (LVZ). Takšni odločitvi naj bi botrovalo dejstvo, da je bil *Načrt resolucije* javni dokument in da je kot takšen moral biti posredovan okrožnemu tožilstvu. Prav tako je bil pomemben vzrok za to odločitev v diskusijah o tem, ali objaviti dokument v študentskem listu *Tribuna* in tvegati, da bo številka zaplenjena oz. prepovedana.²¹

Toda le dan po prejetju dokumenta je zgoraj omenjeni *Izvršni odbor* obvestil okrožnega tožilca, da je dokument bil poslan pomotoma, češ da gre za interni dokument študentskih odborov treh Filozofskih fakultet Univerze v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani, ne za javni dokument. Nato je zagrebški državni tožilec 7. 2. 1974 izdal začasno prepoved razpečevanja oz. razmnoževanja *Načrta resolucije*. Že dva dni pozneje pa je milica Ljubljana Center izvršila preiskavo v prostorih Izvršnega odbora skupnosti študentov LVZ, uredništvu *Tribune* in fakultetnega odbora Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ob tem so »/.../ zasegli 68 izvodov in 153 nekompletiranih kopij te resolucije ter 4 matrice« in vse gradivo predali zagrebškemu okrožnemu tožilcu.²²

Ljubljanski okrožni tožilec je nato dne 18. 2. 1974 vložil kazensko ovadbo

¹⁶ Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 516.

¹⁷ Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 54.

¹⁸ Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 54; Popov: *Contra fatum*, str. 110.

¹⁹ Besedilo *Načrta resolucije* je bilo objavljeno v: Popov: *Contra fatum*, str. 134–136.

²⁰ Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 517.

²¹ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

²² SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Kazenska preiskava v zvezi z *Načrtom resolucije*, str. 107, 108.

na podlagi 118. člena kazenskega zakonika proti šestim študentom, ki so predstavljali »delovno skupino« na sestanku: Zoran Đinđić in Miodrag Stojanović iz Beograda, Lino Veljak in Mario Rubbio iz Zagreba ter Darko Štrajn in Vinko Zalar iz Ljubljane.²³ Od slovenskih predstavnikov bi moral biti v končni redakcijski skupini tudi Bogdan Lipovšek. Toda Jaša Zlobec, eden glavnih akterjev ljubljanskega študentskega gibanja, mu je udeležbo odsvetoval, saj je Lipovšek bil v tem času na dvoletni pogojni kazni. Ta kazen je bila zmanjšana s 4 mesecev zapora,²⁴ ki jih je prislužil zaradi javnega nasprotovanja obisku iranskega šaha Reze Pahlavija pri jugoslovanskem predsedniku Josipu Brozu Titu konec maja 1973.²⁵

Zgoraj omenjena šesterica je bila obtožena priprave *Načrta resolucije*, ki da je napadal pridobitve samoupravnega socializma, interese delavskega razreda in socialističnega sistema v Jugoslaviji. Resolucija je imela, glede na arhivsko gradivo, sovražni značaj, saj je njen namen bil klic vsem študentom jugoslovanskih filozofskih fakultet, da aktivno delujejo proti samoupravnemu socializmu, proti aspiracijam nove ustave, proti sprejetju pisma, ki sta ga poslala Izvršni komite Zveze komunistov Jugoslavije in predsednik Tito, ter proti liniji, sprejeti na X. kongresu ZKJ. Namen obtoženih naj bi bila distribucija resolucije v javnost na vseh jugoslovanskih filozofskih fakultetah, toda okrožno sodišče v Zagrebu je dne 15. 2. 1974 dokončno prepovedalo distribucijo dokumenta.²⁶

Kaj je bilo v resnici zapisano v resoluciji, je mogoče razbrati iz informacije javnega tožilstva:

»V načrtu resolucije se med drugim zatrjuje, da osrednja vprašanja naše družbe niso niti približno rešena, da delavski razred še vedno nima odločilnega vpliva na ekonomskem in političnem področju, da je družbena moč koncentrirana v rokah politične in ekonomske elite, da temelji delitev dohodka v kljub proklamiranim načelom na kapitalu, ne pa na delu, da so socialne razlike in brezposelnost v stalnem porastu, da se zatira marksistična kritika družbenih protislovij, da je svoboda ustvarjanja prepogosto odvisna od dobrohotnosti političnih forumov in da informacijska sredstva ne ustvarjajo svobodnega javnega mnenja, temveč da se usmerjajo po potrebah dnevne politike.«²⁷

Kljub temu so študentje v resoluciji še vedno prisegli na socializem, samoupravljanje, marksizem in program Zveze komunistov Jugoslavije. Zaradi preiskave, katere namen je bil ustvariti razdor med profesorji in študenti, so se beograjski študentje radikalizirali. Zaradi ustanovitve stavkajočega odbora, ki bi glede na dane razmere lahko pozval vse študente k stavki, so dnevni časopisi prešli v ofenzivo.²⁸ Zaradi zasliševanj so protest organizirali tudi študentje, in sicer na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.²⁹

Preiskavo sta komentirala tudi dva znana slovenska intelektualca, Dušan Pirjevec - Ahac in Taras Kermauner. Preiskavo študentov sta označila kot neuumno, češ da so študentje samo povzemali ideje, ki so jih slišali od drugih. Toda ta izjava ni bila javna, zabeležila jo je Služba državne varnosti (SDV). Kljub temu Ahac in Kermauner nista bila simpatizerja študentov nove levice ter njihovih aktivnosti, saj so bili za njun okus preveč radikalni.³⁰

²³ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Kazenska ovadba, str. 105, 106.

²⁴ *Večer – V soboto*, 15. 3. 2014, str. 3–4.

²⁵ Čelik: *Policija, demonstracije, oblast*, str. 89.

²⁶ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Kazenska ovadba, str. 105, 106.

²⁷ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Kazenska preiskava v zvezi z *Načrtom resolucije*, str. 107, 108.

²⁸ Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 517.

²⁹ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

³⁰ Ramšak: *Oporočništvo v samoupravnem socializmu*, str. 126.

Zasliševanja

Slovenski državni tožilec je nato zaprosil kolege v Zagrebu in Beogradu, da zaslišijo obtožene študente 6. marca oz. če to ni mogoče pa nemudoma naslednji dan. S tem bi preprečili, da bi se študentje poenotili v eni različici zgodbe.³¹ Vendar so samo v Beogradu pokazali disciplino in na dogovorjeni dan ob prisotnosti preiskovalnega sodnika zaslišali Đinđića in Stojanovića, medtem ko so si v Zagrebu vzeli precej časa in zaslišali Rubbia še 12. marca, Veljaka pa celo dan pozneje.³² Đinđić, Stojanović, in Veljak so imeli istega odvetnika, v tistem času morda najbolj znanega v Jugoslaviji – Srđo Popovića. Slednji je svojim klientom svetoval, naj molčijo in naj ne sodelujejo pri zasliševanjih. Vsi trije so njegov nasvet upoštevali. Zagrebški sodnik je spoštoval Veljakovo odločitev, medtem ko so v Beogradu silili Đinđića in Stojanovića, da vendarle dasta izjavo. Poleg tega so ju ponovno zaslišali 7. 3. 1974. Preiskovalni sodnik, Miodrag Stevović, je namreč obtoženima prebiral njune domnevne izjave, ki naj bi jih obtožena dala SDV. Ker spet ni bilo uspeha, ju je preiskovalni sodnik ponovno povabil na zaslišanje 11. marca, ko naj bi poslušala neke posnetke SDV, očitno z njunimi domnevnimi izjavami. Nad takšnim delom preiskovalnega sodnika se je Popović pritožil, saj bi se zaslišanje – s tem ko preiskovanec izjavi, da se ne namerava braniti – moralo končati.³³

Največ uspeha so imeli organi pregona pri zaslišanju Rubbia, saj je ta sodeloval pri zasliševanju. Sprva se je spominjal svoje rane mladosti in študentskih aktivnosti. Glede ljubljanskega sestanka je poudaril, da je sestanek bil javen in oglaševan. Na prvi dan sestanka naj bi prišel pozno, še ob 16:30. Glavni vzrok za zamudo je bilo dejstvo, da je bil na vabilu na sestanek naveden napačen naslov. Na vabilu je pisalo, da bo sestanek potekal na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, vendar so ga predstavili v delovne prostore študentskega lista *Tribuna*.³⁴ Naslednji dan naj bi bil Rubbio spet pozen, saj naj bi z Đinđićem zaspala. Dalje je Rubbio trdil, da resolucija ni bila natisnjena na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kakor so ves čas trdili, ampak v prostorih Izvršnega odbora LVS. Dokument naj bi bil plod diskusij, ki so se odvile na sestanku, in na koncu naj bi jih delovna skupina zgolj zapisala, pa še to besedilo ni dobilo dokončne oblike, saj naj bi predstavljalo zgolj izhodiščno točko za nadaljnje diskusije. Kategorično je zavrnil vse obtožbe in dejal, da so na sestanku bili prisotni tudi starejši kadri Zveze komunistov, kot je to bil sekretar Univerzitetnega komiteja Ljubljana, Iztok Vinkler, ter še nekateri drugi, toda nihče iz Zagreba. Rubbio ni vedel, koliko kopij je bilo natisnjenih, toda priznal je, da jih je v Zagreb prinesel med 110 in 120.³⁵ Tudi oba Slovenca, Štrajn in Zalar, sta sodelovala na zaslišanjih. Po zaslišanju je Štrajn celo odšel s punco na počitnice na Poljsko. Toda pred začetkom sojenja je moral na policijski postaji izročiti svoj potni list. Lahko se torej trdi, da je slovenski represivni aparat bil milejši od beograjskega.³⁶

Sojenje

Obtožnica je bila napisana proti koncu junija 1974, medtem ko je sojenje

³¹ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Prošnja za zasliševanja, str. 109–111.

³² SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Zapisnik zasliševanj Rubbia in Veljaka, str. 113 in 115.

³³ Popović: *Poslednja instanca 1*, str. 54, 55.

³⁴ Spremembo lokacije potrjuje tudi Štrajn, in sicer naj bi temu botrovalo preprosto dejstvo praktične narave. *Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani* je bila na dan sestanka zaprta. Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

³⁵ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Zapisnik zasliševanj Rubbia in Veljaka, str. 113–119.

³⁶ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

potekalo med 19. in 27. septembrom istega leta. Dan pred sojenjem so v Ljubljano prispeli obtoženci iz Zagreba in Beograda ter prespali v študentski komuni v Brodu pri Ljubljani.³⁷ Ta komuna je bila naslednica znamenite tacenske komune G-7, ki je nastala konec leta 1970 in se je tam obdržala tri leta do izteka najemnine. Nato je v montažni baraki v Brodu nastala nova komuna, ki pa se je obdržala leto manj kot tacenska.³⁸

V tej baraki so obtoženci nameravali mirno prespati noč, se odpočiti in pripraviti na sojenje. Toda sredi noči so jih brutalno zbudili pripadniki milice oz. po Đinđićevem pričevanju 20 let pozneje tajne policije:

»Prebudila nas je močna svetloba. Soba je bila polna policajev z mitraljezi in reflektorji uperjenimi v nas. Nato so nas v spodnjicah vrgli ven. Okoli hiše je bila veriga miličnikov-graničarjev, prav tako z mitraljezi. Bila je mesečina, moč je bilo videti reko in meglo nad njo. Bile sta dve «marici», ampak oni so nas vseh petnajst natlačili v eno. Komaj smo stali notri, dihati je bilo nemogoče. Vozili so nas eno uro in nas pripeljali do kmečke hiše, ki je morala biti štab KOS-a [Kontra-obveščevalna služba] ali DV [Državna varnost]. Kajti, čeprav brez [zunanjih] oznak, je bila hiša znotraj popolnoma opremljena. Obstajala je celo soba z gumijastimi zidovi. Tukaj so nas držali eno uro. Zaslíževali so nas, ampak nas niso topli. Nato so nas pustili.«³⁹

Zjutraj so tako morali na hitro prepešati pot do sodišča, da ne bi zamudili sojenja. Đinđić je dogodek prijavil sodniku, nato je slednji pristal, da se »incident« zabeleži v stenografsko beležko. Dan pred sojenjem je tajna policija nadzorovala tudi Štrajna. Agent je namreč sedel v avtu pred stavbo, kjer je Štrajn prebival, in prebiral časopis. Čeprav ga Štrajn ni opazil, ga je opazilo »ostro oko« njegove sosedice.⁴⁰

Iz arhivskega gradiva je razvidno, da so obtoženci in njihovi odvetniki uporabili različne taktike branjenja. Stojanović, Đinđić in Veljak, ki jih je branil Srđa Popović, so trdili, da je *Načrt resolucije* bil napisan na sestanku med diskusijo, v kateri je sodelovalo okoli 50 ljudi. Ker je bila diskusija zelo dobra, jasna in direktna, redakcijska skupina šestih študentov s pisanjem teksta ni imela pretiranega dela. Resolucija je bila na sestanku sprejeta z glasovanjem. Rubbio je trdil, da je prišel v redakcijsko skupino pomotoma. Trdil je tudi, da je bil osnutek resolucije med diskusijo popolnoma spremenjen, kar je namigovalo na dejstvo, da je nekakšen tekst obstajal že pred sestankom. Dalje je trdil enako kot na zaslišanju, da je sestanek bil javen in da so sestanku prisostvovali tudi visoki predstavniki Zveze komunistov Slovenije z univerze. Resolucija, tako je trdil Rubbio, ni bila javni dokument, ampak dokument študentov, na podlagi katerega se je izvršila diskusija.⁴¹

Štrajn, čigar odvetnik je bil plačan s strani Izvršnega odbora LVZ,⁴² je trdil, da je bil na sestanku le kratek čas in da ni niti sledil diskusiji niti ni sodeloval v njej. Ni se posebej vključil v delo redakcijske skupine in ni se strinjal z *Načrtom resolucije*. Trdil je tudi, da ni bil prisoten na glasovanju. Strinjal se je zgolj z nekaterimi stavki resolucije, vendar resoluciji kot taki tudi ni nasprotoval. Podvomil je o tem, ali bo javnost sprejela resolucijo. Zalar je priznal, da so pripravili resolucijo, ki je bila predebatirana, spremenjena in dopolnjena, na koncu pa tudi izglasovana s strani vseh prisotnih. Vsi obtoženi so kategorično zavračali

³⁷ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

³⁸ Čelik: *Policija, demonstracije, oblast*, str. 124.

³⁹ Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 517.

⁴⁰ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

⁴¹ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Sodba v imenu ljudstva, str. 124–132.

⁴² Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

obtožbe in trdili, da niso imeli kriminalnih ali negativnih namer. Vseeno so bili obsojeni na deset mesecev zapora.⁴³

Vseh šest študentov se je na sodbo pritožilo. Srđa Popović je v imenu svojih treh klientov napisal zelo dobro argumentirano pritožbo, v kateri je izpostavil, da njihov sovražni namen ni bil dokazan in da *Načrt resolucije* vsebuje kritiko, ki jo je mogoče prebrati v dnevnem časopisju in drugih javnih dokumentih. Zatorej trditve, zapisane v resoluciji, ne morejo biti lažne in posledično obtoženi ne morejo biti krivi predstavitve lažnega stanja v državi, kot jim je to očitalo tožilstvo. Svoje trditve je Popović podkrepil z nizom citatov iz tiska, govorov vodilnih funkcionarjev ZKJ ter statističnih podatkov, objavljenih v dokumentih Zavoda za statistiko.⁴⁴

Pritožba je bila delno uspešna. Sodba je decembra 1974 ostala nespremenjena, medtem ko je bila kazen zmanjšana, in sicer na šest mesecev zapora z dvoletno pogojno kaznijo. Takšne kazni ni prejel samo Lino Veljak, ki je namesto šestih dobil osem mesecev zapora z dvoletno pogojno kaznijo, saj naj bi bil on avtor osnutka resolucije.⁴⁵ Zmanjšanje kazni je bilo obrazloženo z naslednjimi besedami:

»Obtoženci, ki so mladi in še nekaznovani, so bili doslej angažirani in so kot taki spremljali družbene pojave, pri tem pa so spregledali številne objektivne in subjektivne elemente, ki pogojujejo doseženo stopnjo družbenega razvoja. V svojih razmišljanjih in hotenjih so padli pod določene vplive. Njihovo ravnanje, čeprav njihove aktivnosti, ni privedlo do večjih posledic, ker je bilo razpečevanje inkriminiranega teksta pravočasno preprečeno. V pritožbenih navedbah se tudi kažejo določena njihova spoznanja o resničnih družbenih problemih, ki se dajo ocenjevati tudi kot obžalovanje inkriminiranega ravnanja. Zato se utemeljeno pričakuje, da bodo obtoženci, ki skoraj vsi izhajajo iz naprednih partizanskih družin, našli pozitivno usmeritev, spoznali resnost v obravnavanju družbenih razmer ter se tako z delom in študijem oblikovali v zavzete občane družbe. Največja kazenska odgovornost je podana pri obtoženem Veljak Linu, ker je podal osnovne zamisli za inkriminirani tekst.«⁴⁶

Takšna formulacija, ki omenja »napredne partizanske družine«, je rodila urbani mit, da je kazen bila znižana zaradi Štrajnovega očeta, ki naj bi »sklepnil dogovor« z Zvezo komunistov Slovenije, ki je bila vedno bolj »liberalna« kot ostale.⁴⁷ Toda to je daleč od resnice, saj je Štrajnov oče bil »zgolj« upokojen vojaški oficir (čin kapetana). Prav tako v tistem času ni bil več član ZKJ, saj je njegova pokojnina bila zelo nizka, kar je pripomoglo k odločitvi, da ne bo več plačeval članarine ZKJ.⁴⁸

Kazen je bila zmanjšana zaradi več različnih dejavnikov. Zagotovo je bil zunanji pritisk s strani Amnesty International pomemben. Slednja organizacija je celo še leta 1976 poslala telegram v Slovenijo, da bi pridobila informacijo, kaj se je zgodilo z obtoženimi.⁴⁹ Dejstvo, da so obtoženi imeli različne zgodbe, je delovalo pozitivno, saj je to bil dokaz, da niso delovali organizirano.⁵⁰ Sojenje je časovno sovpadalo tudi z iniciativo, da se Tita predlaga za Nobelovo nagrado za

⁴³ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Sodba v imenu ljudstva, str. 124–132.

⁴⁴ Popović: *Poslednja instanca 2*, str. 562–572.

⁴⁵ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Informacija o pritožbah, str. 136.

⁴⁶ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Informacija o pritožbah, str. 136.

⁴⁷ Imširović: *Juriš na nebo treče generacije 20. veka*.

⁴⁸ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

⁴⁹ SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Telegram Amnesty International, str. 157.

⁵⁰ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

mir in je bilo treba paziti na ugled države.⁵¹ Na koncu nihče od šestih ni preživel niti enega dne v zaporu. Toda režim je našel grešnega kozla v samoborskem študentu filozofije, Vladimirju Palačaninu, ki je študiral na Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu. Zaradi javnega prebiranja *Načrta resolucije*, ki ga je sodišče v Zagrebu prepovedalo, je Palačanin bil obsojen v Novem Sadu na leto dni zapora in je kazen tudi prestal.⁵² V začetku devetdesetih je Darko Štrajn vložil zahtevo po obnovitvi sojenja. Sodnik iz leta 1974, Ivan Žužek, je prišel na obnovo sojenja kot priča ter dejal, da je leta 1974 šlo za politično sodbo. Okrožni tožilec je tako umaknil obtožnico, sodišče pa je razveljavilo sodbo iz leta 1974.⁵³ Leta, ki so sledila sojenju, bi lahko za ljubljansko študentsko gibanje vsaj do leta 1976 (nastanek rok skupine Buldožer) in 1977 (punk skupine Pankrti) označili za »svinčena leta«.⁵⁴ Sojenje šesterici je torej bila prelomna točka, saj je z njim, z besedami Jaše Zlobca, na ljubljansko študentsko gibanje »/.../ padel pečat dokončne anateme.«⁵⁵

Zaključek

Ljubljansko sojenje študentom leta 1974 je bilo le eno izmed veliko primerov, kako je ZKJ želela uničiti kritično skupino Praxis, do česar je prišlo leto pozneje, in obvladati študentsko gibanje. ZKJ se je tudi prestrašila, da bi *Načrt resolucije* lahko bil podlaga za neko novo študentsko organizacijo jugoslovanških študentov Filozofskih fakultet, ki bi jo bilo nemogoče obvladovati, hkrati pa bi predstavljala opozicijo Zvezi socialistične mladine. Pomembno je tudi dejstvo, da je zadeva preseгла republiške okvire, kar je predstavljalo težave za SDV, saj je bilo lažje nadzirati in slediti ljudem zgolj znotraj republike. Zadnji ugotovitvi sta plod Srđe Popovića, ki je v svoji pritožbi opozoril, da je sodišče vzelo resolucije ZKJ kot dokaz, da so obtožbe v resoluciji lažne, kar pomeni, da sodišče ni uporabljalo statističnih podatkov. In ne nazadnje, kritika izven ZKJ, čeprav podobna notranji, ni bila tolerirana.⁵⁶

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS - Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2004, RTZ 875, Deviacija, mapa 1.

ČASOPISNI VIRI

Ranc, Tomaž: »Od železnega Hermana je ostal le kupček rje«. *Večer – V soboto*, 15. 3. 2014, str. 3, 4.

Tribuna: študentski list, 20. 3. 1972, str. 1.

⁵¹ Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 518.

⁵² Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 54.

⁵³ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. 3. 2016.

⁵⁴ Štrajn: *Kako razumeti študentska gibanja?*, str. 6.

⁵⁵ Zlobec: *O časih, ko so bili še oblaki rdeči*, str. 18.

⁵⁶ Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 54.

TISKANI VIRI

Popović, Srđa M.: *Poslednja instanca 1*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2003.

Popović, Srđa M.: *Poslednja instanca 2*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2003.

USTNI VIRI

Intervju z dr. Darkom Štrajnom, 29. marec 2016.

LITERATURA

Bašković, Ciril [et al.]: *Študentsko gibanje: 1968–72*. Ljubljana: Krt, 1982.

Cvetković, Srđan: »Kradljivci tuđih leđa': Obračun sa anarholiberalističkim grupama u SFRJ posle 1968«. V: *Istorija 20. veka* (2011), št. 3, str. 39–56.

Čelik, Pavle: *Policija, demonstracije, oblast*. Ljubljana: Enotnost, 1994.

Mihevc, Bogomir: *Ključ je v naših rokah!: Študentska gibanja za univerzo in boljši študij*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2008.

Perović, Latinka: *Dominantna i neželjena elita: beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX–XXI vek)*. Beograd: Dan Grad, 2015.

Popov, Nebojša: *Contra fatum: slučaj grupe profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu 1968–1988*. Beograd: Mladost, 1989.

Ramšak, Jure: *Oporečništvo v samoupravnom socializmu: Vsebina in položaj družbene kritike v Sloveniji 1972–1980* (doktorska disertacija). Koper: Fakulteta za humanistične študije, 2013.

Repe, Božo: *Obračun s »Perspektivami«*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1990.

Slovensko perspektivovstvo. V: *Borec* (1996), št. 2, str. 551–552.

Štrajn, Darko: »Kako razumeti študentska gibanja?«. V: *Zgodovina v šoli* (2008), št. 3–4, str. 1–6.

Zlobec, Jaša L.: »O časih, ko so bili še oblaki rdeči«. V: *Pričevanja, december 1985: študentske pomladi* (ur. Bohanec, Franček in Grabeljšek, Brane). Ljubljana: Partizanska knjiga, 1986, str. 7–19.

INTERNETNI VIRI

Imširović, Pavluška: »Juriš na nebo treće generacije 20. veka«, Pavluška's blog, <https://pavlusko.wordpress.com/2009/11/24/juris-na-nebo-trece-generacije-20-veka/>, dostop dne 16. 4. 2017.

SUMMARY

THE MONOPOLY OF CRITIQUE: THE LJUBLJANA'S STUDENT TRIAL IN 1974

After the 1968 protests, the League of Communists of Yugoslavia started to confront a different kind of intellectual groups, like the Praxis group, and students' movements. By the end of the 1973 battle was carried on at the Faculty of Arts in Belgrade, where the Party wanted to expel eight Praxis profes-

sors. This initiative was opposed by the students of Faculty of Arts in Belgrade, backed by the students from Faculty of Arts in Zagreb and Ljubljana. By the end of January 1974, the students of Faculty of Arts from Belgrade, Zagreb, and Ljubljana met in Ljubljana and accepted a document named the *Draft resolution of the Student Union of the Faculties of Arts of Belgrade, Ljubljana, and Zagreb*. The latter document included a harsh critique from the “new left” regarding social and economic conditions of the country. The regime accused students of enemy activities and after the interrogations took them to the trial. The repressive body was more severe in Belgrade than in Zagreb or Ljubljana. However, a night before the trial the Slovene secret police took the defendants from Zagreb and Belgrade to a secret house, where they were pressured to plead guilty but were not beaten. All six students were found guilty by the court and were sentenced to 10 months in prison. After the appeal and due to the international situation, the sentence was reduced to six and eight months in prison with a two-year probationary period. In the end, none of the six students spent time in jail. This case was an example of how the LCY will treat the critique coming from outside of the Party.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Vošnjak B.:327(497.1)"1917"

Prejeto: 19. 5. 2017

Vloga in pomen slovenskega predstavnika Jugoslovanskega odbora na krfskih pogajanjih junija 1917

ALEKSANDRA GAČIĆ

doktorica zgodovinskih znanosti

Aleksandra Gačić, s. p., Rožnik 17, SI-3270 Laško

e-pošta: aleksandra.gacic@gmail.com

Izveček

V članku so predstavljena pogajanja Jugoslovanskega odbora in srbske vlade na krfski konferenci junija 1917, katerih rezultat je bila Krfska deklaracija. Pogajanj se je udeležil le en slovenski predstavnik, ki je bil hkrati najdejavnejši slovenski član Jugoslovanskega odbora – dr. Bogumil Vošnjak. Ravno njegovo izredno zanimanje za vsa pereča vprašanja, povezana z oblikovanjem nove enotne jugoslovanske države, so ga kvalificirala kot predstavnika za pogajanja na Krfu, kjer je imela sedež vlada srbske kraljevine. Vošnjak je sestavljal tudi ožji odbor, ki je sestavil besedilo Krfske deklaracije in je danes znan kot edini slovenski podpisnik tega dokumenta.

Abstract

THE ROLE AND IMPORTANCE OF SLOVENIAN REPRESENTATIVE OF THE YUGOSLAV COMMITTEE IN THE CORFU NEGOTIATIONS IN JUNE 1917

In this article, negotiations between Yugoslav Committee and Serbian government at the Corfu Conference in June 1917, achievement of which was the Corfu Declaration, are presented. The only one to present Slovenia in these negotiations was the person who was also the most active member of the Yugoslav Committee - Dr. Bogumil Vošnjak. It was precisely his extraordinary interest in forming the new united Yugoslav country that qualified him for negotiations on the Island of Corfu, which was at that time the seat of the Government of the Kingdom of Serbia. Vošnjak was part of the selected committee that was responsible for assembling the text of the Corfu Declaration. Today, Vošnjak is known as the only Slovenian signatory of that document.

Ključne besede:

Krfska deklaracija, krfska konferenca, Jugoslovanski odbor, vlada Kraljevine Srbije

Key-words:

Corfu Declaration, Corfu Conference, Yugoslav Committee, Government of the Kingdom of Serbia

Uvod

Jugoslovanski odbor (JO) je formalnopravno obstajal od leta 1915 kot združba hrvaških in slovenskih emigrantov, ki so si za cilj zastavili ustanovitev skupne jugoslovanske države, njihova prva naloga pa je bila opozarjanje svetovnih velesil na položaj južnih Slovanov, da bi po koncu vojne lažje dosegli zastavljeni cilj. Odbor je deloval samostojno, brez povezave z domovino. Da bi dosegli zastavljene ideje, je bil nujen vstop v pogajanja tudi s srbsko vlado, ki ji je kot starosta srbske politike načeloval Nikola Pašić. Omenimo naj, da so Srbi Slovence v svoje osvobodilne načrte sprejeli šele 7. 12. 1914 s podpisom *Niške deklaracije*, za kar zasluge pripisujemo dr. Niku Zupaniču. Deklaracija je veljala za formalni in prvi jugoslovanski program Srbije, njeno bistvo pa se izraža v naslednjih vrsticah:

»Prepričani v vernost celega srbskega naroda, da izdrži v svetem boju za obrambo svojega ognjišča in svoje svobode, vlada kraljestva Srbije smatra za svojo najglavnejšo in v teh osodepolnih trenutkih edino nalogo, da zagotovi vspesen konec ovega bojevanja, ki je v istem trenutku, ko se je začelo, postalo obenem boj za osvobojenje in združenje vsih naših neosvobojenih bratov: Srbov, Hrvatov in Slovencev.«¹

Aprila, Dragoslav Janković sicer trdi, da 6. ali 7. 5. 1917, je Pašić povabil predstavnike JO na Krf in hkrati predlagal, da naj se na pogajanja pošlje tri člane, in sicer po enega Hrvata, Slovenca in bosanskega Srba, zaradi »dogovora o vseh vprašanjih«.² Takrat je begunska srbska vlada imela sedež na Krfu, kjer je delovala brez Narodne skupščine, s katero je bila v bistvu v slabih odnosih.³ Delegacija JO je na Krf odpotovala 1. 6. 1917, kamor je priplula deset dni pozneje. Ožji odbor, ki je sestavil besedilo deklaracije, so sestavljali Ante Trumbić kot predsednik JO, Stojan Protić, član Samostojne radikalne stranke, Ljuba Davidović in Bogumil Vošnjak, člane srbske vlade so predstavljali Pašić, član Ljudske radikalne stranke Momčilo Ninčić, ekonomist in član Napredne stranke Vojislav Marinković, član Narodno radikalne stranke Marko Đuričić in vojni minister Milorad Drašković. Deklaracija je luč sveta ugledala 20. 6. 1917.⁴ Pred sestavo delegacije JO je Trumbić dal Slovincem nalogo,

ASS, t. e. 17, Ščit, na katerem so simbolično prikazane slovanske dežele. Delo Ivana Meštrovića in darilo prestolonasledniku Aleksandru. Ščit je prinesla delegacija Jugoslovanskega odbora s seboj na Krf, slika iz knjige *Jugoslovanski odbor (1915–1918)*

¹ Jezernik: *Antropolog, ki je ljudem meril glave*, str. 63.

² Kranjec: *Kako smo se zedinili*, str. 96.

³ Janković: *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, str. 63, 64.

⁴ ASS, FV, t. e. 4; Vošnjak: *Jugoslovanski odbor v Londonu*, str. 26.

naj sami izberejo svojega predstavnika. Odločalo se je med Vošnjakom in Gustavom Gregorinom, Niko Zupanič ni prišel v poštev verjetno iz istih razlogov, zaradi katerih Srbi iz Bosne niso izbrali Milana Srškića, oba sta namreč že veljala za so-delavca v Pašičevem kabinetu.⁵ Naposled je bil na pogajanja poslan Vošnjak, ki ga je kvalificiralo njegovo izjemno zanimanje za jugoslovansko problematiko, še zlasti za pereče težave Trsta in Istre.⁶ Tik pred odhodom delegatov JO na Krf je bila v domovini prebrana znamenita *Majniška deklaracija*, ki je niso mogli prezreti ne člani JO ne Srbi. Pašić in srbska vlada sta sprva bila na videz tolerantna do deklaracije, a se je pozneje na pogajanjih pokazalo, da vendarle ni tako. Morda je bil to le izraz obzirnosti do pogajalcev JO, kar pa je Vošnjak napačno ocenil, da so jo srbski politiki odobraval.⁷

Ob Pašičevem povabilu na pogajanja je v svetu prišlo do velikih sprememb. ZDA so namreč vstopile v vojno, Rusijo pa so pretresale revolucije. To je pomenilo zgodovinski trenutek, v katerem je imelo oblikovanje jugoslovanskega programa velik pomen.⁸ Po mnenju češke avtorice Milade Paulove je Pašić na prigovarjanje Trumbića, Protića in Davidovića pristal na sklic krfske konference, saj je bil čas za Srbijo zelo neugoden, ker je obstajala bojazen, da se bodo Britanci resneje vmešali v njene notranje zadeve in zadeve prihodnje Jugoslavije ter tako predlagali konfederativno ureditev, hkrati pa je bil zaskrbljen za usodo srbske dinastije in izgubo ugleda Srbije v Evropi po solunskem procesu. Do nesoglasij je prišlo tudi znotraj samega JO, saj se je pojavil strah, da se bo tudi sedež odbora preselil in ustalil na Krfu.⁹ Preden so predstavniki JO odpotovali na krfska pogajanja s srbsko vlado, so se med 22. 4. in 20. 5. 1917 sestajali na rednih sestankih. Po Vošnjakovih besedah so vse sprejete sklepe teh sestankov zapisali v nekakšnem protokolu. Razpravljali so o imenu države, ozemeljski delitvi, ustanavljanju samoupravnih enot, možnosti ali nezmožnosti ohranitve ozemeljske celosti Hrvaške, ministrstvu samouprave, sestavi in velikosti samoupravnih enot ter odnosu med Cerkvijo in državo. Temelj teh razprav je bila srbska ustava, razgovori pa so bili po Vošnjakovih besedah

SI AS 1039, osebni fond Bogumila Vošnjaka, mapa 11, Dr. Niko Zupanič

⁵ Janković: *Jugoslovensko pitanje i krfska deklaracija 1917. godine*, str. 192, 201.

⁶ Janković: *Jugoslovensko pitanje*, str. 28; Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 221.

⁷ Janković: *Jugoslovensko pitanje*, str. 130, 202.

⁸ ASS, FV, t. e. 5.

⁹ Janković: *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, str. 190, 194.

uvod v krfsko konferenco.¹⁰ Toda v Pašičevem pozivu ni bilo jasno opredeljeno, o čem bodo pravzaprav razpravljali. Zato JO pred odhodom ni natančno opredelil skupnega stališča, ki naj bi ga zastopali njegovi delegati. Trumbić je bil celo prepričan, da bodo na Krfu samo izmenjali mnenja s srbsko vlado.¹¹ Dragoslav Janković je v razpravi o *Krfski deklaraciji* zapisal, da je Trumbić pred seboj imel predvsem dva cilja, dogovor o osnovah prihodnje skupne jugoslovanske države in predstavitev jugoslovanskega vprašanja pred Evropo. Prav tako je bilo razumljivo, da se je Trumbić moral živo zanimati za razjasnitev osnov notranje ureditve prihodnje skupne države, še zlasti za obliko državne ureditve. Ta vprašanja so bila pravzaprav vseskozi v času vojne prisotna v odnosih med odborom in srbsko vlado. Ker pa je tokrat srbska vlada dala pobudo za razjasnitev teh perečih vprašanj, je Trumbić seveda Pašičev poziv sprejel odprtih rok.¹² Velik vpliv na nastanek *Krfske deklaracije* naj bi imelo predvsem dogajanje v Rusiji. O ruskem padcu in njegovem vplivu na tok dogodkov je Vošnjak pisal dvajset let pozneje: »/.../ V Rusiji je izbruhnil strašen socialen požar, kakršnega svet še ni videl, carska Rusija se je izpremenila v prah in pepel. Pad Rusije je bil eden izmed razlogov, da smo bili pozvani od srbske vlade na Krf.«¹³ Čeprav Jugoslovanski odbor še ni zavzel nikakršnega stališča do dogodkov v Rusiji, je Vošnjak na eni izmed sej predlagal, naj se odbor s posebno spomenico posvetuje o položaju v tej državi. A prisotni Vošnjakovega predloga niso sprejeli z odobravanjem, prav tako se jim je zdel ironičen njegov predlog, da bi ruski dumi čestitali.¹⁴ Že leta 1916 naj bi Vošnjak odpotoval v Sankt Peterburg, za kar je dobil tudi priporočilo srbskega poslaništva v Parizu. Pašić je JO poslal telegram, naj v Rusijo nujno pošlje ali Vošnjaka ali Jovana Banjanina, hrvaškega politika in publicista srbske nacionalnosti. Ker so se razmere na bojiščih vse bolj zaostrovale, so tudi člani JO v Rusiji zahtevali, naj centralni odbor pošlje enega izmed njiju s pojasnilom, da tudi največja nevarnost, kakršno predstavlja pot, ne more biti ovira, saj se je korpus znašel pred katastrofo. V pozivu so ostro pozvali: »/.../ Če lahko cel narod prenaša največje žrtve, lahko tudi oni nekaj žrtvujejo zanj.« A kot je zapisal Dragoslav Janković, se ne enemu ne drugemu pot v Rusijo ni zdela simpatična. Vošnjak je v svojem dnevniku raje kot o Rusiji pisal o lepem vremenu v Londonu, sprehodih po londonskih parkih in ulicah.¹⁵

Na poti proti Krfu so se člani JO ustavili v Rimu, in sicer ravno v dneh, ko je Italija razglasila protektorat nad Albanijo, in to je za člana odbora pomenilo »nož v hrbet naši bodoči balkanski politiki«. Protektorat je zanje pomenil aneksijo: »/.../ Potujemo na Krf v dneh, v katerih hoče Italija postati balkanska država.«¹⁶ V krfskem pristanišču so jih sprejeli Ljubomir Nešić, srbski pisatelj Milutin Jovanović, Dinko Trinajstić in general Jordan Stajić.¹⁷ Člani JO so se že prvi večer srečali s prestolonaslednikom Aleksandrom Karadžordževićem,¹⁸ ki so mu podarili ščit, ki ga je posebej za to priložnost izdelal hrvaški kipar in član JO Ivan Meštrović. Ščit je na poseben simbolni način prikazoval vse dežele avstro-ogrskih Slovanov, vendar na njem ni bilo grba Goriške, kar je regent takoj opazil. Seveda se je tudi slovenskemu predstavniku Vošnjaku zdelo, da je Me-

¹⁰ Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 186–187.

¹¹ Petrinović: *Ante Trumbić, politička shvaćanja i djelovanje*, 162.

¹² Janković: *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, str. 195, 196.

¹³ Vošnjak: *Tri Jugoslavije*, str. 5.

¹⁴ Janković: *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, str. 155.

¹⁵ Janković: *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, str. 82, 168; Trgovčević: *Naučnici Srbije i stvaranje Jugoslavije*, str. 194.

¹⁶ Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 221.

¹⁷ Vošnjak: *Jugoslovanski odbor u Londonu*, str. 28.

¹⁸ Karadžordžević, Aleksander I. (1888–1934), prestolonaslednik od leta 1909, regent Srbije od leta 1914 in vrhovni komandant srbske vojske v 1. sv. vojni. Izpeljal je formalno združitev jugoslovanskih narodov v Kraljevino SHS. Po očetovi smrti je postal kralj. Prunk: *Karadžordževići*, str. 406.

štrović Slovincem storil krivico, ker je Koroški in Štajerski namenil le enega konja. Vošnjak je prestolonasledniku podaril svojo knjigo,¹⁹ ki jo je regent sprejel z zahvalo: »Z veseljem sprejemam novi dar vaše vdanosti kot simbol edinstva vsega našega srbsko-hrvatsko-slovenskega naroda, katero je tako umetniško izrazil v tem krasnem delu veliki umetnik Meštrović. Ravno tako sem tudi vzradoščen, ko vidim, da vi vsi sodelujete pri velikem delu za osvobojenje in zedinjenje.« Regent je Vošnjaku v zahvali nakazal, da mu lahko zaupajo: »Bodite prepričani, da bodo tudi v bodoče kot doslej vse moje sile posvečene temu velikemu idealu v imenu sreče in napredka vseh treh delov našega naroda.«²⁰

Prestolonaslednik je pri Vošnjaku pustil globok vtis, o čemer pričajo njegove besede v dnevniku, ki ga je v času vojne marljivo pisal: »Ker je bila ta dan baš rešena kriza[,] bali so se naši iz odbora, da bi se v razgovoru z A/leksandrom/nekoliko preveč eksponiral, pa nič se ni zgodilo.« Vošnjak je pustil zaznamek o delu pogovora z regentom: »Govorili smo o soškem frontu. Pravil sem mu o oni izjavi briškega župana italijanskemu generalu, da hočejo biti ujedineni Slovenci s Srbijo. /.../ Pravil je, da tam na fronti Italijan vprašal njega, kaj pomeni napis «Ljudska škola». Pripovedoval sem mu o Londonu, angleškem katolicizmu.« V drugem prostoru je živahen pogovor teklen naprej: »In sedaj se je začel dolg, dve uri trajajoč razgovor. Vprašal me je, ali smo zadovoljni z vlado, da naj to stvarno povem. Na to jaz: Da sicer ni prišlo do sukoba, pa da se energije ne izkoriščajo, ki so na razpolago, pa to je treba pripisati izvestnim prilikam, v katerih živimo. Govoril sem mu o avstrofilski kampanji v Angliji, ter razložil svoj načrt glede novinarskega biroa, kojega je povsem odobral. Istaknil sem, da bodo Anglo-Saksoni vladali svet[u], z njimi je treba biti v dobrih zvezah.« Regenta je zanimalo, ali bi Vošnjak morebiti odpotoval v Ameriko, a se je slednji, čeprav mu leto poprej to ni prijalo, raje zavzel za Rusijo: »Rekel sem mu, da je treba biti v stiku z revolucionarno Rusijo. Treba je povdarjati demokratske, kulturne in antiimperialistične težnje naše politike; Rusi hočejo sve videti sub specie aeternitatis. Kurz v Rusiji je treba absolutno ispremeniti. /.../ Romanovi se ne bodo nikdar vrnili, to je napravilo globok vtis na njega.« Beseda je nanese na različne teme: »Izpraševal me je o problemu plebiscita, kojega sem mu tolmačil obširno. Živo se je zanimal za sedanje prilike v slovenskih deželah. Govoril sem o vojaškem značaju našega plemena. /.../ Ni se pa hotel spuščati v stvar, ko sem izrazil željo, da bi se seznanil z organizacijo srbske vojske. Omenil sem problem discipline na delikaten način, pa takoj me je razumel.«²¹ Zdi se, da je Vošnjak regentu uspel dati tudi napotke za prihodnost: »Razložil sem, da bo krivo, ako se bomo vrnili v domovino samo z lepimi besedami, treba je i[n] kruha i[n] novca, drugače bo narod top napram idealu ujedinenja. Amerika nam bo dajala denar, samo ako bo imela zaupanje v nas. Ta kredit pa bomo imeli samo tedaj, ako bodo notranje razmere konsolidirane in ako dokažemo, da smo sposobni si dobro urediti državo.« A njun pogovor se je hitro iztekel: »A/leksander/ je vrlo pameten, poslušal je z največjo pazljivostjo in sam ne vem, kako hitro je minil čas. /.../ Slika mladega vladarja mi je bila neprestano pred očima.«²² Že ob prihodu na Krf je imel Vošnjak priložnost spregovoriti tudi s srbskim pravnikom Jovanom Jovanovićem. Iz njunega pogovora je bilo mogoče razbrati, v katerih ključnih točkah se bosta razhajala JO in srbska vlada. Jovanović je Vošnjaku zaupal strahove, da se Hrvati morda ne bodo želeli sprijazniti z unitarno državo in se bodo raje zavzeli za srbsko-hrvaški dualizem. A Vošnjak ga je skušal pomiriti, da do tega verjetno ne bo prišlo, saj naj bi potemtakem Slovenci lahko zahtevali trializem.²³

¹⁹ Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 232; Bevc: *The Corfu Diary of Dr Bogumil Vošnjak*, str. 29.

²⁰ *Besede kralja Aleksandra I.*, str. 35.

²¹ Vošnjak: *Dnevnik*, str. 197, 198; Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 249.

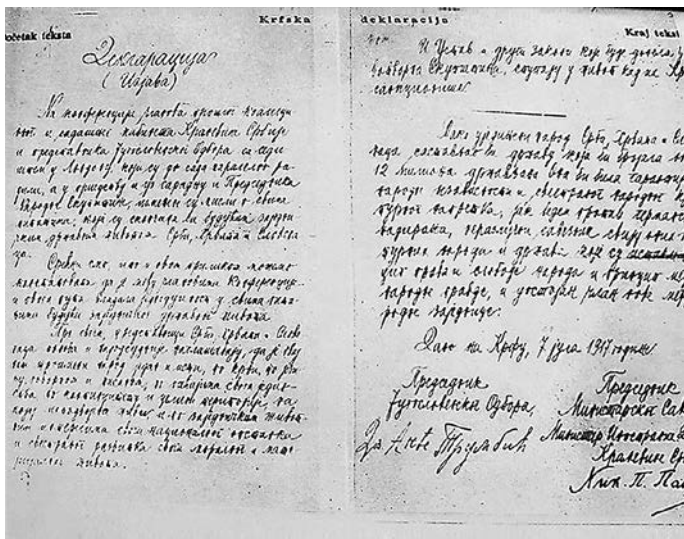
²² Vošnjak: *Dnevnik*, str. 197, 198; Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 249.

²³ Rahten: *Od aneksijske krize do ženevskega sporazuma*, str. 82.

Vošnjak je bil k regentu povabljen še konec julija 1917 v Solunu.²⁴ Seveda je tudi o tem snidenju v dnevniku zapisal vtise: »Zopet na večerji pri prestolonasledniku, navzoča sta bila oba ministra, pa razgovarjal se je prestolonaslednik samo s Trumbićem. /.../ Prestolonaslednik me je predstavil nekemu višjemu francoskemu oficirju, potem me pa pustil stat.« A tokrat regent zanj ni imel veliko časa: »Ako me predstavi, ima to pač ta smisel, da se udeležujem razgovora. Imel sem vtis, da sem nekaj zanemarjen. Vrlo zanimiv razgovor z mladim Jelinićem, to je mladi veter, ki veje. /.../ Senzacija ta večer je zbudilo, da se je Aleksander skoraj dve uri nepretrgoma razgovarjal v salonu sam s Trumbićem.«²⁵

V Solunu, kamor jih je povabil prestolonaslednik, se je Vošnjaku pripetila neprijetnost, ki je ni mogel spregledati in ni mogel molčati, ko so bili Slovenci zamenjani za Slovake: »Obisk Sarajlu. Predstavil nas je Balugdić. Sprejel nas je stoječ v sobi, kjer se spravljajo paketi. B/alugdžić/ je predstavil Trin/ajstića/ in mene kot Slovake, nato sem jaz gromko rekel Slovènes. Sarail, ki je bil precej nemilosten, je pa omenil, da ve on morebiti stvar bolje nego B/alugdžić/.«²⁶

Prva seja krfske konference je potekala 14. junija, a je po Vošnjakovih zapisih šlo le za formalno srečanje: »Prvi sestanek v beli Pašičevi hiši. Sprejemal nas je gori na stopnicah. Sestanek zgolj formalnega značaja, določa se ure skupnih sej z ministri. Pašič pravi, da bodo sestanki imeli značaj posvetovanj, ne bodo storjeni zaključki.« Naslednji dan je na prvi uradni seji krfske konference Pašič podal »dolga ekspozice« o narodni enotnosti in orisal prihodnjo državo. Prvič naj bi bil uporabljen tudi pojem enakosti ver. Po Vošnjakovih zapisih bi bil Pašič pripravljen pristati tudi na federalizem, če bi to omogočilo čimprejšnjo združitev narodov. Za Pašičem je prišel na vrsto Trumbić, a je menda tako ozko govoril o mandatu JO, da ga je Drašković zbedel, ali morebiti ne govori le v svojem imenu. Vošnjaka je pritegnila predvsem Marinkovičeva izjava, da »/.../ se osvobojenim deželam ne bo naložil nikakršen režim proti njihovi

Faksimile Krfske deklaracije, Muzej Srbi na Krfu 1916–1918

²⁴ Solunska fronta je leta 1917 predstavljala eno od osnovnih in najtežjih skrbi srbske vlade, za katero so antantne sile zelo malo skrbele. Solunska fronta je prav tako bila ne le ena izmed točk, na kateri je prihajalo do navzkrižja posebnih interesov zaveznikov, temveč tudi prizorišče, na katerem je prišel do izraza stvarni, pravi odnos imperialističnih sil do malih držav in narodov, ki so se kazali, kot na primer pri Srbih, tudi v odnosu zaveznikov z njimi. Janković: *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, str. 33.

²⁵ Vošnjak: *Dnevnik*, str. 213.

²⁶ Prav tam.

volji«. ²⁷ Vošnjak je udeležencem seje izročil spis *Piemont*, zbirko razprav o temeljnih prihodnje države, političnem centralizmu, decentralizaciji in samoupravi, po razmeram primerno prilagojenem anglosaškem vzoru. Z vso energičnostjo se je zavzel, da se na vsak način določi, da bo nova država spadala celotno slovensko ozemlje. A vmes je posegla že znana objava o *Majniški deklaraciji*, zato srbski udeleženci menda sprva niso želeli niti slišati za Slovence z obrazložitvijo, da sami želijo ostati pod okriljem habsburške monarhije. ²⁸ Zastavljalo se je tudi vprašanje, ali je pametno javno objaviti, da so pogajalci JO na Krfu, vendar sta Vošnjak in Trumbić menila, da je to Avstriji in Italiji že znano. ²⁹

Ker je politična tradicija Srbov v veliki meri temeljila na ideji samouprave, je Vošnjak realno upal, da bodo njegova stališča naletela na posluš, ³⁰ zato je samouprave zavzeto zagovarjal: »Če bomo takoj ustvarili svojo samoupravo, bomo z lahkoto prebrodili prva leta našega upravnega življenja. /.../ V naših deželah obstajajo enote, ki bi se lahko izkoristile. Samoupravne enote morajo biti ustvarjene z ekonomskimi, socialnimi in geografskimi odnosi. To mora biti v deklaraciji. Srečni bi bili, če bi se te enote ujemale z današnjimi zgodovinsko administrativnimi mejami, ampak ne da se ohranijo današnje oblike /.../«. Najodločneje pa je obsodil centralizem: »Strogo centralizirane dežele niso dežele stabilnosti in politične poštenosti. Lokalna uprava budi iniciativo, interes za manj pomembne posle, ambicije. A obstaja zelo pomemben predpogoj: samoupravne enote morajo biti velike, a ne smejo biti srbska okrožja. Samo velike samoupravne enote bodo zadovoljile velike naloge samouprave; kdo centralizira in nivelizira, uničuje.« A žal se je z Vošnjakovim predlogom od članov JO delno strinjal le Hinko Hinković. ³¹ Ko so razpravljali o imenu prihodnje skupne države, so bili dani številni predlogi, med njimi »Kraljevina združenih srbskih, hrvaških in slovenskih dežel; Združena Kraljevina Južnih Slovanov Srbov, Hrvatov in Slovencev«; Vošnjaku pa se je zdel najbolj simpatičen naziv »Združena nacija Srbov, Hrvatov in Slovencev«. ³² Ves čas je namreč trdno zagovarjal stališče, da so Slovenci Jugoslovani, za kar se je zavzemal tudi v propagandi: »Dopoldne [sem] bil pri Forbesu in mu tožil v diskretni obliki, da premalo upošteva Slovence. Rekel sem mu, da je moja sveta dolžnost, mu priporočati, da se naj vendar peča s Slovenci. /.../ Naša borba je boj za biti ali ne biti, ljubi Angleži pa še vedno nočejo razumeti, da hočemo biti Slovenci Jugoslovani in da smo to tudi.« ³³

Po zloglasnem solunskem procesu ³⁴ in izvršitvi sodbe so se kljub slabemu ozračju, predvsem med predstavniki JO, seje na krfski konferenci nadaljevale povsem normalno. Silvo Kranjec je enajst let pozneje zapisal, da je srbska vlada JO zelo razočarala s solunskim procesom, saj je s tem pozornost usmerila k domačim težavam, namesto k splošnim jugoslovanskim. Vošnjak se je pozneje čudil, kako so lahko člani konference imeli tisti duševni »ekvilibrij«, potreben za vodenje prihodnjega državnega življenja. Zanj je bil pravi »čudež«, da je iz takšne tragedije nastala deklaracija neodvisnosti in notranje ureditve, ki je ni ustvaril noben drugi narod v času vojne. ³⁵

²⁷ Bevc: *The Corfu Diary of Dr Bogumil Vošnjak*, str. 25–27.

²⁸ Ogris: *Borba za jugoslovensko državo*, str. 40.

²⁹ Bevc: *The Corfu Diary of Dr Bogumil Vošnjak*, str. 29.

³⁰ Grdina: *Oblike parlamentarizma v obdobju 1918–1941*, str. 194.

³¹ Janković: *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, str. 261, 262.

³² Prav tam, str. 231.

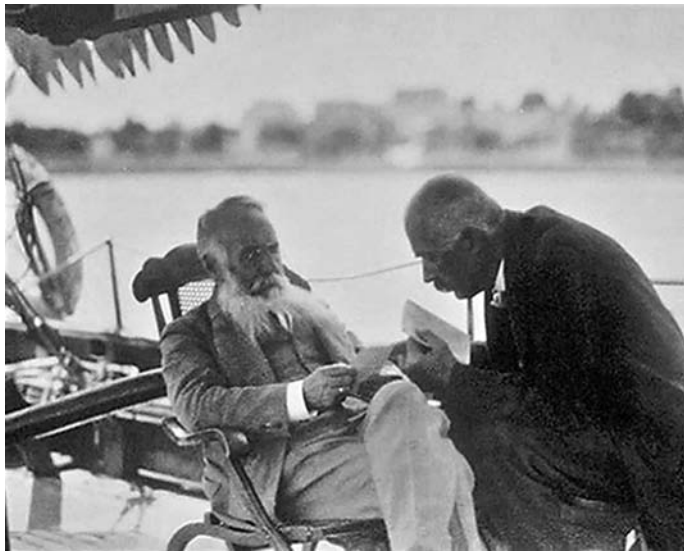
³³ Vošnjak: *Dnevnik*, str. 120.

³⁴ Solunski proces proti polkovniku Dragutinu Dimitrijeviću - Apisu in njegovim sokrivcem (proti tako imenovani Črni roki, organizirani v skupini *Ujedinjenje ili smrt*) je izzval negodovanje tako v domačih kakor tudi zavezniških političnih krogih. Med srbskimi politikami je prišlo do hudega spora, kar se je zaključilo v koalicijskem kabinetu 10. junija 1917. Novi mandat za sestavo homogene vlade je od regenta dobil Pašić. Čulinović: *Pravnopolitičko značenje Krfske deklaracije*, str. 173.

³⁵ Janković: *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, str. 215; Kranjec: *Kako smo*

ASS, t. e. 17, Tvorci Krfske deklaracije, slika iz knjige Jugoslovanski odbor (1915–1918)

Nikola Pašić svojemu sekretarju Šainoviću narekuje nujno sporočilo za tujino na Krfu leta 1916, Muzej Srbi na Krfu 1916–1918
Muzej Srbi na Krfu 1916–1918.

Vošnjak je takrat srbski narod precej čislal: »/.../ Takega kmeta nima noben narod sveta kot je srbski kmet. /.../ Koliko bistrosti, zdravega razuma, inteligence, zdravega poleta. Ta narod ne sme in ne more poginiti. Ako bi ga tudi Nemci vrgli na tla, dvignil se bo vnovič.«³⁶ Poveličeval je srbsko moč: »Srbov ni mogoče ubiti. Rekel sem, da je srbska vitaliteta taka, da morejo ogrožati Avstrijo tudi ako jih ostane samo sto tisoč.«³⁷ A njegovo privzdignjeno mnenje o Srbih je včasih tudi nihalo: »Zvečer v officu Velimirovića, ki misli, da lažejo: nič niso storili v moji stvari. Jaz še ne poznam srbskih divjakov. Eden drugemu laže in oba vesta za to. Zapustil sem office v nekem demoraliziranem stanju.«³⁸

Krfsko konferenco je primerjal s skupščino v Philadelphii, ker se je včasih »na dolgo in široko« razpravljalo o skoraj nepomembnih stvareh, zanemarjala pa so se vprašanja, ki so pozneje izzvala krvave državljanske vojne. Tako je bilo tudi na Krfu, razpravljali so o cerkvenih vprašanjih, ki so v prihodnosti izzvala najmanj težav.³⁹ V govoru na eni izmed sej je Vošnjak govoril o enotnosti notranje ureditve, vendar je deloval nekoliko nepredeljeno, saj je zatrdil, da so vsi za enotnost in da ni treba govoriti o dvojnosti civilizacije. Poudaril je, da se bo v bližnji prihodnosti zastavilo vprašanje, kako naj se združijo v enotno čutenje, v eno državno idejo vsi deli, ki so vzniknili v različnih okoliščinah.⁴⁰

Delegati JO niso nastopali skupno, temveč posamezno, saj so se zavzemali vsak za svoje stališče, zaradi česar niso bili tako uspešni. Njihova stališča so se namreč razlikovala v pomembnih vprašanjih glede notranje ureditve prihodnje države, o čemer se je razpravljalo šele po njenem nastanku.⁴¹ Na seji 17. junija je prvi spregovoril Vošnjak, in sicer: »Slovenci niso nikoli bili v sovražnem odnosu do bratov na Jugu. Mi smo bili dolgo mnenja, da bodo Italijani zahtevali samo Trst, Istro in Gorico. /.../ Oni zdaj zahtevajo Dalmacijo, hočejo biti balkanska država. Vse se mora braniti. Vsi trije deli našega naroda želijo združitev.« Opo-rekal je Trumbiću, ki je predlagal plebiscit: »Žalitev bi bila, če bi zahtevali plebiscit zaradi potrditve enotnosti našega naroda. /.../ V določenih

se zedinili, str. 95; Gačić, Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat, str. 116.

³⁶ Vošnjak: Dnevnik, str. 96.

³⁷ Prav tam: str. 113.

³⁸ Prav tam: str. 177.

³⁹ Janković: Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine, str. 207.

⁴⁰ Prav tam, str. 233.

⁴¹ Ante Trumbić, politička shvaćanja i djelovanje, str. 162.

delih našega naroda zavest ni povsem razvita. V drugih je, kot na Primorskem in v slovenskih krajih. Mi smo lahko preganjani, noben Slovenec ne bi volil drugače kot za slovensko stvar. Strinjam se z g. Protićem, da se to vprašanje postavi negativno.«⁴² Begalo ga je predvsem vprašanje, kako se bodo kulturno različni narodi združili v enotni državi: »Problem je psihološki, to je čisti problem vzgoje. Evolucija je hitra. G. Korošec, predsednik Jugoslovanskega kluba v cesarskem državnem zboru, je dal jasno izjavo. Taka evolucija se je, zgleđa, popolnoma izvršila v narodu, pri klerikalcih kot tudi pri ostalih.« Željo po združitvi je Vošnjak oprl na padle žrtve vojne: »Naše žrtve so ogromne. S pogledom na njih imamo pravico zahtevati združitev.« Prihodnjo skupno državo je primerjal s Poljsko: »Če je zrelo vprašanje Poljske, ki ni tako veliko žrtvovala za splošno stvar, od kod se lahko nam nasprotuje. Mi imamo pravico apelirati tudi na moralna čustva zaveznikov. /.../ Mi imamo pravico zahtevati, da se naš problem internacionalizira in da rečemo: ne bo se ustvarila varna osnova za prihodnost, če se naše vprašanje ne reši.«⁴³ Na seji 21. junija je spregovoril o položaju Cerkve, a je s tem vznemiril tako Pašiča kot Trumbića: »Tudi če sem osebno pristaš ločitve cerkve, ne smatram, da se lahko izvede glede na naše okoliščine. /.../ Samo če se preveč ne poudarja pravoslavni karakter vladarja, se bo lahko doseglo, da bomo lahko sukcesionarji prava avstrijskega vladarja, da lahko imenuje škofo in druge cerkvene veljake. Mi smo govorili o veri vladarja, ne pa tudi o veri namestnika. /.../ Jaz ne verjamem, da je možno takoj organizirati tri državne cerkve.« Ob koncu Vošnjakovega govora je Pašič vendarle razglasil, da sprejema sklep o enakopravnosti vseh veroizpovedi.⁴⁴

Naslednji dan je prišlo do razkola znotraj srbske koalicije, saj sta neodvisna kandidata odstopila, ker regent ni upošteval njunega predloga o pomilostitvi kaznjencev. Zaradi razpada koalicijskega kabineta so se v težavnem položaju znašli tudi predstavniki JO. Po Vošnjakovem mnenju je bil namreč pogoj za uspešnost njihovega dela ta, da dojemajo stranke jugoslovanski program kot nekaj nadstrankarskega. Na zasebni seji JO so delegati sklenili, da bo Trumbić obiskal vse tri nekdanje srbske ministre in jih prosil, naj se udeležijo njihovih posvetovanj.⁴⁵

Ko so 30. 6. 1917 razpravljali o imenu, grbu, koledarju in kronanju, je Vošnjak oporekal Protićevi izjavi, da je ime Jugoslavija umetno: »Večji pomen ima vprašanje imena kot grba in barve. /.../ Ne zmanjšujoč pomen nacionalnih imen, jaz mislim, da naziv »Jugoslovani« mora iti v ustavo. Narod jugoslovanski, stopajoč v skupnost, predstavlja Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.« A Protić je menil, da takšen naziv ni pravilen, saj v takšno skupnost niso vstopali tudi Bolgari. Vendar je Vošnjak že imel pripravljen odgovor tudi na te pomisleke: »V praksi se samo te tri veje naroda smatrajo kot Jugoslovani. Tuji svet se je na ta naziv že začel navajati. Ime Združena Kraljevina že obstaja: Združena Kraljevina Velika Britanija. Zaradi tega je isto ime za dve državi nerodno.« Pri kronanju bi po Vošnjakovem mnenju morali sodelovati tako predstavniki pravoslavne vere kot tudi katoliške. Ob koncu te seje je Pašič predlagal uredništvo za pripravo besedila deklaracije, ki so ga sestavljali Protić, Marinković, Davidović, Trumbić in Vošnjak.⁴⁶

Na seji, ki je potekala 2. julija, je imel Vošnjak obsežen govor: »Prešel bom na upravni problem v slovenskih deželah. Slovenci so bili najbolj zastopani v pravosodju. Samo v Primorju smo imeli upravne uradnike Slovence, ki so prišli iz

⁴² A na pariški mirovni konferenci je bil plebiscit glede jadranskega vprašanja kljub nekaterim nasprotovanjem predlagan.

Šišić: *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*, str. 28.

⁴³ Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 228, 229.

⁴⁴ Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 238.

⁴⁵ Bevc: *The Corfu Diary of Dr Bogumil Vošnjak*, str. 28.

⁴⁶ Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 247, 248; Vošnjak: *Jugoslovanski odbor*, str. 30, 31.

naroda. Na Kranjskem in Štajerskem so bili slovenski uradniki redke pojav. /.../ Med sodniki je bilo malo nenacionalnih elementov. V dunajskih ministrstvih je bilo zelo malo Slovencev. V samoupravni stroki so bili Slovenci samo v primorski in kranjski samoupravi.« Zato je predvideval, kako urediti bližajočo se situacijo ob morebitnem nastanku skupne države: »Dosti je nemških uradnikov, ki bodo morali takoj odpasti. Nastala bo praznina. Naši uradniki Slovenci so nepodkupljivi. /.../ Provizorij se bo odvil pred očmi celotne Evrope, na prvem mestu Italije. Prvo leto uprave bo odločilo prihodnost našega upravnega življenja.« A ni predvideval prevelikega državnega aparata: »Nisem za to, da veliko oseb vrši državno oblast. Komisarji bi imeli veliko odgovornost. /.../ Začetek naše državne skupnosti lahko ustvarjajo samo tisti, ki poznajo razmere. V prečanskih krajih se bo našla uprava, zakonodaja in pravosodje.« Prav tako je poudarjal, da bi bilo treba nekatere ljudi na določenih položajih zamenjati: »Vsi se strinjamo, da elementi, ki niso nacionalni, ne morejo ostati na svojem mestu. Uradništvo mora poznati razmere in zakone, ki imajo še vedno moč. Ne sme veljati načelo slepe centralizacije. /.../« Predvidel je tudi ustanovitev posebne komisije, saj naj bi jih ocenjevali z vseh strani: »Tako po združitvi se mora ustanoviti državna upravna komisija, ki bo preučevala administrativne razmere v naših enajstih upravnih enotah. Oči Evrope bodo usmerjene v naše razmere in kritika Evrope bo stroga. /.../« Lastne poglede je imel tudi na prihodnjo obdavitel: »Kar zadeva davke, ne sme niti en del države uživati olajšave in pooblastila.« Zahteval je tudi nacionalizacijo zemlje: »Mi Slovenci politično in socialno želimo nacionalizacijo zemlje. To je najpomembnejši problem. /.../ Mi moramo gledati, da se stanje kmečke posadke, kakršno se nahaja v Srbiji, prenese na prečanske kraje. /.../«⁴⁷

5. 7. 1917 je bil Vošnjak izbran za člana ožjega odbora⁴⁸ za sestavo *Krfske deklaracije*.⁴⁹ Nekaj dni za tem se je pogovarjal z zastopnikom *Timesa* Georgeom Calvertom, ki mu je predstavil zadeve v zvezi s Primorsko: »C/alvert/ me je vprašal, kako je to, da sedaj zahtevamo več kot prej. Zakrival sem svoje začudenje. A/leksander/ mu je rekel, da bo treba sedaj razširiti srbske zahteve. Anglež se je začel hudovati nad Italijo in izjavil, da bo na koncu ves civilizovani svet na naši strani.«⁵⁰ Na dan kraljevega goda je Trumbić sklical sejo ožjega odbora, o kateri je Vošnjak na kratko poročal v svojem dnevniku: »/.../ Bili smo jedini, da mora Srbija v posebni noti zahtevati od velikih sil ujedinjenje Južnih Slovanov. Treba je prevzeti odgovornost za naše ukrepe napram plenumu in ne čakati, da plenum šele ratificira naše zaključke.«⁵¹ Ožji odbor je sestavil tudi *Spomenico za vlade zavezniških sil*, skupaj z načrtom za *Krfsko deklaracijo*. Ta akt je Trumbić poimenoval *Predpostavka zavezniškim vladam*.⁵²

Vošnjak je ponovno govoril 8. julija in v svojem nagovoru poudaril osvoboditev in združitve: »Osvobodi lahko tudi nekdo tretji, tuji, kakor je na primer Italijane osvobodil Napoleon. Toda združijo se lahko samo člani enega in istega naroda.« Menil je, da bi morali v uvodu deklaracije zapisati: »Jugoslovanski narod stopajoč v novo državno enotnost ustvarja s tem ustavo združene države Srbov, Hrvatov in Slovencev.«⁵³ Vošnjak je priznal, da se ne strinja s centralizacijo in da bi se raje zavzel za samouprave: »Državnemu in narodnemu edinstvu mora ustrezati unitarna država, toda ne centralistična, ne uniformna. /.../ Nobeden noče odpraviti srbske svobode, ali potrebna je evolucija srbijanske demokracije ...

⁴⁷ Vošnjak: *U borbi za ujedinjeno narodnu državo*, str. 254, 255.

⁴⁸ Osnovo razprav na konferenci je sestavil tako imenovani ožji odbor (pet oseb), ki je razdelal načrte o stališčih in osnovnih težavah, ki so se nanašale na ustanovitev in ureditev prihodnje skupne države. Čulinović: *Pravno-političko značenje Krfske deklaracije*, str. 180.

⁴⁹ Vošnjak: *Dnevnik*, str. 202.

⁵⁰ Prav tam, str. 204.

⁵¹ Prav tam, str. 205.

⁵² Čulinović: *Pravno-političko značenje Krfske deklaracije*, str. 198.

⁵³ Vošnjak: *U borbi za ujedinjeno državo*, str. 242, 245.

/.../ ako bomo takoj ustvarili svojo samoupravo, bomo lahko prebrodili prva leta našega upravnega življenja. /.../ Strogo centralizirane dežele nimajo one stabilnosti in političnega poštenja.«⁵⁴ Vošnjak se je zavedal, da kulturnih razlik med Slovenci, Hrvati in Srbi ne bo mogoče odpraviti čez noč, obenem pa je sodil, da bodo nastopile velike težave pri »spoštovanju odločitev sodne veje oblasti«. Zato se mu je decentralizirana država zdela edina prava rešitev.⁵⁵ Že v članku *Pot k jedinstvu*, objavljenem v New Yorku leta 1916, je v orisu Jugoslavije zapisal, da je prihodnja država prevelika in preprosto sestavljena, da bi lahko uspešno vladala strogo centralistično. Ob tem je navedel še razlog, ki je bil v prid proticentralizmu: »*Srbske upravne tradicije so razen tega premlade ter brez prave izkušenosti in moderne ekspeditivnosti, da bi mogel biti centralizem uspešen.*«⁵⁶ V federalizmu je prepoznal še eno nevarnost – zunanjo politiko in utemeljeval, da se lahko v notranje zadeve vedno vmeša nekdo od zunaj. Na federalizem je gledal z ameriškega stališča in opozarjal, da ima sodna oblast pomembno vlogo in da jugoslovanski narod ni navajen sprejeti tolikšne avtoritete sodne oblasti. Po njegovem mnenju bi bilo treba najprej zagotoviti jamstvo, da državna enotnost ne bo oškodovana. Po zagotovitvi tega bi morali začeti ustvarjati avtonomne enote s širokim pogledom.⁵⁷ Federalizmu je nasprotoval tudi Trumbić, saj se je zavzel predvsem za ustavotvorne avtonomije.⁵⁸ Trumbić se je namreč zavedal, da bi unitarizem na Hrvaškem sprožil precejšnje neodobravanje, ker je Hrvaška že imela lastno zakonodajno in državno avtonomijo v notranjih zadevah, verskih in prosvetnih vprašanih ter pravosodju. Opozoril je na dejstvo, da bi lahko z unitarizmom pri Hrvatih dosegli nasprotni učinek in tako do združitve ne bi prišlo. V enem izmed govorov 27. 6. 1917 je poudaril, da o skupni državi troimenega naroda ne razmišlja kot »*o edinstveni državi[,] temveč o enotnosti države*«. ⁵⁹

Vošnjak se je na eni izmed sej pritožil, saj položaj Slovencev še ni bil obravnavan: »*V današnji seji sem rekel, da naše vprašanje še ni na diplomatskem stolu. Na to Pašić/, da sploh še ni diplomatskega stola.*«⁶⁰ Člani JO so dvomili o zanesljivosti pogajanj s Srbi, prav tako tudi Vošnjak, o čemer je pisal v dnevniku: »*V seji je čital Pašić zloglasno noto od meseca avgusta 1915, v koji so nas prodali. Točno sem si zapisal, kaj pravi nota o Slovencih. To nas je sve porazilo. /.../ Kaj je napraviti, ako Srbija noče sedaj energično vzeti v roke stvar našega ujedinjenja. Poslati sla v Petrograd ali pa brzojaviti provizorni vladi. In doma verujejo, da je problem že postavljen.*«⁶¹ Vošnjak je odločno zavračal dualizem Srbija-Hrvaška, saj bi to po njegovem mnenju pomenilo podobno situacijo, kakršno je prinesla Avstro-Ogrska.⁶²

Na seji 14. julija je prišlo do napetosti med Pašićem in Trumbićem, saj je slednji izrazil strah, da se bodo v ustavodajni skupščini začele pojavljati skupine, združene na podlagi plemen. A temu je Pašić ostro nasprotoval: »*Če se odločimo za federativno plemensko državo, potem se bomo drugače pogovarjali. Potem moramo zahtevati črte razmejitve med plemeni. Predvsem se moramo pred ustavodajno skupščino odločiti[,] ali želimo ustvariti eno državo ali ne. Italija je že izrazila dvom v našo enodušnost in zahteva, da se Hrvaška opredeli.*«⁶³

⁵⁴ Vošnjak: *Jugoslovanski odbor*, str. 31; Vošnjak: *Tri Jugoslavije*, str. 5; Vošnjak: *Ustavni pogledi*, str. 156.

⁵⁵ Grdina: *Oblike parlamentarizma*, str. 193, 194.

⁵⁶ Vošnjak: *Tri Jugoslavije*, str. 4.

⁵⁷ Janković: *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, str. 238.

⁵⁸ Stefanovski: *Trumbićev projekat državnopravnog provizorijuma na Krfskoj konferenciji*, str. 50.

⁵⁹ Janković: *Ante Trumbić na Krfskoj konferenciji*, str. 62; Vlačić: *Konceptija južnoslavenskog interesa u govoru Ante Trumbića na Krfskoj konferenciji 24. lipnja 1917*, str. 68.

⁶⁰ Vošnjak: *Dnevnik*, str. 207.

⁶¹ Prav tam, str. 207.

⁶² Vošnjak: *Ustavni pogledi*, str. 153.

⁶³ Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 259.

16. 7. 1917 je potekala zadnja seja, na kateri so pogajalci govorili o vsebini *Krfske deklaracije*. Iz Vošnjakovega zapisa je mogoče zaznati, da so se razšli v neprijetnem vzdušju in da je bilo čutiti nekakšno nezaupanje. Dobili so občutek, da jih čakajo usodni dogodki, ki ne bodo uresničili združitve, kot so si jo zamislili s *Krfsko deklaracijo*. V spominih je ugotavljal, da se črni pogledi na prihodnost sicer niso uresničili, vendar je ostalo »želo nezaupanja« med Pašičem in Trumbičem, ki je »zastrupljaj[o] medsebojne odnose tekom leta 1918 in pozneje«. Formalnosti so oblikovali na nekaj manj pomembnih sejah, vendar se Pašič zadnje ni udeležil zaradi domnevnih pomembnih državnih zadev, čeprav so člani konference videli »Pašičevo brado med vrati«. ⁶⁴

Krfska konferenca je potekala 35 dni, in sicer od 15. junija do 20. julija, v tem času pa so imeli 28 plenarnih sej. ⁶⁵ Vošnjak je v spominih oporekal trditvam, da je bila *Krfska deklaracija* mednarodno dejanje, zaključeno med dvema mednarodnima ustvarjalcema: »Jugoslovanski odbor ni bil mednarodni faktor, ampak sta bila Srbska Vlada in Jugoslovanski odbor emanacija neke edinstvene narodne volje, ki se je izražala v nešteti pojavih.« *Krfska deklaracija* je bila zaveznikom uradno sporočena kot državni program Srbov, Hrvatov in Slovencev: »*Krfska deklaracija* je svečani proglas Srbske Vlade in J.O. kot mandatarjev avstro-ogrskih Jugoslovanov, da se imajo Srbi, Hrvati in Slovenci združiti v eno državo v okviru edinstvene, neodvisne demokratične in parlamentarne Monarhije z dinastijo Karađorđevića.« ⁶⁶ V pogovoru s Calvertom je Vošnjak pripomnil, kako »pikantno« je, da je ta predstavnik svetovnega lista mislil, da so njihove zahteve večje kot pred podpisom *Krfske deklaracije*. Po njegovem je bil to dokaz, kako »živo« je vplivalo mišljenje, da so zahteve srbske vlade drugačne od zahtev JO. ⁶⁷

A že leta 1920 je v razpravi *Naš sadašnji ustavni položaj* dr. Štefan Sagadin zapisal, da je *Krfska deklaracija* sicer pomemben politični akt, vendar za pravnika ni imela neposredne pomembnosti, saj JO ni predstavljal nobene državne ali mednarodnopravne osebnosti, sam Pašič pa je med pogajanja znova podal izjavo, da srbska vlada glede na svoje mednarodne obveznosti ne dojema deklaracije kot pravni akt, temveč kot »izjavo političnega karakterja«. Sagadin nadaljuje, da deklaracija ni pravni čin, temveč preprosta, s političnega stališča za prihodnjo združitev zelo pomembna ugotovitev soglasja med »predstavniki Kraljevine Srbije in uglednih Jugoslovanov iz Avstro-Ogrske glede ciljev in smeri, s katerimi naj bi prišli do državne združitve«. Po njegovem mnenju je bila *Krfska deklaracija* »potreben čin za orientacijo širših krogov avstro-ogrskih Jugoslovanov«. Kot takšna je imela odločilen vpliv na nadaljnji razvoj njihovega političnega opazovanja, hkrati pa je opravila veliko nalogo, s katero je zaveznike seznanjala z jugoslovanskim gibanjem. ⁶⁸

A tudi člani JO so se zavedali, da *Krfska deklaracija* ⁶⁹ ni rešila vseh vprašanj in da ni nujno, da bo vse tako, kot so zapisali, o čemer je Vošnjak pisal konec leta 1917: »Zanimivo poročilo Trumbiča/ o nerešenih vprašanjih, to je glede vsega onega, glede čega ni došlo na Krfu do rešitve. /.../ Hrvati in Slovenci bodo izbrali vladarja, predno gredo na konstituantno. Določba o deklaraciji glede dinastije ne znači principialno zavzemanje za monarhijo.« ⁷⁰

⁶⁴ Prav tam: str. 261–263.

⁶⁵ Ante Trumbić, *politička shvaćanja i djelovanje*, str. 162.

⁶⁶ Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 265, 266.

⁶⁷ Prav tam, str. 273.

⁶⁸ Sagadin: *Naš sadašnji ustavni položaj*, str. 11.

⁶⁹ Krfska deklaracija je izražala kompromis med stališčem *Jugoslovanskega odbora* in stališčem Pašičeve vlade Kraljevine Srbije, v glavnem, kot je to kazalo, s centralističnim ustrojem. Viden kompromis se je kazal v formulaciji o »troimenem narodu«, čeprav se niti tu ni povsem opustilo stališče o večnacionalnosti naroda jugoslovanskih dežel. Čulinović: *Nacionalno pitanje u jugoslovenskim zemljama*, str. 10.

⁷⁰ Vošnjak: *Dnevnik*, str. 241.

Septembra 1917 je Vošnjak še vedno bival na Krfu, kjer je nekega večera bral članek o *Krfski deklaraciji*: »Proti večeru, ko je solnce zahajalo, pa mi je prišel v roke *Corriere della sera*, ki je imel vrlo ozbiljen članek o našem *patto di Corfu*. Med topovi smo se čutili varne mnogo bolj nego na nesrečnem Pinejos.«⁷¹ Štirideset let pozneje je še vedno s spoštovanjem gledal na *Krfsko deklaracijo*, katere tvorec je kot edini Slovenec bil tudi sam: »S ponosom morem trditi, da noben drugi narod ni v teku prve svetovne vojne, pa tudi ne v teku druge, formuliral svoj državni program na tak vseobsežen način. /.../ Nova država stoji v vseh funkcijah pred nami. /.../ Ako je Rousseau trdil, da nastaja država po pogodbi, se je moglo reči, da se je to zgodilo v našem primeru. Tu ni bilo osvajanja, aneksij, premoči volje silnejšega. Po poti svobodne diskusije smo prišli do zaključkov.«⁷²

Kljub podpisu *Krfske deklaracije* so se nesporazumi med JO in srbsko vlado vrstili. Tako Pašić ni želel privoliti v sporazum, ki bi izenačil JO s srbsko vlado. Zato je Trumbić 8. 10. 1917 britanskemu zunanjemu ministru Arthurju Balfourju poslal spomenico, v kateri je označil razlike v stališčih med JO in srbsko vlado. JO je zaradi odpora srbske vlade in razočaranja zaradi francoskega in britanskega stališča polagal vedno več upov v ZDA in ameriškega predsednika Thomasa Woodrowa Wilsona.⁷³ Tudi Vošnjak je razmišljal o ZDA in »blaginji« njihovega vstopa v vojno: »V nekem pogledu pomeni vstop Združenih držav v vojno za nas eno ogromno dobrobit. Dosedanja diplomatska akcija zaveznikov ni imela pravega ideološkega ozadja. Še vedno je to diplomacija starega sloga, ki mešetari za zemljo in ljudi, to je diplomacija, ki je zakrivila Londonski pakt, diplomacija, ki ne razume potrebe enotnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev, diplomacija, ki bi bila zmožna hladnokrvno parcelirati Slavonijo na pravoslavni in katoliški kos.«⁷⁴ Prepričan je bil, da bi brez ameriške vojaške pomoči, Evropa ostala na istem in ne bi razrešila težav, zavezniki pa bi bili brez ZDA nezmožni rešiti »malo« Srbijo.⁷⁵

Že na Krfu so se zastavljala vprašanja, koga poslati v ZDA, saj niso želeli, da bi bila misija zgolj srbska. O tem se je Vošnjak v zadnjih dneh krfske konference pogovarjal s Pašićem. A Pašić je bil glede misije nekoliko v dvomih, saj ZDA še niso napovedale vojne Avstriji. Vendar ga je Vošnjak prepričeval, da jim bo Slovence in Hrvate v ZDA uspelo prepričati v jugoslovanski program srbske vlade le, če bo misija jugoslovanska. Vendar je razumel Pašičeve dvome, saj je celo Ljubo Mihajlovič odstopil od svoje poslanske misije v Washingtonu, ker je v Beli hiši zagovarjal jugoslovanski program in ne razširjenega programa Srbije z izhodom na morje.⁷⁶

Naposled je bilo dogovorjeno, da bo jugoslovanski program ameriškim Slovincem in Hrvatom predstavil Vošnjak. Le nekaj dni pred odhodom mu je Trumbić dal napotek, da mora vseskozi imeti pred očmi *Krfsko deklaracijo*: »Rekel je, da moram smatrati *Krfsko deklaracijo* za sveto pismo, pri vseh prilikah zaviriti z nosom v njo.« Pri tem je Vošnjak Trumbića opomnil, da se ne sme pustiti usmerjati: »Jaz sem mu pa govoril, da ne sme on se pustiti voditi od njih, nego da mora on voditi njih.« Pred odhodom mu je dal Trumbić še nasvet, kako ravnati v daljni deželi: »Dal mi je svet, da ne smem hlastati za popularnostjo. Bolje je, da se ima za seboj manj ljudi in da so ti zanesljivi. Njegovo načelo je izravnati sukobe in samo radi tega obstoji odbor še vedno. Za odborovo delo se začne sedaj nova era, ker je konsolidiran.«⁷⁷

Emigranti v Londonu so se zavedali neenotnosti, navduševanje za JO v ZDA pa je bilo zlasti med Slovenci slabo. Tako so po dogovoru z regentom Ale-

⁷¹ Vošnjak: *Dnevnik*, str. 223.

⁷² Vošnjak: *Ustavni pogledi*, str. 160.

⁷³ Ante Trumbić, *politička shvaćanja i djelovanje*, str. 147, 148 in 150.

⁷⁴ Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 168.

⁷⁵ Prav tam, str. 169, 170.

⁷⁶ Vošnjak: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, str. 310, 311.

⁷⁷ Vošnjak: *Dnevnik*, str. 247.

ksandrom tja poslali Vošnjaka, ki naj bi Slovence pridobil za podporo *Krfski deklaraciji* in nagovoril funkcionarje State Departmenta, naj pokažejo več posluha za priznavanje odbora. Rojake je moral prepričati, da nova država ne bo temeljila na vojaškem osvajanju, temveč na vzajemnem soglasju med Srbi, Hrvati in Slovenci iz habsburške monarhije ter Srbi iz kraljevine.⁷⁸

Deset let pozneje je Vošnjak v spominih o osvoboditvi in zaključku dela JO zapisal: »/.../ *Zmaga je dokazala, da smo šli po pravi poti. Naši sovražniki so hoteli stigmatizirati naš narod, da je naš narod bil v taboru premaganih. Iz dejstva, da se je naš narod boril na neki fronti, se ne sme nič sklepati. Vprašati se moramo, kakšen je bil pravi notranji motiv. Delal je to naš narod, ker je sugestivno čutil, da se bori proti nepravici, proti Londonskem[ui] paktu. V svoji duši po svojih pogledih na najvišje državne probleme je bil cel naš narod v taboru zmagovalcev in ne premaganih.*«⁷⁹ Vendar pa niti sam ni mogel zanikati nesoglasij, ki so nastopila v JO. Čeprav sta obe strani želeli, da se jugoslovansko vprašanje »internacionalizira«, vendar sta ta pojem razumeli vsaka po svoje. Trumbić in člani JO so pod tem pojmom razumeli, da je treba pred zavezniški predstaviti zahteve po ozemljih, na katerih je živel »naš narod«, in da je treba pred zavezniški predstaviti zahtevo po jugoslovanskem zedinjenju na osnovi načela samoopredelitve naroda. S prvim delom se je Pašić sicer strinjal, a je tudi tu bil nekoliko zadržan. Zatrjeval je, da je sicer njihov cilj osvoboditev vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev, toda ali bo mogoče izpeljati celotno osvoboditev, je bilo odvisno predvsem od izida vojne. Večja nesoglasja so se pojavila pri drugem vprašanju, saj je Pašić menil, da bo Srbija osvobodila Hrvate in Slovence ter da se združujejo na podlagi tega, ne na podlagi samoodločbe narodov. Poleg tega so obstajala nesoglasja tudi glede ocene mednarodne situacije in glede taktike in odnosov do zaveznikov. Trumbić je namreč mednarodno situacijo ocenil kot ugodno, predvsem zaradi vstopa ZDA v vojno, medtem ko Pašić ni bil tako optimističen. Pašić je prav tako opozarjal, da je treba biti z zavezniški previden, saj se v vojni ni reševalo le jugoslovansko vprašanje, temveč je obstajala množica drugih, mednarodnih.⁸⁰ Nerazčističeno razmerje med JO in srbsko vlado je sicer ostalo, a ga je po Vošnjakovem mnenju na pravi tir spravila *Krfska deklaracija*. Ob tem je priznaval, da niti ta dokument ni mogel ustvariti popolne harmonije med njima in hkrati bil presenečen, da se niso pojavili še večje težave in spori.⁸¹ A ko se je v novi državi oblikovala vlada, so bila določila *Krfske deklaracije* spregledana. Vlada namreč ni upoštevala kvalificirane večine dveh tretjin poslancev, temveč je za sprejetje ustave določila le navadno večino. Razburjenje je okrepil še vladni centralistični predlog ustavnega načrta, ki je predvideval ukinitvev pokrajin in pokrajinskih vlad.⁸²

Vošnjak je veliko let pozneje še vedno menil, da je bila odločitev Slovencev za Jugoslavijo po razpadu Avstro-Ogrske pravilna in nujna. O tem je pisal v članku *Ustavni pogledi Krfske deklaracije*, ko je iz ljubljene države pred komunizmom pobegnil v ZDA: »*Nasprotno, bil sem prepričan, da je bilo slovensko zgodovinsko dejanje vedno in povsod povezano z jugoslovansko stvarnostjo in da so dogodki in povezave prve svetovne vojske samo logična posledica mnogostoletne evolucije, ki je prišla v devetnajstem stoletju do svojega jasnega izraza.*«⁸³

V pozni starosti je užaloščen razmišljal o pozabi in pomanjkanju smisla za tradicijo. Razmišljal je, kako sedanost ni bila sposobna globlje proučiti dogodkov, ki so bili najpomembnejši za nastanek Jugoslavije. A trdno je verjel, da

⁷⁸ Lipušček: *Ave Wilson: ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*, str. 222, 223; Rahten: *Od aneksijske krize*, str. 84, 85.

⁷⁹ Vošnjak: *U borbi za ujedinjeno narodnu državo*, str. 392.

⁸⁰ Janković: *Jugoslovansko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*, str. 196–199.

⁸¹ Vošnjak: *Jugoslovanski odbor u Londonu*, str. 25.

⁸² Rahten: *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini, Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929*, str. 67–69.

⁸³ Vošnjak: *Ustavni pogledi*, str. 145.

bodo dogodki, povezani s poletjem 1917 na Krfu, za vedno ostali zapisani v jugoslovanski politični zgodovini. Odločilni preobrat je po Vošnjakovem mnenju bil vstop ZDA v vojno. V teh odločilnih zgodovinskih trenutkih krfska vlada z Nikolo Pašićem na čelu ni mogla več oklevati, izgubljala je tudi zaupanje v carja in Rusijo. Hkrati je srbska vlada morala priznati, da je JO enakopraven dejavnik. Naloga delegacije je sprva bila le proučitev trenutnih političnih vprašanj in na samem začetku niso niti govorili o kakšni deklaraciji. Vošnjak je velikokrat opozarjal na vprašanje notranje ureditve, čemur se je Trumbić vztrajno izogibal. Za Vošnjaka je *Krfska deklaracija* še vedno pomenila temelj skupne države Srbov, Hrvatov in Slovencev in še vedno je ponosno razlagal, da je v tistih dneh med tvorci deklaracije vladala enodušnost v pogledu prihodnjega skupnega državnega življenja.⁸⁴

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ASS – Arhiv Studia Slovenica

- ◊ fond Vošnjak, t. e. 4, »Štiridesetletnica krfske deklaracije«, *Ameriška domovina*, 24. 7. 1957;
- ◊ fond Vošnjak, t. e. 5, Kako je došlo do Krfske deklaracije, Iz mojih uspomena, put na Krf;
- ◊ fond Vošnjak, t. e. 5, *A page from Yugoslav constitutional and religious history*, 1.

LITERATURA

Besede kralja Aleksandra I. Ljubljana, Sreska organizacija Saveza ratnih dobrovoljaca Kraljevine Jugoslavije, 1940.

Bevc, Vlado: The Corfu Diary of Dr. Bogumil Vošnjak. V: *The South Slav journal* 9, št. 3–4 (33–34) (1986): 25–27.

Čulinović, Ferdo: *Nacionalno pitanje u jugoslovenskim zemljama (Historijat njegovog razvitka)*. Zagreb, 1955.

Čulinović, Ferdo: Pravnopolitičko značenje Krfske deklaracije. V: *Jugoslavenski odbor u Londonu u povodu 50-godišnjice osnivanja* (ur. Bogdanov V. et al.). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1966, 173.

Gačić, Aleksandra: *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat, doktorska disertacija*. Maribor, 2014.

Grdina, Igor: Oblike parlamentarizma v obdobju 1918–1941, Slovenska politika in parlamentarizem v kraljevski Jugoslaviji (1918–1941), K zaželeni deželi: Tradicija zastopniških teles v južnoslovanskem prostoru pred letom 1918 in premisleki o ureditvi prihodnje skupne države. V: *Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma* (ur. Vogrinec, Barbara). Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo, 2005.

Janković, Dragoslav: *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine*. Beograd, Savremena administracija, 1967.

Janković, Dragoslav: Ante Trumbić na Krfskoj konferenciji. V: *Život i djelo Ante Trumbića*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1991, 62.

Jezernik, Božidar: Antropolog, ki je ljudem meril glave. V: *Niko Zupanič, njegovo delo, čas in prostor: ob 130. obletnici rojstva dr. Nika Zupaniča* (ur. Muršič, Rajko in Hudedelja, Mihael). Ljubljana: Zupaničeva knjižnica, 2009, 63.

Lipušček, Uroš: *Ave Wilson: ZDA in prekrjanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*.

⁸⁴ ASS, FV, šk. 5.

Ljubljana, Sophia, 2003.

Ogris, Albin: Borba za jugoslovensko državo: načrt zgodovine in delovanja jugoslovenskega odbora v Londonu za časa svetovne vojne. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1921.

Petrinović, Ivo, Ante Trumbić: *Politička shvaćanja i djelovanje*. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1986.

Prunk, Janko: Karađorđevići. V: *Enciklopedija Slovenije, 4 Hac/Kare*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1990.

Rahten, Andrej: *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini, Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929*. Ljubljana, Založba ZRC, 2002.

Rahten, Andrej: Od aneksijske krize do Ženevskega sporazuma: slovensko-srbski odnosi 1908–1918. V: *Slovenski diplomati v slovanskem svetu*. Mengeš, Center za evropsko prihodnost, 2010.

Sagadin, Štefan: *Naš sadašnji ustavni položaj*. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1920.

Stefanovski, Mirjana: Trumbićev projekat državnopravnog provizorijuma na Krfskoj konferenciji. V: *Život i djelo Ante Trumbića: prilozi sa znanstvenog skupa*. Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1991; str. 49–59.

Šišić, Ferdo: *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu*. Zagreb, Matica hrvatska, 1920.

Trgovčević, Ljubinka: *Naučnici Srbije i stvaranje Jugoslavije*. Beograd, Narodna knjiga, Srbska književna zadruga, 1986.

Vlajčić, Gordana: Konceptija južnoslavenskog interesa u govoru Ante Trumbića na Krfskoj konferenciji 24. lipnja 1917. V: *Život i djelo Ante Trumbića*. Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1991, 68.

Vošnjak, Bogumil: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu: utisci i opažanja iz dobe svetskog rata i stvaranje naše države*. Ljubljana, Tiskovne zadruge, 1928.

Vošnjak, Bogumil: *Tri Jugoslavije (Jugoslavija v emigraciji – Jugoslavija v stvarnosti – Jugoslavija bodočnosti)*. Ljubljana, Narodna tiskarna, 1939.

Vošnjak, Bogumil: *Jugoslovanski odbor v Londonu, ob 25-letnici nastanka*. Ljubljana, Sreska organizacija ratnih dobrovoljaca Kraljevine Jugoslavije, 1940.

Vošnjak, Bogumil: Ustavni pogledi Krfske deklaracije. V: Marolt M., *Zgodovinski zbornik*. Buenos Aires, Slovenska kulturna akcija, 1959.

Vošnjak, Bogumil: *Dnevnik iz prve svetovne vojne*. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije, 1994.

SUMMARY

THE ROLE AND IMPORTANCE OF SLOVENIAN REPRESENTATIVE OF THE YUGOSLAV COMMITTEE IN THE CORFU NEGOTIATIONS IN JUNE 1917

The future of Slovenes and Slovene territory was one of the matters that was determined almost exactly 100 years ago on the picturesque Corfu island. Just before the summer, members of the Yugoslav Committee, amongst which were also Slovenes, traveled to negotiations with the Serbian Government. Refugee Serbian Government was based in Corfu during the war. The Slovenian part of the Yugoslav Committee delegation was represented by Dr. Bogumil Vošnjak who was also the sole Slovene signatory of the subsequently concluded Declaration. Dr. Niko Zupanič had made contact with the Serbian Government and ensured that Serbians included also Slovenes in their plans, in December 1914 with the Nis Declaration. The members of the Yugoslav Committee were called on to participate in the negotiations by the elder of the Serbian politics Nikola Pašić himself, but summons did not specify the subject of negotiations. However, the relationship between the Yugoslav Committee and the Serbian

Government was also undefined, in particular, because the Serbian Government did not regard the Yugoslav Committee as equal. Serbs treated the Slovene nation as even less equal, what had been worsened by the news of just read May Declaration, prior to negotiations. Serbs accused Slovenes of wanting to stay under the Habsburg scepter. The fact that the Yugoslav Committee and Slovenian politics did not cooperate in the home country up until 1918 is not the least insignificant. Also not insignificant is the fact that the members of the Yugoslav Committee were not unified, but they negotiated each for their respective issue. Moreover, disagreements started to show also between the representatives of the Yugoslav Committee. Bogumil Vošnjak as Slovene representative did not have an easy task having to persuade Serbs that Slovenes want to enter into joint country demonstrated by numerous speeches made by Vošnjak at the meetings and in private conversations with regent Aleksander Karađorđević and other important Serbian politicians. The Corfu negotiations which were not precisely defined before their beginning and during their course, lasted more than a month, while the end result was the signature of the Corfu Declaration. However, the Declaration did not have a significant impact as not even Pašić himself perceived it as a legal act, while disagreements between him and the president of the Yugoslav Committee Ante Trumbić even deepened. Due to all conflicts incurred, Trumbić had high hopes for the USA. Slovenian representative Vošnjak was sent there to win the support of Slovene and Croatian emigrants for the Corfu Declaration and for joining of all South Slavs, and he was also tasked to persuade State Department to not remain deaf to the wishes of the Yugoslav Committee.

1.04 Strokovni članek

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK
FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

UDK 930.253:654.197(497.4)

Prejeto: 28. 4. 2017

Popis srajčk neobjavljenih oddaj v Arhivu TV Slovenija

ALEKSANDER LAVRENČIČ

arhivski svetovalec, dokumentalist raziskovalec

Oddelek za arhiviranje in dokumentacijo Televizije Slovenija,

Kolodvorska 2, SI-1550 Ljubljana

e-pošta: aleksander.lavrencic@rtvslo.si

Izvleček

Avtor v prispevku opisuje postopek evidentiranja besedil neobjavljenih oddaj v Arhivu TV Slovenija. Vsa oddana besedila oddaj, ki še niso bile objavljene, so pregledali in napravili popis v novi zbirki. Popis omogoča lažje iskanje oddaj in njihovo objavo. Po končanem popisu oziroma evidentiranju oddaj čaka zaposlene v arhivu naslednji korak – digitalizacija evidentiranih neobjavljenih oddaj in varna hramba izvirnikov v skladišču.

Ključne besede:

Televizija Slovenija, avdiovizualni arhivi, televizijski arhivi

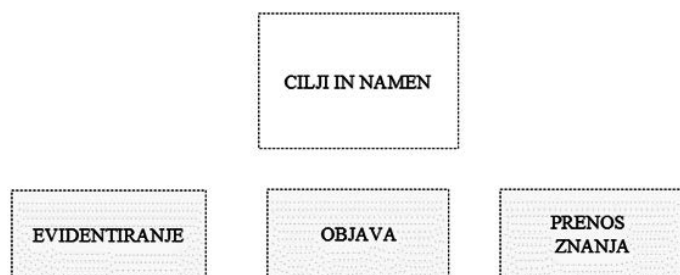
Abstract

INVENTORY OF THE UNRELEASED BROADCASTS FOLDERS IN THE TV SLOVENIA ARCHIVE

In the contribution, the author describes texts recording procedure of unreleased broadcasts in the TV Slovenia Archive. All submitted texts of unreleased broadcasts were examined and inventoried in the new database. Inventory facilitates broadcasts search and their release. Upon completing the broadcasts inventory, archive employees will have to face the next step – digitalisation of unreleased broadcasts and safe-keeping of originals in storage.

Key-words:

TV Slovenia, audio-visual archives, television archives

Cilji in namen

Uvod

Naš namen je bil poiskati stara besedila (srajčke, tekste)¹ oddaj TV Slovenija, ki so bile napravljene na zalogo. To pomeni, da so srajčko oddali v arhiv, ko je bila oddaja dokončana (finalizirana), ni pa še bila predvajana. Srajčke so tako čakale na popis, ki smo ga opravili po predvajanju oddaje. Zato je bilo treba večkrat pregledati zalogo srajčk in preveriti, ali so bile oddaje že predvajane.

Prvi cilj je bil evidentirati srajčke neobjavljenih oddaj in jih popisati v novi zbirki. Drugi cilj je bil zagotoviti preglednost srajčk neobjavljenih oddaj, ki omogoča boljše sodelovanje z uredništvu. Izboljšano sodelovanje bo omogočilo objavljane pozabljenih oddaj.

Drugi namen je bil pregled postopkov pri arhiviranju v preteklosti. Cilj pregleda postopkov je bil poiskati dobre prakse in napake v preteklosti. Dobre prakse moramo nadaljevati tudi pri digitalnem arhiviranju, s pomočjo prepoznavanja preteklih napak pa se bomo lažje izognili napakam v prihodnosti. Znanje moramo prenesti tudi na nove generacije.

Vodenje evidence oddaj in postopki pri arhiviranju v Arhivu TV Slovenija

Osnova za vodenje evidence vseh objavljenih oddaj TV Slovenija je vsakodnevno popolnoporočilo realizatorja dnevnega sporeda o dejanskem predvajanem programu. To zagotavlja TV arhivu Oddelek za koordinacijo in predvajanje TV-programov (*Navodila za arhiviranje*, 12. člen). Na oddelku nato podatke iz poročila o predvajanem programu prenesejo v register oddaj oziroma zbirko *Oddaje* v programu za iskanje arhivskega gradiva *Eva*. V skladu z *Navodili za arhiviranje* (13. člen) je tajnica oddaje dolžna sproti, najpozneje pa tri dni po prvem predvajanju oddaje, arhivirati programsko gradivo o oddaji. Oddajo, ki je finalizirana najmanj štirinajst dni

¹ V nadaljnjem besedilu bomo uporabljali splošno uveljavljeni izraz, ki ga uporabljajo na TV Slovenija, to je srajčka. Tako se bomo izognili zamenjavi pojmov. Ne smemo pa zamenjati pomena srajčk, kot bi se lahko pred davnimi leti zgodilo na Radiu Ljubljana. Napovedovalec v studiu je nujno potreboval besedilo, tekst oddaje, zato je poklical tajnico in ji rekel: »Hitro daj dol srajčko, hitro daj dol srajčko!« Nerodno je bilo le to, da je bil mikrofonski vklopljen, poslušalci pa niso vedeli, da v studiu hranijo besedila v ovojih, ki jih imenujejo srajčke, te pa hranijo na polici nad mizo.

Pohar: *Smeh in nasmeh za kamero in mikrofonom.*

pred prvim predvajanjem, tajnica oddaj arhivira takoj, ko je končana. Omeniti moramo, da televizijski arhiv srajčk s programskimi dokumenti na papirju ne sprejema več od leta 2013. Podatke o oddajah pošiljajo v arhiv v elektronski obliki, nekateri podatki prihajajo v arhiv avtomatsko iz programa za predvajanje oddaj »Provys« (podatki, ki so bili prej zajeti v Poročilu za predvajanje oddaje). Za sprotno in dosledno arhiviranje oddaj ter nadzor nad tem delom so odgovorni urednik in tajnica oddaje ter odgovorni urednik uredništva (*Navodila o arhiviranju*, 14. člen). Podrobnosti glede arhiviranja oddaj predpisujejo *Navodila za arhiviranje* v 15. členu:

- ④ Za vsako oddajo morajo biti arhivirani tudi programski dokumenti o oddaji z besedilom oddaje oziroma sinopsisom, scenarijem, dialog listo in poročilom o posneti oddaji.
- ④ Programski dokumenti morajo vsebovati tudi podatke o morebitnih omejitvah pri uporabi ali izposoji arhivskega gradiva.
- ④ Pisno gradivo mora biti vloženo v papirnato mapo (srajčko). Posamezni listi ne smejo biti speti s kovinskimi sponkami in drugimi kovinskimi predmeti ter ne smejo biti vloženi v plastificirane mape.
- ④ Videogradivo mora biti opremljeno z vsemi potrebnimi podatki za arhivsko in dokumentacijsko obdelavo v skladu s Pravilnikom o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva in mednarodno priznanimi strokovnimi pravili in normativi (Minimum data list – MDL).
- ④ Podatke so dolžni zagotoviti tajnici oddaje avtorji oddaje.²

Po spremembah v načinu arhiviranja, to je po prehodu na arhiviranje digitalnih datotek in programskih dokumentov v elektronski obliki v novem programu *Adam*, so srajčke neobjavljenih oddaj, ki smo jih v arhivu hranili poleg srajčk objavljenih oddaj, ostale nekako pozabljene. Arhiviranje v starem programu *Eva* smo zaključili in tako je bila tudi zbirka *MGS* zaklenjena in odprta le izjemoma. Še vedno so namreč v arhiv prinašali posamezne kasete, ki so jih našli po omarah in predalih pisalnih miz. Zato smo se odločili ustvariti novo zbirko *XMGS*, v katero smo pospravili srajčke neobjavljenih oddaj na kasetah, in napravili podatke o neobjavljenih oddajah dostopne za iskanje.³

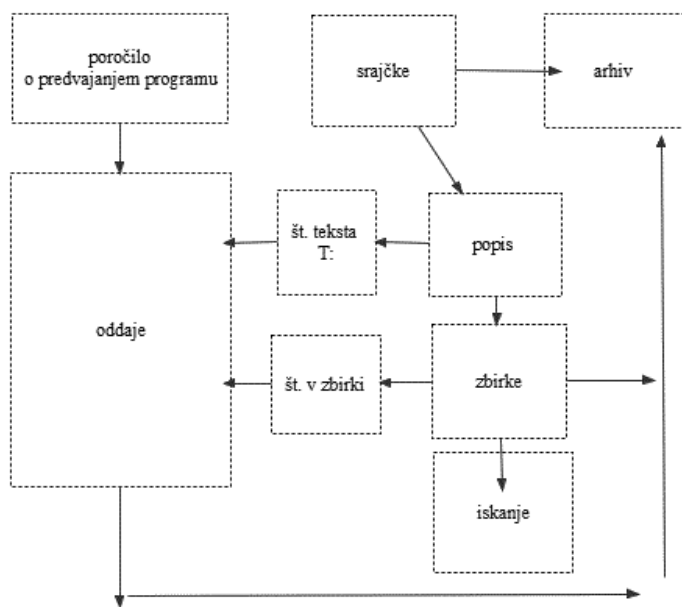

Evidentiranje, urejanje in popis srajčk neobjavljenih oddaj v Arhivu TV Slovenija

² *Navodila za arhiviranje oddaj v Arhivu TV Slovenija.*

³ Arhiv je vodil tudi zbirko *XKF*, v kateri so bile zbrane

Prenos podatkov iz poročil o predvajanem programu in srajčk

Postopek smo izpeljali po uveljavljenih pravilih dela v televizijskem arhivu. Ustvarili smo novo zbirko *XMGS*, zbirko neobjavljenih oddaj na kasetah, ki zagotavlja pregled nad srajčkami, oddanimi na zalogo – takoj po finalizaciji oddaje. Po finalizaciji oddaje je preteklo veliko časa pred predvajanjem oddaje, zato je ostalo veliko oddaj pozabljenih v arhivu. Če hočemo te oddaje obuditi oziroma jih predvajati, moramo najprej poskrbeti za ustrezno evidentiranje, ki omogoča preglednost zbirke. Preglednost pri iskanju neobjavljenih oddaj nam omogoča njihovo objavo. Nova zbirka nam torej omogoča učinkovito obveščanje uredništev o oddajah, ki čakajo na objavo.

Ob nastajanju nove zbirke smo lahko beležili tudi vse svoje postopke. To je še posebej pomembno, ker trenutno zapiramo določeno poglavje v zgodovini televizijskega arhiviranja in opuščamo postopke, ki so bili v veljavi od leta 1990 do 2013. Ob opuščanju dela v programu »Eva« smo se torej odločili, da zapišemo svoje postopke in navodila za arhiviranje in s tem prenesemo znanje o nekdanjem načinu arhiviranja na naslednje generacije. Pri tem moramo opozoriti tako na dobro prakso, ki jo moramo nadaljevati tudi v digitalnem okolju, kot tudi na napake, ki so se pojavljale v procesu in jih ne smemo več ponavljati. Na ta način smo pomagali tudi novi disciplini, ki se je v zadnjem času zelo razvila, to je medijski arheologiji.

srajčke o neobjavljenih filmih. Podatki so se vodili v knjigi. Po zbirki *XKF* smo prevzeli tudi ime za zbirko neobjavljenih oddaj na kasetah. Pogled v zgodovino televizijskega arhiva nam na kratko razloži nastanek posameznih zbirk. Na začetku so obstajale samo zbirke filmov (KF), fotografij (FNF in FNF6), tekstov (T) in telopov (FT). Leta 1969 so razdelili zbirko filmov v tri zbirke: *OKF* (neobjavljeni filmski prispevki – agencijski prispevki in delovno gradivo), *KFD* (prispevki dnevno-informativnih oddaj) in *KF* (oddaje). V zbirki *XKF* so bile vpisane oddaje, katerih vsebina je bila zapisana na filmskem traku, oddaje pa še niso bile predvajane. Ob objavi so oddaje v zbirki prečrtali, nove številke v zbirki *KF* pa so dobili tudi filmski trakovi (zbirke *XKF* ne smemo zamenjevati z zbirko *OKF* – iz te zbirke so bili posnetki lahko objavljeni v drugih prispevkih, vendar ne v celoti). Ob začetku uporabe videokaset so nastale nove zbirke, ki so logično sledile načinu poimenovanja zbirk filmskega gradiva: *OVKA* – neobjavljeno gradivo na kasetah, *VKA D* – dnevnoinformativne oddaje, *VKA* – oddaje na kasetah. Za posnetke na magnetoskopskih trakovih in kasetah, ki jih je upravljalna Planska služba RTV, so ustvarili zbirko *MGS*.

XMGS« – zbirko neobjavljenih oddaj na kasetah. Nekatere srajčke so bile že razvrščene po posebnih skupinah in spravljene v ovoj, na katerem so bili označeni datumi preverjanja. Srajčkam neobjavljenih oddaj smo zapisali zaporednimi številkami zbirke *XMGS* od identifikacijske številke *XMGS 1* naprej. Tako smo zaporedno oštevilčili 125 besedil oddaj. Tako pripravljene srajčke smo položili v arhivske škatle in jih pripravili za popis v zbirki *XMGS*. Med srajčkami smo odkrili tudi posamezne zanimive primere. Pri nekaterih oddajah se nam je posrečilo ugotoviti, zakaj oddaja ni bila predvajana. Takšen primer je bil koncert Simfoničnega orkestra RTV Slovenija, ko je prišlo do tehničnih napak pri snemanju skladb finskega skladatelja Sibeliusa. Na srajčko in v Poročilo o predvajani oddaji so pripisali pripombo: *Sibelius – slabo posnet*.

Nova zbirka *XMGS* v Evi

Naslednji korak pri ustvarjanju nove zbirke v računalniškem programu *Eva* je bil popis prve oddaje v zbirki. Dokument smo shranili kot delovno datoteko na disku »C« osebnega računalnika. Datoteko smo poimenovali »*XMGS1*« in v njej popisali oddaje po zaporednih številkah. Delo na disku »C« nam omogoča izdelovanje varnostnih kopij, ki jih prikličemo, ko se zgodi v delovnem poteku kaj nepredvidenega. Ko smo delo zaključili, smo shranili eno kopijo datoteke »*XMGS1*« na disk »C«, delovno datoteko pa smo preimenovali v datoteko »*XMGS*« in jo shranili na disk »C«. Drugo kopijo smo shranili na strežnik arhiva (strežnik DokTV//aplpodatkistr/aplikacije, ki ga bomo poimenovali »R«). Datoteka je tako dostopna za delo vsem dokumentalistom. Datoteka »*XMGS*« na strežniku »R« je še vedno delovna datoteka, v katero dokumentalisti vnašajo nove popise.⁶ Tako so podatki dostopni vsem dokumentalistom. Za izdelavo varnostnih kopij datoteke vsakodnevno skrbi Služba za informatiko RTV Slovenija.

Popis neobjavljenih oddaj v zbirki *XMGS*

Popis neobjavljenih oddaj v zbirki *XMGS* opravimo na enak način kot popis oddaj v zbirki *MGS*. Bistveni razliki sta pri:

- datumu predvajanja oddaje in
- statusu oddaje.

Datuma predvajanja oddaje pri neobjavljenih oddajah seveda ni. Vpišemo samo datum produkcije, če je ta znan. Pri statusu oddaje pa napišemo, da je oddaja še neobjavljena, torej je ne smemo izdajati za objavo niti za uporabo posameznih odlomkov.

V dokument vstavimo masko s pripravljenimi polji za elemente popisa. Uporabimo enako masko kot pri popisu gradiva v zbirki *MGS*, ki jo prikličemo s funkcijsko tipko »F1«. Maska za zbirko vsebuje naslednje elemente popisa:

- nosilec,
- format,
- začetek,
- dolžina,
- vrsta tona,
- datum objave,
- uredništvo,

⁶ Delovne datoteke zbirk so v preteklosti zaradi velikega obsega ločili po letih (npr. *MGS90*, *MGS91*, *MGS92* ...). Seveda so bile to zelo obsežne datoteke, mi smo za našo zbirko pripravili samo eno delovno datoteko.

- naslov,
- šifre,
- avtorji,
- režija,
- status,
- vsebina.

V polje »nosilec« vpišemo zaporedno številko v zbirki, vrsto in številko nosilca ter zaporedno številko nosilca na nosilcu. V drugo vrstico polja vpišemo tudi številko nosilca kopije, če ta obstaja, in morebitne opombe o stanju nosilca oziroma posnetka:

- Primer za analogno beto:
Nosilec: XMGS 122/beta BC19886/60 2. p.
- Primer za digitalno beto:
Nosilec: XMGS 117/digi beta BC36361/64 1. p.
- Primer za kaseto IMX:
Nosilec: XMGS 125/imx BC42767/64 1. p.
- Primer za dva nosilca:
Nosilec: XMGS 123/beta BC38931/90 1. p.
BC38778/90 1. p.

Format slike je razmerje med širino in višino slike. Osnovna televizijska formata sta 4 : 3 in 16 : 9. Zaradi pretvorbe slike iz starega osnovnega formata slike 4 : 3 v novi format za predvajanje so bile nekatere oddaje po pretvorbi presnete na nove nosilce.

V polje »začetek« vpišemo začetno osnovno kodo posnetka.

V polje »dolžina« vpisujemo podatke v urah, minutah in sekundah (npr. 1,08> 15>>). Dolžino digitalnih datotek vpisujemo v urah, minutah, sekundah in fremih, to je posameznih slikah.

Včasih je bilo veliko posnetkov arhiviranih brez zvoka in v polje »vrsta tona« so vpisali podatek »nemo«. Novejše oddaje so opremljene z zvokom, vpišujejo pa se tudi podatki, ali je zvok v stereo obliki in tudi podatki, na katerih kanalih je zvok, če so ti podatki napisani v srajčki.

Datum predvajanja oddaje prilagodimo za popis v zbirki *XMGS*. Vrtnemo vrstico, v katero vpišemo datum produkcije oddaje. V polje za vpis datuma oddaje vpišemo oznako »na zalogo«. Ta podatek bomo ob morebitni objavi v prihodnosti dopolnili z dejanskim datumom objave. V *Evi* vpisujemo datume na naslednji način: (d)d.(m)m.llll – kar pomeni: dan, mesec, leto (npr. 1.1.1999, 14.12.2000). V iskalni *Evi* sicer iščemo datum po iskalni kodi ll.mm.dd (lahko krajšamo z zvezdico), vendar je sistem nastavljen tako, da prve številke prepozna kot dneve, druge kot pike in tretje kot leta. Ker gre za program, ki je nastal pred letom 2000 (še ni bilo strahu pred milenijskim hroščem), uporablja *Eva* za iskanje zapis zadnjih dveh števk pri zapisu letnice.

Kadar ne vemo točnega datuma produkcije oddaje (poznamo samo leto ali leto in mesec – npr. 1999 ali marec 1999), vpišemo podatek, ki smo ga dobili v srajčki, in poleg njega tudi najstarejši mogoči datum produkcije (1.1.1999, 1.3.1999), kar omogoča računalniško razvrščanje datumov.

V polje »uredništvo« vpišemo, katero uredništvo je odgovorno za nastanek oddaje. Imena uredništev so se desetletja spreminjala ali pa so posamezna uredništva združevali in predstavljali v druge programe. Zato vpišemo ime uredništva, kakršno je bilo takrat, ko je srajčka nastala in bila oddana v arhiv.

Naslov oddaje napišemo z velikimi tiskanimi črkami. Prav tako v isto polje vpišemo tudi podnaslov oddaje. Včasih dobimo med podatki v srajčki samo delovni naslov oddaje, zato moramo dopolniti naslov s podatki, ki jih dobimo v registru oddaj. V polje »naslov« vpišemo tudi naslov serije, če ta obstaja.

V polje »šifre« vpišemo klasifikacijsko kodo oddaje. Arhiv Televizije Slove-

nija uporabljala za razvrščanje gradiva po vsebini klasifikacijski načrt s črkovno-številčno kombinacijo. Ta klasifikacijski načrt so ob ustanovitvi arhiva prevzeli od tiskovne agencije TANJUG in ga leta prilagajali novim potrebam. Klasifikacijske kode imajo v programu *Eva* tudi dodatno funkcijo razbijanja predolgh popisov na posamezne vesti v dnevnoinformativnih oddajah ali na posamezne prispevke v mozaičnih oddajah. Pri iskanju s klasifikacijskimi kodami lahko hitro najdemo vse prispevke o določeni temi ali področju (vse o vladi, Državnem zboru, šolstvu, zdravstvu, glasbi, književnosti itd.). Do dva tisoč prispevkov v posamezni zbirki lahko hitro posredujemo uporabniku: označimo vse zadetke, jih prekopiramo in pošljemo po elektronski pošti.

Oglejmo si primere klasifikacijskih kod za glasbo, književnost, gledališče, opero, balet in televizijske drame (klasifikacijske kode, ki se največkrat pojavljajo v zbirki »XMGŠ«):

N 30 GLASBA – splošno, MUZIKOLOGIJA

N 30/1 Društva glasbenikov

N 30/2 Resna glasba. Narodna glasba. Etnoglasba.

N 30/2/1 Resna vokalna glasba

N 30/2/2 Resna instrumentalna glasba

N 30/3 Zabavna glasba

N 30/3/1 Zabavna vokalna glasba

N 30/3/2 Zabavna instrumentalna glasba (disco, rock, punk, jazz)

N 30/4 Narodno-zabavna glasba

N 30/4/1 Narodno-zabavna vokalna glasba

N 30/4/2 Narodno-zabavna instrumentalna glasba

N 31 LITERARNE VEDE IN LEPOSLOVJE – SPLOŠNO, LITERARNE NAGRADE, PEN KLUB, DRUŠTVO

SLOVENSКИH PISATELJEV (v kartotekah tudi po abecedi avtorjev)

N 31/1 Književnost za odrasle

N 31/2 Književnost za otroke,

tudi slikanice z literarnim tekstom (glej tudi N 29/4)

N 32 GLEDALIŠČE – splošno, GLEDALIŠKA MASKA IN TV-MASKA, KOSTUMOGRAFIJA IN SCENOGRAFIJA

N 32/1 Društva gledaliških umetnikov

N 32/2 Dramska gledališča, TV-drame (v kartoteki po abecedi avtorjev)

TV-podlistki, pantomima, monodrama, Borštnikovo srečanje

N 32/3 Opera, opereta, musical (po abecedi avtorjev – komponistov – v kartoteki)

N 32/4 Lutkovni oder (po abecedi avtorjev – piscev – v kartoteki)

N 32/5 Balet, ples, revije

N 32/6 Cirkus

N 32/7 Kabaret, variete, mažoretke, disco, satira

N 32/8 Mladinsko in otroško gledališče (po abecedi piscev – v kartoteki).

Avtorje vpisujemo z imenom (velika začetnica in male tiskane črke) in priimkom (velike tiskane črke). Vpišemo avtorje, ki so navedeni v srajčki. Podatki o avtorjih so pomembni za iskanje oddaj po ključu oseb, odgovornih za nastanek oddaje. Podatki o avtorjih oddaje so pomembni tudi za razreševanje vprašanja imetnikov avtorske pravice in sorodnih pravic na posnetku, zato pri vnosu podatkov o avtorjih pazimo, da vnesemo vse podatke o ključnih osebah za nastanek avdiovizualnega dela in nosilcih avtorskih pravic na avdiovizualnem delu. Po Zakonu o avtorski in sorodnih pravicah veljajo za soavtorje avdiovizualnega dela: avtor priredbe, pisec scenarija, avtor dialogov, direktor fotografije, glavni režiser in skladatelj filmske glasbe, ki je posebej ustvarjena za uporabo v tem delu. Pri avdiovizualnem delu, pri katerem je animacija bistven element,

velja za soavtorja tudi glavni animator (ZASP, 105. člen). K avdiovizualnemu delu vpišemo tudi avtorje prispevkov: animator in skladatelj glasbe (kadar ne veljata za soavtorja po 105. členu), scenograf, kostumograf, slikar mask in montažer (ZASP, 106. člen).

Režiserju oddaje je namenjeno posebno polje.

V polje »status« vpišemo, pod kakšnimi pogoji je oddaja dostopna za predvajanje oziroma kako pridobimo dovoljenje za uporabo odlomkov oddaje v novem avdiovizualnem delu. Avtorje oziroma imetnike avtorskih pravic smo evidentirali že v zgornjih poljih, zato v polje »status« vpišemo podatke, ki jih najdemo v srajčki: dovoljenje uredništva, dovoljenje avtorja, omejena uporaba, prepovedana uporaba, koprodukcija, tuja oddaja, dovoljeno za potrebe RTV Slovenija itd. Ko na srajčki ni nobenega podatka o statusu oddaje, vpišemo, da je potrebno dovoljenje uredništva in to upoštevamo tudi pri izdajanju posnetkov uporabnikom. Dolžnost arhiva je, da uporabnike gradiva opozarja na avtorske pravice, imetnikom avtorskih pravic pa mora arhiv na njihovo zahtevo predložiti dokumentacijo o uporabi oziroma izposoji gradiva. Nikakor pa ni naloga arhiva urejanje plačevanja avtorskih pravic oziroma opravljanje službe varovanja avtorskih pravic.⁷

V zadnje polje vnesemo podatke o vsebini. Povzetek vsebine strnemo v čim manj stavkih, tako da zajamemo bistveno. Osebe, ki nastopajo v oddaji, naštejemo z njihovimi prepoznavnimi funkcijami. Imena in priimke oseb pišemo v imenovalniku, priimke oseb z velikimi tiskanimi črkami. Pri igranih oddajah opišemo, kaj se dogaja v oddaji, pri koncertih vpišemo kraj in datum koncerta, izvajalce, naslove skladb in njihove avtorje. Opis vsebine se lahko ravna po vrsti oddaje, zato za nekatere oddaje podrobneje opišemo.

Za vnos vseh podatkov je pomembno, da uredništva ob nosilcih gradiva posredujejo v arhiv tudi vse potrebne podatke za arhivsko in dokumentacijsko obdelavo. Arhiv TV Slovenija oddaje popisuje v skladu s Pravilnikom o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva in v skladu z mednarodno priznanimi strokovnimi pravili in normativi.

Popis v zbirki XMG5

⁷ Žumer: Elementi popisovanja arhivskega gradiva, str. 137–159.

Vnos v iskalno *Evo*

Popise iz delovne datoteke v zaokroženih celotah prenesemo v iskalno *Evo*. Označimo bloke, ki jih bomo prenesli, in v orodjih preverimo črkovno statistiko. Iskalno orodje nam pomaga pri iskanju spornih ali sumljivih znakov, ki jih popravimo ali izbrišemo iz popisa. Dokument je tako pripravljen za dodajanje. Zdaj pripravimo datoteko za prenos v mapo zbirke:

- z ukazom »home« se pomaknemo na začetek datoteke;
- s funkcijsko tipko »F7« povečamo masko za vnos podatkov;
- s pritiskom na tipki »Alt + 2« dobimo prazen ekran, v katerega vnesemo svojo datoteko z zaporedjem ukazov »disk, izbira, beri datoteko«;
- izberemo zadnji člen zbirke, v katero hočemo dodajati podatke (npr. »XMGS.02«);
- premaknemo se na konec člena, dodamo dve vrstici in pritisnemo funkcijsko tipko »F3«;
- datoteko shranimo na disk z zaporedjem ukazov »disk, izbira, shrani jo na disk« (z enakim imenom – datoteka je shranjena na disku, vendar je še vedno delovna datoteka);
- označimo blok in izbrišemo stare podatke, ki so že v iskalni »Evi« (da se podatki ne bi podvajali);
- z ukazom »Alt + 1« se premaknemo v mapo TVdok_zbirke;
- z zaporedjem ukazov »disk, izbira, beri datoteko« preberemo zadnji člen v mapi »zbirke« in si ga zapomnimo, vzamemo naslednjo številko (npr. 002 sledi 003);
- s pritiskom na tipko »Esc« se vrnemo v osnovno delovno datoteko;
- pritisnemo funkcijsko tipko »F4« in s kazalcem miške izberemo polje »zbirke« v meniju;
- v meniju izberemo zaporedje ukazov »7 – verižni dodatki – razno – zapiši verigo iz pomnilnika – ciljna veriga (npr. MGS.003) – Enter«.

S postopkom smo ustvarili nove datoteke v zbirki. Datoteke moramo še indeksirati:

- označimo vse datoteke posamezne zbirke in jih prenesemo na drugi disk, kjer se nahaja direktorij za izdelavo indeksov (varnostni korak, da ne bi prišlo do napak na strežniku);
- poženemo postopek z ukazom »EVA.exe«;
- indeksiranje izvedemo z nizom ukazov: data – 7. chained utilities, indexed data base routine – build ZNN index chain;
- označimo zbirko, za katero hočemo napraviti indekse, potrdimo z Enter;
- počakamo, da so člani narejeni in kopiramo indekse nazaj na strežnik »R«;
- izbrišemo dva člena »ZZ1« in »ZZ2« in poženemo iskalno »Evo«;
- preverimo, če so bili podatki preneseni pravilno in nato prenesemo nove indekse še na strežnik, ki podpira intranetno »Evo«.

Po končanem postopku so popisi na voljo delavcem v arhivu kot tudi vsem uporabnikom na RTV. Podatki so sodelavcem izven arhiva dostopni na intranetu.

Zaključek

Neobjavljene oddaje smo na ta način popisali in omogočili dostop do podatkov o oddajah. Glavna vprašanja, ki si jih lahko postavimo ob katalogiziranju televizijskih oddaj, so: zakaj popisujemo oddaje, kako popisujemo oddaje, zakaj jih popisujemo na takšen način. Odgovor na prvo vprašanje je, da vse gradivo

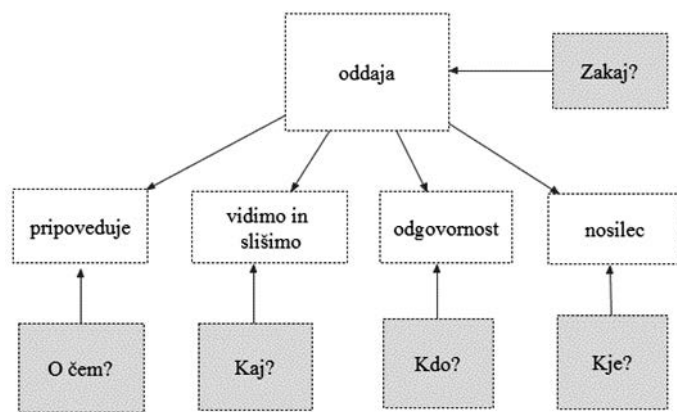
popisujemo zaradi njegove ponovne uporabe. Na drugi vprašanji pa je mogočih več odgovorov:

- ⊙ da vemo, o čem pripoveduje oddaja;
- ⊙ da vemo, kaj v oddaji vidimo in slišimo;
- ⊙ da vemo, kdo so osebe, ki so odgovorne za nastanek, produkcijo in distribucijo oddaje;
- ⊙ da vemo, kdo so osebe, ki v oddaji nastopajo ali pa jih oddaja vsebinsko obravnava;
- ⊙ da vemo, na kakšnem nosilcu je zapisana vsebina oddaje;
- ⊙ da vemo, kje poiskati ta nosilec.⁸

Evidentirali smo srajčke neobjavljenih oddaj in jih pripravili za popis v novi zbirki. Popis smo izvedli v programu *Eva*, ki omogoča hitro iskanje s pomočjo računalnika. Srajčke smo arhivirali v arhivskem skladišču in jih hranimo v zahtevanih klimatskih pogojih za dolgoročno hrambo papirja. Srajčke smo uredili po zaporednih številkah. Oddaje, za katere smo pri pregledu ugotovili, da so bile v tem času že objavljene, smo opremili s številko teksta in popisali v zbirki objavljenih oddaj *MGS*. Oddaje, ki smo jih uvrstili v zbirko neobjavljenih oddaj, bomo redno preverjali. Popis objavljene oddaje bomo prenesli v zbirko *MGS*, srajčkam pa dodali številko teksta iz registra oddaj. V zbirki *MGS* bomo dodali opombo pri datumu objave, pri statusu pa zapisali, da je bila oddaja prenesena v zbirko *MGS*.

Dosegli smo vse tri zastavljene cilje:

1. Evidentirali smo oddaje, kar nam omogoča preglednost in lažje delo pri iskanju oddaj.
2. Pregled nad neobjavljenimi oddajami nam je omogočil, da smo sporočili uredništvom, katere oddaje še niso bile predvajane.
3. Pregledali smo svoje postopke in preverili, katere napake smo storili v preteklosti. Največja napaka pri arhiviranju oddaj na kasetah je bila, da so v nasprotju z vodenjem knjige neobjavljenih filmov opustili evidenco oddaj v knjigah. Vzrok je bil najbrž v tem, da so od leta 1990 vse podatke vpisovali v računalnik. Poleg tega je delo s kasetami na Televiziji Slovenija upravljala Planska služba in ne arhiv. Tako v arhivu niso uspeli voditi natančne evidence. Napaka nas uči, da moramo tudi v arhiviranje v digitalnem okolju prenesti dobre izkušnje in odpraviti pretekle napake.

Prenos podatkov iz poročil o predvajanem programu in srajčk

⁸ Lavrenčič: We are on the road to nowhere..., str. 105–115.

Na tem mestu so naloge arhiva zaključene. Zdaj lahko razmislimo, kako se bodo sadovi našega dela poznali v prihodnjih mesecih in letih. Z ureditvijo zbirke *XMGS* bomo uredništvom in avtorjem pomagali objaviti že pozabljene oddaje. Arhiv je tako omogočil gledalcem dostop do gradiva. Predpostavljamo torej, da bodo gledalci zadovoljni in da bodo zadovoljni tudi delavci v uredništvih, ki so objavila gledalcem do zdaj neznane oddaje. Zadovoljni bodo tudi avtorji, ki bodo za objavljene oddaje prejeli plačilo. Zadovoljni avtorji bodo z novimi sklenjenimi pogodbami poskrbeli, da bodo gledalcem omogočili ponoven ogled oddaj na internetu, kreativnim uporabnikom gradiva pa uporabo odlomkov za ustvarjanje novih oddaj. Uredništva bodo zadovoljna, ker bodo imela na razpolago gradivo za ustvarjanje novih oddaj. V uredništvih bodo lahko ob pridobivanju pravic za objavo oddaj na televiziji pridobili tudi pravice za objavo na internetu. Predvsem pa bo glavni rezultat našega dela urejeno gradivo, ki bo na preprost način dostopno uporabnikom (za ogled/kreativno uporabo/profesionalno uporabo/prodajo – komercialno uporabo). Popis v zbirki »*XMGS*« lahko v arhivu izkoristimo tudi za poizvedovanje o kakovosti svojih storitev. V uredništvu lahko ob zaključku popisa pošljemo anketni list z naslednjimi vprašanji:

- katere oddaje bodo najprej objavili,
- zakaj imajo te oddaje prednost pri objavi,
- zakaj oddaje niso bile objavljene,
- ali so zadovoljni s takšnim načinom storitve,
- ali so pripravljeni pridobiti od avtorjev pravice za predvajanje in uporabo odlomkov v novih kreativnih delih,
- ali so pripravljeni od avtorjev pridobiti pravice za predvajanje na internetu in na novih medijih,
- katere so največje težave pri pridobivanju pravic za objavo oddaje na internetu in kreativno uporabo odlomkov oddaje.

Po končanem popisu oziroma evidentiranju oddaj nas čaka naslednji korak – digitalizacija evidentiranih neobjavljenih oddaj in varna hramba izvirkov v skladišču.

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

FIAT/IFTA – Documentation Commission/Commission des échanges documentaires, Minimum Data List (MDL) – Definition of terms/Liste de Minimum de Donnees – Definition des termes, 1997.

Lavrenčič, Aleksander: Ustvarjanje računalniške baze podatkov o starem filmskem gradivu Televizije Slovenija. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (ur. Tovšak, Slavica). Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2002, str. 290–294.

Lavrenčič, Aleksander: Problematika arhiviranja športnih oddaj in prispevkov o športu ter delovnega gradiva športnega uredništva TV Slovenija. V: *Tehnični in vsebinski problemi sodobnega arhiviranja, Zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike, 2* (ur. Tovšak, Slavica). Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2003, str. 70–74.

Lavrenčič, Aleksander: Kako posodobiti klasifikacijo v televizijskem arhivu. V: *Posvetovanje z mednarodno udeležbo (ex DOK_SIS) Pametno upravljanje z dokumenti* (ur. Hartman, Marko). Ljubljana: Media.doc, – Društvo informatikov, dokumentalistov in mikrofilmarnarjev, 2013, str. 115–124.

Lavrenčič, Aleksander: We are on the road to nowhere – gremo vsak po svoji ... Popisovanje gradiva v televizijskem arhivu. V: *Standardizacija (p)opisov arhivskega*

gradiva in uskladitev strokovnih praks v slovenskih javnih in cerkvenih arhivih: zbornik referatov: 26. zborovanje Arhivskega društva Slovenije (ur. Volčjak, Jure). Nova Gorica, 10. do 11. oktober 2013. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv Nova Gorica in arhivsko društvo Slovenije, 2013, str. 105–115.

Navodila za arhiviranje oddaj v Arhivu TV Slovenija. Ljubljana: Arhiv TV Slovenija.

Smeh in nasmeh za kamero in mikrofonom. Ob 75-letnici radia in 45-letnici televizije v Sloveniji (ur. Pohar, Lado). Ljubljana: RTV Slovenija, 2003.

Pravilnik o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva. Uradni list RS, št. 59/1999.

Udovič, Katarina, Omladič, Staša: *TV Ljubljana – ustvarjalec novih nosilcev zapisov informacij, Sodobni arhivi 88* (1988), Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 1988, str. 93–98.

Zakon o avtorski in sorodnih pravicah. Uradni list RS, št. 21/1995.

Zakon o varovanju dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. Uradni list RS, št. 30/2006.

Žumer, Vladimir: *Arhiviranje zapisov, Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom*. Ljubljana: GV založba, 2001.

Žumer, Vladimir: *Elementi popisovanja arhivskega gradiva. V: Arhivi 20* (1997), št. 1–2, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1997, str. 137–159.

SUMMARY

INVENTORY OF THE UNRELEASED BROADCASTS FOLDERS IN THE TV SLOVENIA ARCHIVE

Our objective was to record folders of unreleased broadcasts and compile a new collection. The second objective was to ensure transparency of unreleased broadcast folders that enable better cooperation with editorial staff. The improved cooperation will allow the release of the forgotten broadcasts. We have also examined past archive processes. The main objective of the process overview was to find good practices and past mistakes. We were aware of the need to continue the good work also with digital preservation. Recognition of the past errors will help us avoid mistakes in the future. However, knowledge should be imparted to the new generations. After the changes of the archiving method, that is after the transition to the archiving of digital files and programming documents in electronic form in the new program »Adam«, the folders of unreleased broadcasts that were stored in the archives along with the folders of already published broadcasts stayed forgotten. We've stopped using the old archiving program »Eva« and, consequently, collection »MGS« was closed and available only in exceptional circumstances. Individual tapes found in closet corners and desk drawers were still brought to the archive. We have therefore decided to create a new collection »XMGS« where we put the folders of unreleased shows on tapes thus making them accessible for searching. The procedure has been carried out according to established rules of work in television archive. We created a new collection »XMGS«, the collection of unreleased broadcasts on tapes which provides an overview of folders submitted in stock – immediately after the finalization of the broadcast. To awake or to show these broadcasts, proper inventory should be accomplished to provide transparency in the collection. The transparency in the searching unreleased broadcasts enables us to release them. Upon the formation of the new collection we recorded all our procedures. This is all the more necessary given the closing of a certain chapter in the history of television archiving. At the abandonment of work with program »Eva« we decided to record all our procedures and archiving instructions

and thus transfer the knowledge of the former method of archiving to the next generations. It should be pointed out in this respect that good practices must continue also in digital environment, however, past mistakes which occurred in the process should also be noted to avoid their repetition. In this way, we helped the media archaeology, a new discipline which has had strong development recently. The next step awaits after completing the inventory – the digitalisation of inventoried unreleased broadcasts and safe keeping of originals in the storage.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 352(497.4Maribor)"193"

Prejeto: 16. 5. 2017

Reorganizacija mariborske občinske uprave v 30. letih 20. stoletja

NINA GOSTENČNIK

mag. zgodovinskih znanosti, višja arhivistka
Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 7, SI-2000 Maribor
e-pošta: nina.gostencnik@pokarh-mb.si

Izvleček

Avtorica v prispevku obravnava obdobje sprememb v Mestni občini Maribor po uvedbi šestojanuarske diktature, ko je najprej prišlo do nekaterih kadrovskih sprememb v sestavi mestnega sveta, pozneje pa še v vodstvu mariborske mestne občine. Po zamenjavi mestnega načelnika je bila v mariborski mestni upravi izvedena tudi obsežnejša reorganizacija. S to reorganizacijo so bila ustanovljena Mestna podjetja, mariborska mestna občina pa je bila tako med prvimi občinami v državi, ki je ločila gospodarsko poslovanje od upravnih poslov, še preden je leta 1934 začel veljati novi Zakon o mestnih občinah.

Abstract

THE REORGANISATION OF THE MARIBOR COMMUNAL ADMINISTRATION
IN THE 1930S

In the contribution, the author examines the period of changes in the Municipality of Maribor after the introduction of the 6 January Dictatorship when initially some personnel changes occurred in the composition of city council, and subsequently also in municipality management. Following the replacement of chief administrative, more extensive reorganisation was carried out. By this reorganisation, City Companies were established, and the Municipality of Maribor was thus among the first municipalities in the state that separated economy from administration even before the new Municipalities Act came into force in 1934.

Ključne besede:

Mestna občina
Maribor, dr.
Franjo Lipold,
reorganizacija,
Mestna podjetja
Maribor

Key-words:

The Municipality
of Maribor, dr.
Franjo Lipold,
reorganisation,
Maribor City
Companies

Uvod

Uvedba šestojanuarske diktature leta 1929 in sprememba v obvladovanju državne, banovinske in občinske politike ter svetovna gospodarska kriza so močno zaznamovale tudi politično življenje v slovenskem prostoru ter vplivale na delovanje mestnih občin. Prepoved strank z verskim ali plemenskim obeležjem oz. ukinitvev političnega življenja zunaj enotne režimske stranke je posledično pripeljala do zasuka politične moči in vpliva. Nasprotniki novega režima, ki so pred njim odločali o življenju v državi, so bili prisiljeni v podtalno delovanje, pripadniki strank, ki pa so bile v ozadju, so uspeli pridobiti vplivna mesta z močjo odločanja. Slovenski liberalni in katoliški tabor sta tako za nekaj časa zamenjala svoji poziciji. V času unitaristične politike so svoje mesto v državi dobili pripadniki liberalnih strank, tako pa je ostalo vse do ponovne menjave političnega režima leta 1935, ko je vodilno vlogo na Slovenskem ponovno prevzela Slovenska ljudska stranka (SLS), ki se je vedno zavzemala za narodnoavtonomistični državnopravni program.¹

Po letu 1931 se je spremenila politična sestava tako na nivoju države kot na nivoju banovine. Hkrati je ban po letu 1931 razrešil večino občinskih funkcionarjev, ki niso bili privrženci novega režima in na njihova mesta postavil pripadnike Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije (JRKD). Leta 1932 je bilo v Dravski banovini več kot 1000 občin (od skupaj 1056) v rokah privržencev JRKD (poznejše Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS)).²

Obdobje diktature kralja Aleksandra je čas, ko sta se tako Maribor kot širša regija soočala z resnimi težavami. Od začetka svetovne gospodarske krize je Maribor živel v znamenju le-te, odvisen od svojega prej cvetočega gospodarstva, ki pa je v obravnavanem obdobju doživljalo več padcev kot vzponov. Kriza gospodarstva se je kazala tako v vsakdanjem življenju Mariborčanov, v socialnem življenju, kulturi in nasploh v vseh vidikih mestnega življenja.

Spremembe v mestni upravi

Mariborsko mestno občino je v prvem obdobju uveljavljene diktature, ko so v vladi še sodelovali pripadniki SLS, vodil dr. Alojzij Juvan (1929–1931), ko pa so se ti umaknili iz režimske politike, pa predstavnik liberalnega tabora, dr. Franjo Lipold (1931–1935). Po izstopu predstavnikov nekdanje SLS iz kraljeve vlade v letu 1931 se je politična situacija spremenila tudi v mestni upravi Maribora. Ban dr. Drago Marušič, je 1. 12. 1931 razrešil naslednje člane, ki so bili leta 1927 izvoljeni na listi SLS: dr. Alojzija Juvana, mestnega načelnika; mestne svetovalce dr. Andreja Vebleta, dr. Lotharja Mühleisna in dr. Antona Jerovška ter občinske svetovalce: Franca Hrastelja, Karla Jekla, Ruperta Pivca, Vladimirja Pušenjaka, Jožeta Stabeta, Franja Žebota, Ivana Wurzingerja, Lamberta Aljančiča, Alojzija Čeha, Julija Pfrimerja in Henrika Senekoviča.³

Z istim dopisom je za mestnega načelnika postavil dotedanjega mestnega svetovalca in podnačelnika dr. Franja Lipolda, za podnačelnika Rudolfa Golouha, za mestne svetovalce pa so bili imenovani Karl Pugel, veletrgovec z vinom; Henrik Saboty, podpolkovnik v pokoju in dr. Fero Müller, odvetnik. Za občinske svetovalce so bili imenovani: Ivan Kravos, sedlar in jermenar; Franjo Peric, trgo-

¹ Vidovič–Miklavčič: Vrnitev SLS na oblast, str. 361.

² Stiplovšek: Prizadevanja banskega sveta Dravske banovine za udejanjenje banovinske samouprave in decentralizacije uprave ter za razširitev svojih pristojnosti leta 1933, str. 234.; Gašparič: *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 182.

³ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1931, str. 202; PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 139, Sestava občinskega sveta od 6. januarja 1929 do 27. septembra 1935, dopis št. 672/1, 1. 12. 1931.

vski zastopnik; Drago Roglič, industrialec; Rado Lenard, trgovec; Franc Pagon, kontrolor v državnih železnicah; dr. Miloš Vauhnik, odvetnik; Bogdan Pogačnik, ravnatelj Združenja jugoslovanskih bank; Ferdo Prelog, davčni kontrolor; Karol Wesiak, tovarnar; dr. Vinko Rapotec,⁴ odvetnik; Franc Šprah, pleskar, in inž. Jože Jelenec,⁵ stavbni podjetnik.⁶ Karol Wesiak je pozneje mestnega načelnika dr. Ljupolda prosil, da ga na podlagi zdravstvenih težav razreši funkcije občinskega svetovalca. Mestni načelnik je njegovo prošnjo posredoval banski upravi s predlogom, da na njegovo mesto imenuje Ferdinanda Potočnika.⁷

Reorganizacija občinske uprave

V duhu časa, velike gospodarske krize in splošnega varčevanja je nova mestna uprava kmalu poskusila reorganizirati občinsko upravo. Na proračunski seji decembra 1931 je bil izvoljen poseben odsek za reorganizacijo občinske uprave, v katerega so bili imenovani Franjo Peric, dr. Fero Müller, Ferdo Prelog, dr. Karol Kieser, Viktor Grčar in Henrik Saboty. Pozneje so v odsek imenovali še inž. Oskarja Dračarja.⁸

Odsek za reorganizacijo je imel naslednje naloge:

- pregledati vse premoženje mestne občine in preučiti način njegovega upravljanja;
- preučiti organizacijo in način poslovanja mestnih uradov, ustanov in podjetij;
- ugotoviti škodljive pomanjkljivosti;
- sestaviti reorganizacijski predlog, po katerem naj bi se, z namenom odprave pomanjkljivosti, izvedla reorganizacija delov občinske uprave, kjer je prihajalo do napak, reorganizacija pa naj bi omogočila poenostavitev in pocenitev upravnega poslovanja ter boljši pregled, lažje vodenje, pravilnejše delo in predvsem zanesljivejši nadzor nad posli.⁹

Odsek za reorganizacijo je zaradi temeljitejšega dela vključil v delo tudi načelnike odsekov in pododsekov mestnih občinskih ustanov in podjetij. Člani so tako pregledali mestne urade, ustanove in podjetja ter na kraju samem preučili njihovo organizacijo in poslovanje. Svoje izsledke so zapisali v poročilih. Odsek je od šefov mestnih uradov, ustanov in podjetij pridobil tudi posebna poročila.¹⁰

Na podlagi tako zbranih podatkov je odsek poročal o vzrokih za pomanj-

⁴ Vinko Rapotec, advokat, francoski konzul, znan po tem, da je skrbel za francoske štipendije mariborskih dijakov.

Hribernik: *Prvi Rotary klub na Slovenskem*, str. 35.

⁵ Jože Jelenec, arhitekt (1890–1967). Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani (1901–1909), nato je nadaljeval šolanje v Pragi (1909–1914). Leta 1920 je opravil inženirski diplomski izpit, nato tri leta poučeval na ljubljanski srednji tehnični šoli. Leta 1925 se je preselil v Maribor in s partnerjem, inž. Šlajmerjem, leta 1926 v Mariboru ustanovil gradbeno podjetje »Inž. arh. Jelenec & inž. Šlajmer«, ki je bilo eno največjih mariborskih gradbenih podjetij med obema svetovni vojnama. S svojim gradbenim podjetjem je sodeloval pri številnih, tudi največjih gradbenih projektih v Mariboru med obema svetovni vojnama.

Slovenski biografski leksikon, 3. zvezek, str. 396; Fras: *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegov čas*, str. 220.

⁶ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 139, Sestava občinskega sveta od 6. januarja 1929 do 27. septembra 1935, dopis 672/1, 1. 12. 1931.

⁷ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 139, Sestava občinskega sveta od 6. januarja 1929 do 27. septembra 1935, dopis 208/pr/31, 23. 12. 1931.

⁸ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1932, III. redna seja, 20. 5. 1932, str. 105–108.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Prav tam.

kljivosti, ki jih je videl v neprimerno združeni upravnopolitični in skrbstveni funkciji občine na eni strani in gospodarski funkciji na drugi strani. Na podlagi te ugotovitve je odsek predlagal, da naj se opravljanje upravnopolitičnih in skrbstvenih poslov loči od gospodarskih, ti pa naj se ločijo še na potrošno in donosno gospodarstvo. Upravnopolitični in skrbstveni posli, vezani na proračun mestne občine, naj bi potekali v mestnem uradu kot eni izmed upravnorganizacijskih enot, po pisarniškem načinu poslovanja, vendar predvsem preprosto in hitro; gospodarsko poslovanje mestne občine pa bi bilo ločeno v drugi upravnoorganizacijski in gospodarsko-finančni ter premoženjski enoti. Ta naj bi se vodila in upravljala na tržni način in obračunavala po načelih trgovsko-industrijskega računovodstva.¹¹

Ker so problem videli tudi v ne vedno primerni razdelitvi upravnih funkcij, so pri novi organizaciji poudarjali razlikovanje med vodstvenimi, upravnimi in izvršilnimi posli in strogo ločitev administrativnih funkcij od nadzorstvenih.¹²

Med ugotovitvami odseka je bilo tudi dejstvo, da je bil zaradi neprimerne poslovnega sistema onemogočen jasen pregled nad posli mestnega knjigovodstva in mestnih ustanov ter podjetij. Iz tega razloga so predlagali uvedbo sodobnih upravnih in delovnih metod ter delno mehanizacijo izvršilnih poslov.¹³

Odsek je predlagal izvolitev odseka strokovnjakov, ki naj bi ob pomoči načelnikov odsekov in pododsekov mestnih ustanov in podjetij ter morebitnih drugih notranjih ali zunanjih sodelavcev na podlagi podanih predlogov sestavil natančen načrt nove organizacije občinske uprave.¹⁴

Mestni načelnik je še enkrat izpostavil potrebo po strogi ločitvi uprave občinskega premoženja, ki temelji na proračunu, od uprave podjetij: »/.../ Vsa podjetja bo treba v upravnem in knjigovodskem oziru voditi kot celoto.«¹⁵ Prav tako je poudaril, da je bilo treba tudi pri gradbenem uradu ločiti urad kot oblast in urad kot podjetje.¹⁶

Ustanovitev Mariborskih mestnih podjetij

Prvi rezultat reorganizacijskih ukrepov občinske uprave je bila izločitev mariborskih mestnih podjetij in njihova združitev v samostojno enoto. Tako so se ta združila v samostojno upravno, organizacijsko, gospodarsko, finančno in premoženjsko enoto z nazivom Mariborska mestna podjetja.¹⁷

Občinski svet je na svoji IV. redni seji 1. 9. 1932 sprejel statut Mariborskih mestnih podjetij, katerega namen je bil omogočiti pravilno izvedbo priprav, potrebnih za pravočasen začetek rednega poslovanja in pravilno delovanje v času do končne ureditve. Po izdaji novega Zakona o mestnih občinah naj bi se statut prilagodil.¹⁸ Poimenovanje novega podjetja pa se je spremenilo že na naslednji redni seji občinskega sveta. Upravni odbor je namreč predlagal, da se naziv skrajša v »Mestna podjetja«. Občinski svet je predlog soglasno sprejel.¹⁹

V prvi upravni svet Mariborskih mestnih podjetij so bili izvoljeni občinski

¹¹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1932, III. tajna seja, 20. 5. 1932, str. 105–108.

¹² PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1932, III. tajna seja, 20. 5. 1932, str. 105–108.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Gostenčnik, Lobnik: *Plinarna Maribor 140 let v našem mestu*, str. 13.

¹⁸ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1932, IV. tajna seja, 1. 9. 1932, str. 161–167.

¹⁹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1932, V. tajna seja, 10. 11. 1932, str. 194.

svetniki Franjo Perić, dr. Fero Müller, Henrik Saboty, inž. Oskar Dračar, Drago Roglič, Josip Ošlag, Rado Lenard, Franjo Bureš, inž. Jože Jelenec in Rudolf Tumpej.²⁰

V prvi nadzorni svet so bili izvoljeni: Karol Pugel, Janko Tavčar, Viktor Grčar, dr. Vinko Rapotec in Bogdan Pogačnik.²¹

V sestavo prvega ravnateljstva so bili imenovani dr. Franjo Lipold kot načelnik, Franjo Perić kot podnačelnik in občinska svetnika inž. Jože Jelenec in Henrik Saboty kot člana.²² Prva naloga ravnateljstva je bila, da do 1. januarja 1933 izvede reorganizacijo uprave Mestnih podjetij na podlagi centralizacije in komercializacije poslovanja.²³

Področje dela, ki ga je novoustanovljena enota obsegala, je zajemalo gospodarsko donosno dejavnost mariborske mestne občine in je bilo na ta način ločeno od njenega upravnopolitičnega in skrbstvenega delovanja.²⁴

Predmet poslovanja je bilo upravljanje občinskih zavodov, obratov in naprav splošno koristnega ali obrtnega značaja z vidikov komunalne politike mariborske mestne občine, toda po zasebnogospodarskih načelih. V upravo Mariborskih mestnih podjetij so ob ustanovitvi spadali:

- ⊙ Mestni vodovod,
- ⊙ Mestna klavnica,
- ⊙ Mestna plinarna,
- ⊙ Mestno električno podjetje,
- ⊙ Mestni pogrebni zavod,
- ⊙ Mestni avtobusni promet,
- ⊙ Mestno kopališče,
- ⊙ Mariborski otok,
- ⊙ uprava mestnega imetja in gradbeni sklad (vsa mestna poslopja razen Rotovža ter mestna zemljišča),
- ⊙ Gradbena uprava/del mestnega gradbenege urada, ki je izvrševal dela podjetniškega značaja.²⁵

Logotip Mestnih podjetij
PAM, fond Okrožno sodišče Maribor 1898–1941,
SL_PAM/0645, AŠ 1074, Sodni register 1898–1941,
A IV 5.

²⁰ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1932, IV. tajna seja, 1. 9. 1932, str. 161–167.

²¹ Prav tam.

²² »Na sinočnji seji upravnega sveta Mariborskih podjetij«, *Mariborski večernik Jutra*, 21. 9. 1932, št. 214, str. 2.

²³ »Organizacija Mariborskih mestnih podjetij«, *Slovenec*, 22. 9. 1932, št. 217, str. 4.

²⁴ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1932, IV. tajna seja, 1. 9. 1932, str. 161–167.

²⁵ PAM, fond Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, SL_PAM/0645, AŠ 1074, Sodni register 1898–1941, A IV 5; Gostenčnik, Lobnik: *Plinarna Maribor 140 let v našem mestu*, str. 13.

Vodilni in nadzorni organ Mariborskih mestnih podjetij je bil mestni občinski svet, ki je razpolagal z njegovim premoženjem ter določal cilje in smernice. Občinski svet je bil pristojen za odobravanja letnih proračunov in letnih obračunov, voljenja članov upravnega in članov nadzornega sveta ter sklepati o poslih izredne uprave.²⁶

Upravni svet je vodil vsakokratni mestni župan kot njegov predsednik, mestni podžupan kot podpredsednik in deset članov, ki jih je izvolil občinski svet. Naloge upravnega sveta so zajemale proučevanje, vodenje in sklepanje poslov ter razpolaganje s premoženjem podjetja po smernicah občinskega sveta, nadzor nad poslovanjem izvršilnih organov in zaposlovanje uslužbencev. Izvršilni organ je predstavljalo ravnateljstvo, ki so ga tvorili štirje člani, imenovani s strani upravnega sveta. Ravnateljstvo je iz svoje srede izbralo načelnika in podnačelnika združenih podjetij. Naloge ravnateljstva so zajemale urejanje, organizacijo, koordinacijo in nadzor nad izvrševanjem poslov.²⁷

Neposredno vodenje in upravljanje izvršilnih poslov je bilo zaupano upravniku podjetja, ki mu je bilo neposredno podrejeno vse osebje podjetja. Njegovo funkcijo je opravljal član ravnateljstva ali pa poseben, za to določen nameščeneec. Naloga upravnika je obsegala izvedbo poslov ob najbolj smotrni uporabi vseh razpoložljivih sredstev. V sodelovanju z ravnateljstvom je na njegov predlog upravni svet zaposloval in odpuščal nameščence podjetja oziroma jih je ob ustanovitvi podjetja prevzel kot uslužbence mestnega magistrata. Po sporazumu z ravnateljstvom je upravnik razporejal uslužbence na delovna mesta v podjetju.²⁸

Nadzorni svet podjetja je nadzoroval poslovanje upravnega sveta, ravnateljstva in upravnika kakor tudi delovanje zavodov, naprav in obratov. Nadzoroval je računovodstvo in o svojem delu in ugotovljenem stanju poročal občinskemu svetu. Ob odkritju nepravilnosti v poslovanju je moral storiti vse potrebno za zavarovanje ogroženih ali že oškodovanih interesov podjetja ali mestne občine. Njegovi člani so imeli pravico sodelovati na sejah upravnega sveta. Nadzorni svet je sestavljalo pet članov, ki jih je izvolil občinski svet. Po potrebi se je lahko razdelil v odseke in referate.²⁹

Člane upravnega in nadzornega sveta je volil občinski svet. Funkcija članov je trajala eno obračunsko leto.³⁰

Ob takšni reorganizaciji občinske uprave je bilo treba razjasniti tudi nekatere podrobnosti glede pristojnosti določenih odsekov. Tako so občinski svetniki odločali tudi o tem, kaj spada v pristojnost nad deli na kopališču Mariborski otok. Mestna podjetja so tako bila pristojna za upravljanje, obratovanje in vzdrževanje vseh naprav na Mariborskem otoku, medtem ko je tujskoprometni in kopališki odsek nadzoroval turistično ponudbo.³¹

Za delovanje mestnih podjetij je občinski svet sklenil najeti nove prostore. Najeli so prostore v Mestni hranilnici³² na Slomškovem trgu, ki so jih morali urediti na svoje stroške. V njih so bila namreč stanovanja, Mestni hranilnici pa

²⁶ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1932, IV. tajna seja, 1. 9. 1932, str. 161–167.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Prav tam.

³¹ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1933, IV. tajna seja, 11. 5. 1933, str. 98.

³² Mariborska občina je 17. 12. 1858 ustanovila občinsko hranilnico (Gemeinde-Sparkasse in Marburg/Drau) in prevzela jamstvo nad njenimi vlogami. Konec oktobra 1886 je hranilnica začela delovati v novi zgradbi na današnjem Slomškovem trgu. Do prve svetovne vojne je bila najmočnejši denarni zavod v Mariboru. Po prevratu je marca 1919 vlada imenovala gerenta hranilnice, leta 1920 pa se je hranilnica preimenovala v Mestno hranilnico.

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor, str. 785.

se je občina tudi zavezala, da bo ob morebitni izpraznitvi prostorov, te vrnila v prvotnem stanju. Najemnina za 3 mesece je znašala 7687,50 din. V nove prostore so se iz magistratnega poslopja preselili 12. 10. 1933.³³

Naslednja poteza je bila ustanovitev samostojne blagajne Mestnih podjetij. Vplačila in izplačila so se namreč opravljala pri mestni blagajni. Namen ustanovitve samostojne enote pa je bil ločiti finance podjetij od občinskih financ. V mesecu maju 1934 je bila tako na Orožnovi ulici odprta samostojna blagajna, obenem pa so prenehale poslovati dotedanje blagajne v Mestni plinarni, v Mestnem elektrotehniškem podjetju in v Mestnem avtobusnem prometu. Plačevanje računov za plin in za električni tok (če se ni opravljal pri inkasantih), za instalacije, najemnine, pogrebe itd. je bilo tako prestavljeno na novo blagajno Mestnih podjetij, pri kateri so se izplačevali tudi vsi računi za dobave in dela, opravljena po naročilu Mestnih podjetij. V Orožnovo ulico je bilo preseljeno tudi knjigovodstvo.³⁴

Z ureditvijo posebne blagajne Mestnih podjetij se je izvedel končen prenos gospodarskih poslov mestne občine na Mestna podjetja. Pod tem imenom so bila združena vsa mestna podjetja, od mestnega knjigovodstva pa so prevzela tudi upravo mestnih hiš z najemninami vred (med drugimi tudi celotno delavsko kolonijo). Nameščenci Mestnih podjetij, ki so bili zaposleni v upravi mestnega knjigovodstva, so bili prezaposleni v Mestna podjetja. Uprava Mestnih podjetij je tako prevzela skupno 82 uradnikov. Tehnično osebje je še naprej delalo na sedežih posamičnih podjetij, blagajniško in knjigovodsko osebje pa se je preselilo v osrednji urad Mestnih podjetij v prvem nadstropju Mestne hranilnice. Prevzeto osebje se je razdelilo na posamezna podjetja: Mestna klavnica je prevzela enajst aktivnih uslužbencev, Mestni vodovod šest uslužbencev, Mestna plinarna trinajst uslužbencev, Mestni pogrebni zavod štiri uslužbence in uprava mestne lastnine enajst uslužbencev. Mestna podjetja so pri Mestnem električnem podjetju prevzela 32 zaposlenih, enega pri Mestnem toplovodnem kopališču in štiri pri Mestnem avtobusnem prometu.³⁵

Mestna podjetja so razpolagala tudi z lastnimi mehaničnimi delavnicami za postavljanje, vzdrževanje in popravljanje raznih strojnih naprav, za gradnjo, vzdrževanje in popravljanje omrežij (vodovodnega, plinskega, električnega, kanalskega), za montažo in popravljanje hišnih priklopov in napeljav, za vzdrževanje in popravljanje lastnih vozil itd.³⁶

V začetku leta 1934 je upravnik Mestnih podjetij Franjo Peric predložil upravnemu odboru načrt za združitev vseh delavnic podjetij v eno centralno delavnico, kjer naj bi se opravljala vsa dela za mestno občino pod strokovnim vodstvom.³⁷

Mestna občina je namreč imela tri popolnoma opremljene delavnice, v katerih pa se delo ni opravljal tako sistematično, kot bi se moralo. Občina je imela zaposlenih nekaj delavcev in strokovnjakov, ki so v času, ko niso opravljali službe na terenu, opravljali manjša dela v delavnicah. Tako so šoferji v delavnici Mestnega avtobusnega podjetja popravljali avtomobile, v delavnici Mestnega vodovoda izvajali popravila na vodovodnem omrežju, v delavnici Mestnega električnega podjetja pa dela na električnih aparatih. Z združitvijo vseh treh delavnic v centralno delavnico bi bila delovna moč koristnejše in rentabilnejše

³³ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 164, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1933, VI. redna seja, 5. 10. 1933, str. 175; »Preselitev uradov mestnih podjetij«, *Mariborski večernik Jutra*, 13. 10. 1933, št. 233, str. 2.

³⁴ »Iz Mestnih podjetij«, *Mariborski večernik Jutra*, 23. 5. 1934, št. 115, str. 2; PAM, fond Mestna občina Maribor 1528–1941, AŠ 165, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1934, III. redna seja, 25. 5. 1934, str. 116.

³⁵ »Mestna podjetja izgrajena«, *Slovenec*, 21. 6. 1934, št. 139, str. 4.

³⁶ Gostenčnik, Lobnik: *Plinarna Maribor 140 let v našem mestu*, str. 13.

³⁷ »Nov gospodarski načrt mestnih podjetij«, *Mariborski večernik Jutra*, 31. 1. 1934, št. 25, str. 3.

izrabljena, še posebej ker bi jo vodil strojni inženir, za katerega je mestna občina razpisala delovno mesto.³⁸

Z ustanovitvijo Mestnih podjetij je bila mariborska mestna občina med prvimi občinami v državi, ki je ločila gospodarsko poslovanje od upravnih poslov, še preden je začel veljati novi Zakon o mestnih občinah (leta 1934). Ta je določal ustanovitev mestnih pridobitnih podjetij in nalagal, da mora biti njihovo poslovanje tržno naravnano. V prvih dveh letih obstoja so bile izvedene priprave na reorganizacijo ter sprejeti nekateri ukrepi. Službe so ves čas nadgrajevali. V začetku leta 1935 so izvedli ločitev obratov v Mestnem avtobusnem podjetju, in sicer na tehnično in prometno področje. Tehnično vodstvo se je ukvarjalo samo s tehnično problematiko, prometno vodstvo pa s prometnimi zadevami avtobusnega prometa. Tej preureditvi je sledila ustanovitev Centralnih delavnic Mestnih podjetij.³⁹

Ob ustanovitvi Mestnih podjetij so nanje prešla tudi mestna zemljišča z izjemo Rotovža, Mariborskega gradu, Mestne oskrbnišnice, Mestnega mladinskega doma in vojašnic, ki so ostali pod upravo mestne občine.⁴⁰

Mestna podjetja so v začetku prevzela nadzor nad oskrbo in vzdrževanjem zemljišč, medtem ko je upravljanje mestnih stanovanj ostalo v pristojnosti upravnega odbora mestne občine. Ko je bila reorganizacija dokončno urejena, je mestni svet sprejel sklep, da preide upravljanje mestnih hiš in zemljišč v celoti na Mestna podjetja. Iz socialno-političnih razlogov pa so si mestni organi pridržali pravico oddajanja in odpovedovanja stanovanj, določanja najemnine ter izterjevanja zaostankov in odobravanja plačilnih obrokov za zasilna stanovanja v Jadranski in Metelkovi ulici, v Danjkovih barakah in v vagonarski koloniji.⁴¹

Prelom oz. odcepitev Mestnih podjetij od mestne uprave je povzročil tudi nemalo finančnih zapletov. V letih po prevratu je namreč posameznim mestnim podjetjem pogosto primanjkovalo gotovine in je mestna blagajna zanje plačevala račune. Ta plačila so se vsako leto v blagajniških knjigah podjetij izravnavala z internimi posojili, ki jih je občina svojim podjetjem odobrila iz proračuna. Brez teh se podjetja ne bi mogla financirati. Ko je bilo poslovanje Mestnih podjetij ločeno od občinske blagajne, so Mestna podjetja občini dolgovala kar 6.000.000 din. Mestni svet je zato dovolil, da so Mestna podjetja od občine najela interno posojilo v istem znesku in ga odplačevala v polletnih obrokih po 300.000 din, začevši s 1. 10. 1935. Obrestno mero so določali vsako leto sproti.⁴²

Premoženje Mestnih podjetij v letu 1935 je znašalo 84.000.000 din, lastna glavnic 30.000.000 din, letni dohodki in odhodki pa 60.000.000 din.⁴³

Uprava Mestnih podjetij je bila tako ob koncu obravnavanega obdobja locirana v Orožnovi ulici 2, kjer je bila glavna blagajna, računovodstvo ter kontrola nabave in zalog. Organizacija Mestnih podjetij se do leta 1935 ni spreminjala.⁴⁴

Na seji ravnateljstva 13. 2. 1935 je bila administrativna ureditev Mestnih podjetij spremenjena. Kot samostojno enoto so oblikovali Upravo mestnih podjetij, Mestni vodovod so priključili novemu oddelku z nazivom Strojna uprava,

³⁸ »Nov gospodarski načrt mestnih podjetij,« *Mariborski večernik Jutra*, 31. 1. 1934, št. 25, str. 3.

³⁹ »Mariborska Mestna podjetja,« *Mariborski večernik Jutra*, 16. 1. 1935, št. 13, str. 3.

⁴⁰ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 165, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1934, III. (VII.) redna seja, 14. 12. 1934, str. 230.

⁴¹ Prav tam.

⁴² PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 165, Zapisniki sej mestnega občinskega sveta Mestne občine Maribor v letu 1934, III. (VII.) redna seja, 14. 12. 1934, str. 232.

⁴³ *Veliki adresar samoupravnih mest Maribor, Celje, Ptuj in občin bivše Mariborske oblasti: leto 1935*, str. 89.

⁴⁴ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 561, Zapisniki sej ravnateljstva mestnih podjetij 1935, Zapisnik seje z dne 13. 2. 1935.

Mestno kopališče in Mariborski otok pa sta bila dodeljena oddelku z nazivom Gradbena uprava. Upravnik Mestnih podjetij je bil še naprej Franjo Peric.⁴⁵

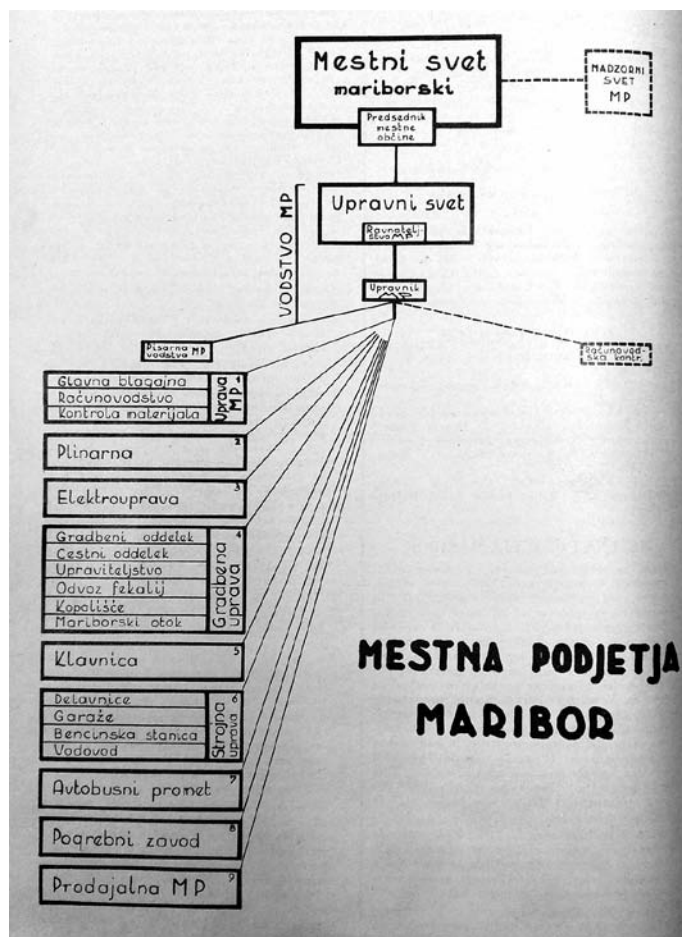
Plinarna je bila locirana v Plinarniški ulici 5, ravnatelj je bil inž. Dušan Tomšič.⁴⁶ Ustanovljena je bila že leta 1870 in je mesto preskrbovala s kurilnim plinom, šole, mestne urade in obrate mestnih podjetij pa tudi s premogom in drvmi. Izvajala je plinske napeljave in dobavljala plinske naprave za obrt, industrijo in gospodinjstvo (plinske aparate, štedilnike, peči ...) ter prodajala tudi stranske proizvode (koks, katran itd.).⁴⁷

Elektrouprava je imela sedež v Frančiškanski ulici 8 (danes Ulica Vita Kraigherja), ravnateljsko mesto je zasedal Julij Uršič. Ustanovljena je bila leta 1919. Mesto in okolico je preskrbovala z električnim tokom za pogon in razsvetljavo. Med njene dejavnosti je spadala tudi gradnja daljnovodov, razvodnih omrežij in transformatorskih postaj, montaža in popravilo hišnih priklopov, inštalacij in pogonskih naprav. V letu 1935 je v industrijske namene iz falske hidroelektrarne oddajala najcenejši tok v državi in je bila s 3000 kWh na prebivalca na prvem mestu v Jugoslaviji.⁴⁸

Strojna uprava s sedežem na Plinarniški ulici 5 je delovala pod vodstvom inž. Gustava Zupaniča. Tukaj so bile združene delavnice in garaže za avtobuse, bencinska postaja za prodajo bencina in uprava vodovoda, ki je bil ustanovljen leta 1900 in je z obratovanjem začel leta 1901.⁴⁹

Gradbena uprava s sedežem na Frančiškanski ulici 8 (danes Ulica Vita Kraigherja), katere načelnik je bil inž. Josip Baran,⁵⁰ je bila razdeljena na 5 oddelkov:

- *gradbeni oddelek*, ki je imel nalogo vzdrževati mestne stanovanjske hiše in obratne zgradbe;
- *cestni oddelek*, ki je gradil, vzdrževal in popravil ceste, skrbel za pometanje in škropljenje cest ter za odstranjevanje snega;

Organigram Mestnih podjetij v letu 1935
Veliki adresar samoupravnih mest Maribor, Celje, Ptuj in občin bivše Mariborske oblasti: leto 1935, str. 90.

⁴⁵ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 561, Zapisniki sej ravnateljstva mestnih podjetij 1935, Zapisnik seje z dne 13. 2. 1935.

⁴⁶ Dušan Tomšič, inženir, ravnatelj mariborske Mestne plinarne, predsednik mariborskega Radiokluba. *Ilustrirani Slovenec*, 17. 5. 1925, št. 21.

⁴⁷ *Veliki adresar samoupravnih mest Maribor, Celje, Ptuj in občin bivše Mariborske oblasti: leto 1935*, str. 89.

⁴⁸ Prav tam, str. 91.

⁴⁹ Prav tam.

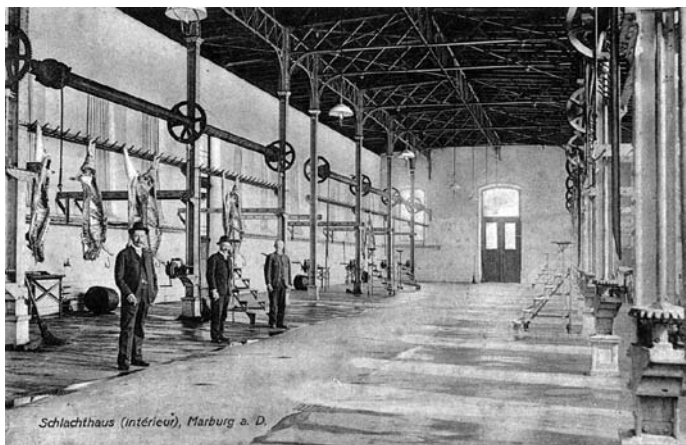
⁵⁰ Josip Baran, mestni gradbeni svetnik ter vodja mestnega gradbenega urada v Mariboru.

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor, str. 974.

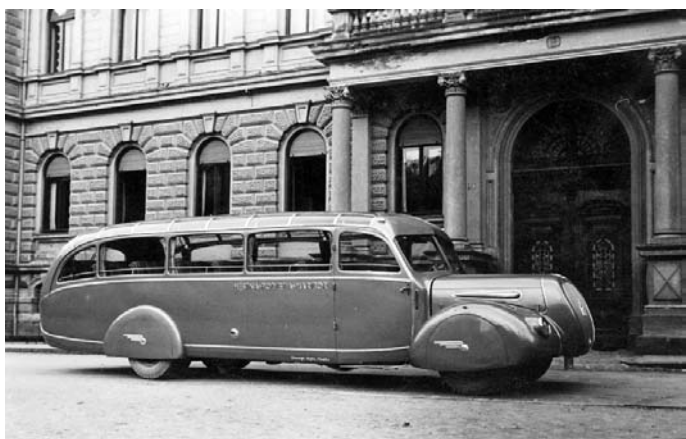

Mestna klavnica
PAM, Zbirka albumov fotografij in razglednic,
SI_PAM/1702, TE 17

Notranjost mestne klavnice
PAM, Zbirka albumov fotografij in razglednic,
SI_PAM/1702, TE 17

Mestni avtobus v Mariboru/30. leta 20. Stoletja
PAM, Zbirka albumov fotografij in razglednic,
SI_PAM/1702, TE 17

- *upraviteljstvo* je oskrbovalo stanovanjska poslopja Mestnih podjetij ter upravljalo ostala posestva in zemljišča Mestnih podjetij;
- *oddelek odvoza fekalij* je skrbel za izpraznjevanje greznic in odvoz fekalij iz mesta;
- *Mestno kopališče*, dograjeno leta 1894, ki je razpolagalo s kadnimi, vročezračnimi in parnimi kopelmi ter prhami;
- *Kopališče na Mariborskem otoku*, dograjeno leta 1930, ki je razpolagalo s tremi bazeni, 10 m visokim skakalnim stolpom, 120 kabinami, 600 garderobnimi omaricami, športnimi objekti, restavracijo in tribuno.⁵¹

Klavnica se je nahajala na naslovu Ob brodu 5 (danes Oreško nabrežje) in je bila dograjena leta 1900. Vodil jo je ravnatelj, dr. Maks Rojko. Njene dejavnosti so zajemale klanje, ogled, hlevitev in krmljenje živine ter pregled za trihine. V njej so obratovala hladilnica, solilnica in tvornica ledu, v najem je oddajala hladilne celice, imela pa je tudi lastno mostovno tehtnico. Prirejala je redne sejme (svinjski in živinski sejem).⁵²

Avtobusni promet, ustanovljen leta 1926, je imel svoj sedež na Glavnem trgu 26. Vodil ga je Evgen Bregant. Vozni park avtobusnega prometa je v letu 1935 obsegal 21 avtobusov.⁵³

Pogrebni zavod je bil ustanovljen leta 1869. Svoje prostore je imel v Cvetlični ulici 14 (danes Ulica heroja Šlandra) in je opravljal vse pogrebne posle in prevoze žalnih gostov in duhovnikov. Ukvarjal se je tudi z izdelovanjem krst in drugih pogrebnih potrebščin, ki jih je tudi prodajal. V upravljanju je imel tudi mestno pokopališče na Pobrežju.⁵⁴

Prodajalna Mestnih podjetij je bila locirana na Aleksandrovi cesti 13 (danes Partizanska cesta), vodil pa jo je Rudolf Lorger. Prodajalna je bila založena z raznimi elektromehaničnimi predmeti, stroji, kuhalniki, žarnicami, likalniki, ogrevalniki in vsemi vrstami plinskih naprav. Kupcem je nudila tudi strokovno svetovanje.⁵⁵

Organizacija mestnih podjetij je ostala nespremenjena do leta 1944, ko so bila Mestna podjetja Maribor izbrisana iz sodnega registra, ker niso bila v skladu z nemškimi občinskimi zakoni. Mestna plinarna in Mestno električno pod-

⁵¹ *Veliki adresar samoupravnih mest Maribor, Celje, Ptuj in občin bivše Mariborske oblasti: leto 1935*, str. 91.

⁵² Prav tam, str. 91.

⁵³ Prav tam, str. 91.

⁵⁴ Prav tam, str. 91.

⁵⁵ Prav tam.

jetje sta bila med okupacijo (plinarna 6. 6. 1941) predana podjetju »Energieversorgung Südsteiermark«. Po drugi svetovni vojni so podjetja začela poslovati samostojno.⁵⁶

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

- Pokrajinski arhiv Maribor, fond Mestna občina Maribor, 1925–1941, SI_PAM/0005

LITERATURA

Gostenčnik, Nina, Lobnik, Barbara: *Plinarna Maribor 140 let v našem mestu*, Maribor, 2010.

Hribernik, Božidar: *Prvi Rotary klub na Slovenskem*, Maribor, 2006.

Stiplovšek, Miroslav: Prizadevanja banskega sveta Dravske banovine za udejanjenje banovinske samouprave in decentralizacije uprave ter za razširitev svojih pristojnosti leta 1933. V: *Zgodovinski časopis* 55 (2001), št. 2, str. 231–253.

Veliki adresar samoupravnih mest Maribor, Celje, Ptuj in občin bivše Mariborske oblasti: leto 1935 (ur. Pčeljnikov, Andrej). Maribor: Tiskovna založba, 1935.

Vidovič - Miklavčič, Anka: Vrnitev SLS na oblast. V: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992* (ur. Fischer, Jasna et al). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor (ur. Tovšak, Slavica). Maribor, 2009.

SUMMARY

THE REORGANISATION OF THE MARIBOR COMMUNAL ADMINISTRATION IN THE 1930S

The introduction of the 6 January Dictatorship in 1929 and the change in control of state, banovina, and municipal policy, and the global economic crisis left a powerful impression also on political life in Slovenia and affected the functioning of municipalities. The Municipality of Maribor was headed in the first period of established dictatorship when the members of Slovene People's Party were still involved in government by dr. Alojzij Juvan (1929–1931) yet when they excepted themselves from regime politics, the Municipality was headed by the representative of liberal camp dr. Franjo Lipold (1931–1935). In the spirit of the period, economic crisis and general savings, the new city administration soon attempted to reorganise the municipal administration. At the budgetary meeting in December 1931, special Department for Reorganisation of Municipal Administration was elected with mandate to establish reorganisation proposal according to which the reorganisation of a part of municipal administration were to be executed in order to eliminate deficiencies which occurred in these parts, whereas reorganisation should allow a simplification and reducing the

⁵⁶ Gostenčnik, Lobnik, *Plinarna Maribor 140 let v našem mestu*, str. 14.

price of administrative management, and better overview, easier management, more accurate work and in particular more reliable control over businesses. The first outcome resulted by reorganisation measures of municipal administration was the elimination of Maribor city companies and their merger into a single unit. Thus these companies merged into a single administrative, organisational, economic, financial, and property unit named Maribor City Companies (Mariborska mestna podjetja). Gainful activities of the Municipality of Maribor were included in the scope of work of the newly created unit thus enabling the separation from municipal administrative/policy and care actions. The object of operating activities was management of municipal institutions, establishments, and, from community policy of the Municipality of Maribor viewpoint, generally valuable or craft equipment, according to private economic principles. Upon the establishment, the following companies fell within the management of Maribor City Companies: City's Supply System, City Slaughterhouse, City Gas Company, City Electric Company, City Undertaking Business, City Bus Transport, City Swimming Baths, Mariborski otok, City Assets Management and Building Fund (all city buildings with the exception of city hall and city land) and building management/a part of City Construction Office which exercised work of entrepreneurship nature. By establishing City Companies the Municipality of Maribor was among the first municipalities in the state to separate economic operation from administrative operations even before the new Municipalities Act came into force in 1934 which stipulated the establishment of city gainful companies and ordered their operations to be market-oriented.

1.04 Strokovni članek

UDK 005.921:351.85(497.4)

Prejeto: 27. 2. 2017

Pripomoček za pripravo klasifikacijskih načrtov za zavode s področja kulture

VLADIMIR ŽUMER

dr. informacijskih znanosti, arhivski svetnik v pokoju
Ulica talcev 5, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: vlado.zumer@gmail.com

Izvleček

V skladu z mednarodnim standardom ISO 15489 – Records management in slovensko Uredbo o upravnem poslovanju iz leta 2005 predstavlja klasifikacijski načrt za razvrščanje dokumentarnega gradiva z roki hranjenja srce vsakega informacijskega sistema, ker omogoča pravnim osebam razvrščanje dokumentacije po vsebini, pripenjanje rokov hranjenja in določb o arhivskem gradivu ter drugih metapodatkov. Prispevek vsebuje celoten predlog enotnega klasifikacijskega načrta za zavode s področja kulture kot neobvezen strokovni pripomoček za pripravo lastnih načrtov, še posebej za posamezna področja kulture (kulturne domove, knjižnice, muzeje, kulturne centre itd.).

Abstract

INSTRUMENT USED TO PREPARE CLASSIFICATION PLAN FOR CULTURAL INSTITUTIONS

In accordance with the International Standard ISO 15489 – Records management and Slovene Decree on administrative operations of 2005, Classification Plan for for archives classification with keeping period represents the heart of each information system because it allows legal persons to classify the documentation by subject, attach keeping period, and archive material and provisions on archives, and other metadata. The contribution contains full proposal for uniform classification plan for cultural institutions as a non-mandatory expert instrument for preparation of their plans, particularly for specific fields of culture (houses of culture, libraries, museums, cultural centres etc.).

Ključne besede:

klasifikacijski načrt, zavodi s področja kulture, upravljanje dokumentarnega gradiva, informacijski sistem

Key-words:

Classification plan, cultural institutions, records management, information system

Uvod

Za področje upravljanja in arhiviranja dokumentarnega gradiva oziroma dokumentacije javnopравnih oseb imamo v Sloveniji precej standardov in predpisov, ki določajo uporabo (enotnih) klasifikacijskih načrtov za razvrščanje dokumentarnega gradiva po vsebini z roki hranjenja¹ in tudi nekaj literature,² nimamo pa razen *Okvira načrta klasifikacijskega načrta za upravne organe*, ki je objavljen v prilogi *Uredbe o upravnem poslovanju* iz leta 2005,³ nobenega v celoti objavljenega načrta v strokovni literaturi.⁴ Zato se mi zdi primerno, da je v glasilu *Arhivi* v rubriki Iz prakse za prakso brez kakšnega posebnega teoretičnega uvoda objavljen vsaj en enotni načrt v celoti, in sicer predlog *Enotnega klasifikacijskega načrta za razvrščanje dokumentacije z roki hranjenja* za zavode s področja kulture, ki temelji na zahtevah ISO 15489 – *Record management* in je sorazmerno kratek, vendar uporaben za pripravo posameznih klasifikacijskih načrtov javnih zavodov s področja kulture ali pa za pripravo enotnih klasifikacijskih načrtov za kulturne zavode posameznih področij kulture, na primer za kulturne domove, knjižnice,⁵ muzeje, regionalne arhive, gledališča itd.

Enotni klasifikacijski načrt je osnovni pripomoček za zagotavljanje primerljivosti in povezljivosti informacijskih sistemov za upravljanje in elektronsko hrambo dokumentacije v digitalni obliki na področju kulture. Temelji na zahtevah ISO 15489, ki je od leta 2005 tudi slovenski standard na področju upravljanja dokumentacije. Struktura oziroma razčlenitev vsebine pa temelji na klasifikacijskem načrtu Cankarjevega doma v Ljubljani, ki je že v začetku leta 2016 avtorju tudi dovolil »kopiranje«. Žal *Uredba o upravnem poslovanju* iz leta 2005 velja le za »organe državne uprave, uprave samoupravnih lokalnih skupnosti ter druge pravne in fizične osebe, kadar na podlagi javnih pooblastil upravljajo upravne naloge«⁶ in ne tudi za javne zavode s področja kulture. Minister, pristojen za kulturo, za javne zavode, ki opravljajo različne strokovne naloge na področju kulture, zato ni pristojen za predpisovanje enotnih klasifikacijskih načrtov v skladu s četrtem odstavkom 120. člena citirane uredbe. Lahko pa bi takšne načrte priporočil in objavil na spletni strani ministrstva kot strokovna navodila, podobno kot je to leta 2012 storil minister, pristojen za zdravje, z objavo EKN za razvrščanje poslovne in zdravstvene dokumentacije z roki hranjenja za zavode s področja zdravstva.

EKN za javne zavode s področja kulture je bil poslan v vednost Ministrstvu za kulturo RS poslan in tudi Arhivu Republike Slovenije z osnovnim opozo-

¹ Zlasti mednarodni standard ISO 15489 – *Records management*, ki je od leta 2005 tudi slovenski standard in priporočilo Evropske komisije *MoReq 2010* – model zahtev za upravljanje elektronskih dokumentov.

² Glej zlasti:

Žumer: *POSLOVANJE Z ZAPISI – Upravljanje in hramba dokumentarnega gradiva, klasifikacijski načrti za razvrščanje gradiva z roki hranjenja in elektronska hramba gradiva v digitalni obliki*. Žumer: Mednarodni standard ISO 15489 in upravljanje dokumentacije v organih javne uprave, gospodarskih družbah, podjetjih in zavodih v Sloveniji, str. 113–132.

Žumer: *Klasifikacijski načrti za razvrščanje dokumentacije z roki hranjenja v Sloveniji*, str. 353–368.

Žumer: *Enotni klasifikacijski načrt za razvrščanje poslovne in zdravstvene dokumentacije z roki hranjenja za zavode s področja zdravstva*, str. 55–100.

³ *Uredba o upravnem poslovanju* (Uradni list RS, št. 20/05, 106/05, 30/06, 86/06, 32/07, 63/07, 115/07, 122/07, 31/08, 35/09, 58/10, 101/10 in 81/2013).

⁴ Razen *Enotnega klasifikacijskega načrta za razvrščanje poslovne in zdravstvene dokumentacije z roki hranjenja za zavode s področja zdravstvene dejavnosti*, ki je od leta 2012 uradno objavljen na spletni strani Ministrstva za zdravje Republike Slovenije.

⁵ Združenje splošnih knjižnic Slovenije je *Enotni klasifikacijski načrt za splošne knjižnice* na osnovi osnutka splošnega EKN za kulturne zavode pripravilo že sredi leta 2016, uporablja pa se od začetka leta 2017.

⁶ 1. člen citirane *Uredbe o upravnem poslovanju* iz leta 2005.

rilom, da EKN ne določa arhivskega gradiva, ki so ga dolžni pristojni javni arhivi na podlagi ZVDAGA določiti vsaki javnopravni osebi konkretno s pisnim navodilom za odbiranje arhivskega gradiva. EKN vsebuje le predlog za določitev arhivskega gradiva⁷ s strani ustvarjalcev gradiva. S pravnim mnenjem, za koga velja *Uredba o upravnem poslovanju*, odgovarjam tudi pogostim zgrešenim očitkom *Arhiva RS*, da bi morali opreti EKN za področja družbenih dejavnosti na predpisani okvir klasifikacijskih znakov, ki je priloga uredbe iz leta 2005. Vendar se je v praksi v zadnjih letih pokazalo, da na primer EKN za področje vzgojno-izobraževalnih zavodov in EKN za področje socialnih zavodov, ki sta oprta na okvir iz uredbe, vsebujeta preveč neuporabnih upravnih vsebin, strokovnih vsebin in dokumentacije pa mnogo premalo.

ENOTNI KLASIFIKACIJSKI NAČRT ZA RAZVRŠČANJE DOKUMENTACIJE PO VSEBINI Z ROKI HRANJENJA ZA ZAVODE S PODROČJA KULTURE⁸ (za potrebe papirnega in elektronskega upravljanja ter e-hrambe dokumentacije)

Kratka pojasnila in navodila za uporabo enotnega klasifikacijskega načrta

- 1. V enotni klasifikacijski načrt (v nadaljnjem besedilu: EKN) je vključeno dokumentarno gradivo oziroma dokumentacija, ki nastaja pri poslovanju javnih zavodov s področja kulture. EKN vsebuje splošno-organizacijsko, kadrovsko, finančno, računovodsko, komercialno, investicijsko in drugo splošno dokumentacijo, ki je enaka za vse zavode, razen specifične dokumentacije, ki nastaja pri izvajanju specifične področne dejavnosti, v papirni, analogni ali digitalni obliki.**

EKN obsega celotno papirno in digitalno dokumentarno gradivo javnih zavodov zaradi postopnega prehajanja na elektronsko upravljanje dokumentacije ter elektronsko hrambo gradiva v digitalni obliki v skladu z mednarodnim standardom ISO 15489 – Records management, priporočilom Evropske komisije MoReq (model zahtev za upravljanje elektronskih dokumentov), Uredbo o upravnem poslovanju (Uradni list RS, št. 20/05, 106/05, 30/06, 86/06, 32/07, 63/07, 115/07, 122/07, 31/08, 35/09, 58/10, 101/10 in 81/2013), Zakonom o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih – ZVDAGA (Uradni list RS, št. 30/2006, 24/2014 in 51/2014), Uredbo o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva – UVDAGA (Uradni list RS, št. 30/2006), Enotnimi tehnološkimi zahtevami za hrambo elektronskega gradiva v digitalni obliki – ETZ, verzija 2.1, ter Pravilnikom o določanju rokov hranjenja dokumentarnega gradiva v javni upravi (Uradni list RS, št. 52/2009), ki zahtevajo klasificiranje celotne dokumentacije po vsebini in določitev rokov hranjenja.

- 2. Svojo specifično dejavnost in dokumentacijo z roki hranjenja mora v glavni razred 6 (Kultura in umetnost) dodati oziroma razčleniti vsak zavod oziroma vsaka dejavnost zase (na primer knjižnice, muzeji, arhivi, gledališča, kulturni domovi itd.), tako kot je v EKN primeroma razčlenjena dokumentacija splošnih knjižnic (klasifikacijski znak 64 Knjižnična dejavnost).**

Vsak posamezni zavod pa lahko EKN dodatno na zadnjem (tretjem, četrtem ali petem) nivoju razčleni s svojo specifično dejavnostjo in dokumentacijo

⁷ Predlog arhivskega gradiva v EKN so pripravili: arhivistki Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Marjana Kos in Tatjana Šenk, ter Vladimir Žumer in Janja Kolenc kot predstavnika Cankarjevega doma v Ljubljani.

⁸ Verzija EKN z dne 10. 1. 2017.

ali pa vsebino posameznih klasifikacijskih znakov EKN dodatno obrazloži s primeri v opombah. Strukture EKN pa ni dovoljeno spreminjati.

3. **Klasifikacijski načrt za razvrščanje dokumentacije po vsebini je srce informacijskega sistema za upravljanje in hrambo dokumentacije, ker daje strukturo sistemu, določa vsebine, omogoča določanje rokov hranjenja ter skupaj s preostalimi metapodatki hiter dostop do gradiva. S prehajanjem na elektronsko upravljanje in arhiviranje dokumentacije v digitalni obliki je klasifikacijski načrt z roki hranjenja obvezen instrument. Zagotavlja tudi povezljivost in primerljivost informacijskih sistemov na področju kulture.**
4. Klasifikacijski načrt se bo uporabljal za klasificiranje dokumentov, zadev in dosjejev oziroma razvrščanje splošne, kadrovske, finančne, komercialne in tehnične dokumentacije, specifične strokovne dokumentacije v okviru kulturno-umetniške dejavnosti in drugih kulturnih dejavnosti, različnih evidenc ter posameznih podatkovnih zbirk v računalniško vodeni evidenci dokumentarnega gradiva ter za razvrščanje pri klasični papirni in sodobni elektronski hrambi dokumentacije v digitalni obliki. Roki hranjenja se bodo uporabljali za nastajajočo papirno in digitalno dokumentacijo, smiselno pa tudi za arhivirano papirno dokumentacijo za nazaj.
5. **Arhivsko gradivo, ki ima trajen pomen za znanost in kulturo ali trajni pravni interes (oznaka A), bo s pisnimi navodili za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva v klasifikacijski načrt posameznega zavoda določil pristojni javni arhiv. EKN vsebuje le informativni predlog, katera dokumentacija ima praviloma status arhivskega gradiva.**
6. Klasifikacijski načrt (KN) ne temelji na notranji organizacijski strukturi in sistemizaciji delovnih mest, ki je osnova za tako imenovani signirani načrt zavoda. Ta je osnova za dodeljevanje dokumentacije v reševanje in informiranje, določa ustvarjalca gradiva, omogoča dajanje pooblastil za dostop do elektronskega gradiva ter drugih pravic in dolžnosti v zvezi z upravljanjem elektronske dokumentacije v digitalni obliki.
7. Vsaka vsebina se v KN praviloma lahko pojavi le enkrat v ustreznem vsebinskem sklopu, ne glede na to, v katerih organizacijskih enotah se pojavlja. Elektronski dokumenti oziroma datoteke bodo v elektronskem dokumentnem sistemu zavoda praviloma zapisane le enkrat. S tem bo odpravljeno množično podvajanje dokumentacije. Hiter dostop bo omogočen prek klasifikacijskega načrta, signiranega načrta, iskanja po polnem tekstu in s pomočjo pripetih metapodatkov (naslovi zadev, dokumentov, dosjejev in projektov, imena in priimki subjektov, njihovi naslovi, datumi, razne šifre ...).
8. Oznake rokov hranjenja:

A = arhivsko gradivo, ki ima trajni pomen za znanost in kulturo ali trajni pravni interes in se odbira ter izroča pristojnemu javnemu arhivu, ki arhivsko gradivo določi vsakemu javnemu zavodu posebej s pisnim navodilom za odbiranje arhivskega gradiva.

T = trajno dokumentarno gradivo, ki ga mora hraniti zavod sam trajno oziroma do daljšega časovno opredeljenega roka, kadar nima značaja ar-

hivskega gradiva, na primer: kadrovske mape T* (T oziroma najmanj 100 let od rojstva), plačilne liste T** (T oziroma najmanj 50 let od nastanka), računi osnovnih sredstev T*** (T oziroma 20 let od nastanka).

Pomen oznak:

- * = T oziroma najmanj 100 let od rojstva,
- ** = T oziroma najmanj 50 let od nastanka,
- *** = T oziroma najmanj 20 let od nastanka.

Z znaki 2, 5, 10, 20 let in več so časovno opredeljeni roki hranjenja, ki jih določajo predpisi in potrebe poslovanja zavoda. Roki hranjenja se štejejo na primer od letnice nastanka dokumenta, od datuma rešitve, zaključka ali dokončanja, od zadnjega vpisa v evidenco, od pravnomočnosti odločbe, od odplačila zadnje anuitete, od prenehanja veljavnosti dokumentov, od prenehanja uporabe dokumentacije itd.

DV = dokler velja oziroma dokler se uporablja.

9. Roki hranjenja se nanašajo praviloma na izvirno papirno in digitalno dokumentacijo (na primer na izvornike pravnih aktov, računov, pogodb, odločb, naročilnic, dobavnic, napotnic, izvidov ...), duplikati in multiplikati papirnih izvirkov dokumentacije pa se praviloma hranijo le 2 leti oziroma dokler so potrebni pri poslovanju posameznih delavcev (na primer kopije poročil, pogodb, računov, naročilnic ...).

Roki hranjenja, izraženi v letih, in trajno dokumentarno gradivo so usklajeni s trenutno veljavnimi predpisi (na primer s Pravilnikom o določanju rokov hranjenja v javni upravi, Zakonom o evidencah na področju dela in socialne varnosti, Zakonom o računovodstvu, Zakonom o davku na dodano vrednost, Zakonom o graditvi objektov itd. ter s splošno uveljavljenimi potrebami poslovanja zavodov.

10. V Prilogi 1 klasifikacijskega načrta je seznam dokumentacije, ki ga morajo javni zavodi uvrščati v dosjeje kulturno-umetniških prireditev z roki hranjenja posameznih dokumentov, ki so lahko: 2 leti, 10 let, T (trajno) ali A (arhivsko gradivo). Dokumentacija v prilogi je razdeljena v štiri tabele glede na navedene roke hranjenja, v okviru teh pa po abecedi. Priloga se lahko po potrebi dopolnjuje. Med dokumentacijo prireditev se ne uvrščajo računi, naročilnice in dobavnice, ki so del računovodsko-komercialne dokumentacije in se hranijo samo v elektronski obliki (v računalniški aplikaciji).
11. Ministrstvo za kulturo RS, organi v njegovi sestavi ter različni specifični zavodi, ki opravljajo upravnostrokovne naloge, še nadalje uporabljajo lastne klasifikacijske načrte, ki temeljijo na obveznem okviru načrta klasifikacijskih znakov iz Uredbe o upravnem poslovanju. Povezljivost klasifikacijskih načrtov lahko zagotavlja informacijska tehnologija.
12. **Glavne skupine klasifikacijskega načrta (enake za vse zavode s področja kulture):**
  - 0 ORGANIZACIJA IN POSLOVANJE ZAVODA
  - 1 KADRI IN DELOVNA RAZMERJA
  - 2 FINANCE IN RAČUNOVODSTVO
  - 3 INVESTICIJE, INVESTICIJSKO VZDRŽEVANJE IN UPRAVLJANJE PREMOŽENJA
  - 4 INFORMACIJSKE IN TEHNIČNE STORITVE

- 5 PRODAJA IN NABAVA
 6 KULTURNO-UMETNIŠKA DEJAVNOST
 7 IZOBRAŽEVALNA DEJAVNOST
 8 ZNANSTVENORAZISKOVALNA IN RAZVOJNA DEJAVNOST
 9 OSTALE ZADEVE

Klasifikacijski načrt z roki hrambe

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
0	ORGANIZACIJA IN POSLOVANJE ZAVODA			
00	Organizacija			
000	Ustanovitev zavoda		A	Sklep o ustanovitvi Tudi soustanoviteljstvo Dokumentacija v zvezi z določitvijo npr. matične in registrske št. zavoda, davčne št., ipd.
001	Vpis v sodni oz. poslovni register	5	A	Predlog za vpis, sklep o vpisu – A Ostala korespondenca – 5 let
002	Vpis v register društev		A	Če gre za društvo
003	Statusne spremembe in reorganizacije		A	Združitve, razdružitve, ukinitve, prenehanje, povezovanje z drugimi institucijami
004	Celostna podoba zavoda		A	Celostna podoba posamezne kulturne prireditve se uvršča k dokumentaciji prireditve. Simboli, grbi, zastave, značke, logotipi, žigi, pečati, štampljke, vzorci dokumentov s celostno podobo, vizitke, napisne tabele ... Evidenca žigov in štampljk Registracija simbolov
005	Pravno zastopanje in pooblastila	T		Pooblastila za zastopanje, podpisovanje in nadomeščanje
01	Predpisi in splošni akti			
010	Zakoni, uredbe, odloki in pravilniki zakonodajnih in izvršilnih organov države in lokalnih skupnosti ter predpisi EU	DV	A	Obravnava, pripombe in predlogi zavoda na predloge zakonov, uredb in pravilnikov – A, če se neposredno nanašajo na zavod Zakoni Državnega zbora, uredbe vlade, pravilniki ministrstev, predpisi EU – DV
011	Standardi	T		Mednarodni in slovenski standardi, ki se uporabljajo tudi na področju kulture
012	Statut zavoda		A	Za obdobje, ko je obstajal
013	Pravilniki in drugi splošni akti zavoda		A	Pravilnik o organizaciji dela in sistemizaciji delovnih mest Pravilnik o varstvu osebnih podatkov Pravilnik o računovodstvu Protipožarni red Notranja pravila za e-hrambo dokumentacije ... Šifranti Klasifikacijski načrt za razvrščanje dokumentacije Signirani načrt za dodeljevanje pošte v reševanje Nekdanji samoupravni akti, družbeni dogovori in samoupravni sporazumi (1 izvod)

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
014	Poslovniki		A	Poslovník o delu sveta, strokovnega sveta
015	Navodila za delo in poslovanje		A	
016	Kolektivne pogodbe		A	
02	<i>Imenovanja, volitve, referendumi</i>			
020	Imenovanja in razrešitve direktoric/-jev		A	Tudi imenovanja v. d. Tudi primopredajni zapisniki generalnega direktorja in pomočnikov direktorja zavoda Kopija primopredajnega zapisnika se hrani tudi v personalni mapi osebe, ki odhaja.
021	Druga imenovanja in razrešitve	T*		* (T oziroma najmanj 100 let od rojstva delavca)
022	Volitve			
0220	Volitve državnih organov in organov lokalnih skupnosti	2		Volitve v Državni zbor, Državni svet, predsednika države, poslancev v Evropski parlament, članov mestnih in občinskih svetov
0221	Volitve organov upravljanja zavoda	5	A	Sveta in strokovnega sveta zavoda Razpisi, kandidatne liste, zapisniki, poročila, sklepi A Glasovnice, volilni imeniki 5
0222	Druge volitve	5	A	Svet delavcev
023	Referendumi	2	A	A - če je vpleten zavod Drugo - 2 leti
03	<i>Seje, sestanki organov upravljanja in strokovnih organov zavoda</i>			
030	Seje sveta zavoda		A	Vabila, gradivo za seje kot priloga vabila (kopije dokumentov oz. zadev), liste prisotnih, zapisniki rednih, izrednih in korespondenčnih sej , sklepi, poročila o izvajanju sklepov, poročila o delu organov, tehnična koordinacija sej, obračuni sejin ... Gradivo ene seje enega organa predstavlja eno zadevo.
031	Seje strokovnega sveta		A	
032	Seje kolegijev, komisij, delovnih teles in delovnih skupin zavoda		A	Seje kolegijev sektorjev Seje tehnične koordinacije Seje programske mesečne koordinacije Seje izvedbenih in drugih sestankov se uvrščajo med dokumentacijo prireditvev.
033	Sestanki delavcev, seje sveta delavcev		A	Tudi delavsko predstavništvo
034	Druge seje in sestanki	T		Npr: Kolegij direktorjev gledališč
035	Seje organov države in lokalnih skupnosti	2	A	Državnega zbora, Državnega sveta, Vlade RS, mestnih in občinskih svetov A - če se nanaša na zavod
036	Seje nekdanjih samoupravnih organov zavoda		A	Delavskih svetov, komisij za delovna razmerja, notranje delegacije ...

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
037	Seje nekdanjih družbenopolitičnih organizacij zavoda		A	Osnovne organizacije ZKS, SZDL, ZSS, ZZB, mladinske organizacije
04	<i>Notranja organizacija in poslovanje zavoda</i>			
040	Kakovost poslovanja zavoda		A	Tudi akreditacija oz. certifikat ISO 9001
041	Koordinacija programa zavoda			
042	Upravljanje in arhiviranje dokumentacije zavoda	T		
0420	Upravljanje dokumentacije	T		Dejavnost glavne pisarne ali vložišča Evidence o dokumentaciji (delovodniki, evidence prejete in odposlane pošte, računalniške evidence) Tudi pridobitev in podaljšanje veljavnosti e-podpisov (digitalno kvalificirano potrdilo)
0421	Zajem, pretvorba (skeniranje) in e-hramba dokumentacije v digitalni obliki	T		Dokumentacija o mikrofilmanju gradiva ...
0422	Hramba dokumentarnega gradiva	T	A	Zapisniki o uničenem gradivu Zapisniki o izročitvi arhivskega gradiva – A Evidence o arhivirani dokumentaciji – T
043	Administrativno-tehnično poslovanje			Pisarniški material, kopirni aparati, telefoni, druga pisarniška oprema ...
0430	Obrazci in tiskovine	DV		Naročanje Razdeljevanje
0431	Interni telefonski imeniki	DV	A	A – 1 izvod Drugi izvodi DV
0432	Upravljanje sejnih prostorov	2		Npr. rezervacije sejnih sob
044	Knjižnična dejavnost zavoda			
0440	Poslovanje interne knjižnice	T		Dokumentacija glede kupljenih in podarjenih knjig Nabavna politika in nabava knjig Svetovalno delo interne knjižnice Evidence interne knjižnice zavoda
0441	Izposoja	1		Evidence izposoje v interni knjižnici
045	Interna obvestila	5		Intranetna spletna stran za obveščanje zaposlenih Oglasna deska Okrožnice Elektronske datoteke in e-dokumenti, objavljeni na portalu, se arhivirajo pod ustreznimi vsebinami oz. klasifikacijskimi znaki.

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
046	Varstvo osebnih in zaupnih podatkov	T		Varstvo osebnih in tajnih podatkov, poslovnih, davčnih in poklicnih tajnosti, varnostna politika, ukrepi, poročila, odločbe pooblaščenke
0460	Katalog zbirk osebnih podatkov		A	
047	Dostop do informacij javnega značaja	T 2		Zahtevki, odgovori, odločbe o zavrnitvi dostopa, pritožbe na pooblaščenko T Gradiva, ki so podlaga za odgovor – 2 leti
048	Nagrade in priznanja		A	Prejete in podeljene nagrade ter priznanja, ki jih podeli ali prejme zavod
049	Slavnostne akademije, proslave in druge prireditve zavoda		A	Lastne akademije in proslave
05	<i>Načrti, programi, poročila, analize, statistika poslovanja zavoda in notranjih organizacijskih enot</i>			
050	Programi razvoja kulture		A	Nacionalni programi razvoja kulture in gradivo zavoda pri nastajanju programa
051	Delovni načrti in programi zavoda	2, 5	A	Lastni letni, srednjeročni, dolgoročni delovni načrti, plani, strategije, tudi letni program dela zavoda, letni finančni načrt – A Podatki in gradiva, ki so osnova za končni načrt – 5 let Delovni načrti za krajše obdobje – 2 leti
052	Poročila in analize zavoda	2, 5	A	Poslovna poročila zavoda A Letna poročila in analize A Podatki in gradiva, ki so osnova za končni načrt – 5 let Dnevna, tedenska, mesečna ali trimesečna poročila – 2 leti
053	Plani in poročila drugih pravnih oseb	2		
054	Statistika zavoda	5	A	Letna statistika A Dnevna, tedenska, mesečna, trimesečna, ankete, vprašalniki – 5 let
06	<i>Nadzor in inšpekcija</i>			
060	Notranji nadzor oziroma revizija	T 10 2		Končno revizorjevo poročilo – T Ostalo – 10 let Pripravljalno gradivo – 2 leti, če se sicer hrani že v okviru kakšnega drugega znaka.
061	Zunanji nadzor	2	A	Pristojnega ministrstva Računskega sodišča Revizijskih hiš Tudi pritožbe – A Pripravljalno gradivo – 2 leti, če se sicer hrani že v okviru kakšnega drugega znaka.

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
062	Inšpekcije	2	A	Zadeve vseh vrst inšpekcij (upravne, požarne, gradbene, delovne, davčne, varstvo osebnih podatkov ...) Tudi pritožbe – A Pripravljalno gradivo – 2 leti, če se sicer hrani že v okviru kakšnega drugega znaka.
07	Pravne zadeve			
070	Premoženjskoppravne zadeve		A	Tudi oddaja nepremičnin v najem
071	Zemljiškoknjižne zadeve	T		Postopki za vpis nepremičnin v zemljiško knjigo Izbrisi vknjižb zastavnih pravic
072	Kazenske, civilnopravne, gospodarske in prekršitvene zadeve	10 T		Tudi postopki pred sodišči, upravnimi in drugimi pristojnimi organi – T Prekršitvene zadeve – 10 let
073	Pravna pomoč	10		Pravna mnenja Odvetniška pomoč
08	Informiranje, založništvo in dokumentacijska dejavnost			Le dokumentacija, ki se ne uvršča med projekte kulturno-umetniške dejavnosti.
080	Odnosi z javnostmi		A	Obveščanje javnosti, novinarske konference, sporočila za medije, obvestila za javnost, odzivi javnosti, kliping, spremljanje medijev, intervjuji z zaposlenimi, ki imajo pooblastila, predstavitveno gradivo
081	Članki, razprave, govori (zaposlenih)		A	Kadar ne spadajo med dokumentacijo prireditev
082	Mnenja, pohvale, kritike, pritožbe		A	Tudi knjiga pripomb in pohval, knjige vtisov gostujočih umetnikov, obiskovalcev in drugih gostov, kadar ne spadajo med dokumentacijo prireditev
083	Spletna stran zavoda	2	A	Le zasnova in oblika spletne strani A Elektronske datoteke in e-dokumenti s spletne strani se arhivirajo pod ustreznimi vsebinami oz. klasifikacijskimi znaki. Izpolnjeni spletni obrazci – 2 leti
0830	Komunikacija z uporabniki spletne strani	2		Npr. odgovori na infomail, kadar gre za splošna vprašanja in odgovore, sicer h konkretni vsebini.
084	Uredništvo in izdajanje publikacij na nivoju zavoda	5	A	Knjige, brošure, kasete, diskete, AV-zapisi, DVD-ji, CD-ji ... Časopisi, bilteni in interna glasila Plakati, letaki, tiskana vabila in drugi drobni tiski Programske knjižice Druge publikacije Vsa dokumentacija od osnutkov do tiska A – en izvod tiskane publikacije s pomembnimi osnutki, drugo – 5 let

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
				Izdajanje publikacij, ki se nanašajo na posamezno prireditev, uvrščamo k prireditvi!
085	Lektorske storitve	2		Lektorirana besedila, ki niso vezana neposredno na projekte
086	Prevajanje	2		Prevodi besedil, ki niso vezani neposredno na projekte
087	Fotografije oseb, objektov, dogodkov, pojavov ...		A	Le kadar niso uvrščeni pod prireditve ali druge vsebine. Nujni so metapodatki o fotografiji: kraj in datum posnetka, osebe, stvari in dogodki na fotografiji, avtor posnetka ...
088	Filmi oseb, objektov, dogodkov, pojavov ...		A	Le kadar niso uvrščeni pod prireditve ali druge vsebine. Metapodatki
089	Avdiovideo zapisi oseb, objektov, dogodkov, pojavov ...		A	Le kadar niso uvrščeni pod prireditve ali druge vsebine. Videokasete, CD-ji Metapodatki
09	<i>Pogodbe o izvajanju programa zavoda</i>			
090	Pogodbeni odnosi z ustanovitelji in soustanovitelji		A	Razpisi, pogodbe, prestrukturiranje programov, priloge k pogodbi, korespondenca
091	Pogodbeni odnosi s pokrovitelji		A	
1	KADRI IN DELOVNA RAZMERJA			
10	<i>Splošne kadrovske zadeve in evidence</i>			<i>Splošno, plani, poročila in evidence</i>
100	Kadrovske zadeve – splošno	10		Kadrovska korespondenca, dopisi, navodila, obvestila
101	Kadrovske plani in analize		A	Kadrovske načrti Načrti upokojevanj
102	Kadrovska poročila, analize in statistika		A	Za potrebe zavoda Za zunanje institucije: Ministrstvo za kulturo, lokalne skupnosti, ZRSZ
103	Kadrovske evidence – kadrovske informacijske sisteme		A	Tudi matične knjige delavcev
104	Personalne mape delavcev	T*	A	A – za vodstveno osebje, ostale mape * (T oziroma najmanj 100 let od rojstva delavca) Pogodbe o zaposlitvi in aneksi, odločbe in sklepi o imenovanju in plačah, kopije listin o izobrazbi, potrdilo o zaključenem pripravništvu, sklepi in aneksi o napredovanju, kopije zdravniških spričeval (če obstajajo kakšne omejitve) – original hrani varnostni inženir, pooblastila, soglasja za dopolnilno delo in delo izven zavoda, dokumentacija o prenehanju del. razmerja

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
				(sporazum, dogovor, sklep ...), obrazci PD, prijave v zavarovanje ...
105	Pokojninsko in invalidsko zavarovanje	DV		Korespondenca, obvestila, navodila, pojasnila ZPIZ DV Prijave/odjave – obrazci so v personalni mapi
106	Kolektivno dodatno pokojninsko zavarovanje za javne uslužbenke	T**		Pogodbe, sezname ... Prijave, odjave ** (T oziroma najmanj 50 let od nastanka)
107	Zdravstveno zavarovanje	T**		Pogodbe, sezname ....
108	Dopolnilno in nezgodno zdravstveno zavarovanje	T**		Pogodba z zavarovalnico, izjave, da se delavcu znesek odtegne od plače
11	Razpisi delovnih mest, imenovanja, razporeditve, napredovanja, soglasja za delo			
110	Razpisi in objave delovnih mest	T* 2 (dokumenti o izbranem so v personalni mapi)		Razen za direktorje, ki je pod 020 Predlog za realizacijo zaposlitve, soglasje, javna objava delovnega mesta, prijava ZRSZ, prijave kandidatov, vabila na razgovore s kandidati, poročilo komisije, obvestilo neizbranim * (T oz. najmanj 100 let od rojstva delavca) Prijava izbranega kandidata ter obvestilo o izbiri in nastopu dela sta v personalni mapi. Prijave neizbranih kandidatov – 2 leti
111	Napredovanje in ocenjevanje delavcev	T** 2		Seznami ocen delavcev ** (T oziroma najmanj 50 let od nastanka) Obrazci za napredovanja s prilogami Ocenjevalni list delavca Zahteva za preizkus ocene pred komisijo Imenovanje komisije za preizkus ocene pred komisijo Zapisnik komisije za preizkus ocene pred komisijo Sklep komisije o preizkusu ocene Seznami za preverjanje pogojev za napredovanje Dokumenti o posamezniku se hranijo v njegovi personalni mapi. Ugovori delavcev – 2 leti
112	Letni razgovori z delavci	T**		Zapisniki
113	Aktivna politika zaposlovanja – splošno	T		Javna dela Druge oblike subvencioniranega zaposlovanja EU zaposlovanje Dokumentacija za posamezne delavce je v personalnih mapah.
114	Zaposlovanje tujcev – splošno	T		Dokumentacija za posamezne delavce je v personalnih mapah.

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
12	Strokovno usposabljanje in izpopolnjevanje			
120	Strokovno izobraževanje, usposabljanje in izpopolnjevanje zaposlenih			Dokazila z izobraževanj se hranijo v personalni mapi
1200	Interno	10		Dokumentacija o izobraževanju, ki ga organiziramo v prostorih zavoda ali ga izvaja zaposleni v zavodu
1201	Zunanje	5		Napotitve na seminarje, tečaje, predavanja ... Poročila o izobraževanju Gradivo za seminarje in tečaje
121	Strokovni izpiti delavcev	T		Tudi evidence, prijave, zapisniki o izpitih, poročila delavcev pred strokovnim izpitom, poročila delavcev po strokovnem izpitu
122	Drugi strokovni izpiti in preizkusi strokovne usposobljenosti	T		Izpit iz ZUP Izpit iz upravnega poslovanja Pravosodni izpit Izpit iz varnosti in zdravja pri delu Drugi izpiti in preizkusi znanja
123	Izobraževanje zaposlenih ob delu in iz dela	T		Tudi povračila plačila šolnin Pogodbe Dokazila o opravljenih obveznostih, izkoriščenem študijskem dopustu
124	Štipendisti	T*		Vloge Pogodbe Dokazila * (T oziroma najmanj 100 let od rojstva delavca)
125	Pripravnništvo	T*		Tudi evidenčni listi o poteku pripravništva Program pripravništva, imenovanje mentorja, izpitne komisije ...
126	Obvezna delovna praksa	20 5 DV + 5		Vloga študenta/dijaka, pogodba s šolo in/ali študentom/dijakom Poročila o delu, obračuni povračil stroškov in izplačilo nagrade Sodelovanje s šolami pri izvajanju prakse – 5 let Verifikacija izvajanja prakse – DV + 5 let 20 let – kar je subvencionirano iz sredstev EU
13	Izraba delovnega časa			Evidence, poročila, odločbe, obvestila, potrdila ...
130	Delovni čas – splošno	5		Obvestila ...
131	Evidence o izrabi delovnega časa, nadurah, dežurstvih, dopustih, bolniškem dopustu, dopolnilnem delu	T**		Elektronska evidenca prisotnosti na delu ... ** (T oz. najmanj 50 let od nastanka)
132	Evidence prisotnosti na delu	5		Vpisne knjige, tudi vratarske knjige, knjige v tajništvi o izhodih zaposlenih, vpis študentov na recepciji (obvezna praksa, študentsko delo)

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
133	Dopusti (redni, izredni, študijski dopusti ...)	5		Načrti dopustov Vloge, odobritve, obvestila zaposlenim o trajanju letnega dopusta ... Računalniška aplikacija – elektronska prijava in odobritev izostanka z dela
134	Službena potovanja	5		Potni nalogi Poročila o službenih potovanjih
14	<i>Obračun plač in drugih osebnih prejemkov</i>			
140	Evidenca o stroških dela	T**		** (T oz. najmanj 50 let od nastanka) Evidenca je elektronska.
141	Mesečni obračun plač	5		Podatki in dokumenti, ki so podlaga za mesečni obračun plač: Nadurno delo, dežurstva (odreditev nadur, obračuni nadur in dežurstev, odobritve, sezname) Regres za letni dopust (sezname ...) Delovna uspešnost, stimulacije (sezname za izplačilo delovne uspešnosti, sklepi in dogovori o povečanem obsegu dela ...) Jubilejne in druge nagrade (tudi nagrade za inovacije) Administrativne in sodne prepovedi (tudi potrošniška in druga posojila ... izvršbe, upravnioizplačilne prepovedi ...) Boleznine (bolniški listi ...) Prevoz na delo in regresirana prehrana (izpolnjeni obrazci, sezname, dokazila) Krvodajalstvo (potrdila) Porodniška nadomestila (obvestila CSD delodajalcu) Odpravnine Odškodnine Drugi osebni prejemki in izplačila (npr: mentorski dodatek za delo s pripravniki, praktikanti, zaposlenimi na uvajanju), sindikalni odtegljaji
142	Zahtevki za financiranje (na MK)	5		Zahtevki za nakazilo sredstev za sofinanciranje plač in drugih prejemkov (odpravnine, jubilejnih nagrad, regresa ...)
15	<i>Kazenska, disciplinska in materialna odgovornost delavcev</i>			
150	Kazenska odgovornost delavcev		A	
151	Opozorila in opomini delavcem	10		Po 85. členu ZDR-1
152	Disciplinski postopki	T	A	Odločbe T Zapisniki disciplinske komisije A
153	Varstvo pravic delavcev	5		
154	Delovni in socialni spori	T*		Tudi arbitraže

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
155	Materialna odgovornost zaposlenih	T*		
16	Stanovanjske zadeve in družbeni standard			
160	Stanovanjske zadeve in stanovanjska posojila	T*		Vloge, odločbe, pogodbe, pritožbe
161	Družbeni standard	5		Letni oddih, letovanja Razpis za letovanje Kultura Šport in rekreacija (piknik, fitnes) – sezname, vabila ...
162	Socialno varstvo	5		
17	Druge kadrovske zadeve			
170	Podjemne pogodbe	10		Samo če niso sklenjene za delo na konkretni prireditvi. Tudi pogodbe o delu oziroma delovršne pogodbe.
171	Pogodbe o avtorskem delu	10		Samo če niso sklenjene za delo na konkretni prireditvi.
172	Delovni invalidi – splošno	T*		Druga dokumentacija je v personalnih mapah invalidov * (T oziroma najmanj 100 let od rojstva delavca)
173	Študentsko delo prek napotnic	5		Napotnice Obračuni Poročila o delu
174	Prostovoljno delo	T 10		Pogodbe s prostovoljci, poročila o delu, sezname, obračun stroškov ... 10 let Evidence – T
175	Družbeno koristno delo		A	Tudi civilno služenje vojaškega roka
176	Upokojevanje delavcev – splošno	T		Korespondenca z ZPIZ Sklep ali sporazum o prenehanju oz. upokojitvi je uvrščen v personalno mapo
177	Vloge za zaposlitev brez objave	2		Vloge in odgovori nanje
178	Druge kadrovske zadeve	5		
18	Varnost in zdravje pri delu			
180	Varstvo pri delu		A	
181	Nesreče pri delu		A	Tudi nezgode pri delu
182	Zdravstveno varstvo delavcev	T**		Tudi preventivni in sistematični zdravniški pregledi Korespondenca s pooblaščenim izvajalcem medicine dela Zdravniška spričevala Cepljenja
183	Poklicne bolezni		A	
2	FINANCE IN RAČUNOVODSTVO			
20	Finančno poslovanje			

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
200	Finance in računovodstvo – splošno	10		Računovodska korespondenca – dopisi, navodila, obvestila, izvajanje proračuna ...
201	Kontni plani	T		
202	Prihodki zavoda			
2020	Proračunski prihodki (državni, lokalni)	10		Spremljanje in členitev nakazil
2021	Prihodki iz sredstev EU	10		Spremljanje nakazil
2022	Prihodki iz prodaje blaga in storitev	10		Spremljanje realizacije prihodkov (nakazila, poročila iz blagajne vstopnic)
2023	Drugi prihodki	10		Odločbe, sklepi in spremljanje njihove izvedbe
203	Zaključni računi, računovodski izkazi, bilance stanja, prihodkov in odhodkov		A	Zaključni račun z vsemi predpisanimi in podpornimi dokumenti (brez letnih poročil)
204	Finančne analize in obračuni		A	
2040	Obračuni prihodkov od prodaje vstopnic	5		Obračuni prihodkov od prodaje vstopnic za prireditve
2041	Obračuni avtorskih pravic	T		Prijave na SAZAS, IPF ...
205	Kreditni in depoziti	5		Posojila in depoziti, ki jih najame oz. da CD: pogodba, nakazila, anuitetni načrt – 5 let po odplačilu zadnje anuitete
21	Poslovne knjige			Po Zakonu o računovodstvu 10 let
210	Glavna knjiga	10		Izpis GK
211	Finančni dnevnik	10		
212	Davčne evidence, obračun DDV	10		Obračuni DDPO, DDV
22	Pomožne poslovne knjige			
220	Blagajniški dnevnik	5		Dnevno zaključevanje za glavno blagajno, blagajno vstopnic in devizno blagajno (za gotovinska izplačila in vplačila) Blagajniški prejemki in izdatki
221	Register osnovnih sredstev in drobnega inventarja	T		
222	Knjiga terjatev in obveznosti (saldakonti kupcev in dobaviteljev)	10		
223	Davčna knjiga	10		Obračuni DDV, knjiga izdanih in prejetih računov, izračun odbitnega količnika, spremljanje in izvedba
224	Analitična evidenca materiala in drobnega inventarja	5		Prevzemi, izdaje, mesečni obračuni
225	Analitična evidenca plač	T		
226	Analitična evidenca avtorskih honorarjev	10		
227	Analitična evidenca prodanih vstopnic	10		

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
228	Druge pomožne poslovne knjige	5		
23	Knjigovodske listine			
230	Prejeti računi s prilogami	10 T***		Vsi prejeti predračuni, bremenopisi, dobropisi, dobavnice, tudi dobavnice za blago, potrebno pri organizaciji ali tehnični izvedbi in promociji prireditve , plačane objave oglasov v tiskanih medijih, računi , ki jih prejme zavod, za blago, storitve, material. Tudi računi dobaviteljev za blago in storitve, izvedene za promocijo, organizacijo, tehnično izvedbo prireditve, za provizijo pri posredniški prodaji vstopnic ... Tudi razne odločbe, sklepi, zahtevki (npr. za nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča) – kot podporna dokumentacija, če ni shranjena drugje – 10 Računi za osnovna sredstva – *** (T oziroma najmanj 20 let)
231	Izdani računi			
2310	Izdani računi za blago, storitve in material	10		Vsi izdani predračuni, bremenopisi, dobropisi, računi (razen za osnovna sredstva), računi, izdani za oddajo prireditvenih prostorov in opreme, organizacijo (prek dejavnosti na trgu), za kataloge, predmete pri razstavi ... Razni zahtevki za izplačilo; podporna dokumentacija, če ni drugje ...
2311	Izdani računi za osnovna sredstva	20		Vsi izdani predračuni, bremenopisi, dobropisi, računi za osnovna sredstva; podporna dokumentacija, če ni drugje
2312	Izdani računi za vstopnice, prodane fizičnim osebam	10		
232	Temeljnice za knjiženje	10		
233	Usklajevanje in izterjava	10		Obrazci IOP, opomini, predlogi za tožbe, poročila o uspešnosti vloženih predlogov ....
234	Obračuni davka (razen DDV)	10		Obračuni DDPO, tudi obrazci KIDO in odločbe v zvezi z njimi, spremljanje in izvedba
235	Finančne pogodbe	10		Pogodbe, ki niso razvrščene v ustrezne vsebine oz. projekte in se nanašajo na finančno poslovanje (asignacije, cesije)
236	Poslovanje prek TRR	5		Dnevni izpiski o spremembah na transakcijskem računu ali drugih računih skupaj s prilogami (le če jih ni drugje)
237	Finančne kompenzacije	5		Dokumenti za kompenzacijo, zaključeni predlogi za kompenzacijo – pobot medsebojnih terjatev in obveznosti
238	Pomožni obrazci	2 2 mes.		Slipi plačil s plačilnimi karticami – 2 leti Storno vstopnice, obrazec o nakupu vstopnic – 2 meseca po prireditvi

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
24	<i>Osnovna sredstva in drobni inventar</i>			
240	Amortizacija	10		Amortizacija, obračuni in predračuni, sezname ...
241	Donacije osnovnih sredstev	10		Pogodbe z donatorji, prevzemni zapisniki
25	<i>Inventura</i>			
250	Inventura	10		Inventura osnovnih sredstev, terjatev in obveznosti, vrednostnih papirjev, materiala in drobnega inventarja, medletni odpisi Elaborat s prilogami in sklepi o imenovanju, zapisniki inventurnih komisij, predlog sklepa o odpisu, sklep o odpisu
26	<i>Obračun plač in drugih prejemkov zaposlenih</i>			
260	Končni letni obračuni plač, izplačilne liste in osebni kartoni plač	T**		T** Trajno po Zakonu o računovodstvu oziroma najmanj 50 let od nastanka po Pravilniku o določanju rokov hranjenja dokumentarnega gradiva v javni upravi (Uradni list RS, št. 52/2009)
261	Obrazci za pokojninsko in invalidsko zavarovanje	T**		Npr. M4 za ZPIZ
262	Rekapitulacije in obračuni plač in prispevkov	T**		Sezname plačilnih nalogov
263	Dohodnina	10		Dohodnina po letih, izjave o vzdrževanih družinskih članih
264	Mesečni, periodični, občasni obračuni	5		Rekapitulacije plač (virmani, rekapitulacije, obr. REK, AJPES, KAD, izplačilni sezname, sezname odbitkov)
27	<i>Obračun avtorskih honorarjev in drugih izplačil fizičnim osebam</i>			
270	Nalogi za izplačilo	5		Nalogi za izplačilo AH, odredbe ...
271	Obračun davkov in prispevkov	10		Rekapitulacije, dohodnina, REK, ODO-1
272	Plačilni nalogi	5		Sezname izplačanih AH in drugih prejemkov, povračil stroškov in nagrad praktikantom, prostovoljcem in ostalim fizičnim osebam, kadar honorar ni obdavčen
3	INVESTICIJE, INVESTICIJSKO VZDRŽEVANJE IN UPRAVLJANJE PREMOŽENJA			
30	<i>Investicije, investicijskovzdrževanje in tekoče vzdrževanje – splošno</i>			

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
300	Interna strokovna navodila na področjih investicij, investicijskega vzdrževanja in tekočega vzdrževanja	T		Tudi korespondenca
301	Plani in programi investicij, investicijskega in tekočega vzdrževanja		A	
302	Poročila, analize, statistika investicij, investicijskega vzdrževanja, tekočega vzdrževanja		A	
31	<i>Investicije in investicijsko vzdrževanje</i>			
310	Zahtevki in argumentacija za investicije in investicijsko vzdrževanje	T		
311	Predinvesticijska dokumentacija		A	Dokument identifikacije investicijskega projekta (DI-IP) Predinvesticijska zasnova (PIZ) Investicijski program (INV-P)
312	Prostorska dokumentacija		A	
313	Projektna dokumentacija		A	Idejna zasnova (IDZ) Idejni projekt (IDP) Projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja (PGD) Projekt za razpis (PZR) Projekt za izvedbo (PZI) Druga projektna dokumentacija Klasif. znak se uporablja tudi za nekdanje PZR
314	Upravna dovoljenja za investicije		A	Lokacijske informacije Gradbena dovoljenja Uporabna dovoljenja Tudi nekdanja lokacijska dovoljenja
315	Izvedba investicij in investicijskega vzdrževanja	T		Zapisniki gradbenih odborov in operativnih sestankov, korespondenca z izvajalci, nadzor, situacije, gradbeni dnevniki, tehnični pregledi, reklamacije ... T oziroma dokler objekt stoji
316	Primopredaja objektov in opreme	T		
3160	Projekt izvedenih del (PID)		A	
3161	Navodila za obratovanje in vzdrževanje	DV + 2		Tudi instalacijski zapisnik, zagon opreme 2 leti po prenehanju uporabe
3162	Atesti	DV + 2		
317	Druga investicijska dokumentacija	5		

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
32	Obratovanje, vzdrževanje, servisiranje in popravila objektov, naprav in opreme			Razen informacijske tehnologije Zahteve za vzdrževanje, servisiranje, prenove in popravila Ponudbe za tekoče vzdrževanje in popravila Delovni nalogi Naročilnice za vzdrževanje in popravila Obračuni delovnih nalogov Reklamacije
320	Tekoče vzdrževanje objektov oziroma prostorov in naprav	T		
321	Strojni sistemi in naprave			Pri vsakem znaku 3210–326 se nahaja v glavnem naslednja dokumentacija: ponudba, predračun, naročilnica, račun in garancija, navodila za uporabo, certifikat ipd. (če je prejeta za konkretno stvar), zapisniki o periodičnih pregledih ...
3210	Splošno strojno vzdrževanje	10		
3211	Ogrevni sistem in naprave	10		
3212	Klimatske naprave	10		
3213	Hladilni sistem	10		
3214	Vodovod in kanalizacija	10		
3215	Drugi sistemi in naprave	10		
322	Elektroenergetski sistemi in elektronika			
3220	Elektroenergetski sistemi	10		
3221	Splošna razsvetljava	10		
3222	Dvigala	10		
3223	Gostinska oprema	10		
3224	Drugi sistemi in naprave	10		
323	Telekomunikacijski sistemi (telefonija, RTV, internet)	10		
324	Varnostni in nadzorni sistemi	10		Tudi javljalci vlomov, požarov, vlage, temperature ...
325	Oprema in pripomočki za izvedbo prireditev			
3250	Odrska tehnologija in scenska oprema	10		
3251	Oprema in pripomočki za izvedbo prireditev	10		
3252	Scenska osvetljava	10		
3253	Tonska tehnika in ozvočenje	10		
3254	Multimedijska tehnologija in oprema	10		
3255	Dvorane, prizorišča in drugi prostori	10		
3256	Oprema muzejskih, galerijskih in arhivskih depojev	10		

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
3257	Konservatorsko-restavratorska oprema	10		
3258	Oprema filmskih studiev in laboratorijev	10		
3259	Druga tehnika in oprema	10		Vzdrževanje orgel, balkonskih ograj, sedežev ...
326	Vzdrževanje pisarniške in druge opreme	10		Vzdrževanje stolov, miz, omar, garderobnih omaric, razrezovalnikov papirja ...
33	<i>Splošno vzdrževanje prostorov in opreme</i>			
330	Čiščenje prostorov in opreme	2		Tudi generalna čiščenja, dezinfekcija
331	Druge zadeve vzdrževanja prostorov in opreme	2		Pleskanja, brušenje parketa, zimsko čiščenje ...
34	<i>Varstvo in urejanje okolja, promet</i>			
340	Varstvo okolja	T		Tudi varstvo narave, varstvo voda, zraka, varstvo pred hrupom, pred sevanji, pred ultravijolično svetlobo
341	Urejanje in čiščenje okolice	2		
342	Odpadki in komunalni odvoz smeti	2		
343	Promet in prometna infrastruktura	10		Prometna ureditev okoli objektov
35	<i>Upravljanje stanovanj, objektov za nastanitev delavcev in počitniških objektov</i>			
350	Upravljanje stanovanj	20		
351	Upravljanje objektov za nastanitev delavcev	20		
352	Upravljanje počitniških objektov	20		Korespondenca z upravnikom
36	<i>Zavarovanja objektov in opreme</i>			Korespondenca z zavarovalnicami Zavarovalne police Škode in odškodninske zahteve Razen avtomobilskega zavarovanja
360	Zavarovanje objektov	10		
361	Zavarovanja opreme	10		
362	Druga zavarovanja	10		
37	<i>Varnost in zaščita</i>			
370	Varnostna politika in varnostni načrti		A	Tudi ocena tveganj, ukrepi za odpravo tveganj
371	Informacijska varnost		A	Varnostna politika, tveganja Pooblastila za dostop do informacijskega sistema
372	Civilna zaščita in varnost		A	Splošno

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
3720	Obrambne zadeve		A	Obrambni načrt
3721	Načrt zaščite in reševanja		A	
3723	Zaklonišča		A	
3724	Druga dokumentacija s področja civilne zaščite in varnosti	5		
373	Požarna varnost	T		
3730	Požarna varnost	T		Protipožarni sistemi Gasilni aparati Zasilni izhodi
3731	Gasilska služba	5		Navodila, poročila, razporedi, urniki ...
38	<i>Varnostna in receptorska služba</i>			
380	Varnostna in receptorska služba	2		Navodila, poročila, razporedi, evidence
381	Hostesna in garderobna dejavnost	2		Navodila, poročila, razporedi, evidence
4	INFORMACIJSKE IN TEHNIČNE STORITVE			
40	<i>Informacijske storitve</i>			
400	Načrtovanje informacijskih sistemov		A	Plani, analize
401	Razvoj in uvedba informacijskih sistemov		A	Razvojna dokumentacija Uvedbena dokumentacija Uporabniška dokumentacija (navodila za uporabo programa ...)
402	Upravljanje informacijskih sistemov			
4020	Strojna oprema in sistemska programska oprema		A	Tehnična dokumentacija Analize in statistika Seznami uporabnikov
4021	Programska oprema	T		Dokumentacija o razvoju opreme Uporabniška navodila Pobude za spremembe Aplikacije
4022	Informacijske storitve	T		Dokumentacija o storitvah zunanjih izvajalcev v zavodu, storitve zavoda za naročnike
403	Vzdrževanje strojne in programske opreme	10		Dokumentacija o vzdrževanju strojne in programske opreme, o upravljanju incidentov in problemov; tudi vzdrževanje osebnih računalnikov, tiskalnikov, skenerjev in multifunkcijskih naprav, analize motenj, okvar ...
404	Druga dokumentacija	5		Korespondenca
41	<i>Vozni park in transport</i>			
410	Vozni park – splošno	5		Navodila, poročila, korespondenca
411	Evidence voznega parka	10		
412	Potni nalogi za uporabo avtomobilov	5		
413	Tahografi	2		

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
414	Vzdrževanje voznega parka	5		
415	Registracija in zavarovanje vozil	DV + 2		
416	Poškodbe in okvare vozil	5		
417	Transport	5		Obvestila, vozni listi, tovorni listi, odpravni listi, razporedi, predajnice ...
418	Druga dokumentacija	2		
42	<i>Hotelske, turistične in gostinske storitve</i>			
420	Hotelske, turistične in gostinske storitve – splošno	5		
421	Pogodbeni odnosi z izvajalci	DV + 5		Na primer letne pogodbe
422	Naročanje gostinskih in hotelskih storitev	5		
5	PRODAJA IN NABAVA			
50	<i>Storitve dejavnosti zavoda na trgu – splošno</i>			
500	Promocijski projekti zavoda		A	
501	Trženje storitev zavoda iz dejavnosti na trgu	2 10	A	Razna splošna korespondenca s potencialnimi strankami – 2 leti Komunikacija s potencialnimi strankami, priprava ponudb, storno ponudbe – 10 let Propaganda, reklama, tiskovine, plakati in transparenti, objave v časopisih, na radiu in na TV, e-novice, spletne strani, družabni mediji ...A Kandidatura zavoda (npr. ponudbe na objavljena javna naročila ...) – 10 let Do sklenitve pogodbe Kadar ni v okviru projektov
502	Trženje tehničnih storitev zavoda	5		Kadar ni v okviru projektov
503	Propaganda, reklama, promocijsko gradivo zavoda		A	Kadar ni v okviru projektov
504	Objave v časopisih, na radiu in na TV za zavod	5		Kadar ni v okviru projektov
505	Animacija	5		Kadar ni v okviru projektov
506	Plakatiranje in transparenti	5		Najem plakatnih mest – 5 let Kadar ni v okviru projektov
507	Udeležba zavoda na sejmih	5		Kadar se na sejmu predstavlja zavod (npr. stojnica)
508	Reprezentanca	5		
509	Drugo	5		

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
51	<i>Kulturna dejavnost zavoda na trgu</i>	T 10 2	A	<p>K vsaki posamezni prireditvi spada gradivo, ki nastane v zvezi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - s sklepanjem dogovorov, - s promocijo prireditve (plakati, objave na RTV ...), - z njeno organizacijo v zavodu - s tehnično izvedbo v zavodu - z odmevi v javnosti, - druga dokumentacija, ki je povezana neposredno z organizacijo in izvedbo prireditve (poročilo, evalvacija, fotografije, filmi, kliping ...). <p>V PRILOGI 1 načrta je seznam dokumentacije z roki hranjenja (2 leti, 10 let od izvedbe prireditve, T in A), ki se uvršča v dosje prireditve glede na roke hranjenja!</p> <p>Arhivsko gradivo so predvsem: pogodbe z naročniki in udeleženci dogodkov, program prireditve (konference, kongresa z nastopajočimi), poročilo k posamezni prireditvi, število obiskovalcev, zbornik, če je bil pripravljen, in vse ostale tiskovine, fotografije, filmi, kliping itd.</p> <p>Velja za znake od 511 do vključno 518</p>
510	Splošno o kulturni dejavnosti na trgu	10		
511	Kongresi	T 10 2	A	
512	Proslave	T 10 2	A	
513	Sejmi, razstave, festivali	T 10 2	A	
514	Znanstvene, izobraževalne prireditve	T 10 2	A	
515	Kulturne prireditve, ki niso v javnem kulturnem programu	T 10 2	A	
516	Družabne prireditve	T 10 2	A	
517	Dobrodelne prireditve	T 10 2	A	
518	Druge kongresno-komercialne prireditve in storitve	T 10 2	A	

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
519	Dajanje tehnične opreme v najem	10		
52	<i>Informiranje obiskovalcev in prodaja vstopnic</i>	5		
520	Informiranje obiskovalcev	5		
521	Prodaja vstopnic	5		
522	Prodaja informativno-oglaševalskega gradiva, knjig, filmov, kaset, plošč, spominkov	5		
53	<i>Nabava osnovnih sredstev, blaga in storitev</i>			Nabava nepremičnin, strojev, naprav, aparatov, pisarniške in druge opreme
530	Javna naročila – splošno			
531	Javna naročila večjih vrednosti	T 5 DV		T za naročila večjih vrednosti (razpis, zapisniki, izbrana ponudba, pogodba ...) Bančna garancija izbranega ponudnika – DV, nato se vrne Neizbrane ponudbe – 5 let
532	Javna naročila manjših vrednosti	10 5		10 let za naročila manjših vrednosti (razpis, zapisniki, izbrana ponudba, pogodba ...) Neizbrane ponudbe – 5 let
533	Nabave brez javnega naročila	5		Naročilnice, dobavnice ...
54	<i>Prodaja blaga in storitev</i>			
540	Prodaja storitev	5		Razen kulturnih storitev zavoda
541	Prodaja blaga	5		
542	Ceniki blaga in storitev	T		
543	Ponudbe, predračuni blaga	5		Ponudbe storitev so pod Trženje 501 Ponudbe in predračuni, ki niso del prireditve
55	<i>Skladiščenje drobnega inventarja in potrošnega materiala</i>			
550	Splošno	5		Poročila o stanju in gibanju zalog materiala, dopisi
551	Skladiščna kartoteka	20		
552	Prezemno-izdajna dokumentacija skladišč oziroma ekonomata	10		Interne naročilnice, zahtevki, izdajnice, dobavnice, prevzemnice blaga in materiala
6	KULTURNO-UMETNIŠKA DEJAVNOST			
60	<i>Varstvo nepremične kulturne dediščine</i>		A	

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
61	<i>Varstvo premične kulturne dediščine – muzejska dejavnost</i>		A	
62	<i>Varstvo premične kulturne dediščine – galerijska dejavnost</i>		A	
63	<i>Varstvo arhivskega gradiva – arhivska dejavnost</i>		A	
64	<i>Knjižnična dejavnost</i>		A	Primer mogoče razčlenitve specifične strokovne dejavnosti in dokumentacije za splošne knjižnice
640	Knjižnična mreža		A	
641	Medknjižnično sodelovanje	10		
642	Nabavna politika in nabava knjižničnega gradiva		A	Tudi plani nabave
643	Donacije			
644	Evidence knjižničnega gradiva		A	Inventarne knjige Katalogi Cobiss
645	Strokovna obdelava knjižničnega gradiva			
6450	Inventarizacija in katalogizacija gradiva		A	Cobiss
6451	Tehnična oprema knjižničnega gradiva	5		
6452	Inventura gradiva	5		Navodila Inventurna poročila Predlog za odpis
6453	Redni odpis gradiva	5		Pravila, poročila sezname ...
646	Izposoja knjižničnega gradiva			Cobiss
6460	Vpisnice	1		
6461	Evidenca izposoje	1		
6462	Izterjava	5		
6463	Prepovedi in omejitve	T		
647	Medknjižnična izposoja	1		
648	Domoznanstvo		A	
65	<i>Medijska dejavnost</i>		A	Dejavnost časopisnih, radijskih in televizijskih hiš
66	<i>Ljubiteljska kulturna dejavnost</i>		A	
67	<i>Kulturno-umetniška dejavnost</i>			K vsaki posamezni prireditvi spada gradivo, ki nastane v zvezi: – s sklepanjem dogovorov,

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
				<p>- s promocijo prireditve (plakati, objave na RTV ...),</p> <p>- z njeno organizacijo,</p> <p>- s tehnično izvedbo,</p> <p>- z odmevi v javnosti,</p> <p>- druga dokumentacija, ki je povezana neposredno na organizacijo in izvedbo prireditve (poročilo, evalvacija, fotografije, filmi, kliping ...)</p> <p>V PRILOGI 1 načrta je seznam dokumentacije z roki hranjenja (2 leti, 10 let od izvedbe prireditve, T in A), ki se uvršča v dosje prireditve glede na roke hranjenja</p> <p>Arhivsko gradivo so predvsem: pogodbe z naročniki in udeleženci dogodkov, program prireditve (konference, kongresi z nastopajočimi), poročilo k posamezni prireditvi, število obiskovalcev, zbornik, če je bil pripravljen, in vse ostale tiskovine, fotografije, filmi, kliping itd.</p> <p>Velja za znake od 670 do vključno 68!</p>
670	Sklopi kulturno-umetniških prireditev z različnih področij	T 10 2	A	Organizacijske oblike, kot na primer: abonmaji, cikli, festivali ..., samo če vključujejo prireditve iz različnih zvrsti. Če so sestavljeni iz prireditev iste zvrsti, se uvrstijo v ustrezne znake 671-68.
671	Glasbena umetnost - prireditve	T 10 2	A	
6710	Simfonična glasba			
6711	Komorna glasba			
6712	Vokalna glasba			
6713	Opera in druga glasbeno scenska dela			
6714	Jazz			
6715	Glasbe sveta, etnoglasba			
6716	Sodobne in mejne glasbene zvrsti			
6717	Druge glasbene prireditve			
672	Gledališka dejavnost - prireditve	T 10 2	A	
6720	Dramsko gledališče			
6721	Lutkovno gledališče			
6722	Raziskovalno gledališče			
6723	Druge gledališke prireditve			
673	Ples in balet - prireditve	T 10 2	A	

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
6730	Balet			
6731	Sodobni ples			
6732	Folklor			
6733	Druge plesne prireditve			
674	Filmska dejavnost – prireditve	T 10 2	A	
6740	Filmski festivali			
6741	Filmski cikli			
6742	Druge filmske projekcije			
675	Avdiovizualna in intermedijska ustvarjalnost – prireditve	T 10 2	A	
676	Razstave	T 10 2	A	
6760	Likovna umetnost in kiparstvo			
6761	Arhitektura in oblikovanje			
6762	Kulturnozgodovinske razstave			
6763	Fotografske razstave			
6764	Druge razstave			
677	Literarne prireditve	T 10 2	A	
678	Kulturna vzgoja in humanistika – prireditve	T 10 2	A	
6780	Kulturnovzgojne prireditve	10		
6781	Ustvarjalnost mladih	10		
6782	Humanistika	10		
6783	Druge prireditve kulturne vzgoje in humanistike	10		
68	Druga kulturno-umetniška dejavnost – prireditve	T 10 2	A	
7	IZOBRAŽEVALNA DEJAVNOST			
70	Izobraževalna dejavnost – splošno	10		
71	Lastne kulturno-izobraževalne prireditve zavoda		A	Ekskurzije, obiski in ogledi zavoda, muzeja, knjižnice, arhiva ...
72	Druga izobraževalna dejavnost	10		

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
8	ZNANSTVENORAZISKOVALNA IN RAZVOJNA DEJAVNOST			
80	Znanstvenoraziskovalna in razvojna dejavnost - splošno			
800	Splošno o znanstvenoraziskovalni in razvojni dejavnosti	T		
801	Strategija in programi znanstvenoraziskovalnega in razvojnega dela	10	A	Programi raziskovanj - lastni A Drugi 10
802	Poročila o znanstvenoraziskovalnem in razvojnem delu	10	A	Lastna poročila A Druga 10
81	Nacionalni raziskovalni in razvojni projekti	10	A	Prijave projektov, vmesna poročila, končna poročila, finančna dokumentacija - 10 let Raziskovalni projekt, naloga, elaborat - A Velja za znake od 81 do vključno 85
82	Raziskovalni in razvojni projekti EU - okvirni programi	10	A	
83	Mednarodni raziskovalni in razvojni projekti izven okvirnih programov EU	10	A	
84	Interni raziskovalni in razvojni projekti zavoda	10	A	
85	Raziskovalni in razvojni projekti po naročilu tretjih oseb javnega in zasebnega prava	10	A	
86	Svetovalno delo in ekspertize			Svetovanja in ekspertize, ki jih zavod ali delavci opravijo za zunanje naročnike
860	Svetovalno delo - splošno	10		
861	Strokovna mnenja in nasveti	T		
862	Ekspertize		A	
87	Raziskovalci			
870	Splošno o raziskovalcih	T		Korespondenca, navodila
871	Prijave raziskovalcev v register	T		
872	Mladi raziskovalci	T		

Klas. znak	Vsebina klasifikacijskega znaka	Roki Hrambe	Arhivsko gradivo (predlog)	Opombe
88	<i>Konference, zborovanja, seminarji, posveti drugih pravnih oseb</i>			
880	Konference, zborovanja, seminarji, tečaji, posveti, predavanja v organizaciji drugih institucij v Sloveniji izven zavoda	5	A	A, če se gradivo neposredno nanaša na zavod Ostalo 5
881	Konference, zborovanja, seminarji, posveti v tujini	5	A	A, če se gradivo neposredno nanaša na zavod Ostalo 5
9	DRUGE ZADEVE			Samo zadeve, ki se ne morejo uvrstiti v posamezne vsebine! (na primer: zapisniki sej Kulturniške zbornice, sporazumi o mednarodnem sodelovanju itd.)
90	<i>Mednarodno sodelovanje</i>	T		Sodelovanje v mednarodnih organizacijah na področju kulture! Vse, kar ni uvrščeno pod vsebine!
91	<i>Kulturniška zbornica</i>	5	A	A, če se gradivo nanaša neposredno na zavod Drugo 5
92	<i>Nacionalni svet za kulturo in drugi nacionalni sveti s področja kulture</i>	5	A	A, če se gradivo nanaša neposredno na zavod Drugo 5
93	<i>Prešernov sklad</i>	5	A	A, če se gradivo nanaša neposredno na zavod Drugo 5
94	<i>Društva in zveze društev</i>	5	A	A, če se gradivo nanaša neposredno na zavod Drugo 5
95	<i>Združenja in skupnosti</i>	5	A	Združenje kulturnih domov in ustanov Slovenije A, če se gradivo nanaša neposredno na zavod Drugo 5
96	<i>Sindikati</i>			
960	Sindikati	10		Korespondenca s sindikati
961	Stavke		A	
97	<i>Razno</i>			
970	Prireditve in proslave drugih pravnih oseb izven zavoda	5	A	A, če se gradivo neposredno nanaša na zavod Drugo 5
971	Razna nerazvrščena dokumentacija	5		

Pripravil:
doc. dr. Vladimir Žumer, arhivski svetnik v pokoju

Priloga 1

Seznam dokumentacije, ki se uvršča v dosjeje kulturno-umetniških prireditvev

2-letni rok hrambe

Zap. št.	Dokumentacija, ki nastaja o prireditvi	Rok hrambe
1	Adreme – seznam naslovnikov, ki so prejeli dopise, medijska sporočila, vabila, obvestila v zvezi s promocijo in trženjem prireditve (posamezniki, skupine obiskovalcev, sponzorji, novinarji ...)	2
2	Pasice, oglasi za splet in FB	2
3	Besedilo – korekture	2
4	Besedilo – lektorirano	2
5	Besedilo – objava za mesečni koledar prireditev	2
6	Besedilo – prevod v angleški jezik za namene promocije	2
7	Besedilo in slikovno gradivo, ki pride v zavod za posamezno prireditev, napovednik za film ...	2
8	Dispozicija za digitalno obveščanje – zahteve	2
9	Dispozicija za izvajanje požarno nevarnih del zunanjih izvajalcev	2
10	Dispozicija za prevod	2
11	Dispozicija za prodajo vstopnic	2
12	Distribucija – pošiljanje vabila na prireditev z gradivom po elektronski pošti ali po redni pošti	2
13	Distribucija promocijskih gradiv (seznam lokacij, kamor se dostavlja promocijske materiale)	2
14	Dnevni pregled prodaje po predstavah	2
15	Določitev cen vstopnic (npr. pisno soglasje vodje KUP oz. zunanjega organizatorja, koproducenta ipd. ...)	2
16	E-novičke: izdelava naslovnikov, obveščanje naslovnikov, oblikovanje baze naslovnikov (adreme)	2
17	Facebook, Twitter (objave)	2
18	Glasovalni lističi	2
19	Gradivo, poslano v NUK za pridobitev CIP (prva notranja stran, kolofon, naslovnica, tri notranje strani – za zbornike kongresov, kataloga za razstave)	2
20	Korespondenca – pisna, in dogovori z zunanjimi izvajalci (agenti, agencijami, izvajalci cateringa, hoteli ...) pri organizaciji dogodka	2
21	Korespondenca med sodelavci zavoda, ki delajo na prireditvi	2
22	Korespondenca s pokrovitelji in darovalci (sponzor, donator)	2
23	Korespondenca z naročniki glede organizacije prireditve, dogodka	2
24	Medijsko pokroviteljstvo – navodila za izpolnjevanje pogodbenih obveznosti	2
25	Ploti – samo v e-obliki zaradi neobstoynosti plotanih materialov	2
26	Poskusni odtisi v tiskarni – ozelit (podpis urednika, oblikovalca)	2
27	Prijave predavateljev, udeležencev, obiskovalcev, razstavljalcev (npr. za Kulturni bazar, konference, kongrese, sejme)	2
28	Prodaja skupinam (dokumenti)	2
29	Prošnje novinarjev za akreditacijo (prek spletne strani) in odgovor zavoda o (ne)odobritvi vloge za novinarsko akreditacijo	2
30	Protokol – naročilo Protokola RS, sedežni red (v povezavi z blagajno), navodilo hostesam, Varnostni službi	2
31	Reverz za predmete in stvari, ki jih izdaja zavod uporabnikom	2
32	Rooming lista	2
33	Spiski novinarjev, ki so prejeli brezplačni izvod kataloga ali zloženke na odprtju razstave	2
34	Telefonska prodaja (dokumenti: izpolnjen obrazec za nakup po telefonu)	2
35	Terminski načrt oglaševanja (kadar ni vključen v promocijski načrt)	2
36	Uradno vabilo za nastop	2
37	Kartice za nadzor pristopa (dokumentacija glede oddaje zahtevkov za dodelitev in prevzem kartic)	DV + 2

10 let

Zap. št.	Dokumentacija, ki nastajajo o prireditvi	Rok hrambe
1	Abstrakti – priprava izvlečkov razprav na konferenci/kongresu	10
2	Dispozicija – zahteve za oblikovanje	10
3	Dokumentacija o organizaciji trgovine ob razstavah	10
4	Fotografije označevanja in usmerjanja po zavodu in okolici (transparenti, razne talne nalepke, okta panoji in »pingvini«, svetlobni panoji, usmerjevalne e-table, rjuha, zastava ...) z metapodatki	10
5	Garantna pisma – urejanje vizumov za tuje nastopajoče ter za delavce zavoda, ki delajo v tujini (koprodukcija)	10
6	Gradivo za novinarje	10
7	Obračun prireditve dejavnosti na trgu	10
8	Pogodba – zavarovalna (za razstavne predmete) in ostali dokumenti v zvezi s tem	10
9	Pogodba s špediterjem in dokumenti v zvezi z izborom špediterja	10
10	Poizvedbe za izbiro najugodnejših ponudb raznih storitev in blaga (tisk, letalske vozovnice ...)	10
11	Pomožna blagajna – dokumenti o vodenju blagajne (blag. prejemki, izdatki, blag. dnevnik, slipi, specif. oddane gotovine ...)	10
12	Potni nalog	10
13	Predračun prireditve (kadar ni vključen v projektno nalogo)	10
14	Prostovoljsko delo na prireditvi (pogodba, poročilo, obračun ...)	10
15	Reverz za predmete in stvari, ki jih prevzema zavod od izvajalcev (razstave ...)	10
16	Sofinanciranje prireditev (prošnje in odgovori)	10
17	Soglasja in dovoljenja raznih upravnih organov in drugih zainteresiranih strank (MOL, UE, stanovalci – sosede ...)	10
18	Študentsko delo na prireditvi (napotnica, najem, poročilo ...)	10
19	Vabilo na novinarsko konferenco	10
20	Vodstvo po razstavi in drugi spremljajoči dogodki (skupine, šole, javno vodstvo ...)	10
21	Zapisniki izvedbenih sestankov	10
22	Žirija – seznam članov žirije, vabilo k sodelovanju ...	10

Trajno

Zap. št.	Dokumentacija, ki nastaja o prireditvi	Rok hrambe
1	Dialog lista za film (če smo distributerji)	T
2	Govor ob odprtju razstave	T
3	Knjige vtisov gostujočih umetnikov, obiskovalcev in drugih gostov, odzivi javnosti – pohvale in pritožbe na konkretno prireditev (samo če se nanašajo na eno samo prireditev – sicer se uvrščajo pod znak 082)	T
4	Načrt postavitve razstave	T
5	Oglas (radijski, televizijski: predlog, korektura, lektura, izdelava, oglaševanje, terminski plani, predračun)	T
6	Pogodba o sodelovanju, o izvedbi prireditve, o izposoji likovnih/fotografskih del (za koprodukcijo, z izvajalci, za prodajo zgoščenk, z agencijami, samostojnimi podjetniki ...)	T
7	Podjemna pogodba (za pomoč pri organizaciji/tehnični izvedbi/promociji projekta)	T
8	Pogodba s pokroviteljem ali darovalcem	T
9	Pogodba za izdelavo avtorskega dela (z izvajalcem, za izbor izvajalcev, pripravo besedil, izdelava skladbe ...)	T
10	Prezenčna lista udeležencev novinarske konference	T
11	Scenarij prireditve	T
12	Seznam gostov na prireditvi (npr. na Liffe)	T
13	Seznami: obveznih izvodov, poslanih v NUK, izvedenih skladb, skladateljev in izvajalcev za SAZAS, IPF, dokumentov in podatkov za Gledališki inštitut, Moderno galerijo ...	T

Zap. št.	Dokumentacija, ki nastaja o prireditvi	Rok hrambe
14	Uvozne in izvozne deklaracije	T
15	Dispozicija s tehničnimi zahtevami za prireditev – rider (vzorec A, sicer T, če gre za koprodukcijo)	T, A

Arhivsko gradivo

Zap. št.	Dokumentacija, ki nastaja o prireditvi	Rok hrambe
1	Obračunski list prireditve (število obiskovalcev po cenah vstopnic za posamezno prireditev, število gratis vstopnic ipd.)	A
2	Celostna grafična podoba prireditve (idejni osnutek, izbor oz. potrditev predloga): usmeritve oblikovalca za način tiska, izbor materiala, barv, formata tiskovine	A
3	Fotografije, narejene na prireditvi (nastopajoči, na sprejemu, nagrajenci, gostje ...), postavitev, otvoritve razstave, eksponatov (za katalog)	A
4	Fotografirane lokacije objave logotipa sponzorja/donatorja, plakatnih mest, transparenta	A
5	Gledališki list	A
6	Katalog (za razstave, festivale, sejme ...)	A
7	Koncertni list	A
8	Letaki (razglednice, animacijski lističi)	A
9	Medijsko sporočilo	A
10	Notni zapis naročene skladbe	A
11	Odmevi v medijih (kliping o prireditvi) v tiskani ali digitalni obliki	A
12	Plakati	A
13	Poročilo o komercialni prireditvi	A
14	Poročilo o kulturno-umetniški prireditvi	A
15	Programski listi, program prireditve z nastopajočimi, urniki (festivalskih) dogodkov ...	A
16	Projektna naloga prireditve	A
17	Promocijski načrt	A
18	Seznam prejemnikov nagrad, priznanj, plaket z vzorcem dokumenta	A
19	Spletna stran – posredovanje vsebin za objavo relevantnih informacij (besedilo + fotografije), spremembe, pisni in ustni dogovori z zunanjimi izvajalci (tehnična podpora, oblikovanje)	A
20	Sponzorska mapa (kliping, kopije fotografij in ostala dokumentacija, s katero izkazujemo realizacijo pogodbenih obveznosti)	A
21	Vabilo na odprtje/prireditev	A
22	Video gradiva in zvočna gradiva (posnetek koncerta, predavanja, opere, gledališke, plesne predstave ali druge prireditve): VHS, DVD, CD, MP3, LP, AV-kaseta, film na kolutu (z ustrezno oznako omejitev, ki izhajajo iz varstva avtorskih pravic)	A
23	Zbornik (konference, kongresa)	A
24	Nalepke, priponke (bedži), press kartice	A (2 vzorca s prireditve)

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Žumer, Vladimir: *POSLOVANJE Z ZAPISI – Upravljanje in hramba dokumentarne-ga gradiva, klasifikacijski načrti za razvrščanje gradiva z roki hranjenja in elektronska hramba gradiva v digitalni obliki*. Ljubljana: Planet GV, 2008.

Žumer, Vladimir: Mednarodni standard ISO 15489 in upravljanje dokumentacije v organih javne uprave, gospodarskih družbah, podjetjih in zavodih v Sloveniji. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (ur. Tovšak, Slavica). Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, str. 113–132.

Žumer, Vladimir: Klasifikacijski načrti za razvrščanje dokumentacije z roki hranjenja v Sloveniji. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (ur. Gostenčnik, Nina). Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2013, str. 353–368.

Žumer, Vladimir: Enotni klasifikacijski načrt za razvrščanje poslovne in zdravstvene dokumentacije z roki hranjenja za zavode s področja zdravstva. V: *Kako do urejenih, varnih in hitro dostopnih dokumentov v zdravstvenih ustanovah: zbornik predavanj Seminarja o varstvu dokumentacije v zdravstvenih ustanovah v Arhivu RS*, 18. 6. 2012. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2012, str. 55–100.

SUMMARY

INSTRUMENT USED TO PREPARE CLASSIFICATION PLAN FOR CULTURAL INSTITUTIONS

The proposal of a uniform classification plan for classifying cultural institute archives includes complete paper and digital archives of cultural institutions owing to progressive transition to an electronic management of archives and electronic keeping of archives in digital form in accordance with International Standard ISO 15489 – Records management, European Commission MoReq recommendation (Model Requirements specification for electronic records management systems), Decree on administrative operations (Official Gazette of the Republic of Slovenia Nos 20/05, 106/05, 30/06, 86/06, 32/07, 63/07, 115/07, 122/07, 31/08, 35/09, 58/10, 101/10 and 81/2013), Protection of Documents and Archives and Archival Institutions Act (Official Gazette of the Republic of Slovenia Nos 30/2006, 24/2014 and 51/2014), Decree on Protection of Documents and Archives (Official Gazette of the Republic of Slovenia, No. 30/2006), Unified Technological Requirements for Digital Recordkeeping, version 2.1, and Rules on determining the Keeping Period of Archives in the Public Administration (Official Gazette of the Republic of Slovenia, no. 52/2009) which require the classification of comprehensive documentation by subject and specification the keeping period. Plan structure is based on business functions or rather breakdown of activities of cultural institution and not on the basis of framework of the classification code plan contained in the Annex of the Decree on Administrative operations whereas it includes excessive administrative content and not enough specific documentation or documentation inherent to cultural institutions. Furthermore, cultural institutions do not undertake administrative tasks, but rather cultural tasks based on sector-specific laws.

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES

Mednarodna znanstvena konferenca »Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja«

Radenci, 5.–7. april 2017

Mednarodna znanstvena konferenca *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* je tudi v letu 2017 potekala v Hotelu Radin v Radencih. V treh dneh so se predstavili strokovnjaki in znanstveniki iz številnih držav (Slovenije, Švice, Avstrije, Nemčije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Črne gore, Srbije, Gruzije, Romunije in Brazilije), ki so prispevali tudi članke za objavo v zborniku konference. Mednarodna konferenca je potekala med 5. in 7. 4. 2017.

V uvodnem delu konference sta prisotne pozdravila direktor Pokrajinskega arhiva Maribor, Ivan Fras, in direktorica hotelov Zdravilišča Radenci, Vesna Maučec. Otvoritveni nagovor konference je imel minister za kulturo Republike Slovenije Anton Peršak. Sledila sta pozdrava mag. Ivana Šijanca, direktorja podjetja Trevis d.o.o., generalnega sponzorja za področje klasičnega arhiviranja, in Boštjana Gaberca, direktorja podjetja Mikrografija, d. o. o., generalnega sponzorja za področje dolgoročne hrambe gradiva.

Glavna tema letošnje konference se je glasila *Digitalno in digitalizirano: Arhivsko gradivo včeraj, danes in jutri*. Prvi dan konference je bilo predstavljenih nekaj uspešnih primerov digitalizacije arhivskega gradiva, od zemljiških in matičnih knjig do zasebnega arhivskega gradiva in 3D-digitalizacije voščenih pečatov. Konferenco so s predstavitvami otvorili dr. Thomas Aigner iz Škofijskega arhiva St. Pölten v Avstriji, dr. Joachim Kemper z Inštituta za zgodovino Frankfurta v Nemčiji in Igor Filipič iz Nadškofijskega arhiva Maribor. Dr. Thomas Aigner je predstavil sodelovanje državljanov in arhivistov pri projektu Topoteka, dr. Joachim Kemper je govoril o projektu digitalizacije zasebnega gradiva dobitnika Nobelove nagrade Otta Hahna in 3D-digitalizaciji voščenih pečatov, Igor Filipič pa je načel temo prilagajanja interpretacije arhivskih virov zahtevam digitalizacije.

Sledile so predstavitve prispevkov s področja obdelave arhivskega gradiva v praksi, in sicer mag. Aide Škoro Babić iz Arhiva Republike Slovenije, ki je predstavila pristope in probleme pri obdelavi gradiva vojaških sodišč, in dr. Julije Barunčić Pletikosić ter dr. Željke Križe, ki sta predstavili urejanje in vrednotenje arhivskega gradiva v Hrvaškem spominsko-dokumentacijskem centru.

O digitalizaciji arhivskega gradiva so spregovorili še: mag. Anton Vatcharadze iz Osrednjega zgodovinskega arhiva Gruzije v Tbilisiju, ki je predstavil prispevek z naslovom *Hramba in popisovanje digitaliziranega fonda – osebni arhiv Kharitona Shavishvilija*, Vlatka Lemić iz Hrvaškega državnega arhiva v Zagrebu, ki je predstavila prispevek z naslovom *Digitalizacija v hrvaških arhivih: stanje in perspektive*, Adnan Tinjić iz Arhiva Tuzelskega kantona, Bosna in Hercegovina s prispevkom *K sistematični digitalizaciji: lekcije in posebnosti digitalizacije v Arhivu Tuzelskega kantona*, mag. Carolina de Oliveira iz Državnega arhiva Brazilije v Rio de Janeiru, ki je predstavila prispevek *Družbeni mediji kot zapisi in njihova hramba: primer Olimpijskih iger v Rio de Janeiru 2016* in Martin Kunz iz švicarskega podjetja Scope solutions AG, ki je predstavil programsko rešitev scopeRecordsCenter – vmesni digitalni arhiv.

Tudi popoldanski del je bil namenjen sekciji z naslovom *Digitalizacija*

arhivskega gradiva. Podjetje Mikrocop, d. o. o., Ljubljana je s pomočjo mag. Maria Klačmerja iz Občinskega sodišča v Varaždinu ter mag. Ivica Metlikovca predstavilo primer iz prakse – digitalizacijo arhiva zemljiških knjig na Hrvaškem. V imenu podjetja Trevis, d. o. o., je izzive fizičnega arhiva v digitalni dobi predstavil direktor podjetja Trevis, d. o. o., Beograd, Srbija, Jovica Zeković. Karmen Matkovič iz podjetja Mikrografija, d. o. o., pa je predstavila poslovne rešitve podjetja s predstavitvijo naslovljeno *Začnite s papirjem. Zaključite v oblaku*.

Sekcija predstavitev na posterjih je tudi letos potekala v avli pred Kongresno dvorano, posterji pa so bili na ogled vse tri dni konference. Svoje prispevke na posterjih so s kratko 10-minutno predstavitvijo v Kongresni dvorani predstavili tudi naslednji avtorji:

- Mag. Mirjana Bogosavljević (Arhiv Srbije): *Izkušnje pri urejanju arhivskega gradiva fonda Ministrstva za finance – zbirka Oddelka za davke v Arhivu Srbije*;
- Marijana Jukić in Angelika Milić (Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Hrvaška): *Urad za človekove pravice Vlade Republike Hrvaške in Urad Republike Hrvaške za nacionalne manjšine*
- Nataša Milošević Dulić (Zgodovinski arhiv Požarevac, Srbija): *Posledice neprimernih pogojev hrambe arhivskega gradiva v arhivih – izkušnje Zgodovinskega arhiva Požarevac*;
- Branka Molnar (Zagreb, Hrvaška): *Splošni seznam gradiva z roki hrambe kot Univerzalni klasifikacijski načrt na Hrvaškem – analiza uporabe v praksi*
- Dr. Jasna Požgan (Državni arhiv za Međimurje, Štrigova) in Ivana Posedi (Državni arhiv u Varaždinu, Hrvaška): *Prezvemi v preteklosti in sedanjosti*;
- Mag. Marijana Todorović Bilić (Arhiv Republike Srbske, Bosna in Hercegovina): *Notranja pravila pri upravljanju dokumentarnega gradiva – izkušnje Arhiva Republike Srbske*;
- Almira Alibašić - Fideler, Haris Zaimović in Velid Jerlagić (Zgodovinski arhiv Sarajevo, Bosna in Hercegovina): *Knjige registrov in protokolov kot spletni inventarji: digitalizacija knjig v fondih uprave*.

Drugi dan konference je bil razdeljen na dve sekciji, ki sta bili izvedeni v sodelovanju s projektom e-ARH.si: ESS 2016–2020. Potekali sta v dveh dvoranah, udeležilo pa se ju je 144 udeležencev. Prva je bila namenjena ustvarjalcem arhivskega gradiva, druga arhivskim strokovnim delavcem. Za ustvarjalce arhivskega gradiva je bila pripravljena delavnica na temo *Izvirno digitalno gradivo pri ustvarjalcih: pretvorba, priprava, izročitev in dostop*. Sekcija je dala poudarek e-dokumentom, njihovem nastanku, pretvorbi, varovanju, dolgoročni hrambi in e-arhiviranju. Začela sta jo Ksenija Lončarić in dr. Hrvoje Stančić iz Filozofske fakultete Zagreb s prispevkom *Doseči računalniško zaupanje: zahteve za vzpostavitev zaupanja vredne e-uprave*. Dr. Tatjana Hajtnik iz Arhiva Republike Slovenije je pripravila predavanje na temo *Pretvorba e-dokumentov v formate za dolgoročno hrambo na osnovi standarda ISO 13008*, predstavila pa je tudi projekt e-ARH.si pol leta po vzpostavitvenem sestanku in pričakovane rezultate ob zaključku leta 2017. V nadaljevanju so avtorji, ki sodelujejo pri projektu e-ARH.si, predstavili svoje prispevke: Vesna Gotovina (Arhiv Republike Slovenije) in mag. Hedvika Zdovc (Zgodovinski arhiv Celje) *Prezemanje arhivskega gradiva iz ISUD – izkušnje in problemi*, dr. Jože Škofljanec (Arhiv Republike Slovenije) *Ali bi šlo tudi z manj napora? Priložnosti za učinkovitejše varstvo digitalnega arhivskega gradiva pred izročitvijo in ob njej* ter Mojca Kosi (Arhiv Republike Slovenije) *Ocena dostopnosti digitaliziranega gradiva v Podatkovni bazi Arhiva Republike Slovenije za invalide*.

V okviru sekcije za arhivske strokovne delavce je bila izvedena delavnica z naslovom *Popisovanje skladno z RiC*. Delavnico so vodili dr. Miroslav Novak in dr. Zdenka Semlič Rajh iz Pokrajinskega arhiva Maribor ter dr. Bogdan Florin Popovici iz Romunskega narodnega arhiva v Brasovu. Delavnica je bila sestavljena iz

dveh delov. V prvem, teoretičnem delu, je Selma Isić iz Arhiva Tuzelskega kantona predstavila rezultate lastne raziskave z naslovom *Uporaba popisov arhivskih fondov in zbirk v klasični obliki v bazah slovenskih arhivov*. Drugi prispevek v okviru delavnice z naslovom *Izzivi popisovanja digitalnega in digitaliziranega arhivskega gradiva* je pripravila dr. Zdenka Semlič Rajh, članica projektne skupine e-ARH.si iz Pokrajinskega arhiva Maribor. Tretji uvodni prispevek z naslovom *Lastnosti zapisov: ali obstaja konsenz?* je predstavil dr. Bogdan Florin Popovici. Uvod v praktični del delavnice je pripravil dr. Miroslav Novak iz Pokrajinskega arhiva Maribor. Delavnica je bila organizirana v 6 skupinah s po 7 do 8 članov, ki so bili iz različnih arhivov.

Vsaka skupina je dobila paket gradiva, ki ga je morala obdelati skladno z RiC ter predstaviti rezultate. Cilji delavnice so bili predstaviti entitete modela RiC ter njihove elemente popisovanja, pojasniti pojem popisovanja v kontekstu, usposobiti udeležence, da v gradivu prepoznajo entitete skladno z RiC in opišejo gradivo, skladno z RiC.

Ob koncu delavnice je še enkrat, kot član skupine EGAD, ki je pripravila osnutek koncepta RiC, nastopil dr. Bogdan Florin Popovici. V krajšem nagovoru je orisal dosedanja prizadevanja EGAD na tem področju, dosedanje odzive arhivske strokovne javnosti ter načrte in pričakovanja v zvezi z nadaljnjim razvojem RiC.

Zadnji dan konference so bili predstavljeni prispevki, namenjeni upravljanju dokumentacije pri ustvarjalcih oziroma predstavitvi problemov. Nastopili so Bogomil Jelenc iz podjetja Elektro Maribor, d. o. o., ki je predstavil prispevek z naslovom *Elektronsko pisarniško poslovanje, prvi korak k elektronskemu arhiviranju*. Prakso v vzgojno-izobraževalnem zavodu sta predstavila Damjan Erhatic in Ludvik Rogan iz Gimnazije Franca Miklošiča Ljutomer s prispevkom *Arhiviranje v javnem vzgojno-izobraževalnem zavodu*. Dr. Peter Pavel Klasinc iz Katedre za arhivistiko in dokumentologijo na AMEU ECM in Tadej Vozelj iz podjetja Mikrografija, d. o. o, Novo mesto sta predstavila celostno ureditev arhiva in uvedbo dokumentnega sistema na AMEU ECM. Žarko Štrumbl in mag. Gašper Šmid iz Arhiva Republike Slovenije sta predstavila prispevek z naslovom *Varstvo arhivskega gradiva z občutljivimi osebnimi podatki*, dr. Izet Šabotić iz Filozofske fakultete Univerze v Tuzli pa prispevek *Problematika valorizacije dokumentarnega gradiva medicinske provenience*.

Vladimir Drobnjak iz Pokrajinskega arhiva Koper je predstavil prispevek, ki sta ga pripravila Klavdijo Zupančič, z naslovom *Izkušnje zunanjega izvajalca z upravljanjem dokumentarnega in arhivskega gradiva ter sodelovanje s Pokrajinskim arhivom Koper*, Gregor Škafar iz Nadškofijskega arhiva Maribor pa je govoril o arhivski zakonodaji ter *Zakonu o matičnem registru* – o dostopu do matičnih knjig in podatkov v arhivih in na upravnih enotah. Mag. Lilijana Urlep, prav tako iz Nadškofijskega arhiva Maribor, je spregovorila o prevzemanju arhivskega gradiva škofijske pisarne v Nadškofijskem arhivu Maribor. Jože Glavič in mag. Mitja Sadek iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana sta predstavila novo spletno podobo arhiva – primer Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Iztok Hotko, tudi iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, pa projekt *Kronist Novega mesta kot primer sodelovanja lokalne skupnosti in arhiva pri ustvarjanju zbirke digitalnih fotografij*. Kot zadnji je nastopil Aleksander Lavrenčič iz RTV Slovenija s prispevkom *Potujmo v naš svet – dostop do arhivskega gradiva na pametnih telefonih za otroke*.

V 16. zborniku recenziranih znanstvenih prispevkov mednarodne konference *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* so objavljeni vsi prispevki mednarodne konference v Radencih. Prispevki so napisani v slovenskem, hrvaškem, srbskem, bosanskem in angleškem jeziku z izvlečki v slovenskem in angleškem jeziku. Povzetki so v angleškem jeziku.

Zbornik konference je klasificiran kot zbornik recenziranih znanstvenih prispevkov mednarodne konference. Anonimni recenzijski postopek je tako 12

prispevkov klasificiral v kategorijo »objavljeni znanstveni prispevek na konferenci« in 20 prispevkov v kategorijo »objavljeni strokovni prispevek na konferenci«. Uredniški odbor zbornika se je že v letu 2012 načrtno odločil, da bo skušal dvigniti že doseženo raven objavljenih prispevkov na raven znanstvenih prispevkov. S tem je želel neposredno pripomoči k boljši metodologiji dela in obravnavanja arhivskih strokovnih problemov in vplivati nanjo.

V letu 2017 je zbornik ponovno izšel na elektronskih medijih. Izdan je bil kot elektronski vir na CD-ROM-u v nakladi 350 izvodov in kot spletni vir, objavljen na spletni strani Pokrajinskega arhiva Maribor (<http://www.pokarh-mb.si/si/s/226/zbornik-mednarodne-konference-radenci-2017.html>). Zgoščanka in spletna izdaja vsebujeta 32 prispevkov domačih in tujih avtorjev. Izdal in založil ga je Pokrajinski arhiv Maribor.

Nina Gostenčnik

5. mednarodna znanstvena konferenca »Za človeka gre: interdisciplinarnost, transnacionalnost in gradnja mostov«

Maribor, 10.–11. marec 2017

Alma Mater Europaea – ECM je 10. in 11. 3. 2017 v Mariboru organizirala 5. mednarodno znanstveno konferenco z naslovom *Za človeka gre: interdisciplinarnost, transnacionalnost in gradnja mostov*. Konferenca je potekala pod častnim pokroviteljstvom predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja in Evropske akademije znanosti in umetnosti. Vodilne teme konference so bile ekologija, medkulturna komunikacija, tranzicija in reintegracija, arhivistika, zdravje, fizioterapija, integrativna medicina, socialna gerontologija ter filozofija in humanistika.

Arhivisti smo imeli svojo sekcijo oz. simpozij v soboto, 11. 3. 2017. Vodilna tema simpozija je bila *Arhivi v službi človeka – človek v službi arhivov*. Po pozdravnih nagovorih dr. Ludvika Toplaka (predsednik univerze Alma Mater Europaea – ECM), doc. dr. Petra Pavla Klasinca (predstojnik Oddelka za arhivistiko in dokumentologijo na Alma Mater Europaea – ECM) in dr. Bojana Cvelfarja (direktor Arhiva Republike Slovenije) so se začele prve predstavitve prispevkov.

Dr. Larin Mikhail iz Zgodovinskega in arhivskega inštituta Ruske državne univerze za humanistiko v Moskvi je predstavil prispevek *Informacijske tehnologije kot most med arhivi in državljanom*. Predstavljena je bila perspektiva, s katero želijo v Ruski federaciji ustvariti enotno informacijsko infrastrukturo arhivskega gradiva v državi, ki bo omogočila optimalno uporabo arhivskega gradiva ne samo s strani uporabnikov v državi, ampak tudi tujih raziskovalcev. Sledil je prispevek dr. Jedert Vodopivec Tomažič in Judite Šege o opornih točkah pri načrtovanju adaptacije ali novogradnje arhivskih depojev na primeru škofjeloške enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Prispevek je nastal na željo slovenskih arhivistov, da se pripravijo oporne točke, ki bi bile v pomoč pri pripravi projektne naloge za adaptacijo ali novogradnjo arhivskih depojev. Narejen je bil na osnovi strokovne literature in lastnih izkušenj, ki sta jih avtorici pridobili ob svojem delu in ob stiku s problematiko arhivskih depojev. Za gradivo, ki ima značaj arhivske dediščine, je izjemno pomembno, da je hranjeno v varnih, statično stabilnih in klimatsko ustreznih depojih. Nato je dr. Grigory Lanskoj iz Ruske državne univerze za humanistiko v Moskvi predstavil temeljne smernice študija avdiovizualnih arhivskih zbirk, ki so bile ustvarjene in zajete v elektronskem okolju. Med drugim je avtor proučeval vprašanje hrambe, opisa digitalnih avdiovizualnih zapisov v elektronskih informacijskih sistemih in objave teh do-

kumentov (zapisov) v digitalni obliki. Namen prispevka je bil prikazati globalne težnje in glavne cilje pri delu s fotografskim, filmskim, videogradivom in zvočnim gradivom na globalnem področju v sodobni informacijski družbi.

Dr. Grazia Tato iz Mednarodnega inštituta za arhivistiko Trst in Maribor je predstavila namene mednarodnega *Modrega štita* in varnostne predpise za arhivske zgradbe v Italiji, in sicer *Smernice za preprečevanje tveganj in ukrepanje ob nesrečah v arhivih*, ki jih je leta 2014 pripravilo Ministrstvo za kulturne dobrine in turizem Italije. K pripravi teh smernic so prispevali tudi poplave in potresi, ki so Italijo pestili v zadnjih letih in s tem tudi povečali zavedanje o pomembnosti ukrepov za zagotavljanje materialnega varstva arhivskega gradiva v izrednih razmerah. V nadaljevanju je dr. Peter Pavel Klasinc podal svoje poglede na relacije med arhivsko stroko in družbo oz. njenimi politikami, s katerimi se je srečal v dolgoletnih delovnih, strokovnih in praktičnih izkušnjah v arhivistiki ter pri dejavnem sodelovanju reševanja arhivskih strokovnih in tehničnih vprašanj kakor tudi pri nastajanju, spreminjanju in komentiranju mnogih arhivskih zakonov in drugih pravnih aktov, ki so urejali in še urejajo arhivsko teorijo in prakso na vseh ravneh. Mag. Patricia Engel je predstavila rezultate masovnega konservatorskega procesa *NanoKult*, ki kažejo na uspešno reševanje ogroženega arhivskega gradiva, nastalega na lesovinskem papirju v obdobju 1840–1950/1990. RIC kot koncept potencialne univerzalne dostopnosti do arhivskega gradiva je predstavil dr. Miroslav Novak. Dr. Tatjana Hajtnik je spregovorila o tem, kako omogočiti dostop do e-arhivskega gradiva vsem zainteresiranim uporabnikom, s poudarkom na ranljivih skupinah. Omogočiti dostop do e-arhivskega gradiva vsem zainteresiranim uporabnikom s katerega koli mesta je tudi eden od prioritarnih strateških ciljev razvoja e-ARH.si.

Pomemben element dostopa do arhivskega gradiva predstavljajo tudi geslovniki in tezavri. Dr. Zdenka Semlič Rajh je v prispevku na kratko opredelila tezavre in geslovnike ter nakazala teoretične temelje za oblikovanje tezavrov in geslovnikov, kot so opredeljeni v mednarodnih standardih.

Po krajšem odmoru je nov niz prispevkov odprl dr. Bojan Cvelfar, ki je predstavil razvoj slovenskega elektronskega arhiva od prvih poskusov leta 2007 do leta 2020, ko se zaključi projekt e-ARH.si. Antonio Monteduro iz Srednjeevropske iniciative Trst je v svojem prispevku poudaril pomen arhivov v procesu razvoja, hrambe in priklicu identitete posameznika in/ali družbene skupine. Spregovoril je tudi o tem, kako bi arhivi lahko bili uporabno orodje na poti do demokracije in pri ohranjanju te. Dr. Vlatka Lemić je na primeru Hrvaške podala pogled na globalne ideje in percepcije arhivov v globalnem informacijskem okolju ter vlogo arhivov v sodobni družbi v primerjavi s strateškimi dokumenti in trenutnim položajem hrvaške arhivske službe in arhivske skupnosti. V naslednjem prispevku je mag. Aida Škoro Babić predstavila merila za ohranitev arhivskega gradiva, ki pred vsem drugim zajemajo načela in merila za presojo oziroma valorizacijo arhivskega gradiva, merila za strokovno obdelavo arhivskega gradiva in merila za materialno varstvo. Mojca Kosi je v svojem prispevku predstavila analizo fizične dostopnosti Arhiva Republike Slovenije ranljivim skupinam, Vanja Pfajfar pa nove možnosti preučevanja virov na spletu (digitalizacija in spletna dostopnost urbarjev).

Po naslednjem odmoru so dobili priložnost predstaviti svoje prispevke študenti arhivistike in dokumentologije. Jožica Huber je na podlagi arhivskega gradiva – kazenskih spisov predstavila resnične in mestoma humorne primere, s čimer je poudarila pomen arhivskega gradiva pri raziskovanju vsakdanjega življenja. Aleksander Lavrenčič je orisal spreminjanje avdiovizualnih arhivov v medijske arhive in novo vlogo avdiovizualnih arhivistov v prihodnosti. V prispevku z naslovom *Gesljenje vsebin arhivskega gradiva: analiza izbranih spletno dostopnih podatkovnih zbirk* je Peter Wolf preverjal neposredno uporabnost deskriptorjev pri poizvedovanju v posameznih podatkovnih zbirkah, ki so dostopne na spletu. Matjaž Aškerc je predstavil problematiko dokumentarnega in

arhivskega gradiva javne uprave pri njeni reorganizaciji, kjer so najbolj na udaru ministrstva in njihovi organi v sestavi, še zlasti ob razpustitvi posameznih organov in prenosu pristojnosti od posameznega organa na drugega ali več drugih organov. Rudi Jamnik je analiziral dostop do arhivskega gradiva slovenskih javnih arhivov, analiziral je tudi dostop do arhivskega gradiva na tujih spletnih straneh. Na koncu je Uroš Koštric na podlagi arhivskega gradiva predstavil nekatere vidike druge svetovne vojne med letoma 1941 in 1944 v Prekmurju in Prlekiji.

Mojca Kosi

Mednarodna konferenca o projektu e-ARH.si

Ljubljana, 23. – 24. november 2016

23. in 24. 11. 2016 je v konferenčnih prostorih hotela Mons v Ljubljani potekala mednarodna konferenca z naslovom *e-ARH.si*. Namen konference je bil predstaviti organizacijske in tehnološke rešitve, povezane z vzpostavljanjem elektronskih arhivov. Znanja in izkušnje domačih oz. tujih strokovnjakov s predmetnega področja predstavljajo pomemben vir pri izpeljavi projekta nadaljnjega razvoja slovenskega elektronskega arhiva, skrajšano projekta e-ARH.si: ESS 2016–2020, financiranega s strani Evropskega socialnega sklada in Vlade Republike Slovenije, katerega končni cilj je vzpostavitev učinkovitega in varnega slovenskega elektronskega arhiva slovenske javne arhivske službe (SJAS). Na prvi konferenci projekta e-ARH.si: ESS 2016–2020 je 18 strokovnjakov (iz Slovenije, Švice, Švedske, Danske, Estonije, Romunije, Avstrije, Madžarske in Hrvaške) več kot 170 udeležencem predstavilo prispevke povezanih s prevzemanjem elektronskega arhivskega gradiva, njegovim dolgoročnim hranjenjem in zagotavljanjem dostopnosti do njega

Po uvodnih pozdravnih govorih ministra za kulturo Antona Peršaka in direktorja Arhiva Republike Slovenije dr. Bojana Cvelfarja je vodja projekta e-ARH.si: ESS 2016–2020, dr. Tatjana Hajtnik, predstavila temeljne cilje, faze in organizacijsko strukturo nadaljnjega razvoja slovenskega elektronskega arhiva po modelu OAIS oz. projekta e-ARH.si: ESS 2016–2020, skladno s *Strategijo in izvedbenim načrtom razvoja slovenskega elektronskega arhiva v obdobju med letoma 2016 in 2020*. Prva govornica, dr. Krystyna W. Ohnesorge iz Švicarskega zveznega arhiva (SFA), je v predstavitvi z naslovom *Digital archiving guided and driven by cooperation: concepts, processes and infrastructure* predstavila koncepte, procese in infrastrukturo, ki so potrebni za spopadanje z izzivi digitalnega arhiviranja. Od 2009 je SFA standardiziral procese in vmesnike za digitalno arhiviranje ter razvil več uporabnih orodij (npr. odprtokodni arhivski format SI-ARD za arhiviranje relacijskih podatkovnih baz ali Package Handler za oblikovanje sprejemnih informacijskih paketov). Trenutni izzivi, s katerimi se spopada SFA, so mdr. prehod javne uprave na enoten dokumentni sistem (GEVER), oblikovanje virtualne arhivske čitalnice in projekt Ellipse (geopodatki). Mag. Karin Bredenberg iz Švedskega državnega arhiva nam je v prispevku z naslovom *ABC of standards in the field of e-archiving and their use in practice* predstavila »svet« najpogosteje uporabljenih standardov, povezanih z digitalnim arhiviranjem (METS, EAC, EAD itn.). Mag. Anders Bo Nielsen iz Danskega državnega arhiva je v prispevku z naslovom *Archiving digital records as databases using SIARD* predstavil postopek arhiviranja podatkovnih baz z uporabo arhivskega formata SIARD 2.0, ki je bil sicer razvit leta 2015 v okviru projekta E-ARK in v sodelovanju s SFA. Kuldar Ass iz Estonskega državnega arhiva pa nam je v prispevku z naslovom *E-ARK specifications for archival interoperability* predstavil projekt E-ARK in ključne izdelke, ki izhajajo iz njega. Namen projekta, v katerem od leta

2014 sodeluje več evropskih arhivov (med njimi tudi ARS), je standardizacija temeljnih postopkov digitalnega arhiviranja (npr. specifikacije SIP, AIP, DIP) in razvoj interoperabilnih uporabnih orodij za elektronsko arhiviranje.

Dr. Bogdan Florin Popovici iz Romunskega nacionalnega arhiva nam je kot član Mednarodnega arhivskega sveta (angl. ICA) v prispevku z naslovom *Records in Context (RIC): Next step in archival description* predstavil nov konceptualni model arhivskega popisovanja, ki naj bi na osnovi popisovanja entitet, njihovih lastnosti in medsebojnih relacij nadgradil obstoječe standarde popisovanja ISAD (g), ISAAR (cpf), ISDF in ISDIAH. Dr. Sven Schlarbl iz Avstrijskega tehnološkega inštituta je v prispevku *Facilitating the access to digital records and assuring the safe access to restricted data* predstavil koncept »big data« in »data mining« ter opozoril na izzive, ki v tem primeru čakajo arhive. Po eni strani se z integracijo novih tehnologij eksponentno povečuje dostopanje do arhivskih podatkov, po drugi strani pa se arhivom postavljajo nova vprašanja, kot na primer ali so arhivi sposobni učinkovitega in varnega ravnanja z ogromnimi količinami digitalnih podatkov. Dr. Gergő Bendeguz Cseh iz Zgodovinskega arhiva madžarske službe državne varnosti pa nam je predstavil izzive anonimizacije digitaliziranega arhivskega gradiva, ki vsebuje varovane podatke.

Zoltan Szatuczek iz Madžarskega državnega arhiva nam je v prispevku z naslovom *DLM Forum and its activities in e-archiving* predstavil organizacijo DLM forum, katere osnovno poslanstvo je združevanje institucij (44 članic) s področja izvajanja arhivskih politik in praks v EU. Cilji DLM foruma so prenos tehnologij in znanj, ponujanje informacij, omogočanje izobraževalnega in raziskovalnega okolja, oblikovanje standardov in praktičnih navodil ter s tem oblikovanje skupnih politik na področju upravljanja z elektronskim dokumentarnim in arhivskim gradivom. Ključna »izdelka« sta npr. MoReq (specifikacija zahtev za upravljanje elektronskih dokumentov) in projekt eARK. Kot zadnji nam je mag. Vitomir Pretnar predstavil *Model CAF kot orodje za dvig kakovosti pri ravnanju z dokumentarnim in arhivskim gradivom*, ki identificira ključne dejavnike uspeha na področju organizacijske kulture in strukture ter ponuja orodja in tehnike za dvig kakovosti.

Naslednji dan je Gregor Završnik iz Arhiva Republike Slovenije predstavil prispevek *Prezemanje digitalnih prostorskih podatkov v Arhiv RS s poudarkom na pripravi specifikacije za informacijski paket s prostorskimi podatki v okviru projekta E-ARK*. V prispevku je izpostavil ključna dejstva in izzive na področju arhiviranja prostorskih podatkov, pomembne tako z vidika arhivistov kakor tudi z vidika ustvarjalcev prostorskih podatkov, in način, kako so se arhiviranja prostorskih podatkov lotili v okviru projekta EARK. Opredelili so formate za dolgotrajno hrambo (GeoTIFF, GML 3.2, CSV, SIARD 2.0), zahtevano spremljajočo dokumentacijo in spremljajoče metapodatke (INSPIRE elementi). Jozo Ivanović iz Hrvaškega Državnega Arhiva je predstavil *Digitalizacijo arhivske kulturne dediščine po SFRJ – kako digitalizacija arhivskega gradiva lahko združi arhiviste iz Balkana*, v kateri je opredelil ključne izzive na področju sukcesije arhivskega gradiva po razpadu SFRJ. Že leta 2011 so se sestali predstavniki sodelujočih arhivov, leta 2015 pa se je začel proces digitalizacije arhivskega gradiva kot skupen sukcesijski projekt držav nekdanje SFRJ, ki pa se srečuje s številnimi organizacijskimi, tehničnimi in pravnimi izzivi. Ksenija Bratuš Albreht iz Šentprime – Zavoda za rehabilitacijo in izobraževanje je govorila o *Usposabljanju invalidov pri ustvarjalcih arhivskega gradiva* ter predstavila dva primera dobre prakse. Ob tem je prikazala izkušnje pri zaposlitveni rehabilitaciji in opozorila na nadaljnje oblike zaposlitve invalidov (v običajnem okolju, v okviru podporne zaposlitve oz. v okviru zaščitne zaposlitve).

Bojan Kosi z RTV Slovenija je v prispevku z naslovom *Digitalizacija filmskega arhiva RTV Slovenija* predstavil celovit arhivski informacijski sistem, temelječ na modelu OAIS. Sistem omogoča simultano izvajanje tudi do 1000 delovnih procesov in je namenjen digitalizaciji več kot 20.000.000 metrov av-

diovideo gradiva. Natančneje je predstavil temeljne postopke digitalnega arhiviranja, torej zajema in prenosa v hrambo, katalogiziranja ter omogočanja dostopanja do arhivskega avdiovideo gradiva. Stojan Glavač s *Finančne uprave Republike Slovenije* je spregovoril o *Informiranju ranljivih skupin davčnih zavezancev*. Glede na relativno veliko populacijo ranljivih skupin (10 % prebivalstva ima okvaro sluha, 10.000 je slepih in slabovidnih in 350.000 je starejših od 65 let) so z ukrepi prilagoditve (izboljšava spletne strani, poenostavitve vsebin, filmi z znakovnim jezikom in zvokom, barvne sheme, prilagodljiva velikost pisave itn.) dosegli hitrejšo in boljšo obveščenost, lažje spremljanje vsebin ter s tem izpolnjevanje obveznosti in uveljavljanje davčnih pravic.

V zadnjem panelu je mag. Roman Rener z Geodetskega inštituta Slovenije predstavil GIS – taktilne karte in tudi druge tehnologije za varno mobilnost in dostopnost ranljivih skupin. GPS za slepe in slabovidne, sistem iBeacon za pozicioniranje oseb v notranjih prostorih in zemljevidi varnih koridorjev so le ene izmed rešitev. Dr. Jože Škofljanec in Aleksandra Mrdavšič iz Arhiva Republike Slovenije pa sta v prispevku *Učinkovito zbiranje informacij o digitalnem poslovanju* predstavila intervjuje o e-poslovanju kot ključne načine pridobivanja informacij od ustvarjalcev arhivskega gradiva z namenom identificiranja osnov za vrednotenje gradiva in osnov za pripravo strokovno-tehničnih navodil (obseg e-poslovanja, posamezni sistemi, specifične vsebinskih tipov gradiva itn.).

Žiga Koncilija

Doksis 2016 by media.doc: »Sodobno upravljanje e-dokumentov«

Ljubljana, 9. november 2016

Posvetovanje *Doksis 2016 by media.doc* s podnaslovom *Sodobno upravljanje e-dokumentov* je vsakoletno posvetovanje, ki ga organizira društvo media.doc, društvo informatikov, dokumentalistov, arhivistov in mikrofilmarijev. V letu 2016 je potekalo 9. novembra v prostorih Univerze Alma Mater Europaea – Evropski Center Maribor (AME – ECM).

Razpisane so bile štiri poglobitvene teme posveta, in sicer *Upravljanje e-dokumentov*, *Dostopnost in uporaba dokumentov*, *Upravljanje s tveganji pri dolgoročnem ohranjanju e-dokumentov* ter *Izobraževalni procesi*.

Posvetovanje je odprl mag. Milan Selan, ki je ob 25. obletnici posvetovanj na kratko predstavil zgodovino in poglobitvene podatke dosedanjih posvetovanj. Do zdaj se je zvrstilo 25 posvetovanj pod okriljem društva media.doc, ravno toliko je tudi zbornikov prispevkov. 590 predavateljev je v tem obdobju pripravilo 1200 prispevkov, število udeležencev posvetovanj pa je preseгло 6000. Te številke torej kažejo na to, da je posvetovanje *Doksis* dobilo svoje mesto med dogodki s področja upravljanja dokumentov ter društvo uvrščajo med kredibilne sogovornike na tem področju.

V prvem sklopu, ki ga je moderiral Milan Selan, je bila tema *Upravljanje e-dokumentov*. V sklopu je bilo predstavljenih šest prispevkov osmih avtorjev.

Dva prispevka sta razpravljala o uvedbi in izvajanju *Uredbe eIDAS* (Uredba EU št. 910/2014 o elektronski identifikaciji in storitvah zaupanja za elektronske transakcije na notranjem trgu). Mag. Maruška Damjan z Ministrstva za javno upravo je predstavila prispevek z naslovom *eIDAS in prilagoditve nacionalnega okolja za njeno izvajanje*. Predstavila je ukrepe in spremembe, ki so jih morale države članice EU prilagoditi zgoraj omenjeni direktivi. Pri tem je najpomembnejše, da uredba zagotavlja varno in zanesljivo čezmejno poslovanje in omogoča čezmejno elektronsko identifikacijo ter varovanje podatkov, ki je primerljivo s

tem v domači državi. Z isto temo se je ukvarjal Marjan Antončič, ki je v prispevku z naslovom *Nekatere dileme in vprašanja ob začetku uporabe uredbe eIDAS* predstavil praktična vprašanja o izvajanju eIDAS.

Trije prispevki so se osredotočali na poslovno dokumentacijo in njeno uporabo v praksi. Mag. Erih Skočir se je v prispevku z naslovom *Dokumenti pri delu poslovnih analitikov*, predstavil dokumente za pripravo in izvedbo projektov, ki temeljijo na analizi poslovno-analitičnega modela International Institute of Business Analysis® in poslovno-analitičnem modelu poslovne analize Business Analysis Core Concept. Prispevek mag. Andreja Guština z naslovom *Procesi in dokumenti so različni – ljudje tudi*, ki nam na treh primerih pokaže, da lahko ljudje s svojimi osebnimi značilnostmi še vedno zelo različno sodelujejo in se različno odzivajo in da tudi računalniki ter programske rešitve še vedno ne morejo predvideti prav vsega. Prispevek Roberta Kristanca in mag. Marjane Kaligaro z naslovom *Digitalizacija ni revolucija, ampak evolucija se osredinja na principe digitalizacije v dokumentnih sistemih*. Pri se zagovarja koncept enotnih pravil komunikacije in neodvisnost od programske opreme, ki se kaže v modularnejšem razvoju in nepotrebni migraciji podatkov. Zadnji prispevek tega sklopa je bil prispevek Katje Šturm in Aleksandra Lavrenčiča *Arhiv TV Slovenja in delo na portalu EU screen*. Predstavlja vključenost RTV SLO od leta 2010 v projekt EUscreen, ki je del Europeane, namen pa je oblikovanje zavesti o pomembnosti in uporabnosti AV-gradiva evropskih AV-arhivov pri raziskovanju evropske kulturne dediščine.

Sledil je drugi del z naslovom *Dostopnost in uporaba dokumentov*, kjer je bila koordinatorka modula in prva govornica dr. Tatjana Hajtnik. V prispevku z naslovom *Nadaljnji razvoj slovenskega javnega arhiva do leta 2020* je predstavila umestitev elektronskega javnega arhiva v strategije in programa na nacionalni in nadsacionalni ravni ter idejo, da javni arhivi zagotovijo vrednotenje, pridobivanje, strokovno obdelavo, ohranjanje in omogočanje uporabe nacionalne arhivske kulturne dediščine Republike Slovenije v elektronski obliki. Prispevek dr. Gregorja Jenuša *Digitalizacija in anonimizacija arhivskega gradiva, ki vsebuje z arhivskim zakonom varovane kategorije podatkov*, se osredinja na digitalizacijo in anonimizacijo predvsem gradiva organov jugoslovanske javne in državne varnosti. Predstavi izhodišča za vrednotenje in merila za izbor za digitalizacijo in metodologijo anonimizacije. Skupni prispevek mag. Borisa Domajnka in dr. Tatjane Hajtnik z naslovom *Izločanje in uničenje gradiva* se osredinja na razliko med brisanjem in uničevanjem elektronskega gradiva ter na pomen uničevanja gradiva v okviru notranjih pravil in zakonodajnih obveznosti. Zadnji prispevek v tem sklopu je bil prispevek dr. Jožeta Škofljanca: *Dosje evidence – Kdaj in kje nastajajo zapisi, ki jih je treba uvrstiti v dosje*. Osredinja se predvsem na zbiranje in hranjenje metapodatkov o ustvarjeni dokumentaciji in podatke, ki omogočajo avtentično interpretacijo. V praksi gre predvsem za pravno-organizacijske, vsebinske in tehnične informacije o podatkih, ki omogočajo dostopanje, rabo in interpretacijo podatkov.

Tretji sklop je nosil naslov *E-dokumenti in informacijska varnost*, moderiral pa ga je mag. Samo Maček. Dobršen del je bil posvečen informacijski varnosti v sklopu državne uprave. Prvi prispevek Damjana Križmana z naslovom *Zagotavljanje informacijske varnosti pri delovanju državne informatike* je predstavil ključne naloge Ministrstva za javno upravo pri informacijski varnosti, predvsem s centralizacijo in poenotenjem varnostnih načel, zaščito povezav in skupnega varovanja podatkov ter zaščite pred vdori. Prispevek mag. Franca Močilarja, mag. Francija Mulca in mag. Sama Mačka z naslovom *Ukrepi kibernetne varnosti v praksi* obravnava usmeritve na področju kibernetne varnosti in izpostavlja konkretna tveganja in zaščitne ukrepe pri obravnavanju elektronskih dokumentov, ki jim ne posvečamo potrebne pozornosti. Predstavljeni so predvsem ukrepi Generalnega sekretariata Vlade RS in Ministrstva za zunanje zadeve RS. Mag. Damjan Marinšek je predstavil prispevek *Varnostno preizkušanje informa-*

cijskih rešitev kot enotna storitev državne informatike. V letu 2016 so uvedli storitev samodejnega varnostnega preverjanja izvorne kode programskih rešitev. Predstavlja zahteve, ki izhajajo iz GTZ, in pripravo potrebnih metapodatkov na repozitoriju za izvedbo varnostnega testiranja.

Trije prispevki so se osredinjali na praktične primere informacijske varnosti. Robert Bergles je v prispevku *Varnostna tveganja na mobilnih napravah* izpostavil, da je pogosto glavni krivec za izgubo podatkov na mobilnih napravah njihov uporabnik, ki mobilnika običajno ne obravnava s takšno pozornostjo kot računalnik, vendar pa mobilni pogosto pa omogoča enak dostop kot računalnik. Dr. Andrej Rakar in mag. Miha Ozimek sta predstavila *Pomen varnostnih kontrol PCI DSS za izboljšanje informacijske varnosti organizacije.* Gre za varnostni standard mednarodnih plačilnih sistemov, ki natančno opisujejo potrebne varnostne kontrole in se lahko uporablja kot vzporeden sistem ETZ in na ta način zagotovi najboljši varnostni nadzor. Mag. Samo Maček je s prispevkom *Prestrežanje e-dokumentov – TEMPEST napadi* opozoril na tveganje, ki ga predstavlja neželena elektromagnetni vplivi informacijske opreme na okolico. Ti se kot stranski pojav širijo v obliki sevanja ali odteka po prevodni infrastrukturi in so (ne)posredno povezani s podatki ter potencialno omogočajo zajem in rekonstrukcijo podatkov.

Četrty sklop je bil posvečen *Izobraževalnim procesom*, nosilec pa je dr. Peter Pavel Klasinc. V prvem prispevku je predstavil Študij arhivistike, Study of Archivistics. V prispevku povzame pregled študija arhivistike in opiše osnovna znanja, ki bi jih moral obvladati usmerjeno izšolani arhivist. V ta namen je pripravil nekaj izhodišč, kako organizirati študij arhivistike in ga povezati z dokumentologijo in informacijskimi znanostmi. Prof. dr. Grazia Tatò je v prispevku *Archivist: Which training* predstavil obstoječi italijanski sistem izobraževanja arhivistov. Mednarodni standardi od arhivistov ne zahtevajo le strogega in dobro strukturiranega znanstvenega izobraževanja, temveč tudi sprotno posodabljanje le-tega. O profilu arhivista sta se spraševali tudi dr. Zdenka Semlič Rajh in mag. Aida Škoro Babić v prispevku *Profil arhivista: znanje in izobraževanje.* Na osnovi dosedanjih znanj arhivisti težko sledijo razvoju, saj se je predvsem na področju elektronskega arhivskega gradiva delo spremenilo v sodelovanje pri celotnem življenjskem ciklu dokumenta. Prehod iz papirnatega okolja v virtualno pa zahteva nova znanja in postavlja vprašanje, kakšno izobraževanje in znanje je najprimernejše za sodobnega arhivista. Mateja Jeraj in Jelka Melik sta v prispevku *Arhivist – poklic v nastajanju* opisali vlogo arhivistov v sodobni družbi. Izpostavili sta, da arhivisti postajajo vedno pomembnejši pri ohranjanju podatkov, pomembna postaja tudi njihova vloga v družbi. Poudarili sta, da je treba postaviti merila, kakšna znanja potrebuje arhivist, in mu zagotoviti mesto v življenjskem ciklu dokumenta, od ustvarjalcev do ponudnikov storitev in ne nazadnje v arhivih. Mag. Hana Habjan je predstavila prispevek z naslovom *Izobraževanje uslužbencev javnopravnih oseb s področja vzgoje in izobraževanja, ki delajo z dokumentarnim gradivom preko seminarjev in delavnic v Enoti v Ljubljani Zgodovinskega arhiva Ljubljana in odgovornih oseb izvajalcev vzgoje in izobraževanja.* Prispevek obravnava osnovne izobraževalne procese, predpisane za uslužbence javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom na podlagi zakonodaje. Intenzivnejše usposabljanje je posledica tako sprememb arhivske zakonodaje kot tudi povečanja števila ustvarjalcev arhivskega gradiva s področja vzgoje in izobraževanja, ne nazadnje pa tudi potreb ustvarjalcev samih glede upravljanja dokumentarnega in arhivskega gradiva.

Posvet se je zaključil z retrospektivo posvetovanja DOKSIS in podelitvijo priznanj dolgoletnim pokroviteljem ter žrebanjem nagrad za udeležence.

49. posvetovanje hrvaških arhivistov

Plitvice, Hrvaška, 26. – 28. oktober 2016

Posvetovanje je potekalo v lepem okolju naravnega parka Plitvička jezera pod naslovom *Arhivi in Domovinska vojna*. Organizirali so ga Hrvaško arhivsko društvo, Državni arhiv v Gospiću in Hrvaški spominsko-dokumentacijski center domovinske vojne. V večini referatov (vseh je bilo 31) so avtorji predstavili delovanje arhivov v vojnih razmerah, stanje arhivskega in dokumentarnega gradiva na posameznih okupiranih območjih pred vojno, med njo in po njej, različne organe in ustanove, ki so delovali med vojno, ter njihovo arhivsko gradivo. Nekaj prispevkov je bilo namenjenih postopkom digitalizacije gradiva in vprašanjem varstva elektronskega gradiva. Vsi referati so objavljeni v zborniku, ki ima 441 strani in je izšel že pred posvetovanjem. Ivica Mataija in Nada Klobučar iz Državnega arhiva v Gospiću sta poročala o stanju arhivskega gradiva na območju okupiranega dela Like od začetka izločevanja liških občin iz pravne ureditve Republike Hrvaške do današnjih dni. Ana Holjevac Tuković in Mate Rupić sta predstavila arhivsko gradivo paradržavnih in političnih ustanov, Ilija Vučur in Janja Sekula pa gradivo vojnega izvora Republike Srbske krajine, ki se hrani v državnih arhivih na Hrvaškem in v Hrvaškem spominsko-dokumentacijskem centru domovinske vojne v Zagrebu (ta je bil osnovan leta 2004 kot specializiran arhiv za zbiranje in varovanje dokumentov in podatkov, povezanih z domovinsko vojno). Ivan Radoš in Tomislav Šulj sta govorila o zbiranju in vrednotenju spominskega gradiva, povezanega z vojno. Martina Krivić Lekić je predstavila fond Vojnega sodišča v Bjelovarju, Senad Ađulović pa fond Vojnega državnega odvetništva Bjelovar, ki sta delovala med letoma 1992 in 1996 kot del pravosodnega sistema Republike Hrvaške v času domovinske vojne. Vesna Božić - Drljača je govorila o fondih upravnih organov, ki so delovali na območju Baranje med okupacijo od leta 1991 do 1997 in jih je prevzel Državni arhiv v Osijeku, Melita Rončević pa je govorila o organizaciji sodne oblasti na omenjenem območju med okupacijo. Nataša Mučalo je svoj referat posvetila delovanju Mednarodnega otroškega festivala v Šibeniku v vojnih letih 1991–1995. Ivan Brigovič je dal pregled arhivskega gradiva o domovinski vojni v Bosni in Hercegovini, ki se hrani v Hrvaškem spominsko-dokumentacijskem centru domovinske vojne v Zagrebu, Julija Barunčić Pletikosić in Željka Križe sta govorili o ohranjenosti arhivskega gradiva 18. korpusa Srbske vojne Krajine, ki je deloval na okupiranem območju zahodne Slavonije od leta 1992 do 1995, Natko Martinič Jerčić pa je predstavil vojne karte zahodne Slavonije, ki so nastale med vojno ali takoj po njej in se hranijo v Hrvaškem spominsko-dokumentacijskem centru domovinske vojne v Zagrebu. Radoslav Zaradić in Elvira Čeljuska - Tošev sta pripravila zapis o medicinski dokumentaciji, ki je nastajala ob zdravstvenih pregledih vojnih ujetnikov iz srbskih taborišč v Kliniki za infekcijske bolezni »Dr. Fran Mihajević« v Zagrebu. Gordana Slanček in Tomislav Radonić sta predstavila arhivsko gradivo iz vojnega obdobja, ki ga je prevzel Državni arhiv v Slavonskem Brodu, Petar Elez, Branimir Peti in Irena Milobara pa gradivo, pomembno za proučevanje domovinske vojne in okupacije hrvaškega Podonavlja, nastalo na območju Državnega arhiva v Vukovarju. O poškodbah gradiva med vojno in do zdaj opravljenih postopkih restavracije in konserviranja gradiva v Hrvaškem državnem arhivu sta spregovorila Martina Bagatin in Dubravka Pilipović. Ivan Medved in Joakim Čičić sta pripravila poročilo o delovanju Državnega arhiva v Slavonskem Brodu med vojno, Marijan Maroja pa o takratnem delovanju Državnega arhiva v Zadru. Problematiko zaščite, prevzemanja in vrednotenja arhivskega gradiva iz časa vojne v Bosni in Hercegovini so predstavili Omer Zulić, Siniša Domazet in Azem Kožar. Juraj Kukoč je govoril o prisotnosti reklame v hrvaških igranih filmih o domovinski vojni, Katarina Barba in Edita Modlic o domovinski vojni v arhivih Hrvaške radiotelevizije, Sofija Klarin Zadravec in Tomislav Vrbanc pa o prizadevanjih nacionalne knjižnice v Zagrebu za vzpostavitev digitalne zbir-

ke člankov o domovinski vojni. Marija Jagunić je predstavila delovanje Arhiva v Karlovcu v vojnih razmerah, Nela Kušanić težave Državnega arhiva v Sisku v povojnem obdobju, Katarina Mataija pa vključevanje domovinske vojne v pedagoško dejavnost Arhiva v Gospiću. Arian Rajh in Zrinka Šimundža Perojević iz Hrvaške agencije za zdravila in medicinske proizvode sta govorila o metapodatkih, nastalih v procesu digitalizacije, Maja Kovačević Kuzmanić o težavah hrambe elektronskega gradiva na primeru elektronske pošte, Ksenija Lončarić in Tomislav Ivanjko o kriterijih za izbor formatov za dolgoročno hrambo elektronskega gradiva, Ira Volarić in Hrvoje Stančić pa o normah za digitalne žige.

Drugi dan posvetovanja je bila organizirana strokovna ekskurzija v bližnji Gospić, kjer je potekala tudi okrogla miza na temo *Položaj in status arhivske stroke in arhivskih delavcev* ter bila predstavljena nova spletna stran Hrvaškega arhivskega društva.

Po končanem strokovnem delu se je posvetovanje tretji dan zaključilo z ogledom čudovitih Plitvičkih jezer.

Aleksandra Pavšič Milost

Mednarodno arhivsko posvetovanje Arhivskega društva Srbije

Tara, Srbija, 13.–14. oktober 2016

Od 13. do 14. 10. 2016 je na planini Tari v Hotelu Omorika sredi prostranih gozdov borovcev potekalo mednarodno posvetovanje pod naslovom Arhivsko gradivo v teoriji in praksi, ki so ga organizirali Arhivsko društvo Srbije (Arhivistično društvo Srbije), srbski arhivi in Zgodovinski arhiv Užice (Istorijski arhiv Užice).

Po letih zatišja so se v Srbiji zbrali arhivisti iz nekdanjih republik skupne države – na preteklost pa jih je spominjalo tudi retro okolje – na 1059 metrih nadmorske višine ležeč Hotel Omorika Tara simbolizira vpliv in status JLA v nekdanji skupni državi. Leta 1977 zgrajen hotel je s svojo kombinacijo marmorja, steklenih površin in lesa tedaj sodil med »/.../ najlepše in najsodobnejše hotele v Evropi«, ¹ opremljen s 350 ležišči, centralnim ogrevanjem (zelo kakovostnim, kar lahko potrdi tudi avtorica tega poročila), pololimpijskim bazenom, kegljiščem, biljardnico itd. Priložnosti primerna pa je bila tudi številna udeležba na posvetovanju, kjer je bilo iz Slovenije deset predstavnikov: Ivan Fras (Pokrajinski arhiv Maribor), Katja Zupanič (Zgodovinski arhiv Ptuj), dr. Borut Batagelj (Zgodovinski arhiv Celje), dr. Bojan Cvelfar (Arhiv Republike Slovenije), mag. Nada Čibej (Pokrajinski arhiv Koper), Aleksandra Pavšič Milost (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), mag. Mitja Sadek, mag. Hana Habjan in Matjaž Šparovec (Zgodovinski arhiv Ljubljana) ter dr. Dragan Matić (Državni zbor RS).

Posvetovanje se je neuradno začelo že 12. oktobra zvečer z otvoritvijo razstave *Željeznice u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941* avtorjev Verice Stošić in Bojan Stojnića iz Arhiva Republike Srbske v hotelski avli. Naslednji dan je sledila uradna otvoritev posvetovanja, kjer so v imenu organizatorjev zbrane nagovorili Miroslav Dučić, predsednik Arhivskega društva Srbije, Željko Marković, direktor Zgodovinskega arhiva Užice in Petar Blagojević, mestni svetnik za družbene dejavnosti Mestne uprave Užic. Sledili so pozdravi predstavnikov arhivov udeležencev na posvetovanju in arhivskih združenj iz Slovenije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Črne gore in Madžarske. Pozdrave iz Slovenije so prinesli

¹ El. vir: <http://www.hotelitara.mod.gov.rs/sr/o-nama> [19. 5. 2017].

predsednica Arhivskega društva Slovenije Aleksandra Pavšič Milost, direktor Arhiva Republike Slovenije dr. Bojan Cvelfar in predsednik Odbora za kulturo v Državnem zboru Republike Slovenije dr. Dragan Matić. Pred začetkom delovnega dela posvetovanja sta Bojan Stojnić, direktor Arhiva Republike Srbske in Željko Marković, direktor Zgodovinskega arhiva Užice podpisala dogovor o sodelovanju.

Tema posvetovanja *Vrednotenje arhivskega gradiva* je privabila regionalno udeležbo arhivistov iz petih držav. 24 referentov iz Srbije, Bosne in Hercegovine, Črne gore, Hrvaške in Slovenije je v dveh dnevih predstavilo svoje prispevke, med njimi tudi slovenska predstavnica Aleksandra Pavšič Milost iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici s prispevkom *Valorizacija registraturnega gradiva v Sloveniji*. Hrvaška predstavnica Ljerka Vuk (Hrvatski državni arhiv) je predstavila prispevek na temo vrednotenja arhivskega gradiva v novih družbenih okoliščinah zadnjih 30 let. Bosno in Hercegovino sta zastopala dva predstavnika: Vladan Vukliš (Arhiv Republike Srpske), ki je predstavil poročilo o projektu, katerega cilj je raziskati zgodovino in trenutno stanje teorije in prakse vrednotenja v nekdanji Jugoslaviji in njenih nekdanjih republikah. Izet Šabotić (Filozofski fakultet Univerziteteta u Tuzli) pa je govoril o vplivu vrednotenja registraturnega in arhivskega gradiva na izvajanje arhivske dejavnosti. Črnogorski predstavnik Srđan Pejović (Državni arhiv Crne Gore) je obrnil pozornost na za to regijo še vedno aktualno področje restitucije in arhivskega gradiva ter s tem povezanih zahtev uporabnikov. Srbski predstavniki so predstavili prispevke vrednotenja arhivskega gradiva na primerih in izkušnjah lastnih arhivov, na primerih različnih ustvarjalcev gradiva (gradivo izobraževalnih, verskih institucij, turškega izvora) in v različnih časovnih obdobjih (med obema svetovnjima vojnoma, po drugi svetovni vojni v Srbiji). Njihovi prispevki so objavljeni v zborniku posvetovanja *Arhivska građa u teoriji i praksi*.

Organizatorji posvetovanja so se na kulturnozgodovinskem področju lepo izkazali: 13. oktobra popoldne so se udeleženci posvetovanja odpravili na strokovni ekskurziji po bližnji okolici – del skupine je šel na panoramsko vožnjo z ozkotirno železnico po znameniti Šarganski osmici, ki se vije po dolini Mokre Gore med planinama Tara in Zlatibor. Železnica, ki je nekoč povezovala Beograd s Sarajevom in Dubrovnikom, pelje mimo Drvengrada, ki so ga uredili za potrebe snemanja filma režiserja Emirja Kustorice.² Druga skupina udeležencev pa si je ogledala znameniti srednjeveški samostan Rača v bližini Bajine Bašte, kjer so v 17. stoletju ustanovili prepisovalno šolo, v kateri je leta 1630 delovalo kar 300 menihov – prepisovalcev.³ Po slavnostni večerji, ki je sledila ekskurziji, so se udeleženci posvetovanja sprostili ob taktih glasbene skupine *Arhivska zabava*, ki kljub imenu nima nobene povezave z arhivsko dejavnostjo.

Hana Habjan

² El. vir: http://taratours.rs/?page_id=48; <https://mojsvet.info/drvengrad-etnoloska-vas-z-utripom-kusturice/> [19. 5. 2017].

³ El. vir: <https://mojsvet.info/samostan-raca-znameniti-srbski-samostan-ob-vznozju-planote-tara/> [19. 5. 2017].

V SPOMIN Metka Bukošek (1961–2017)

Vest o smrti, čeprav je to naravna zakonitost, je vselej boleča. Posebej močno zareže, ko izgubimo svojce, prijatelje, ljudi, ki so nam bili blizu. Kadar pa nam smrt vzame človeka, ki je neizmerno ljubil življenje, človeka, ki je na vse okoli sebe gledal pozitivno, ki se je reševanja vsake težave lotil z neverjetno energijo in optimizmom, se nam zdi taka vest skoraj nemogoča. Zato vsi, ki smo Metko poznali, težko verjamemo, da je ni več med nami. Spremljali smo njeno bolezen in se skupaj z njo veselili, ko jo je pred desetimi leti uspešno premagala in nadaljevala življenje, kot da se ni zgodilo nič. Verjeli smo, da bo tako tudi tokrat, ko se je bolezen zahrbtno ponovila. In kazalo je dobro. Metka je bila tudi tokrat močna in pogumna, prepričana, da se bo še vrnila med arhivske sodelavce in da bo na arhivskem področju naredila še veliko. A zgodilo se je drugače. V ponedeljek, 15. maja, smo se od nje poslovili in jo pospremili k večnemu počitku na celjsko pokopališče.

Metka je bila dolgoletna članica Arhivskega društva Slovenije. Več let je sodelovala v njegovem izvršnem odboru, en mandat (2000–2002) je bila tudi predsednica. Skoraj vedno se je udeležila arhivskih posvetovanj, strokovnih ekskurzij in drugih dejavnosti društva. Vedno je bila pripravljena svetovati, predlagati, pomagati. Bila je naša. In našo Metko, Metko Celjsko, bomo v Arhivskem društvu Slovenije pogrešali. Spominjali se je bomo kot energične, prijazne, prikupne in dobrovoljne kolegice.

Aleksandra Pavšič Milost,
predsednica Arhivskega društva Slovenije

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH
REVIEWS AND REPORTS ON THE PUBLICATION AND EXHIBITIONS

Publikacije || Publications

**Beneško-avstrijska meja v Istri /
Il confine veneto-austriaco in Istria. Monografije
in katalogi 29 (ur. Bradara, Tatjana)**

Pulj: Arheološki muzej Istre, 2017

Leta 2009 je Arheološki muzej Istre iz Pulja začel projekt z naslovom *Kunfini in zlamenja – mejne oznake v Istri od srednjega veka do našega časa*, katerega cilj je bil na sistematičen način poiskati beneško-avstrijske obmejne oznake ter mejne oznake nekdanjih posestev fevdalnih gospostev in vaških občin. Prvi del projekta se je zaključil v začetku leta 2013 z izidom monografije *Kamik na kunfinu, mejne oznake v istrskih gozdovih*. V drugem delu projekta, ki je potekal od leta 2013 do 2016, so se na terenu identificirale meddržavne obmejne oznake vzdolž 178 km dolge nekdanje beneško-avstrijske meje v Istri. Meddržavna meja med Beneško republiko in Svetim rimskim cesarstvom je Istro delila od leta 1421 do leta 1797, potekala pa je od reke Glinščice med Trstom in Miljami na zahodu do zaliva Stupova severovzhodno od Plomina na vzhodni istrski obali skozi današnje države Italijo, Slovenijo in Hrvaško. Za dokončanje projekta je bilo treba prehoditi 550 kilometrov, vzdolž nekdanje meddržavne meje pa je zabeleženih skupaj 56 obmejnih oznak.

Monografija *Beneško-avstrijska meja v Istri* predstavlja zaključek drugega dela projekta in je rezultat sodelovanja številnih ustanov in avtorjev z različnih strokovnih in znanstvenih področij, sestavlja pa jo več prispevkov. Jedro monografije je posvečeno strokovni obdelavi arheoloških ostankov oz. mejnih oznak in njihovi katalogizaciji. Poleg arheoloških prispevkov monografija vsebuje tudi prispevke zgodovinarjev, jezikoslovcev, pravnikov in geodetov, ki dopolnjujejo arheološka spoznanja. V teh prispevkih so predstavljeni, prevedeni in razloženi nekateri že znani pa tudi do zdaj neznani zgodovinski viri, ki dokumentirajo in oživljajo dogodke in pojave, povezane z beneško-avstrijsko mejo v Istri.

Projekt *Kamik na kunfinu* je v predgovoru monografije predstavil ravnatelj Arheološkega muzeja Istre Darko Komšo, ki je poudaril, da zaradi monografije istrske mejne oznake več ne predstavljajo neznane kulturne dediščine. O večdesetletnem dobrem sodelovanju med Arheološkim muzejem Istre in Pomorskim muzejem Sergej Mašera iz Pirana je spregovorila Snježana Karinja, muzejska svetovalka iz Pomorskega muzeja Sergej Mašera, in naštela nekatere skupne projekte in odmevne razstave teh dveh institucij.

Uvodnik je napisala urednica publikacije dr. Tatjana Bradara, ki je na strani Arheološkega muzeja Istre vodila projekt. Predstavila je oporne točke raziskave mejnih oznak meddržavne beneško-avstrijske meje v Istri oz. zgodovinske dokumente in kartografsko gradivo, ki so bili v pomoč arheološkemu delu in raziskavam na terenu. Med njimi sta najpomembnejša dokumenta *Tridentinska razsodba* iz leta 1535 in Sporazum o mejah v Istri iz leta 1754, izmed zemljevidov pa so najpomembnejši karta Vicenza Dinija, zemljevidi, priloženi sporazumu o razmejitvi iz 1754, jožefinski vojaški zemljevidi in franciscejski kataster.

O državnih oznakah na beneško-avstrijski meji v Istri v 18. stoletju je razpravo z naslovom *Državne oznake na avstrijsko-beneški meji v Istri v osemnajstem stoletju (beneški viri)* napisal prof. Mauro Pitteri. V uvodu je opisal

historiat označevanja meddržavnih meja in nekatere izmed mejnih oznak na dolgem obmejnem ozemlju med Beneško republiko in habsburškimi dednimi deželami, predstavil problematiko urejanja obmejnih sporov in določanja meddržavne meje med Benečani in Avstrijci v Istri sredi 18. stoletja ter predstavil nekaj poročil beneških uslužbencev, zadolženih za meje. Naslednje poglavje je avtor posvetil delu s strani Benetk imenovanih članov avstrijsko-beneške komisije, ki je sredi 18. stoletja zbirala podatke za izdelavo kakovostnih zemljevidov obmejnega ozemlja in pripravljala podlage za dokončno razmejitev. Na osnovi dela avstrijsko-beneške komisije je bil leta 1754 podpisan meddržavni avstrijsko-beneški sporazum o razmejitvi, t. i. Sporazum o mejah v Istri (tudi Sporazum iz Gorice), ki je, natančno, od ene mejne oznake do druge določil potek avstrijsko-beneške meje v Istri. V poglavju Izgradnja meje je avtor predstavil kronologijo dogodkov, ki so sledili sporazumu oziroma projektu postavitve obmejnih oznak vzdolž dogovorjene meje, ki je bil zaključen okrog leta 1756. S postavitvijo mejnih oznak se delo na meddržavni meji v Istri ni končalo: Državi sta se dogovorili in imenovali komisije za pregled meje, ki so delovale do leta 1794. V naslednjih poglavjih je avtor na osnovi beneških virov predstavil delo teh komisij, ki so skrbele, da so se nasprotja glede zemljišč reševala po mirni poti in da so se obmejne oznake popravljale oziroma vzdrževale. Kljub določbam sporazuma iz leta 1754 so se sovraštva na obeh staneh meje nadaljevala, člani komisije pa so s skupnimi močmi in v sodelovanju z lokalnim prebivalstvom preprečevali večje nemire in sovraštva. Prispevek v prilogi vsebuje transkripcijo in hrvaški prevod uradnega pisma beneškega komisarja za meje Zuanneta Doná z dne 29. 12. 1754 in Sporazuma o razmejitvi v Istri z dne 26. 12. 1754, številne fotografije obmejnega področja in reprodukcije zemljevidov, ki so bili priloženi sporazumu o razmejitvi.

Prispevek Marcusa Leidecka z naslovom *Lannd Ze Ysterreich: ustroj, teritorialna pristojnost in notranje meje posestev avstrijske Istre od 1374 do 1797* uvodoma predstavi kontekst meja in ločnic v preteklosti polotoka kot političnega problema in njihovega vpliva na družbo in gospodarstvo. V drugem delu prispevka je na kratko predstavljena struktura oblasti ter njene pristojnosti, in sicer upravni, sodni in naborni sistemi v Istri in na Kranjskem v povezavi s habsburškimi posestvi ter v Notranji Avstriji. Glavni del prispevka je posvečen predstavitvi meja posestev in komunov v avstrijski Istri, kot jih prikazujejo viri iz 16. in 17. stoletja. Predstavljeni so opisi meja Pazinske grofije oz. posameznih komunov znotraj te posesti na osnovi urbarjev, meje gospostva Kožljak na osnovi listine o razdelitvi gospostva iz 1529, meje gospostva Kršan po njihovem opisu v urbarju tega gospostva iz 1667 in meje gospostva Lupoglav na osnovi njihovega opisa v urbarju iz 1523. V poglavju o sporih med gospostvi so obdelani do zdaj manj znani viri o obmejnih nesoglasjih med gospostvi avstrijske Istre, ki nikakor niso bili brezpomembni in podobno kot obmejni spori na meddržavnem območju so tudi ti bili dolgotrajni in agresivni, podložnikom pa so povzročali veliko materialno škodo. Posebej so predstavljena štiri sporna območja med gospostvi znotraj avstrijske Istre. Avtor je na koncu predstavil nekatere izmed zgodovinskih virov za preučevanje meja in priložil prevod listine z opisom meja gospostva Kršan po urbarju iz 1667.

Prispevek dr. Tatjane Bradare in Nenada Kuzmanovića z naslovom *Materialni ostanki beneško-avstrijske meje v Istri* obravnava najdene ostanke obmejnih oznak na osnovi opravljenega arheološkega terenskega dela. Po tipologiji so bile obmejne oznake lahko zidane kamnite konstrukcije, kamnite oznake pravokotnega telesa ali pa križi, vklesani v živo skalo. Posebej temeljito so predstavljene zidane kamnite konstrukcije, ki so se najbolj ohranile na nedostopnem območju Čičarije. V poglavju o konfiguraciji terena je detajlno opisan potek beneško-avstrijske meje v Istri, in sicer od Žavelj na zahodu, skozi notranjost polotoka do morja nad Plominom. Kot samostojni prispevek sta ista avtorja v monografiji predstavila katalog vseh 56 arheoloških najdb obmejnih oznak po posameznih najdiščih. Vsaka je opisana v sliki in besedi: podane so njene dimenzije in fizič-

ni opis, navedena sta zemljevid, na katerem se lokacija pojavlja, in literatura o najdbi.

Milena Joksimović in Jan Šipoš sta v prispevku *Tridentinska razsodba, transkripcija in prevod* pripravila kritično objavo besedila omenjene razsodbe in dveh spremnih arbitražnih sporazumov. Besedilo sta transkribirala in prevedla v hrvaščino in italijanščino. Poleg pojasnil, povezanih s terminologijo, ki se uporablja v izvorniku, sta nazive nekaterih lokacij, toponimov in oseb, ki so omenjeni v besedilu, primerjala s starejšimi prepisi besedila razsodbe, kar daje prispevku posebno vrednost. Zaradi večjih odstopanj med prepisom besedila v njunem prispevku in že obstoječih prepisov sta avtorja v dodatku dodatno pojasnila te razlike in odstopanja.

Prevod in transkripcijo tridentinske razsodbe dopolnjuje prispevek dr. Ivana Milotića *Sententia Tridentina, pravna analiza in tolmačenje*. Avtor je v razpravi obdelal pravno naravo besedila in posebno pozornost namenil pojmu *sententia*. V poglavju o arbitražnem sporazumu je, opirajoč se na vsebino, ugotovil, da gre za tri povezane arbitraže. Del prispevka je namenjen sporom: vrstam, pomenu ključnih pojmov *loca differentia* in *territorio contentioso*, kot jih definira pravni akt, in problemu jurisdikcije nad prihodki in odhodki, ki izhajajo iz samega spora. V poglavju o arbitražnem postopku, načinu reševanja spora in ugotavljanju razmejitve je avtor predstavil postopek arbitraže in sistem dokazovanja (listine, priče) ter ugotovil, da ta ni odstopal od običajnih postopkov tistega časa. Sistematično je analizirana tudi vsebina vsakega izmed treh partikularnih razsodb oz. njihovih določil ter obdelano je vprašanje izvršitve razsodbe kot rezultata arbitraže. Prispevek je zaključen z ugotovitvijo, da je akt vseboval vse pravne komponente, potrebne za trajno rešitev spora.

Prispevek Livia Prodana z naslovom *Črtice iz hagionimije ob avstrijsko-beneški meji v osrednji Istri* predstavlja hagionime (svetniška imena), ki se pojavljajo ob avstrijsko-beneški meji na področju obmejnih župnij na obeh straneh državne meje na osnovi petih knjig zapisnikov vizitacij poreških škofov v obdobju od 1601 do 1781. Katalog hagionimov je narejen po posameznih župnijah in po letih posameznih vizitacij. V zaključnem premisleku je avtor podal podatke o skupnem številu najdenih hagionimov in vseh uporabljenih virov.

Monografijo zaključuje prispevek Borisa Blagonića *Uporaba geoinformacijskih tehnologij pri ugotavljanju beneško-avstrijske meje v Istri*. Predstavljeni so pomen in cilji raziskovanja v povezavi med geološkimi znanostmi in kulturno-zgodovinskim raziskovanjem. Avtor je razložil pojem georeferenciranja, vire, ki so omogočili njegovo izvedbo, in način obdelave podatkov s pomočjo sodobnih tehnologij. V prispevku so sistematično in na razumljiv način predstavljeni postopki in metode geodetskega raziskovanja, katerega namen je bil identificirati obmejne točke na terenu in strokovno obdelati rezultate raziskave.

Kartografski del monografije vsebuje barvne reprodukcije in detajlne opise 19 zemljevidov, na katerih je predstavljena mejna avstrijsko-beneška črta v Istri v obdobju od leta 1678 do 1787. Vsak zemljevid je opisan s šestimi elementi: opis zemljevida, datacija, dimenzije izvornika, tehnika izdelave, merilo in hranišče. Kjer je bilo mogoče, so dodana imena avtorjev. Legende z zemljevidov so prevedene v hrvaščino in italijanščino. Monografija, ki je v celoti dvojezična (v hrvaščini in italijanščini), ima skupaj 417 strani, na koncu vsebuje še seznam uporabljenih virov in literature ter razlago merskih enot.

Monografija je pomemben interdisciplinaren prispevek k spoznavanju zgodovinskega fenomena novodobne istrske avstrijsko-beneške meje, njenemu prepoznavanju, najdbi materialnih ostankov in reševanju meddržavnih sporov na meji in okrog nje s pomočjo arbitražnih postopkov ali z meddržavnimi komisijami. V monografiji vsebovani prispevki pričajo o resnično nemirni meji na meddržavnem nivoju in nižje, na mikronivoju posameznih gospodstev in malih istrskih komunov oz. znotraj ene državne tvorbe.

Danijela Juričić Čargo

**»Digitale Archivierung« : Innovationen – Strategien –
Netzwerke. Mitteilungen des österreichischen
Staatsarchivs, Nr. 59. (ur. Follner, Michaela et. al.)
Wien: Österreichisches Staatsarchiv, Generaldirektion, 2016**

Predstavitev

Vse večji obseg elektronskega okolja, v katerem nastajata ali se hranita dokumentarno in arhivsko gradivo, je podlaga za tematiko 59. številke *Obvestil Državnega arhiva Avstrije*. Zbornik ima 244 strani formata A5, v njem pa so poleg uvodne besede predstavljeni prispevki 21 avtorjev s področja arhivistike, dokumentalistike, bibliotekarstva, informatike in upravljanja elektronskega gradiva. Gre pravzaprav za zapis predavanj z 19. zborovanja avstrijskega državnega arhiva, ki je potekalo spomladi 2015.

Kot v uvodu pojasnjuje Susanne Fröhlich, je že dolgo *»/.../ povsem jasno, da digitalnega arhiviranja ne moremo izvajati mimo tradicionalnih arhivskih organizacij v nekih računalniških centrih z informatiki in tehniki, temveč, prav nasprotno, da slednje terja od arhivskih ustanov dodatno in pomembno prispevek«*.

Ena izmed mogočih rešitev izvajanja uspešnega elektronskega arhiviranja je povezovanje arhivskih institucij, ki s skupnimi izkušnjami, znanjem in finančnimi vložki lažje obvladujejo to področje. V prispevku Marie Marten je predstavljen potek projekta DAN, tj. Digitales Archiv Nord, gpri katerem sodelujejo arhivske ustanove petih severnonemških dežel s ciljem skupne strategije arhiviranja elektronskih dokumentov v državnih arhivih. Avtorica prispevka poudarja, da lahko arhivi zadostijo potrebam kooperativnih rešitev zaradi pomanjkanja lastnih resursov in infrastrukture na eni strani ter velikih izzivov na drugi strani samo s tesnim sodelovanjem in strokovno izmenjavo.

Baden-Württemberg. Deželni arhiv Baden-Württemberga je namreč že leta 2006 izdelal programsko orodje DIMAG (*Digitales Magazin*) kot stabilno mesto za zajem (*ingest*) in dolgoročno hrambo digitalnega in digitaliziranega arhivskega gradiva. To orodje je po nekajletnem razvijanju in posodobitvah ponudil tudi drugim zainteresiranim arhivskim ustanovam, tako da ga trenutno uporablja več državnih arhivov, mdr. bavarski državni arhiv in tudi drugi, manjši arhivi – občinski in mestni (modul za slednje so poimenovali Komunalni DIMAG). Organizacijsko in finančno zasnovo ter izvedbo digitalnega skladišča DIMAG v zborniku predstavljajo Miriam Eberlein, Christian Keitel in Manfred Waßner.

Zbyšek Stodůlka iz Nacionalnega arhiva v Pragi predstavlja češke izkušnje pri oblikovanju lastnega digitalnega arhiva, potem ko je država začela uresničevati načrt centralizirane e-uprave, katere značilnost je t. i. *Data Box*, to je informacijski sistem za izmenjavo podatkov med državnimi ustanovami kakor tudi med njimi in javnostjo. Novelirani arhivski zakon je sicer skušal slediti strategiji e-uprave, vendar pa s strani države pozneje ni bilo zagotovljene politične in finančne podpore za izgradnjo centralnega elektronskega arhiva v Pragi. Zato se je tega dela lotil nacionalni arhiv v Pragi kar sam. Kot temelj so izbrali kanadski odprtokodni sistem Archivemata, ki so ga dodelali z več moduli, npr. za vrednotenje (eSkartace), uvoz v e-arhiv (SIP-Export) in izdelavo AIP. Kapaciteta digitalnega arhiva je spomladi 2015 znašala dvakrat 32 terabajtov (TB). Ker pa se področje upravljanja elektronskih dokumentov sooča z nenehnimi spremembami in novostmi, se avtor zaveda: *»Torej ostaja digitalni arhiv mesto, polno novih impulzov in spodbud za nadaljnje delo.«*

Digitalnega arhiviranja avstrijskih cerkvenih arhivov se dotakne Christine M. Gigler, njen prispevek ima pomenljiv naslov *Upanje na čudež?*. Na podlagi ankete, izvedene leta 2014, so cerkveni arhivi široko po Avstriji hranili e-gradivo v obsegu od 0,1 do 15 TB, a skoraj brez izjeme je šlo za digitalizirano gradivo.

Gradivo v izvorni digitalni obliki je namreč prevzel le en arhiv. Prav tako avtorica v zvezi z arhivskim kadrom poudarja pomanjkanje znanja, ki je potrebno za izvajanje elektronskega arhiviranja, in izrazi obžalovanje glede pomanjkanja zavesti o nujnosti le-tega (po anketi se samo 40 odstotkom zaposlenih v cerkvenih arhivih zdi, da je elektronsko arhiviranje pomembno oz. potrebno). Avtorica, zavedajoča se, da elektronskemu arhiviranju ne bo mogoče ubežati, predstavlja mogoče rešitve za cerkvene arhive. Priporoča implementacijo odprtokodnih orodij in upoštevanje vseh relevantnih standardov, kot posebej nujno pa izpostavlja nabiranje in izmenjavo izkušenj tako med cerkvenimi arhivi kot tudi med njimi in sorodnimi institucijami.

Karl-Theo Heil v prispevku predstavlja tehnične lastnosti programskega orodja AUGIAS-Archiv, izdelanega kot sistem za upravljanje e-gradiva. Še posebej se posveča rešitvam za izmenjavo podatkov med različnimi dokumentnimi sistemi (DMS) in sistemi za upravljanje poslovnih vsebin (ECM). Ena od rešitev je tudi AUGIAS-Connect, ki omogoča obojesmerno sinhronizacijo podatkov iz različnih DMC- in EMC-sistemov z orodjem AUGIAS-Archiv. Ob koncu je predstavljen še modul EAD (DBB), ki se uporablja za prenos podatkov o gradivu na arhivski portal Archivportal-D in v nemško digitalno knjižnico DDB (Deutsche Digitale Bibliothek).

O možnosti hrambe podatkov izven lastne institucije razmišlja Felix Akeret v prispevku *Dedicated Private Cloud*. Avtor se namreč zaveda, da elektronsko arhiviranje ne zahteva le arhivističnega znanja, temveč tudi znanje s področja informacijskih tehnologij, razvoj teh pa je tako hiter, da bodo manjši arhivi le stežka dohajali vse novosti. Najboljši rešitvi za omenjene arhive sta po avtorjevem mnenju bodisi centralizirano elektronsko arhiviranje bodisi hramba na nemrežnih strežnikih (*offline-server*), slednje pa za manjše arhive ni toliko zanimivo zaradi domnevno dokaj kompleksnega vzdrževanja strežnikov. Avtorju se zato zdi primerno, da bi se oprli na odprtokodna orodja (npr. OpenMediaVault, FEDORA-Commons, ownCloud, rrd ali wakeonlan) v kombinaciji z možnostjo oddaljenega vzdrževanja (*Remotewartung*). Konkretno in celovite rešitve na tem področju sicer za zdaj še ni, ugotavlja Akeret, orodja pa so že na voljo.

Prispevek Jörga Filthauta obravnava problematiko varovanja podatkov v okviru projektadigitalnega skladišča (*Digitales Magazin*) nemške zvezne dežele Thüringen. Predstavljena je ena od funkcionalnih entitet modela OAIS, t. i. administracija, ki vključuje varstvo podatkov, varnost IT-okolja in transparentnost sistema za prihodnje uporabnike. Avtor sicer poudarja, da morajo imeti arhivisti osnovno znanje o različnih formatih elektronskega gradiva in osnovno vedenje o potrebah in načinih pretvorbe le-teh, vendar pa je nemogoče, da znotraj sistema digitalnega arhiva ne bi obstajale t. i. črne škatle (*Black Box*), ki jih obvladuje samo proizvajalec sistema. V prispevku je postavljenih nemalo vprašanj glede zagotavljanja zakonsko določenega varstva podatkov v gradivu, skupaj z anonimizacijo oziroma psevdonimizacijo oseb (tj. prenos imena, rojstnih podatkov in podobnih identifikatorjev v novo oznako, tako da uporabnik na podlagi tega ne more identificirati posameznika). Zlasti psevdonimizacija se avtorju zdi zanimiva rešitev, saj na ta način ni treba brisati podatkov, s psevdonimizacijo zakrito pravo identiteto posameznika pa je mogoče s poznavanjem pravil/kode psevdonimiziranja po potrebi vedno znova rekonstruirati.

Dolgoročna hramba in arhiviranje – dve strani medalje je naslov prispevka Steffena Schwalma. Avtor obravnava vidik zagotavljanja verodostojnosti oz. dolgoročne pravne veljavnosti elektronskega gradiva, se pravi zagotavljanja njegove avtentičnosti, celovitosti in sledljivosti. Kot primer konkretne rešitve izpostavlja elektronski podpis oz. elektronski žig. Predstavljeni so nekateri standardi in normativi za verodostojno dolgoročno hrambo (npr. DIN 31644, DIN 31647, OAIS, ISO-14533, CADES, BSI TR-03125, ASiC itd.). S podobnimi vprašanji kot Steffen Schwalm, namreč z »/.../ zaupanja vrednimi digitalnimi arhivi«, se ukvarja tudi Natascha Schumann. V svojem prispevku predstavlja orodja za

evalvacijo verodostojnosti in postopke zanjo. Ti temeljijo na osnovnem postopku – t. i. *Data Seal of Approval* (DSA), ki predvideva samoevalvacijo; obstaja še postopek, ki ga je razvilo nemško kompetenčno omrežje za dolgoročno elektronsko arhiviranje Nestor, to je t. i. nestor-Siegel. Predstavljen je konkretni primer samoevalvacije, izvedene na leibniškem inštitutu družbenih ved GESIS, ki se lahko pohvali z najstarejšim evropskim podatkovnim arhivom (*Datenarchiv*) na področju družboslovnih ved.

Z dostopom do arhivskega digitalnega gradiva oz. njegovo uporabo se ukvarjajo trije prispevki. Michael Puchta, Martin Lüthi in Lambert Kansy predstavljajo postopek izgradnje virtualne (digitalne) čitalnice, prvoomenjeni kot predstavnik bavarskega državnega arhiva in druga dva kot predstavnika švicarskih mestnih arhivov v Baslu in St. Gallnu. Sistem dostopanja do digitalnega gradiva v Deželnem arhivu Nordrhein-Westfalen pa prikaže Christoph Schmidt. Bavarski državni arhiv razvija od leta 2012 v okviru projekta DIMAG programsko opremo na področju dostopnosti arhivskega gradiva. Razvili so DIP-kreator, DIP-ogledovalnik (*DIP-Viewer*) in orodje za pripravo in naročanje gradiva. S tem so, tako meni Puchta, digitalno arhivsko gradivo tudi praksi napravili »iz *born digitals* /.../ v *used digitals*«. Lüthi in Kansy ugotavljata, da so prve analize v švicarskih arhivih pokazale, da na mednarodnem trgu ni rešitve, ki bi v celoti pokrila vse potrebe digitalne čitalnice. Slednjo opredeljujeta kot prihodnjo »osrednjo stično točko med arhivom in uporabniki«. V prispevku podata pregled posameznih faz izgradnje digitalne čitalnice, ki med pisanjem prispevka še ni bila končana. Pri delu so se oprli na sistem tako imenovanih »*Mockups*«, to je razvoj programske opreme na podlagi modelov oz. prototipov. Deželni arhiv Nordrhein-Westfalen pa razvija digitalni arhiv od leta 2010, in sicer s pomočjo programskega orodja za dolgoročno digitalno hrambo DIPS (*Digital Preservation Solution*), skupaj s še šestimi arhivi. Dostopanje do gradiva temelji na informacijskem sistemu VERA (*Verwaltungs-, Erschließungs- und Recherchesystem für Archive*), znotraj katerega vsaka članica projekta razvija in financira določen modul, nato pa ga ponudi v uporabo drugim. V prispevku je predstavljena struktura sistema VERA. Poudarek je na modulu, ki omogoča uporabniku sistema naročanje digitalnega gradiva prek virtualne (digitalne) čitalnice. Schmidt opozarja, da se je razvijanje uporabniškega modula izkazalo za »*kompleksnejše, kot smo sprva predvidevali*«. Najti je bilo treba racionalno in ergonomsko rešitev izmed številnih možnosti, ki jih ponuja VERA. Čeprav je projekt še vedno v fazi nadgrajevanja, so po avtorjevih besedah z do zdaj opravljenim delom zadovoljni.

Michael Panitz in Michelle Lindlar predstavljata projekt DURAARK (*Durable Architectural Knowledge*), pri katerem gre za soočanje z izzivi digitalnega arhiviranja tridimenzionalnih stavbnih informacij, to so arhitekturni načrti, skice, fotografije ipd.

Prispevek Claire Röthlisberger - Jourdan predstavlja proces prezervacije (*Preservation Process*) Koordinacijskega centra za dolgoročno arhiviranje elektronskih dokumentov KOST. Ta vključuje 31 švicarskih arhivov. Namen koordinacije je ugotoviti in rešiti različne probleme digitalnega arhiviranja. Avtorica opiše proces prezervacije na konkretnem primeru datoteke formata TIFF. Izpostavi tri glavne probleme – pri odpiranju datotek in njihovem tiskanju ter tudi ob pojavih hroščev (*bugs*). Tudi Christine Träger in Hannes Kulovits se v svojih prispevkih dotakneta načrtovanja prezervacije (*Preservation Planning*) digitalnega gradiva, prva na primeru arhiva Thüringena, drugi na primeru *Avstrijskega državnega arhiva*. Gre za predstavitev strategij, ki e-gradivu zagotavljajo uspešno dolgoročno hrambo in pretvorbe v nove formate, da bi tako bilo gradivo vselej brez težav dostopno za uporabo. Kulovits meni, da morajo biti »*rešitve za dolgoročno digitalno arhiviranje /.../ vedno kombinacija več organizacijskih struktur, skupaj s pripadajočimi procesi in aktivnostmi ter tehničnimi storitvami, ki jih nudi primerna IT-infrastruktura (prilagojena viziji dolgoročnega arhiviranja)*«.

Naslednji trije prispevki na kratko obravnavajo izzive arhiviranja spletnih

strani. Gre za številna vprašanja, ki se pojavljajo ob arhiviranju spletnih strani: kaj naj se arhivira, kako ravnati s stalno spreminjajočimi se spletnimi stranmi, kdaj in kako pogosto naj se spletna stran arhivira, katere so pravne ovire za ta postopek ipd. Alexander Hershung kot najustreznejšo rešitev predstavi programsko orodje PABLO, izdelek podjetja startext GmbH. Od preostalih rešitev za arhiviranje spletnih strani se avtorju PABLO zdi najboljši zato, ker ponuja preprosto rešitev za izhodne formate – program ustvari dve izhodni datoteki, eno v obliki slike in eno kot datoteko formata METS-XML. Arhiviranje spletnih strani na podlagi ISO-slike (*ISO-Image*) predstavlja Stephanie Kortyla iz arhiva Saške. Kot pravi, je cilj »*arhiviranja spletnih strani ohranitev izgleda in občutka obstoja spletne strani, kakor jo je uporabnik v takratnem trenutku doživel v živo*«. Za prenašanje spletnih strani s spleta se uporabljajo t. i. spletni pajki (*Web Crawler*), ki so sprva spletno stran ob prenosu pretvorili v format PDF, vendar se omenjeni format ni izkazal za ustreznega. Trenutno v saškem arhivu kot hrambeni format uporabljajo ISO-sliko, ki po njihovem mnenju s svojo odslikavo še najbolj ohranja vsebino, strukturo in podatke spletnih strani. Michaela Mayr iz Avstrijske nacionalne knjižnice v svojem prispevku na kratko predstavi stanje na področju spletnega arhiviranja, ki ga je Avstrijska nacionalna knjižnica začela že leta 2008 (t. i. *Web@rhiv*). Do maja 2016 je bilo arhiviranih za okoli 84 terabajtov spletnih strani, in sicer s postopkoma spletne žetve (*harvesting*) oz. rudarjenja (*Web crawling*). Ena večjih težav pri arhiviranju spletnih strani je po avtoričinem mnenju nenehna in pospešena rast digitalnega univerzuma, že dandanes namreč na nemškem govornem področju obstaja skoraj 20 milijonov domen s končnicami .de, .at ali .ch.

Arhiviranje elektronske pošte je tema prispevka Corinne Knobloch. Avtorica najprej ugotavlja, da ima samo del elektronske pošte lastnosti arhivskega gradiva. V nadaljevanju navaja prednosti in slabosti prevzemanja nekega e-poštnega računa kot celote, prevzemanja posameznih dopisov kot posameznih nosilcev informacij ali celo z ločevanjem med dopisi in njihovimi priponkami (prilogami). Prav tako analizira posamezne formate, v katerih se e-pošta arhivira (PDF/A-1, PDF/A-2, PDF/A-3), in navede, kateri metapodatki so pri tem potrebni.

Zadnji prispevek sta napisala Gabriele Fröschl in Johannes Kapeller. V njem predstavlja izgradnjo in delovanje Avstrijske mediateke kot nacionalnega avdiovizualnega arhiva. Mediateka izvaja digitaliziranje omenjenega gradiva in se spopada z zahtevami za njegovo dolgoročno hrambo in dostop prek spleta.

59. zvezek *Državnega arhiva Avstrije* tako ponuja bralcu vpogled v različne izzive in težave, s katerimi so se arhivisti in drugi poklici iz naše bližnje in ne tako bližnje okolice srečevali ali se še srečujejo pri prvih korakih vzpostavljanja stabilnega in funkcionalnega sistema za zajem, dolgoročno hrambo in uporabo elektronskih dokumentov najrazličnejših zvrsti. Za tiste, ki šele razmišljajo o tovrstnih aktivnostih, je zvezek prav gotovo hvaležen pripomoček, zato da ne ponavljajo istih napak oziroma se izognejo nekaterim pastem. V večini prispevkov pa je poudarek na pomembnosti sodelovanja med arhivskimi in tudi drugimi ustanovami, pač po logiki »več glav več ve« oziroma »skupaj zmoremo več«.

Boštjan Zajšek

Nina Gostenčnik: Jeklotehna Maribor: 70 let po ustanovitvi

Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2016

V zadnjem desetletju se pri nas del dejavnosti raznolikih dediščinskih institucij pogosto posveča predstavljanju ekonomske preteklosti. Ob tem izsto-

pajo predvsem muzeji, ki se v preseku med industrializacijo in potrošništvom še posebej radi ukvarjajo z blagovnimi znamkami, ki so se uveljavile v okviru planske ali dogovorne ekonomije v zadnji polovici 20. stoletja. Ob tem se tej tematiki posveča pozornost tudi z zbiranjem gradiva (npr. ljubiteljski zbiratelji) in s poplavo drugih vsebin, ki se navezujejo na pretekle modne ikone in skozi retro princip vzpostavljajo modno in popularno kulturo. Ob teh gibanjih pa se vloga in pomen arhivskih institucij postavljata in prepoznavata v novih perspektivah.

Pri izpostavljanju vsebin, ki se tičejo gospodarske preteklosti in z njo povezanega gradiva, med slovenskimi arhivi v zadnjih letih (z lastno produkcijo in v sodelovanju z drugimi) gotovo izstopa Pokrajinski arhiv Maribor. Zaradi krute usode, ki je med tranzicijo v devetdesetih letih 20. stoletja zelo močno zaznamovala ljudi in mesto ob Dravi, je posebej vitalno vlogo pri reševanju »kolateralne škode«, kamor bi lahko uvrstili dolge kilometre gradiva mariborskih stečajnih podjetij, odigral mariborski arhiv. Izpeljani so bili »udarni« prevzemi arhivskega gradiva, kar se je po postopnem obdelovanju arhivskega gradiva pokazalo za izredno dragoceno. Družbena pozornost, ki je med tranzicijo le redko upoštevala klice po nujni in potrebni ureditvi stanja na področju gradiva stečajnih podjetij, pa tako šele postopoma ugotavlja, kako pomembno in potrebno bi bilo še bolj podpreti delo arhivov v tistih prelomnih časih. Vedno pogosteje se namreč kaže, da so v primerih, kjer je uspelo arhivom doseči vsaj približno zakonskim okvirjem odgovarjajoče prevzeme in so dosegli vsaj minimalno stopnjo varstva, arhivi omogočili stanje, ko se prav ti arhivi kažejo kot izredno pomembni tako na področju individualnega uveljavljanja pravic kot tudi na področju preučevanja kolektivnih identitet.

Publikacija o Jeklotehni avtorice Nine Gostenčnik je dober in nazoren primer uspešnega dela in prikaza rezultatov takšne prakse, ko delo in poslanstvo arhivskih institucij lahko gledamo z več različnih vidikov. Ob tem ob izpostavljanju rezultata, ki je dokaj jasno prikazan s publikacijo (pripis »spominski zbornik« v naslovu ni najustreznejši), ne gre pozabiti še več drugih plati, ki so povezane z javno arhivsko službo. Ob prevzemanju gradiva namreč arhivi posvečajo veliko energije tudi urejanju in večanju možnosti za dostop do informacij o arhivskem gradivu. Šele gradivo v urejeni obliki lahko začne iskati pot do prezentacij s publikacijami, razstavami v muzejih, tudi v umetniških galerijah in večpredstavnostnih medijskih oblikah. Ob tem so podatki o gradivu *Jeklotehne* vredni pozornosti tudi glede na njihovo količino, ki je terjala velike napore, da se je gradivo obdelalo in pripravilo do te stopnje, da je dostopno javnosti. Pokrajinski arhiv Maribor je namreč po zaključku stečaja podjetja prevzel skoraj 400 arhivskih škatel gradiva. Med poslovnimi dokumenti (matičnimi knjigami, zaključnimi računi, stečajno dokumentacijo ...) je bila prevzeta tudi bogata fototeka podjetja, ki obsega kar 19 arhivskih škatel. Nina Gostenčnik torej s publikacijo pomembno zaokroža celo paleto dejavnosti, ki so povezane s poslanstvom arhivov. Ker arhivi v procesih od sodelovanja z ustvarjalci gradiva, vrednotenja, prevzema, hrambe, urejanja in popisovanja prihajajo tudi do izdelkov, kot je publikacija o *Jeklotehni*, je še toliko pomembneje izpostaviti pomen teh izdaj. V javnosti se namreč s tovrstnimi publikacijami utrjuje in večja pomen arhivske dejavnosti. Le-ta je pogosto zelo neupravičeno v senci drugih ustanov, zaradi pomanjkanja pozornosti dostopu do gradiva. Slednje pa pomeni, da se arhivi pogosto znajdejo na repu pri uveljavljanju svojih potreb.

Vsebina publikacije nas faktografsko in kronološko vodi skozi zgodbo obeh slovenskih partnerjev Rada Lenarda in Ferda Pinterja, ki sta v želji po materialnem vzponu kot prišleka v narodnostno mešanem Mariboru zasnovala železnino, ki je postopoma rasla v dohodkih in dejavnostih. Druga vojna je bila za njuno dejavnost kot tudi družinsko usodo velik pretres, saj so Nemci ob okupaciji vso imovino zasegli, Pinter je bil interniran v taborišča Dachau in Mauthausen, Lenard pa se je izselil v Ljubljano. Leta 1947 je bilo podjetje nacionalizirano in priključeno državnemu podjetju Železnina v Mariboru. Obrtne

pravice predvojnih lastnikov so prenehale veljati, v podjetju pa sta bila zaposlena do upokojitve. Leta 1947 je vlada Ljudske republike Slovenije ustanovila gospodarsko podjetje republiškega pomena z nazivom Industrijski servis Maribor, leta 1951 pa Kovinski servis Maribor. Leta 1952 je ravnatelj Franjo Lednik predlagal spremembo v ustrežnejše ime Veletrgovina z železnino »Železnina« Maribor, ta je leta 1953 registrirala tudi trgovino na drobno. Naziv *Jeklotehna* se prvič pojavi leta 1954, ko je Mestni ljudski odbor Maribor odobril prošnjo za preimenovanje v »*Jeklotehna, trgovina s tehnično železnino in kovinskim blagom na debelo in drobno, Maribor*«. V naslednjih desetletjih je prihajalo do še več sprememb, predvsem je šlo za pripojitve podjetju, prostorsko širjenje in organizacijske spremembe, ki so sledile spremembam sistema, ko se je celotno gospodarstvo v državi v 70-tih preoblikovalo na osnovah temeljnih organizacij združenega dela. Tik pred razpadom bivše države se *Jeklotehna* preoblikuje v enovito delovno organizacijo. Sledilo je lastninsko preoblikovanje po letu 1994 in stečaj po letu 1997, ki se je zaključil 2007.

Publikacija je zelo bogato slikovno opremljena, bogati pa jo tudi več preglednic in statističnih podatkov, ki kličejo raziskovalce k osvetljevanju različnih tem. Pokrajinski arhiv Maribor je prav s tega vidika z izdajo publikacije, ki jo bo po napovedih pospremila tudi razstava, zaokrožil in nadgradil svoje poslanstvo javne službe. Zgodba o arhivskem gradivu *Jeklotehne* je tako dosegla zadnjo točko, ki kliče uporabnike arhivskega gradiva in jih nagovarja z že delno rekonstruirano zgodbo, ki po eni strani kaže veliko večino družbenopolitičnih in ekonomskih sprememb našega okolja, poleg tega pa posebej v lokalnem okolju odpira nove perspektive, saj, kot se na bralca obrne avtorica ob zaključku uvoda, je podjetje v Mariboru »/.../ pustilo neizbrisljive sledi, tako v srcih ljudi kot v videzu mesta«.

Borut Batagelj

Tomaž Ivešić: Jugoslovanska socialistična nacija: Ideja in realizacija (1952–1958)

Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici, 2016

Tomaž Ivešić (1990), doktorski raziskovalec na European University Institute v Firencah, je pri Založbi Univerze v Novi Gorici s finančno podporo Ustanove Igor Grdina izdal svojo prvo znanstveno monografijo *Jugoslovanska socialistična nacija: Ideja in realizacija (1952–1958)*. Gre za predelano magistrsko delo, ki je nastalo med enoletno študijsko izmenjavo na Srednjeevropski univerzi v Budimpešti in s katerim je sklenil študij zgodovine na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Njegova študijska pot nakazuje spodbudno in zdravo ambicioznost, hkrati pa je tudi napoved novih trendov v slovenski zgodovinopisni krajini; mladi zgodovinarji v večjem obsegu izkoriščajo možnost daljših študijskih bivanj v tujini in že med študijem oblikujejo socialno mrežo, s pomočjo katere so hitro seznanjeni z novimi dosežki, študirajo v dobro založenih knjižnicah in v mednarodnem okolju, izboljšajo pa tudi svojo možnost vključevanja v mednarodne projektne konzorcije.

Narodno vprašanje, osrednje vprašanje obdobja kraljevske Jugoslavije med prvo in drugo svetovno vojno, je po koncu druge svetovne vojne, osvoboditvi in komunistični revoluciji komunistična oblast razrešila deklarativno. Kot prepričljivo pokaže Tomaž Ivešić na osnovi študija obsežnega arhivskega gradiva v slovenskih in srbskih arhivih ter analize diskurza vodilnih ideologov jugoslovanske komunistične partije, pa pri tem ni bila uspešna. Prebivalstvo je imelo zadržan odnos do takšnih sprememb, prav tako pa rezultati načrtne gradnje

jugoslovanske socialistične miselnosti niso zadovoljili vodilnih kadrov. Zato je partija sprva zamenjala »socialistični patriotizem« s socialističnim jugoslovanstvom, nato, po letu 1963, pa je partija zapustila obrambo jugoslovanstva, kar je sprožilo oblikovanje novih identitet, in sicer starih v novi preobleki in istočasno ohranjanje jugoslovanske narodne identitete.

Ivešić obravnava problematiko v časovnem obdobju od leta 1945 do konca petdesetih let, posebej natančno pa se posveti problematiki v obdobju med 6. kongresom KPJ oktobra 1952 v Zagrebu in 7. kongresom ZKJ aprila 1958 v Ljubljani oziroma do ustanovitve ideološke komisije pri republiških oblasteh konec petdesetih let. Takrat so bili izvedeni obsežnejši posegi v družbene podсистeme, rešitve zanje, vsaj v socialno in gospodarsko bolj razvitih republikah, pa sprejemajo republiška vodstva, pri čemer načelno sprejemajo zvezne smernice, vendar se istočasno »bojujejo« proti poskusom »vplivanja« iz Beograda. To postane nova realnost, ki sčasoma zmanjša obseg odločanja v centru, z vplivom na povojni poskus oblikovanja nove enotne samopodobe državljanov od Triglava do Gevgelije. Avtor poleg dobro dokumentiranih in analiziranih gospodarskih in političnih vzrokov za trenja med politično elito pomembno vlogo pripisuje »kulturnim posebnostim«, kot je oblikovanje srbsko-hrvaškega pravopisa ali spoštovanje ustavnega določila o enakopravnosti uradnih jezikov. Med vrsticami pa nakaže, da so bile kulturne razlike ogromne, in s tem povezana različnost in divergentnost strategij republiških partijskih vodstev. Zato je bilo zelo zahtevno poiskati minimalni skupni imenovalc, ki bi zadovoljil večino prebivalstva.

Ivešić analizira diskurz generacije vodilnih funkcionarjev, od Edvarda Kardelja, Josipa Broza do Milovana Đilasa, katerih formativna doba sta bili druga svetovna vojna in revolucija, na njihovo oblikovanje pa je pomembno vplivalo tudi bivanje v Moskvi. Pri preoblikovanju jugoslovanske družbe so se zgledovali po Sovjetski zvezi iz druge polovice tridesetih let 20. stoletja. Poudarjali so pomen sodelovanja med narodi v socialistični fazi, »verjeli« so, da bodo v komunizmu prenehali obstajati, saj bo nastala ena sama komunistična nacija ekumenskih razsežnosti. Genezo njihovih pogledov prikaže z navajanjem citatov iz govorov, ki so v strokovni javnosti večinoma nepoznani, hkrati pa upošteva tudi že znane navedke, predvsem stališča Edvarda Kardelja, čigar definiciji jugoslovanstva in stališčem posveča največ pozornosti.

Močno centralizirano delovanje partije po osvoboditvi je bilo v nasprotju z vodenjem samostojne politike v federalnih enotah, republikah. Strah pred centralizmom, zelo jasno artikuliran v Sloveniji in na Hrvaškem, pa je partija reševala z upoštevanjem narodnega ključa pri dodeljevanju vodstvenih funkcij. Jugoslovanstvo je torej v prvih letih po vojni pomenilo izkoreninjenje politične lojalnosti samo enemu narodu v Jugoslaviji in s tem grajenje jugoslovanske narodne pripadnosti.

Ivešić ugotavlja, da je pomembno prelomnico predstavljal Kominform, ko so bile zaradi spora med Jugoslavijo in državami ljudskih demokracij na udaru manjšine, oblast pa je aktivno podprla oblikovanje makedonskega naroda in celo dopustila nemarksistične interpretacije s ciljem onemogočanja bolgarske propagande. Prav tako je partija ostro obsodila početje vodilnih srbskih partijcev na Hrvaškem, ki so spodbujali upor srbskih kmetov na Hrvaškem ob izvajanju kolektivizacije, kar dobro prikazuje kompleksnost strategij posameznikov in narodnih skupnosti v mnogonarodni državi.

Ivešić prepričljivo argumentira, da je bil spor širši od dilem redistribucijske ekonomije in predstavi ekonomsko strategijo (dvigniti razvitost celotne Jugoslavije na enako raven in tako rešiti večino narodnih konfliktov) ter politične ukrepe (samoupravljanje), s katerimi je oblast želela onemogočiti morebiten porast nezadovoljstva, še posebej po trboveljski stavki januarja 1958, kar obravnava v poglavju Resne težave.

Kljub uporabi palete inovativnih strategij je narodno vprašanje v Jugoslaviji ostalo latentno prisotno, zato je pričujoča knjiga pomemben prispevek k

poznavanju jugoslovanske »posebne poti« pri reševanju narodnega vprašanja kot poskus oblikovanja nove narodne identitete na Balkanu, prepojene z marksistično filozofijo in diskurzom o socialističnem internacionalizmu, ki naj se konča z zlitjem narodov v jugoslovansko nacijo.

Ivešič je zasnoval dobro izhodišče za nadaljnje raziskovalno delo, zainteresirano javnost pa s knjigo nagovarja k razmisleku o slovenskem narodnem vprašanju in o pomenu upoštevanja jugoslovanskega konteksta. Slovensko narodno vprašanje v kratkem 20. stoletju je neločljivo povezano s poskusi oblikovanja jugoslovanskega naroda.

Željko Oset

Razstave || Exhibitions

Želimo k matični domovini

V počastitev 70-letnice podpisa Pariške mirovne pogodbe ter 70-letnice priključitve dela Primorske k Jugoslaviji je Pokrajinski arhiv v Novi Gorici pripravil razstavo dokumentov, ki kažejo prizadevanja Primorcev, pa tudi drugih Slovencev, da se Primorska po koncu druge svetovne vojne priključi k Jugoslaviji. Med razstavljenimi dokumenti prevladujejo resolucije, ki jih je ljudstvo med letoma 1945 in 1947, med mirovnimi pogajanjmi, pošiljalo na razne naslove (predsednikom, zunanjim ministrom in predsednikom vlad različnih držav, medzavezniški komisiji, zavezniški vojaški upravi, vodji jugoslovanske delegacije Edvarda Kardelja ...) in skušalo doseči, da bi mejo med Italijo in Jugoslavijo postavili na nacionalni osnovi. Po vsebini so si resolucije zelo podobne. Prikazati želijo trpljenje Primorcev pod fašizmom, njihov prispevek k boju za osvoboditev izpod okupatorja ter željo oziroma zahtevo po združitvi s preostalimi Slovenci v okviru Jugoslavije. Resolucije pa se razlikujejo po obliki in besedišču. Med običajnimi, času primernimi zapisi izstopajo na eni strani resolucije, napisane z okorno pisavo in v preprostem, slovnično nevedčnem jeziku, na drugi strani pa tiste, ki so že skoraj jezikovne mojstrovine. Del razstavljenih resolucij je iz novogoriškega arhiva, del pa iz Arhiva Republike Slovenije. Dodanih je tudi nekaj zemljevidov, letakov in fotografij. Razstava obsega 16 panojev, vsebinsko sem jo zasnovala Aleksandra Pavšič Milost, oblikoval pa Erik Pregelj. Med 23. 4. in 14. 5. 2017 je bila na ogled v avli novogoriške mestne hiše, nato se je preselila v predverje novogoriškega arhiva.

Razstava se začne s prikazom razmer na Primorskem po prvi svetovni vojni, ko je ozemlje dobila Italija kot nagrado za sodelovanje v vojni na strani antantnih sil. Za Slovence na Primorskem se je takrat začelo težko obdobje fašističnega terorja in raznarodovalne politike, ki je segala na vsa področja. Spodrezali so jim gospodarsko podlago, vzeli materni jezik, kulturo in človeško dostojanstvo. Ljudje so se na različne načine začeli upirati, čemur so sledile številne represalije oblasti. Druga svetovna vojna, ki se je leta 1941 začela tudi na slovenskih tleh, je zato Primorcem dala upanje na spremembo krivične rapalske meje. V vojni so videli priložnost za rešitev izpod fašističnega jarma, zato so se že pred kapitulacijo Italije vključili v narodnoosvobodilno gibanje. Jugoslovansko vodstvo si je prizadevalo osvoboditi slovensko ozemlje do narodnostne meje, a naša zahodna meja je bila tudi za velike sile izredno pomembno politično vprašanje. O njej so razpravljale že med vojno in Anglo-Američani so skušali Julijsko krajino zavzeti, preden bi to storila jugoslovanska armada. Do konca aprila 1945 je jugoslovanska vojska osvobodila velik del Julijske krajine in 1. maja vkorakala v Trst. Vesele ljudi je bilo veliko, v številnih krajih so bile proslave, a radost ni trajala dolgo. Kmalu za Jugoslovani so namreč prišli v Trst tudi Anglo-Američani in zahtevali, da se jugoslovanska vojska umakne z območja Julijske krajine. Ker se to ni zgodilo, se je napetost stopnjevala, grozil je celo vojaški spopad. 9. 6. 1945 je bil nato med vladami ZDA, Velike Britanije in Jugoslavije sklenjen beograjski sporazum o začasnemu vojaški upravi v Julijski krajini. Sporno ozemlje se je po t. i. Morganovi liniji, poimenovani po britanskem generalu, razdelilo na cono A pod anglo-ameriško vojaško upravo (zahodno od Morganove črte) in cono B Julijske krajine pod jugoslovansko upravo (vzhodno od Morganove linije do rapalske meje). Taka ureditev naj bi veljala, dokler vprašanja pripadnosti tega ozemlja ne bi rešila mirovna konferenca. 1. 9. 1945 se je v Londonu začelo zasedanje zunanjih ministrov petih velesil, ki naj bi med drugim pripravil vse potrebno za sklenitev mirovne pogodbe z Italijo, kamor je spadala tudi določitev meje med Italijo in Jugoslavijo. Primorci so po raznih krajih pripravljali zborovanja in na svet zunanjih

ministrov naslavljali peticije za priključitev k Jugoslaviji. Na sestanku zunanjih ministrov velesil v Londonu od 11. 9. do 2. 10. 1945 niso dosegli soglasja glede meje med Italijo in Jugoslavijo. V začetku leta 1946 so zato imenovali komisijo izvedencev, ki naj bi na terenu pretehtala ozemeljske zahteve Italije in Jugoslavije. Ta medzavezniška komisija, sestavljena iz predstavnikov Velike Britanije, ZDA, Sovjetske zveze in Francije, je od 7. 3. do 5. 4. 1946 obiskovala Beneško Slovenijo ter območje med Wilsonovo črto in bivšo avstrijsko-italijansko mejo. Jugoslovanska oblast se je na prihod komisije skrbno pripravila in dala ljudem natančna navodila, kako naj se obnašajo do nje. Pripravljali so shode, postavljali slavoloke, pisali resolucije, izdelovali poročila o žrtvah posameznega kraja v boju proti fašizmu, risali grafite na zidove hiš in podobno. Na različne načine so izražali svojo željo in zahtevo po združitvi z matičnim narodom in priključitvi k Jugoslaviji. Na koncu je delegacija vsake velesile podala svetu zunanjih ministrov svoj predlog mejne črte med Italijo in Jugoslavijo. Predlogi so se med seboj zelo razlikovali. Ameriški in angleški sta bila močno v korist Italije, ruski v korist Jugoslavije, francoski je bil nekak kompromis. Svet zunanjih ministrov je sprejel francoski predlog: Peč–sredina doline reke Idrije–Sabotin–vzhodni rob Gorice–Repentabor–Bazovica. V drugi polovici leta 1946 je v Parizu potekala mirovna konferenca, na kateri je sodelovalo 21 držav, vpletenih v drugo svetovno vojno. Ves ta čas so Primorci, pa tudi prebivalci drugih krajev Slovenije, naslavljali zahteve ali prošnje za podporo pri prizadevanjih za priključitev Primorske Jugoslaviji na različne naslove, največ na Edvarda Kardelja, takratnega podpredsednika zvezne vlade, ki je vodil jugoslovansko delegacijo na mirovni konferenci v Parizu. Kljub izjemnemu trudu naše delegacije, številnim razpravam in predloženim argumentom je na mirovni konferenci, ki se je končala 15. 10. 1946, obveljal francoski predlog meje med Italijo in Jugoslavijo. Tudi na zasedanju sveta zunanjih ministrov v New Yorku od 4. 11. do 12. 12. 1946, kjer so sprejemali končno besedilo mirovne pogodbe, niso upoštevali nobene predlagane spremembe. Mirovna pogodba je bila podpisana 10. 2. 1947, veljati pa je začela 15. 9. istega leta. Ozemlje vzhodno od francoske črte je pripadlo Jugoslaviji, zahodni del pa se je razdelil na dva dela – severnega (Beneška Slovenija, Kanalska dolina, Gorica in Tržič) je dobila Italija, južni del pa je postal Svobodno tržaško ozemlje (STO), razdeljeno na cono A STO in cono B STO. Slednje je obstajalo do podpisa Londonškega memoranduma leta 1954, ko se je z majhnimi spremembami italijanska suverenost raztegnila na cono A STO, jugoslovanska pa na cono B STO. Mejo, določeno na pariški mirovni konferenci, so Primorci sprejeli z mešanimi občutki. Na eni strani je bilo veliko veselje in navdušenje, saj je bil velik del Julijske krajine vendarle priključen Jugoslaviji, po drugi strani pa razočaranje in grenkoba, ker je veliko Slovencev še naprej ostalo v Italiji. Vse to je razvidno iz resolucij, ki so jih ljudje pisali po priključitvi dela Primorske k Jugoslaviji.

Razstava se zaključuje z začetkom gradnje Nove Gorice, ki je začela nastajati prav zaradi posledic mirovne pogodbe. Z novo mejo smo namreč Primorci izgubili tudi Gorico, ki je bila stoletja regijsko središče. Že po dveh mesecih in pol po priključitvi dela Primorske Jugoslaviji je zato na solkanskem polju začelo rasti novo mesto. Razstavljenih je nekaj fotografij in časopisnih člankov iz tistega časa.

Aleksandra Pavšič Milost

Iz polja v mesto vrtnic – Nova Gorica nekoč in danes

V letu 2017 mineva 70 let od začetka gradnje Nove Gorice. V praznovanje te okrogle obletnice se je Pokrajinski arhiv v Novi Gorici vključil z razstavo fotografij. Vsebinsko zasnovano razstavo je pripravila Metka Nusdorfer Vuksanović,

oblikoval pa jo je Erik Pregelj. Večina razstavljenih fotografij je iz fondov in zbirk arhiva, nekaj pa je bilo posnetih posebej za to priložnost. Razstava se namreč poigrava s primerjavo fotografskih posnetkov območja Nove Gorice iz preteklosti s sodobnimi posnetki istih predelov mesta. Prikazuje »solkansko polje«, ravnico z njivami in sadovnjaki med železniško postajo, Panovcem, vznožjem Škabrijela in Solkanom pred 2. svetovno vojno ter spremembe, ki jih je v ta prostor prinesla gradnja novega mesta, ko se je agrarno območje postopoma spreminjalo v urbano naselje. Dvajset razstavnih panojev je postavljenih na prostem, ob stavbi novogoriške knjižnice, kar omogoča obiskovalcem ogled ob kateri koli uri in vse dni v tednu. Nasproti črno-belih fotografij, ki starejšim generacijam obujajo spomine na čase, ko je bilo v Novi Gorici še malo zgradb, so razstavljeni barvni posnetki, ki kažejo veliko več pozidanih površin, pa tudi več cvetja, zelenja in mogočnih dreves. Bujno rastje danes marsikje zakriva pogled na starejše stavbe. Nova Gorica je bila že v začetku zamišljena kot mesto zelenja in parkov. Velikim fotografijam so na razstavi na nekaterih panojih dodani posnetki začetnih del pri gradnji mesta, posnetki časa, ko je bilo solkansko polje pravo mravljišče mladih, ki so s krampi, lopatami in samokolnicami podirali delovne norme in z zanosom gradili svobodno domovino. Mehanizacije je bilo takrat malo, prevladovalo je ročno delo.

Nova Gorica, najmlajše slovensko mesto, je nenavadna po svojem nastanku. Nastala je z rezom, mejo, kot nadomestek za nekaj izgubljenega. Odločitev za gradnjo je bila politična: pokazati svetu, da si lahko, če so nam vzeli staro, zgradimo novo Gorico. Po koncu druge svetovne vojne je namreč na podlagi določil mirovne pogodbe, podpisane med Italijo in Jugoslavijo februarja 1947 v Parizu, ostala v Italiji tudi Gorica, ki je bila pred tem stoletja regijsko središče Severne Primorske. Nove razmere so terjale naglo rešitev. Vlogo središča bi lahko prevzelo katero od že obstoječih naselij, na primer Solkan ali Šempeter pri Gorici, a sprejeta je bila odločitev, da se zgradi mesto na novo, nekje v bližini starega središča. Politiki in drugi ljudje so namreč dolgo časa upali, da se bo meja spremenila in da bomo Gorico dobili nazaj. Arhitekt Edo Ravnikar, avtor urbanističnega načrta, po katerem se je Nova Gorica začela graditi, je v svojih spominih leta 1983 v *Arhitektovem biltenu* zapisal: »/.../ Zgradili naj bi nekaj velikega, lepega in ponosnega, nekaj, kar bi sijalo preko meje.« Te misli so se oprijeli vsi, od kmeta do ljudi na najvišjih političnih mestih. Urbanizem je tako postal orodje v nacionalnem in političnem boju. Seveda pa so izpeljavo tako velikega projekta spremljale številne težave, od pomanjkanja denarja in materiala do pomanjkanja delovne sile. Slednje so rešili tako, da so na gradbišče poslali mladinske delovne brigade. Prihajali so mladi z različnih koncev takratne skupne države, bivali v prostorih opuščene opekarne in počasi postavljali obrise novemu mestu. Ob začetku gradnje je bila Nova Gorica investicija zveznega pomena, nato republiškega. Državne dotacije pa so postopoma usihale, finančno breme je prešlo na goriško gospodarstvo in gradnja se je upočasnila. Posledično so se spreminjali tudi načrti in vse bolj so odstopali od prvotne zasnove. Sredi petdesetih let je bila Nova Gorica, čeprav središče okraja s pomembnimi funkcijami, le napol zgrajeno mesto. Hitrejši razvoj je sledil v drugi polovici šestdesetih let, ko se je Nova Gorica uveljavila kot obmejno mesto s perspektivami na področju trgovine in terciarnih dejavnosti.

Aleksandra Pavšič Milost

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1
telefon: (01) 241 42 00
e-pošta: arhivskodrustvoslovenije@gmail.com
domača stran: www.arhivsko-drustvo.si

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

1002 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, p.p. 523
telefon: (01) 241 42 00
telefaks: (01) 241 42 76
e-pošta: ars@gov.si
domača stran: www.arhiv.gov.si

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 87

INŠPEKTORAT RS ZA KULTURO IN MEDIJE

1000 Ljubljana, Metelkova 4
telefon: (01) 478 79 01
e-pošta: gp.irskm@gov.si

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Krekov trg 1
telefon: (01) 234 75 70
telefaks: (01) 234 75 80
e-pošta: arhiv.lj@rkc.si
domača stran: www.nadskofija-ljubljana.si/nadskofija/

NADŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Slomškov trg 20
telefon: (05) 90 80 120
telefaks: (02) 252 30 92
e-pošta: skofijski.arhiv@nadskofija-maribor.si
domača stran: www.nadskofija-maribor.si/nadskofija/
index.php/skofijska-kurija

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Kapodistrijsov trg 1
telefon: (05) 627 18 24
telefaks: (05) 627 24 41
e-pošta: arhiv.koper@gmail.com
domača stran: www.arhiv-koper.si

Enota Piran

6330 Piran, Savudrijska 5
telefon: (05) 673 28 40

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Glavni trg 7
telefon: (02) 228 50 00
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: info@pokarh-mb.si
domača stran: www.pokarh-mb.si

Enota za Koroško

2390 Ravne na Koroškem, Čečovje 12a
telefon: (05) 994 29 43
e-pošta: vloge@pokarh-mb.si

Enota za Prekmurje

9000 Murska Sobota, Cvetkova ulica 1
telefon: (02) 228 50 00
e-pošta: vloge@pokarh-mb.si

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

5000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3
telefon: (05) 335 87 60
telefaks: (05) 302 77 38
e-pošta: pa-ng@pa-ng.si
domača stran: www.pa-ng.si

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

6001 Koper, Trg Brolo 11, p. p. 114
telefon: (05) 611 72 04
telefaks: (05) 627 10 59
e-pošta: arhiv.kp@rkc.si
domača stran: www.kp.rkc.si/index.php/content/
display/392/20/20

**ZGODOVINSKI ARHIV IN MUZEJ
UNIVERZE V LJUBLJANI**

1000 Ljubljana, Kongresni trg 12
telefon: (01) 241 85 80
telefaks: (01) 241 86 60
domača stran: www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/
univerzitetni_arhiv.aspx

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

3000 Celje, Teharska cesta 1
telefon: (03) 428 76 40
telefaks: (03) 428 76 60
e-pošta: zg.arhiv-celje@guest.arnes.si
domača stran: www.zac.si

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

1001 Ljubljana, Mestni trg 27, p. p. 1614
telefon: (01) 306 13 17, 306 13 03
telefaks: (01) 426 43 03
e-pošta: zal@zal-lj.si
domača stran: www.zal-lj.si

Enota za Gorenjsko

4000 Kranj, Savska cesta 8
telefon: (04) 280 59 00
telefaks: (04) 202 44 48
e-pošta: zal.kra@guest.arnes.si

Enota za Dolenjsko in Belo krajino

8000 Novo mesto, Skalickega ulica 1
telefon: (07) 394 22 40
telefaks: (07) 394 22 48
e-pošta: zal.nme@guest.arnes.si

Enota v Škofji Loki

4220 Škofja Loka, Partizanska c. 1c
telefon: (04) 506 07 00
telefaks: (04) 506 07 08
e-pošta: zal.skl@guest.arnes.si

Enota v Idriji

5280 Idrija, Prelovčeva ulica 2
telefon: (05) 372 22 70
telefaks: (05) 372 22 71
e-pošta: zal.idr@guest.arnes.si

ZGODOVINSKI ARHIV NA PTUJU

2250 Ptuj, Vičava 5
telefon: (02) 787 97 30
telefaks: (02) 787 97 40
e-pošta: zgod.arhiv-ptuj@guest.arnes.si
domača stran: www.arhiv-ptuj.si

Cod. I.
86
1747

1547

1548

1551

1552

1815